

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

"Özgürüm Ama Mecburiyet Var"

Diyarbakırlı ve Muğlalı
Gençler Anlatıyor

Leyla Neyzi / Haydar Darıcı

LEYLA NEYZİ Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde öğretim üyesi. Robert Kolej (1978), Stanford Üniversitesi (lisans, 1982), Cornell Üniversitesi (doktora, 1991) mezunu. Yayımlanmış bazı çalışmaları: *İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak: Birey, Bellek ve Aidiyet* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), *Ben Kimim: Türkiye'de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik* (İletişim Yayınları, 2004), *Bir-birimizle Konuşmak: Türkiye ve Ermenistan'da Kişisel Bellek Anlatıları* (dvv international, 2010), *Nasıl Hatırlıyoruz: Türkiye'de Bellek Çalışmaları* (İş Bankası Kültür Yayınları, 2011).

HAYDAR DARICI Boğaziçi Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladıktan sonra Sabancı Üniversitesi'nde Kültürel Çalışmalar programından yüksek lisans derecesi aldı. Yüksek lisans tezini kentlerdeki Kürt gençleri ve çocuklarının siyaseti üzerine yazdı. Michigan Üniversitesi'nde antropoloji ve tarih programında doktora çalışmalarını sürdürmektedir. İlgi alanları arasında gençlik ve çocukluk çalışmaları, bellek çalışmaları, sözlü tarih ve şiddet antropolojisi bulunmaktadır.

İletişim Yayınları 1855 • Bugünün Kitapları 148

ISBN-13: 978-975-05-1159-2

© 2013 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2013, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

KAPAK Aslı Altay (Future Anecdotes, İstanbul)

FOTOĞRAFLAR Sibel Maksudyan

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Yağmur Kaymaz

BASKI ve CİLT Sena Ofset SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

"Özgürüm Ama Mecburiyet Var"

Diyarbakırlı ve Muğlalı
Gençler Anlatıyor

Leyla Neyzi / Haydar Darıcı

İçindekiler

ÖNSÖZ.....	7
GİRİŞ.....	11
ZAMANLAR.....	21
DIYARBAKIR'DA POSTBELLEK 22 • MUĞLA'DA POSTBELLEK 31 • DIYARBAKIR'DA ÇOCUKLUK VE GENÇLİK 38 • MUĞLA'DA ÇOCUKLUK VE GENÇLİK 51	
Sizinle Niye Paylaştım? / Leyla Neyzi	40
Orada Olmak / Haydar Darıcı.....	48
YAKINLIKLAR.....	57
Yaşamak ve Yazmak / Adnan Çelik.....	66
EĞİTİMLER.....	77
YİBO 81 • GÖÇ VE OKUL 87 • GÜNDELİK YAŞAM VE EĞİTİM 94	
Borçlu, Alacaklı ve Dost / Leyla Neyzi.....	88
DİLLER.....	101
DIYARBAKIR'DA DİL 101 • MUĞLA'DA DİL 114	
Dinleyenler ve Anlatanlar / Seda Doğan	112

EKONOMİLER	119
GEÇMİŞTEKİ EKONOMİK YAŞAM 119 • DÖNÜŞÜM 126 • NASIL BİR YAŞAM? 136	
Yüzler / Nora Tataryan	132
Söz, Beden ve Duygu / Leyla Neyzi	146
KARŞILAŞ(AMA)MALAR	153
KARŞILAŞAMAMALAR 154 • KARŞILAŞMALAR 174	
Diyalog / Haydar Darıcı	164
Amcam Amcama Karşı / Adnan Çelik	176
MEKÂNLAR	185
DIYARBAKIR'DA KÖY 186 • MUĞLA'DA KÖY 190 • KASABA VE KENT 194 • GÖÇ 198	
Öfke: Bir Kendini İfade Biçimi / Leyla Neyzi	200
KENTTE HAREKETLİLİK 202 • MEKÂNLARARASI / MEKÂNLARÖTESİ 209 • BORÇLULAR 214 • ALACAKLILAR 223	
TAHAYYÜLLER	213
SONUÇ YERİNE	229

ÖNSÖZ

“Doğu’ya doğru fazla giden, coğrafya yüzünden, Batı’ya düşer. Tersi de geçerlidir bunun.”

– Ece Ayhan

“Geç olmadan insanın kendi evine gidip başını annesinin dizine bırakıp oturması, kendi aile içi demokrasilerinin olması, özgürlükleri olması lazım.”

– Zekeriya, 22, Diyarbakır

Bu kitabı yazmaya imkan tanıyan projeyi 2010 yılının yaz aylarında tahayyül etmeye başladık. Türkiye’de gençlerle ilgili kapsamlı saha çalışmalarının eksikliği gözümüze çarpmıştı. Sözlü tarih yöntemini gençlere dair bir araştırmada kullanmayı tasarlarken çıkış noktalarımızdan birisi “gençler için geçmiş ne anlama geliyor” idi. Diğer bir çıkış noktası ise, Türkiye’nin gündemindeki en önemli mesele olan demokratikleşme süreci ve Kürt hareketi oldu. Türkiye’de otuz yıldan fazla süren ve hâlâ devam eden savaş ve şiddet ortamı genç kuşağı nasıl etkilemişti? Bu ortamın içine doğan Türkiye’nin “doğu”sundan Kürt gençleri ile bu sürecin dolaylı olarak etkilediği Türkiye’nin “batı”sından Türk gençlerinin hem yakın geçmişe hem de birbirlerine yönelik algıları ve deneyimleri nelerdi? Projeyi tasarlarken, sıradan insanların öznelliğini ciddiye alan sözlü tarih yönteminin kitle iletişim araçlarının da katkısıyla Türkiyeli gençlerin deneyim ve hikâyelerini kamusal alana taşıyabileceğine ve Türkiye’de demokratikleşmeye katkıda bulunabileceğine inanıyorduk. Bu düşüncelerle hazırladığımız “Türkiyeli Gençler

Anlatıyor: Sözlü Tarihın Geçmişle Yüzleşme, Toplumsal Uzlaşma ve Demokratiğe Katkısı” adlı proje 2011-2013’de Stiftung Mercator, İstanbul Politikalar Merkezi, Açık Toplum Vakfı, Global Dialogue ve Heinrich Böll Stiftung tarafından desteklendi. Projenin yönetim yeri Sabancı Üniversitesi’ydi. Proje, Diyarbakır, Muğla ve Berlin’de 100 gençle toplam 200 sözlü tarih görüşmesi yapmayı ve bu görüşmeleri ses ve video ile kaydederek bir sözlü tarih arşivi oluşturmayı öngörüyordu. Bu arşivi kullanarak bir websitesi, sergi ve kitap yaratacağık.

2011’in başında projeyi gerçekleştirmek için disiplinlerarası bir ekip oluşturduk. Projeye başlarken, bu projenin iki yıllık sürecinin gerçekleştireceğimiz ürünler kadar önemli olduğuna ve ekip olarak birlikte çalışmanın hepimiz için çok değerli ve öğretici bir deneyim olacağına inanıyorduk. Projenin direktörü Leyla Neyzi, küratörü Önder Özengi, kitap, sergi ve websitesinin tasarımcısı Aslı Altay (Future Anecdotes İstanbul), görsel-işitsel prodüksiyon sorumlusu Sibel Maksudyan idi. Projenin sözlü tarih asistanları Haydar Darıcı, Adnan Çelik, Seda Doğan ve Nora Tataryan, websitesi programlama ve uygulamasını gerçekleştirenler Elmas Deniz ve Can Candan (Radikal İşler). Sanatçı Can Altay sergi konstrüksiyonlarını yarattı.

Yaptığımız görüşmeler zaman içinde geniş bir arşiv oluşturdu. Video, ses ve metinlerden oluşan bu arşiv, projemizin ürünleri olan sergi, web sitesi ve kitabın kaynağıydı. Kitabın taslağını Leyla Neyzi yazmakla birlikte tasavvur aşamasından metin son haline gelene kadar bütün süreç Haydar Darıcı’yla diyalog ve işbirliği içerisinde gerçekleştirildi. Kitabı hazırlama deneyimi, hoca-öğrenci ilişkisinin bir dost ve meslektaş ilişkisine evrilmesine vesile oldu. Adnan Çelik, Nora Tataryan ve Seda Doğan yazılarıyla kitaba katkıda bulundular. Adnan Çelik, metni büyük bir titizlikle okuyarak değerli önerilerde bulundu.

Bu projenin gerçekleştirilebilmesi için birçok kurum ve kişiye teşekkür borçluyuz. Başta projeyi destekleyenler var. Stiftung Mercator’dan Michael Schwartz’a ve Anne Duncker’e, İstanbul Politikalar Merkezi’nden Fuat Keyman’a, Açık Toplum Vakfı’ndan Gökçe Tüylüoğlu’na ve Özlem Yalçinkaya’ya, Heinrich Böll Stiftung’dan Ulrike Dufner’e ve Semahat Sevim’e ve Global Dialogue’dan Nurcan Kaya’ya ve Nayat Karaköse’ye özel olarak teşekkür etmek isteriz. Sabancı Üniversitesi, Türkiye’de az bulunur akademik ve araştırma ortamıyla bu projenin gerçekleştirilebilmesini sağladı. Özellikle Sabancı Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Nihat Berker’e, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mehmet Baç’a, Sabancı Üniversitesi Araştırma ve Lisansüstü Politikalar Direktörlüğü çalışanlarına ve projemizin sorumlusu Özge Şahin’e teşekkür ederiz.

Saha çalışmalarımız süresince bize birçok kişi yardımcı oldu. Muğla merkezdeki çalışmalarımız için Ayşe Durakbaşı, Çağlar Özbek, Gökçen Ertuğrul, Dilek Hattatoglu, Serkan Dünder, Hasan Bilgin; Marmaris için Çağlar Özbek; Orta-

ca için Dr. Avni İlhan; Bodrum için Gündüz Kayra, Ünsal Özdoğan, Melda Kap-
tana, Nuray Sarsılmaz, Neriman Ataman, Tosun Sezen; Datça için Aliman Er-
dem, Kamil Erdem, Tayfun Çuhadar, Tanju Çuhadar, Necla Okyay, Oya Özgü-
ven, Kamil Arslantürk, Can Kaya, Çiğdem Canbey ve Palamutbükü Dostlar Lo-
kantası ekibi.

Marmarisli (her ne kadar “nerelisin” sözcüğünü sevmese de) dostumuz Çağ-
lar’ı tanımak, bu projenin en zevkli kazanımlarından biri oldu. Bizi Datça’ya gö-
nünden bağlayan Aliman ve Kamil Erdem, proje ekibine evlerini açtılar ve bizi
anne sevgisi (ve yemekleri) ile sarmaladılar. Tayfun Bey ve Tanju Bey ve Nec-
la Hanım ve Oya Hanım’ın ve Dostlar Lokantası ekibinin bizim için yaptıklarını
unutamayız. Oya Hanım’ın evini işgal edip her odasında bir görüşme yaptığımız
gece örneğin! Dostlar Lokantasının her masası bilgisayarda çalışmak, ses kayıt
cihazımızı koymak, videokameramızı yerleştirmek için bizimdi-adımız da tatil-
ciler arasında anlaşılmaz bir şekilde sürekli çalışan “laptoplular” a çıktı.

Diyarbakır’daki çalışmalarımız için Abdürrahman Abay, TOG ofisinde görüş-
me yapmamıza imkân tanıdı. Bağlar Eğitim Destek Evinden Serra Bucak ve öz-
verili öğretmenler, Bağlar’lı gençlere ulaşmamızı sağladılar. Seyhan Alu, Kulp’ta
bize destek verdi. Kendisi de Diyarbakırlı olan ekip arkadaşımız Adnan Çelik,
bize bütün cömertliğiyle hem evinin hem de Diyarbakırlı gençlerin dünyasının
kapılarını açtı. “Şöyle bir gençle konuşsak...” demek yeterliydi, sihirli bir değnek
vardı sanki Adnan’ın elinde. Dostumuz Nesrin Altıntaş, “herkesi” tanıdığı için
ve renkli kişiliğiyle Diyarbakır seyahatlerimizin ilk durağı ve daimi neşesi oldu.
Henüz sindiremediğimiz derinlikte hikâyeler dinlediğimiz görüşme günlerinin
gecesinde onunla Habitat’ta bira içmenin keyfi unutulmaz. Adil Bozkır, ilk ta-
nıştığımız andan itibaren bizi enerjisi, yardımseverliği, çelebiliği ve hikâyeleriyle
büyüledi. Haco’ya (Mustafa Can) gelince, o efsaneyi anlatmaya kelimeler yet-
mez, görüşmecilerimizin sık sık dediği gibi, “yaşamak lazım”

Berlin’de görüşme yaptığımız gençlere ulaşmamıza yardım eden Janroj Keleş,
Levent Acar ve Derya Yarıcı’ya teşekkür ederiz. Sözlü tarih görüşmelerini transk-
ripsiyonunun yapılmasında ve metin düzeltiminde bize birçok genç yardımcı ol-
du: Elif Ege, Erim Şerifoğlu, Eda Çakmakçı, İbrahim Tevfik Karatop, Pınar Ka-
ya, Seda Doğan, Adnan Çelik, Oğuz Gencer, Özgür Arslan, Mustafa Can, Zehra
Şahin, Tunç Karaçay, Arzu Göncü, Ezgi Hindistan, Duygu Ula, Eda Tarak, Zey-
nep Oğuz, Sertaç Kaya Şen, Emre Şahin, Serhat Kaşkaya. Serginin hazırlanma
sürecinde bize ek olarak Erim Şerifoğlu, Eda Çakmakçı ve Hande Erdem asistan-
lık yaptılar. Ahmet Öğüt, sergide bazı fotoğraf çalışmalarını kullanmamıza izin
verdi. Proje süresince ve özellikle sergiyle ilgili olarak yardımlarını esirgemeyen
DEPO’dan Asena Günel’a ve Mahir Yıldız’a teşekkür ederiz. Avukat Erdal Do-
ğan, değerli zamanını ayırarak bize hukuki konularda danışmanlık yaptı. Kürtçe
çeviri için Adnan Çelik’e, Zeki Gürür’e, Adnan Fırat’a, ve Davut Yeşilmen’e te-

şekkür ederiz. Haritalar için Diyarbakır Belediyesi KUDEB Şube Müdürlüğüne ve arşivlerinden yararlandığımız *Özgür Gündem*'e teşekkür ederiz.

Akademisyenlerin araştırma projelerini sevdikleri ve saydıkları takım arkadaşlarıyla birlikte yeni birşeyler üretme sürecinin heyecanını yaşamak için gerçekleştirdiğine inanıyoruz. Bu açıdan ortaya çıkan ürünler kadar, birlikte yaşanan süreç ve kurulan dostluklar değerli. Bu proje esnasında birlikte çalışmaktan zevk alan bir ekip oluşturduk. Birlikte tahayyül ettiğimiz bu proje, aramızdaki bağları güçlendirdiği gibi, birçok yeni karşılaşmayı ve yeni dostluğu da mümkün kıldı. Tabii bunların en önemlileri proje “bahanesiyle” tanıdığımız gençlerle oldu. Etik nedenlerden dolayı kendileriyle görüşme yaptığımız gençlerin isimleri bizde saklı. Websitesi, sergi ve kitapta bize büyük bir güven ve cömertlikle anlattıklarını kullanırken isimlerini değiştirmek için kendilerinden izin aldık. Onlar, kendilerini biliyorlar. Biz ise onları tanımanın ve muhabbet etmenin bizi ne kadar dönüştürdüğünü biliyoruz. Bu karşılaşma, hem kendimiz hem de Türkiye'nin gündemi hakkında düşünmek ve hissetmek için değerli bir fırsat oldu. Ama tabii, bütün sözlü tarihçiler gibi, hiç bir görüşmenin bitmediğini biliyoruz. Zaten tüm isteğimiz, bir görüşme daha yapmak ve dinlediğimiz gencin iç dünyasına davet edilme umuduyla birlikte bir hikâye kurgulamak ve yeni paylaşımlara uzanmak.

GİRİŞ

"Ben şu anda kendimi anlatınca çok rahat hissettim. Uzun zamandır geçmişime bakmamıştım. Neler yaşadığını bilmek, hatırlamak aslında güzel oluyor. Hem üzüüyor insan dönünce bazen geçmişe. Kim olduğunu bilmek. Hiç unutmamak. Ben buyum. Ben bunları yaşadım ve ben bunlarla beraber büyüyeceğim. Sözlü tarih o yandan güzel. İnsanı geçmişe döndürmesi, hatıraların canlanması..."

– Hüseyin, 23, Diyarbakır, Muğla'da yaşıyor.

Türkiye gibi geçmişin hiç de "geçmiş" olmadığı, güven telkin eden ortamlarda dışa vurulup dillendirildiği; ama çoklukla sessizleştirildiği veya beden dili gibi farklı kodlarla aktarıldığı bir coğrafyada geçmişin gençler tarafından nasıl algılandığı ve kurgulandığı toplumumuzün geçmişten kaynaklanan güncel sorunlarına çözüm önerileri sunabilmek için araştırılması gereken bir alan.

Bireylerin anılarının aktif bir dinleyici tarafından kaydedilmesiyle oluşan sözlü tarihin birkaç önemli özelliği var. Sözlü tarihin kaynağı konuşma dili, yani sestir. Sözlü tarih, şimdiki zamanda yapılan bir kurgu olduğu için geçmişte yaşanmış deneyimle birebir örtüşmez. Sözlü tarihin biçemi anlatıdır. Sözlü tarih, otobiyografiden farklı olarak sözlü tarihçiyle anlatıcı arasındaki ilişki ve diyalogun ürünüdür.

Sözlü tarih çalışmaları geleneksel olarak yakın geçmişe dair tanıklıklara ve dolayısıyla da yaşlı kuşağa odaklanmıştır. Son yıllarda ise Marianne Hirsch'in ortaya attığı postbellek kavramı bellekle deneyim arasındaki ilişkiyi yeniden düşünmemizi sağlamıştır. Yirmibirinci yüzyılda belleğimizi belki bizzat yaşa-

dıklarımız kadar dolaylı yollardan bize aktarılan tecrübeler oluşturuyor. Bu kaynaklar arasında medya, eğitim sistemi ve önceki kuşakların deneyimleri bulunmakta.

Bellek çalışmaları alanında rağbet gören diğer önemli bir kavram ise çokyönlü bellek. Michael Rothberg'in oluşturduğu bu kavram, güncel olay ve deneyimlerin belleğimizde geçmiş olay ve deneyimlerle içiçe geçtiğini ve geçmişe dair anlatılarımızın sürekli devinim içinde olduğunu vurgulayan bir kavram. Geçmişin anlatıldığı şimdiki zaman, geçmişe dair neyin hangi biçimde hatırlandığını etkiliyor.

Bugün Türkiye'de yaşanan sorun ve çatışmaların ardında geç Osmanlı döneminden günümüze çözüme kavuşturulamayan olayların yattığı ve bu tarihe dair geleneksel anlatıların yapı bozuma uğratılıp yeniden tartışmaya açılması gerektiği sık tekrarlanan bir görüş. Yakın tarihin yeniden değerlendirilmesi için tarihî belgeler kadar tarihe tanıklık etmiş bireylerin anlatıları da önemli kaynaklar. Ama ne arşiv belgelerinin ne de tanıklıkların geçmişi birebir yansıtmadığı, hem yazılı hem de sözlü tarihin geçmişi anlamlandırmak için oluşturulmuş bir kurgu olduğu artık kabul gören bir gerçek.

Sözlü tarihe kaynak oluşturabilecek ve tarihî olaylara tanıklık etmiş kuşakların kaybedildiği ve medyanın öneminin gitgide arttığı günümüzde belleğimizi bizzat deneyimlediklerimiz kadar dolaylı kaynaklardan edindiklerimiz oluşturmakta. Türkiye'nin nüfusunun yarıdan fazlasının 25 yaşının altında olduğu düşünülürse bu durum gençler için özellikle geçerli. Bu bakımdan, gençlerin geçmişe dair yapılan tartışmalara yönelik duruşlarını anlamak, güncel toplumsal sorun ve çatışmaların çözümü için elzem. Ayrıca eğer bellek geçmiş kadar bugüne dair de bir şey söylüyorsa ve kişinin nasıl hatırladığı bugün içinde yaşadığı koşullar tarafından şekilleniyorsa, sözlü tarih gençlerin deneyimlerine farklı bir açıdan bakmanın da olanağını sunuyor.

Bu çalışmada Türkiyeli gençlerin geçmişe ve gündelik yaşamlarına dair anlatılarını Türkiye'nin gündemiyle nasıl bağlantılandırdıkları üzerinde durduk. Görüşme yapacağımız gençleri seçerken Türkiye'nin en can alıcı meselesi olan Kürt meselesine odaklanmak için biri doğuda biri de batıda olmak üzere iki il belirledik. Diyarbakır, Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgenin merkezi olarak ilk akla gelen il oldu. Muğla'nın seçilme nedeni ise hem yakın geçmişte Diyarbakır gibi tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomiye dayanması, hem de turizmle birlikte hızla dönüşüp gelişerek güneydoğu başta olmak üzere dışarıdan göç alan bir il olması. Diyarbakır ve Muğla'ya ek olarak Berlin şehri Türkiye'nin diasporasını araştırmaya dahil etmek amacıyla seçildi.

Proje kapsamında Diyarbakır, Muğla ve Berlin'de 15-35 yaşları arasında, farklı sosyal sınıflardan, farklı kimliklerden, kırsalda ve kentte yaşayan 100 kadın ve erkek ile ikişer görüşme yapmayı ve bu 200 görüşmeyi ses ve video ile kaydede-

rek bir sözlü tarih arşivi oluşturmayı planladık. Proje ekibinin kendisi çoğunlukla genç olduğu gibi, amacımız Diyarbakırlı ve Muğlalı gençleri de olabildiğince araştırma sürecine dahil etmekti. Bu amaçla 2011 yılı Şubat ayında Sabancı Üniversitesinde bir sözlü tarih atölyesi yaptık. Bu atölyeye Dicle Üniversitesinden 10, Muğla Üniversitesinden 10 öğrenciyi davet ettik. Atölyenin ilk gününde sözlü tarih yöntemini, ikinci gününde ise projenin amaçlarını tartıştık. Atölyedeki hararetli tartışmalar, yapacağımız görüşmeler için bize önemli ipuçları verdi. Videoya da kaydettiğimiz bu atölye, bu iki ilde üniversite eğitimi alan gençler arasında ve bu gençlerle proje ekibi arasında proje süresince devam edecek bir ilişkinin kurulmasını sağladı.

Projenin birinci yılı olan 2011 yılını sözlü tarih ekibi olarak yoğun bir şekilde sahada geçirdik. Sık sık Diyarbakır'a ve Muğla'ya gittik, kişisel ilişkiler yoluyla farklı kesimlerden gençlere ulaştık, onların gündelik yaşamlarına dahil olduk ve ilk görüşmelerimizi gerçekleştirdik. 2011 yazında Diyarbakır'da ve Muğla'da yaşadık, bir yandan görüşme yapmayı sürdürürken bir yandan da yapmış olduğumuz görüşmeleri dinleyerek yazıya dökmeye başladık.

Hem Diyarbakır'da hem de Muğla'da gençlere ulaşmak için tamamen kişisel ilişkilerden yola çıktık. Bir sözlü tarih görüşmesinin gerektirdiği güven ortamını ancak birebir ilişkiler yoluyla oluşturabileceğimizi biliyorduk. Ortak tanıdıklar yoluyla ulaştığımız gençlere araştırmanın kapsamı ve amaçları hakkında bilgi veriyor, görüşmeyi kaydetmek için izin istiyorduk. Türkiye'nin özellikle son iki yıldaki bağlamı göz önüne alındığında etik kaygılar gündemimizde ön sırayı oluşturuyordu. Görüşme yaptığımız gençleri korumak amacıyla proje ürünlerinde gerçek isimlerini saklı tutmaya karar verdik.

Hem Diyarbakır'da hem de Muğla'da mümkün olduğunca farklı kesimlerden gençlere ulaşmaya çalıştık. Ayrıca Berlin'e de giderek aileleri Diyarbakır'dan veya Muğla'dan gelmiş gençlerle görüştük. Görüşmeler genelde gençlerle teketek yapıldı. Görüşme ortamı çoğunlukla ev ortamı veya bu mümkün değilse görüştüğümüz kişinin kendini rahat hissedebileceği sessiz bir ortam oldu. Önceden hazırlanmış bir soru listesi kullanmak yerine görüşme yaptığımız kişinin kendi anlatısını oluşturabileceği bir güven ve muhabbet ortamı yaratmaya çaba gösterdik. Görüşmelerde öne çıkan konular arasında gençlere ailevi ve yerel tarihe dair aktarılanlar, çocukluk anıları, eğitim ve çalışma yaşamı, aile ve arkadaşlık ilişkileri, gündelik yaşam ve geleceğe yönelik planlar bulunmaktaydı.

Sözlü tarih ekibini mümkün olduğunca farklı kesimlerden bireylerden oluşturmaya gayret ettik. Örneğin ekipte Türkiye'nin "doğu"sunda ve "batı"sında yetişenler, Kürtçe bilenler ve bilmeyenler, kadınlar ve erkekler, gençler ve orta yaşlılar ve farklı sosyal sınıflardan bireyler vardı. Bir sözlü tarih görüşmesi sözlü tarihçiyle görüşme yapılan kişi arasında farklı bir yakınlık ve diyalogun ürünü olduğu için ekipteki her sözlü tarihçinin deneyimi ve oluşturduğu malzeme

özgün oldu. Birbirimizden öğrenmek için görüşmelerimizi yaptıktan sonra biraraya gelerek yaşadıklarımızı paylaştık. İkinci görüşmeleri yaptığımızda çoğu zaman aramızda yeni bir iş bölümü yaparak farklı kişilerle görüşmeye çalıştık. Sözlü tarihi etnografik bir yöntem olarak gördüğümüz için görüşmelere ek olarak sahada geçirdiğimiz süre boyunca saha notları ve görüşme notları tuttuk. Diyarbakır'da ve Muğla'da olduğumuz dönemlerde görüştüğümüz gençlerle vakit geçirmeye ve onların gündelik yaşamlarını yakından tanımaya gayret ettik. Bizim için sözlü tarih, kendi yaşamımızı da dönüştüren eğitici bir süreç oldu. Görüşme yaptığımız kişilerin anlattıkları üzerine düşünmek aynı zamanda onlarla ilişkimiz ve dolayısıyla da kendimiz hakkında düşünmeyi gerektiriyordu. Bu süreci ekip arkadaşlarımızla paylaşmak yaşadıklarımızı dillendirerek daha iyi anlamamızı ve karşılaştırmalı bir bakış açısı geliştirmemizi sağladı. Ekip olarak sahada birlikte yaşamak da her birimiz için yoğun ve zevkli bir tecrübedi.

Çoğunlukla sahada geçirdiğimiz bir yılın ardından Diyarbakır, Muğla ve Berlin'de yaptığımız ilk görüşmelerin metinleri üzerine yoğunlaştığımız bir dönem başladı. Aynı zamanda projenin arşivini oluşturmaya başladık. Görüşmelerin metinleri üzerine ekip olarak yaptığımız tartışmalar, yapacağımız ikinci görüşmeler için hazırlık oluşturdu. İlk görüşmelerimizi ses kaydıyla, ikinci görüşmelerimizi video kaydıyla yapmayı seçtik. Bizim etik konusundaki çekincelerimize rağmen genç görüşmecilerimizin çoğunluğunun video kaydının gerektirdiği performansı doğal bulduklarını gördük. Bu onların görselliğin ağır bastığı bir dünyada yetişmeleriyle ilgili olsa gerek.

Projenin ikinci yılı olan 2012 yılında tekrar sahaya giderek ikinci görüşmelerimizi kaydettik. Görsel-işitsel prodüksüyondan sorumlu arkadaşımız hem video çekimlerini hem de fotoğraf çekimlerini gerçekleştirdi. Bundan sonra video, ses ve metinlerden oluşan arşivimizi düzenleyerek projenin ürünlerini hazırlamak için yoğun bir biçimde görüşmeleri okumaya başladık. Bu süreçte sözlü tarih ekibine küratörümüz de katıldı. Sergi, web sitesi ve kitap için kullanacağımız alıntıları seçtikten sonra web sitesi, sergi ve kitap tasarımı için tasarımcımız ve websitesi program ve uygulama için webmasterlar ile çalışmaya başladık.

Projenin ilk ürünü olan websitesi Kasım 2012'de www.gencler anlatiyor.org adresinde açıldı. İzleyiciler websitesinde video, ses ve transkripsiyon metinleri aracılığıyla 22 gençle tanışma fırsatı buldu. Websitesi, projenin geniş arşivinden derlenmiş bir seçki olarak görülebilir. Projenin sergisi 30 Kasım-29 Aralık 2012 tarihleri arasında Galata'da Hamursuz Fırınında gösterime girdi. Serginin amacı gençlerin anlatılarını dolaysız bir biçimde sanatsal bir tasarım aracılığıyla ve farklı iletişim araçlarıyla izleyicilerle paylaşmaktı. Sergi, sözlü tarihçi, küratör, tasarımcı ve sanatçıların birlikte çalıştığı disiplinlerarası deneysel bir çalışma oldu. Sergi etkinlikleri arasında rehberli turlar ve Diyarbakırlı ve Muğlalı gençlerin katılımıyla gerçekleştirilen söyleşiler vardı.

Proje kitabını hazırlarken de amacımız mümkün olduğunca geniş bir kitleye ulaşmaktır. Kitabın yapısı projenin diğer ürünlerine kıyasla daha doğrusal olmakla birlikte, bu doğrusallığı kırabilmek için farklı tasarımlar üzerinde çalıştık. Örneğin kitabın ana metninde çok sayıda alıntı kullanmayı ve ana metne ek olarak farklı bir tasarımla sunulacak renkli fotoğraflar ve kısa deneme yazıları eklemeyi planladık. Hem kullanılan alıntılarının sayısı hem de kitabın kolektif bir yazım çabasının ürünü olması, kitabın mümkün olduğunca çoksesli olmasını sağlamaya yönelikti. En baştan itibaren projenin amacı, sadece akademik bir kesimden ziyade olabildiğince geniş bir kitleye seslenmek ve Türkiyeli gençlerin seslerinin kamusal alanda duyulabilmesini sağlamaktır.

Elinizdeki kitabın ana metni zamanlar, yakınlıklar, eğitimler, diller, ekonomiler, karşılaşmalar, mekânlar ve tahayyüller olarak adlandırdığımız bölümlerden oluşuyor. Zamanlar bölümü, Diyarbakırlı ve Muğlalı gençlerin geçmişle ilişkilerini karşılaştırıyor. Bu araştırma esnasında ayırdına vardığımız en önemli olgulardan birisi, kronolojik yaşı bireyin yaşam döngüsündeki yerini saptamak açısından ne kadar az belirleyici olduğu. Örneğin, hem Diyarbakır'da hem de Muğla'da çocuklar çok küçük yaşta aile içerisinde sorumluluk yüklenmeye ve çalışmaya başlıyorlar. Daha önemlisi, Diyarbakır'da gençler, bir önceki kuşağın yaşadıklarını kendileri yaşamışçasına kolektif bir hafızayı belleklerinde taşıyorlar. Tabii kendilerinin bizzat deneyimledikleri de cabası. Bu, onların hem zamanla ilişkilerinin Muğlalı gençlerden farklı olmasına hem de çok küçük yaşta olgunlaşmalarına neden oluyor. Yakın tarihte ve özellikle de 1980'lerden itibaren Kürt toplumunun içinde yaşadığı çatışma ve şiddet ortamı, gençler için tarihin önemini artırıyor; çünkü geçmiş olmayan bu tarih, onların bugününü ve geleceğini de şekillendiriyor. Hem ebeveynlerinin, hem abla/abilerinin hem de kendilerinin deneyimleri, onların sıradan bir çocukluk veya gençlik yaşamlarına imkân tanımıyor.

Muğlalı gençlerin genç olma hali ve zamanla ilişkileri ise çok farklı. Muğlalı gençler Diyarbakırlı gençlere nazaran çok daha şimdiki zamana ve geleceğe endeksli olarak yaşıyorlar. Bu açıdan Diyarbakırlı gençlerden "daha genç" oldukları söylenebilir. Muğlalı gençler eğitim kurumları ve ana akım medya aracılığıyla resmî tarih söylemini içselleştirmiş olmakla birlikte, Diyarbakırlı gençlerin örneğinde olduğu gibi, geçmiş onların yerel kimliklerini ve gündelik yaşamlarını belirlemiyor. Muğlalı gençler için tarihin kendilerine uzak, gündelik yaşamlarında çok da önemi olmayan bir olgu olduğunu söylemek mümkün. Bir önceki kuşağın da geçmişe dair aktarımının az olduğunu, gençlerin aile ve yöre tarihine dair çok az bilgi sahibi olduklarını görüyoruz. Örneğin, yörenin Rum ve muhacirlerle ilişkin tarihi gençler tarafından çok az biliniyor. Burada yoğun bir unutma sürecinin yaşandığı bariz. Muğlalı gençler için fazla da üzerinde durmadan kendilerini özdeşleştirdikleri ulusal söylemle bağlarını sorgulatacak farklı bir tarih gerekmiyor şüphesiz. Zaten, onlar için önemli olan, fakirlik ve köylülükle bağlan-

tılandırdıkları geçmiş değil, modernite ve ekonomik başarıyla bir tuttukları şimdiki zaman ve gelecek. Onlar, ailelerinden kendilerine aktarılacak miras ve kendi çabalarıyla atalarından daha iyi bir yaşama kavuşmayı hayal ediyorlar. Aynı zamanda, genç oldukları için günü yaşamaya da hakları olduğunu düşünüyorlar. Diyarbakırlı gençlere nazaran anlatıları daha kısa ve parçalı, çünkü deneyimleri az ve yaşamlarının henüz önlerinde olduğunu düşünüyorlar.

Yakınlıklar bölümü, gençlerin yaşamlarında belirleyici olan kişilere odaklanıyor. Diyarbakır'da aşiretlerin zayıfladığı doğru olsa da, Muğla'ya nazaran daha geniş akrabalık ağlarının sürdüğünü görüyoruz. Diyarbakır'daki şiddet ve politizasyon sürecinde aile bir yandan içten bölünürken bir yandan da bir mücadele alanı oluşturuyor. Örneğin birçok genç, devlet ve PKK (ve Hizbullah) arasındaki çatışmaların yakın akrabaları nasıl karşı karşıya getirdiğini anlattı. Ailelerin maruz kaldığı şiddet ve ekonomik zorluklar bir yandan da dayanışma içinde olmayı gerektiriyor. Diyarbakırlı gençlerin anlatılarında sık sık kahraman abi/ablalar, mitleştirilen anneler ve iktidarını kaybetmiş babalar yer alıyor. Çoğu yirmili yaşlarında olan bu gençler, kendilerini feda ederek "bedel" ödemiş abi/ablaların etkisi altında yetişiyor. Şiddet ortamında iktidarla pazarlık yapmak zorunda bırakılan ve zorunlu göçle kentte güçlerini yitiren babalar, aileyi birlikte tutmak için çırpınan ve kentte güç kazanan fedakâr anneler bu aile tablosunun diğer fertleri. Çocuklar ve gençler ise bu yakınlıklar ağının aileden kopamayan, toplululuk için mücadele etmeleri beklenen yeni halkaları. Kentli ve büyüklerine nazaran daha eğitilmiş olan bu gençlerin özellikle büyük ailelerin en küçük erkek çocukları oldukları durumlarda "bedel" ödeyen büyüklerine kıyasla daha fazla kollanıp korunduklarını ve yeni bir orta sınıfın mensupları olmaya başladıklarını da görüyoruz.

Muğla'da yakınlıklar, daha çok çekirdek aile üzerine kurulu. Diyarbakır'a nazaran tarımsal üretimin sürdüğü ve/veya köy arazilerinin turizm sayesinde değerlendirilerek karma bir ekonominin kaynağını oluşturduğu Muğla'da, aile ilişkilerinde toprağa dayalı miras önemini sürdürüyor. Tarımda olsun, turizmde olsun aile işletmeleri üretimin merkezinde. Bu açıdan gençler yaşamlarını idame etmek için ailelerinden belirli beklentiler içindeler. Diyarbakır'da ise ailelerin çoğunun hayvancılık ve tarımla ilişkisi kopmuş olduğundan gençler dışarıda çalışmak ve ailelerinin geçimine katkıda bulunmak zorundalar.

Eğitim, görüştüğümüz gençler için yaşamlarını en çok etkileyen kurumlardan biri. Bütün Türkiye'de olduğu gibi Diyarbakır'da ve Muğla'da da aileler çocuklarının "okuyarak" refaha ermelerini arzuluyor. Bu açıdan eğitime pragmatik bir yaklaşım söz konusu. Diyarbakır'da görüştüğümüz gençlerin çoğunun ailesi, toprağa dayalı bir ekonomiden kopmuş olduğu için eğitim özellikle önemli. Muğla'da ise tarım ve turizm, aile işletmelerinde çalışmayı mümkün kılmakla birlikte sosyal statü açısından diploma sahibi olmak önemseniyor. Muğlalı ve özellikle de Diyarbakırlı gençlerin eğitim kurumlarında yaşadıkları deneyimler

ise genellikle çok olumsuz. Diyarbakırlı gençlerin anlatılarında sürekli tekrarlanan bir anekdot, ilkokulda Türkçeyle birlikte şiddetle karşılaşmaya dair. Kırsal kesimden, zorunlu göç yaşayan ve ekonomik olanakları kısıtlı ailelerin çocukları, “Yatılı İlköğretim Bölge Okulları”nda hem ailelerinden koparıyor, hem Türkçe öğrenmeye zorlanıyor hem de askerî bir disiplinle ve çoğunlukla da askeriyeyle aynı mekânda çok küçük yaşta hızla büyümek zorunda kalıyorlar. Fakat hem Diyarbakır’da hem de Muğla’da gençler okula “rağmen” eğitim sahibi oluyor; yani yaşamlarında gerekli olan becerileri, genellikle resmî kurumların dışında ediniyorlar.

Diyarbakırlı gençlerin anlatılarında, dil konusu merkezi bir yer teşkil ediyor. Çocukluklarında çoğu Kürtçe konuşan bu gençler için Türkçe, Kürtçe yasağından dolayı şiddetle ve baskıyla özdeşleştiriliyor. Türkçe, eğitim kurumları ve bazen de çocuklarının dışlanması istemeyen aileleri tarafından dayatılan bir dil. Bu gençler Türkçe öğrendikçe Kürtçeye ve Kürtçe konuşan aile fertlerine yabancılaşıyorlar. Dil konusu bu açıdan hem politik, hem kültürel hem de duygulanım boyutlarıyla çok girift bir alan. Muğla’da ise Türkçenin farklı lehçeleri gençler arasında kullanılmaya devam ediyor. Kamusal alanda ve sözlü tarih görüşmelerinde okulda öğrendikleri standart Türkçeyi kullanan gençler birbirleriyle konuşurken yerel lehçeyi kullanıyorlar. Diyarbakır’da da bazı ekip üyelerinin Kürtçe bilmesine rağmen görüşmelerde Türkçe hakimdi. Bunun nedenlerinden biri şehirde yetişen ve okula giden gençlerin çoğunun Türkçesinin Kürtçesinden iyi olması. Ama Diyarbakırlı gençler için dilin sembolik değeri yüksek; çünkü Kürtçe, Kürt kimliğinin en önemli göstergesi. Bu yüzden dil kurslarına gidiyor, Kürtçe okumayı ve yazmayı öğreniyor ve Kürtçenin eğitim dili olmasını istiyorlar. Muğla’da ise köylülük ve eğitimsizlikle özdeşleştirilen yerel şivenin yerli ve yabancı turistlerin ilgisiyle kıymete bindiği ve özellikle Kürtçeye yönelik reformlar gerçekleşirse her iki bölgede de yakın gelecekte farklı lehçe ve dillerin yeni kullanım alanlarının oluşacağı söylenebilir.

Diyarbakır’da ve Muğla’da geçmişte benzer bir üretim tarzı vardı: Hayvancılık ve geçimlik tarım. Bugün ise savaştan ve zorunlu göçten dolayı Diyarbakır’da hayvancılığın ve tarımın azaldığını, kentleşmenin büyük bir hız kazandığını ve bölge nüfusunun özellikle bölge dışında emek piyasasında çalışmak zorunda kaldığını görüyoruz. Muğla’da ise hayvancılık azalmakla birlikte hem geçimlik hem de pazara yönelik tarımsal üretimin devam ettiğini ve turizmin de gelişmesiyle dışarıdan gelen emekle beslenen karma bir ekonominin oluştuğunu söyleyebiliriz. Muğla’daki Diyarbakırlılar arasında mevsimlik işçiler, üniversite öğrencileri ve yöreye yerleşmiş aileler bulunmakta. Muğla’da turizmin gelişimi özellikle sahil kesimindeki arazilerin değerini artırırken bu toprakların hızla yerlilerin elinden çıkmasına da neden olmakta. Muğla’nın turizm bölgelerindeki ekonomik gelişmeye ve bu gelişmeye güneydoğudan gelen ucuz emek gücünün

katkısına rağmen Muğla'da artan Kürt nüfus yerliler tarafından bir tehdit olarak görülmekte. Muğla'da görüştüğümüz gençler tarafından sık sık dile getirilen bu durum, büyük ölçüde ekonomik rekabetten kaynaklanıyor.

Diyarbakırlı gençler, göç ve ekonomik zorunluluktan ötürü "batı"yı iyi tanıyorlar. Muğlalılar ise "doğu"yu çok daha az tanıyor. Muğlalılarla Diyarbakırlıların karşılaşmaları daha çok "batı"da, yani Muğlalıların mekanında oluyor. Bu yüzden ve iktidar farkından dolayı bu karşılaşmaların gerçek bir karşılaşma olduğunu söylemek zor. Diyarbakırlılar, Muğlalılar için kendilerinin görünmez olduğunu ve "doğu"luların çoğul olarak ve daha çok ana akım medya üzerinden tanındığını düşünüyorlar. Muğlalıların anlatıları da bunu doğrulamakta. Karşılaşmaların göreceli olarak daha eşit olduğu alanlar ise sivil toplum alanı, aşk/evlilik ve Kürt bölgesinde yaşanan karşılaşmalar.

Muğla'da köyde yaşam sürse de turizm ve ekonomik gelişmeyle köy ve kent arasındaki farkın muğlaklaştığını görüyoruz. Muğla'da gençler tarımsal ekonomide çalışmasalar da köyleriyle bağlarını sürdürüyorlar. Kimlik, Muğla'da hâlâ büyük ölçüde yerellik üzerinden kuruluyor. Diyarbakır'da ise kırsaldan kopuş çok daha hızlı ve radikal olduğu için köy çoğu genç için az tanıdıkları bir mekân ve bazen de bir nostalji kaynağı. Hızlı kentleşme ve Kürt hareketi bir simge olarak kırsalın değer kazanmasına neden olmuş. Fakat hem Muğla'da hem de Diyarbakır'da gençlerin pratikte tarımsal ekonomiden uzaklaştıklarını ve kentli yaşam tarzını benimsediklerini görüyoruz.

Diyarbakırlı ve Muğlalı gençler kendilerini nasıl ve hangi alanlarda gerçekleştiriyor ve nasıl bir yaşam ve toplum tahayyül ediyorlar? Diyarbakırlı gençler için gelecek tahayyülü geçmişle ve deneyimlerle şekilleniyor. Onlara acı çektiren, ama aynı zamanda mücadele gücü veren deneyimlerden bahsederken sıklıkla "yaşanmışlık" kavramını kullanıyorlar. Onlar, doğdukları andan itibaren kendilerini topluma borçlu hissediyor ve bu borçlu olma durumunu "bedel" kavramıyla ifade ediyorlar. "Bedel ödemek," topluma olan borcunu, kendini feda ederek ödemek demek. Diyarbakırlı gençler, yaşadıklarını aktaracakları bir ortam bulduklarında uzun, hazır, ve birbirine çok da benzeyen anlatılar sunuyorlar. Çok açık bir amaçları var: Kendilerini duymadığını hissettikleri "batı"ya seslerini duyurmak. Anlatıları kolektif ve onlar için geçmişle bugün arasında bariz bir süreklilik var. Diyarbakırlı gençler, dillerinin ve kimliklerinin özgür olduğu demokratik bir toplum hayaliyle yaşıyorlar. Bu yüzden kendilerini gerçekleştirme alanları arasında Kürt hareketi ve sivil toplum var. Muğlalı gençler için ise kendilerini gerçekleştirme alanı üretim. Diğer kuşaklardan devraldıkları bir şiddet hafızası ya da borç değil, mülkiyet. Bu yüzden Muğlalı gençlerin kendilerini borçlu değil alacaklı hissettiklerini söyleyebiliriz. Onlar, atalarından daha iyi bir yaşamları olduğu için gurur duyuyor ve modern, orta sınıf, kentli bir toplum hayaliyle yaşıyorlar.

ZAMANLAR

- “Köyün tarihi hakkında neler biliyorsun?”
- “Tarihi var. Aslında tarihi hakkında pek bir şey bildiğim yok.”

– Cemal, 26, Muğla

Gençlerin zamanla ilişkisi araştırmamızın temel meselelerinden biriydi. Gö-rüştüğümüz gençler aile, yöre tarihi ve kendi yaşam deneyimlerine dair ne-ler anlatıyor ve yaşam döngüsünün neresinde olduklarını düşünüyorlardı? Araş-tırma sırasında hem Diyarbakırlı hem de Muğlalı gençlerin aile tarihi hakkında-ki bilgilerinin çoğu zaman önceki iki kuşağın ötesine geçemediğini farkettilik. Bu-nun en önemli nedenlerinden biri, hızla değişen ekonomik ve sosyal ilişkilerin kuşaklar arasında yarattığı kırılma. Diyarbakır örneğinde buna ailelerin tarihle-rinin kazındığı mekanlardan kopuşunu da ekleyebiliriz.

Peki gençler hangi kaynaklardan, geçmişe dair neler anlatıyorlar? Bu anlatı-lar gençlerin bugününe dair ne söylüyor? Diyarbakırlı gençlerin geçmiş anlatı-ları daha çok devlet şiddetine, zorunlu göçe ve bunun yarattığı yoksulluğa da-ir. Ve aslında bu tarih üzerinden kolektif kimliklerini (Kürtlük) ve öznellikleri-ni kuruyor Diyarbakırlı gençler. Bu bağlamda zorunlu göç belki paradoksal ola-rak bir kırılma yarattığı kadar kuşaklar arasında bir bağ da kuruyor. Yani köy mekanından kopmuş olmaları onları tarihten koparsa da sadece köyden atılmış olmalarının bilgisi, onları tekrar o tarihin bir parçası yapıyor. Yine bununla iliş-kili olarak Diyarbakırlı gençlerin geçmiş anlatılarında daha eskiye dair, örneğin Ermeni Soykırımına, Cumhuriyetin ilk yıllarına ve sonrasındaki Kürt isyanları-na dair hikâyeler var. Bu hikâyeler, gençlerin aile ve yöre tarihiyle; ancak dev-

let şiddeti ve Kürtlerin mağduriyetiyle bağlantılı oldukları ya da diğer bir deyişle onların bugünkü politik duruşlarını desteklediği oranda ilgilendiklerini gösteriyor. Buna karşılık, Muğlalı gençler geçmişe, örneğin yörenin Rum geçmişi-ne, çok az referans verdiler. Muğlalı gençlerin geçmiş anlatılarının daha çok yakın zamandaki ekonomik gelişmeye, turizme ve modernleşmeye dair olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin; aile içi miras kavgaları nedeniyle nasıl yoksullaştıkları, turizmin gelişmesiyle beraber hayatlarının nasıl değiştiği, ebeveynlerinin çok çalışarak nasıl sınıf atladıkları daha çok anlatıldı. Diyarbakır'dan farklı olarak bu anlatılar politik bir öznelliğe ve kolektif bir kimliğe değil; bir çalışma ahlakına, gençlerin hayatta nasıl başarılı olacağına ve bu yolla bireyselliklerini nasıl kurduklarına işaret ediyordu.

Diyarbakırlı ve Muğlalı gençlerin kendi kişisel tarihlerini nasıl algıladıkları ve kendilerini hayat döngüsünün neresinde gördükleri ise birbirinden oldukça farklı. Taşıdıkları bellek ve deneyimleri nedeniyle Diyarbakırlı gençler çoğunlukla kendilerini olduklarından daha yaşlı görürken (çocuk ve genç olamadan yetişkin olmak); Muğlalı gençler kendilerini hayata atılmaya hazırlanan, henüz herşeyin başında bireyler olarak anlattılar.

DIYARBAKIR'DA POSTBELLEK

Diyarbakırlı gençler için kendi deneyimleri ve bunun oluşturduğu bellek kadar, çeşitli kaynaklardan onlara aktarılan postbellek de hikâyelerini oluşturuyor. Ali'nin (Sınıf öğretmeni, 35) göç mağduru öğrencileri hakkında söylediği gibi:

"Tabii köyü hatırlamıyorlar, ama ebeveynlerinin anlattıkları hikâyeleri sanki başarılarından geçmiş gibi yaşıyorlar. İnsan, hikâyesiz yaşayamaz. Onların da anlatacak hikâyesi oluyor. Ve bu çocuklar o hikâyelerle kendilerini özdeşleştiriyor ve o hikâyelerle kendilerini var ediyorlar."

Buna bir örnek de Şilan'ın (üniversite mezunu, çalışmıyor, 24) ninesinin hikâyesini anlatırken onun duygulanım dünyasının kendisini de etkilediğini düşünmesi:

"Hepimizin hüznü bir hikâyesi var. Ben acı yaşamadım, kalkıp yalan söyleyemem. Bir hüzn taşıyorum, bir keder taşıyorum; ama niye olduğunu bilmiyorum. Bunu yüklenmişim bir yerden, bu bana entegre olmuş. Bir şekilde bana gelmiş."

Lütfü'nün (üniversite öğrencisi, 25) şu anlatısı da gençlerin bir önceki kuşağın yaşanmışlıklarından nasıl etkilendiklerini gösteriyor:

"Belki benim bu konuştuklarımın yüzde doksanı suç biliyor musun? Eleştiremem ki ben onu, Allah'tır. Sen Allah'ı eleştirebilir misin bir Müslüman toplulukta? Keserler seni. E, o da Allah'tır. Annem ne diyordu: 'Allah'tan sonra dev-

let,' diyordu. O kadar korkuyor. Bazen öyle abartırdı. 'Allah geldi,' derdi. 'Allah geldi,' derdi. Çünkü müthiş bir korku. Keşke annem burada olsaydı da anlatsaydı. O anlatsa. Çünkü ben sadece az biraz gördüm. Çocuktum ben. Sadece korkularımı görüyordum. Başka ne göreceğim? Annem sabaha kadar dua ederdi. Hiç unutmam, şu kulağımın içinde halen duruyor öyle. Aynen eli böyle yakasından ve silkeliyor. 'Şimdi geldiler, bir daha gelmesinler, şimdi geldiler, bi daha gelmesinler, şimdi geldiler, bi daha gelmesinler...' Hep inler, inler, inler... Uyumazdık biz öyle."

Bu postbellek, Asım'a (sınıf öğretmeni ve sosyolog, 29) göre Kürt toplumunun kolektif belleği. Asım, gençlerin postbelleğinin sadece kendi ebeveynlerinin deneyimlerinden değil bugün kamusal alanda dolaşımda olan hikâyelerden de oluştuğunu belirtiyor:

"Hazır bir repertuvar var, hepimizde var. Sana söylediğim şeylerin tamamı yüzde yüz yaşanmış, çok samimi söylüyorum. Yaşadığın şeyi o repertuarın dili ile kurguluyorsun. Başka biri de anlatıyor, ama onu bir yerden duydum diyor-sun. Hepsi yaşandı yani bunların."

Gençlere göre kendileri daha doğmadan olanlar da kendilerini oluşturuyor. Hazım'ın (üniversiteye hazırlanıyor, 19) aktardığı gibi:

"İsmimle ilgili bir hikâye var. Bizim burada biliyorsunuz bir savaş var, otuz yıldır sürüyor. Biz de bir nevi savaşın çocukları sayılıyoruz. İnsan doğmadan önce burada işin içinde. Benimki şöyle bir şey. Ben '92'de doğmadan önce babamın bir arkadaşı var, gerillaya katılıyor. Daha sonra orada öldürülüyor. Tam o şehit düştüğü sırada ben doğuyorum. Bir de o dönem komşusu var. O da öldürülüyor. Hemen hemen ikisinin tarihi birbirine yakın oluyor. Bir de benim doğumum geliyor üstüne. Babam da ikisinin de ismini bana bırakıyor. Yani ikisinin de ismini ben taşıyorum. Öyle bir hikâyem var, doğum hikâyesi."

Diyarbakır'da geçmişe dair aktarım da sözlü gelenekte rol oynuyor. Berlin'de görüştüğümüz ve Kürt hareketine ilk katılan kuşaktan Veysel'e (42) göre onu etkileyen dört önemli öge var: dengbejlerin anlattıkları, ailesinin aktardıkları, çocukluğunda deneyimledikleri ve okuma süreci:

"Dengbejlerin bizim üzerimizdeki etkisi azımsanmayacak kadardır. İlk kahramanlıkları orada duyduk. Dengbejler geçmiş olayları anlatırken tek bir mahkumun bir orduya karşı direnişi anlatılır: Ölümü kabul edip, teslimiyeti kabul etmemesi. Düzenli aralıklarla aile ortamında dengbejlerin gelmesiyle o gıdayı alıyorduk. Büyüdükçe, dünyayı algılamaya başladıkça, dengbejlerin şarkılarına anlam vermeye başladık. Anlamayla birlikte bu haksızlığın sürmemesi için ne yapabilirsin? Bunun arayışına giriyordun. Ben kendim için söyleyeyim, belki de mücadeleye katılmamın üzerinde güncel gelişmeler kadar etkisi olmuştur. Hep anlatılan baskılardı, zulümdü. Öldürmelerdi. İsyanlardı. Mesela babamın dedesini anlatırlardı. Şeyh Sait olayında gitti, gelmedi. Tabii bunlar ister

istememez sende belirli bir şey yaratıyor. Bir de güncelde de aynı sorunları yaşıyorsun. Evin tek okuyan insanınsın, evin eli ayağısın. Devlet dairelerine, doktora, avukata, aklına gelebilecek kamuya ait neresi varsa anneye gittiğin, her yerde direk dışlanmışlıkla karşılaşıyorsun. Bu, bizde ciddi bir travma yaratıyordu. Yani neden? Niye? Nasıl? Bizim dönemimizde öğrenciler arasında gruplaşmalar başlamıştı. Okulda da hani bilimsel ölçülerle bazı bilgilere ulaştıktan sonra, kuşkusuz yeni nesil için öncü olduk.”

Faruk (üniversite öğrencisi, 23), Zazakî konuşan ninesini dengbejlere benzetir:

“Geçen hastaydı bize gelmişti, konuştuk. Tüm o sözleri ritme dökerek söyledi. Dedim ‘nene sen de dengbejsin ya’. Diyor ki, ‘Ben daha evlenmeden önce beni çağırırlardı köyde, kelim söyletirlerdi’ ”

Remzi (üniversite öğrencisi,26) için geçmişe dair aktarımlar hem yaşlıları hem de mekân olarak köyü çağırıştır:

“Eskiden benim hatırladığım kadarıyla köyde gelirlerdi, bu bütün tabakaları falan vardı, sararlardı ve her birisi bir hikâye anlatırdı. Zevkle dinlerdin, yani ben bugün de olsa televizyon seyretme yerine dinlerim. Çok güzel muhabbetleri oluyordu. Geçmişe dair bir şey öğrendiğin için sana zevk veriyor, ama şu an yok.”

Ali, geçmişe dair aktarımın gerçekleştiği bir mekân olarak taziyelere işaret ediyor:

“Taziyelerde uzun süredir görmediğin insanlarla, aile büyükleriyle bir araya geldiğinde kim kimdir, nereden geldi, soyun nereden gelir, onlar konuşulur. Mesela bilmediğim birçok şeyi oralarda öğrendim. Acı paylaşılrken akrabalık ilişkileri orada pekişiyor. İnsanların hafızalarını tazeledikleri alanlardır aslında taziyeler.”

Diyarbakırlı gençlerin anlatılarında çokyönlü belleğin işleyişini de görüyoruz. Yakın geçmişte yaşananlar anlatılırken, sıklıkla daha uzak bir geçmişte yaşanan olaylara gönderme yapılıyor ve bu olaylar yeniden kurgulanıyor. Gençler örneğin, aile, aşiret veya yöre tarihi üzerine kendilerine aktarımlarla Osmanlı ve Cumhuriyet tarihi arasındaki bağlara işaret ediyorlar. Asım'ın dedeleri arasında Osmanlı döneminde askere gidip dönmeyenler vardır:

“Mesela bizim beş tane dedemiz Yemen’de vefat etmiş. Beşi de o seferberlik döneminde gitmiş ve geri gelmemişler. Onunla ilgili beni çok etkileyen bir öykü var. Sonbaharda yıldızlar belirginleşmeye başlar; biz damda yattığımız için yıldızları çok izledik küçükken. Kutup Yıldızı diyorlar ona, ama ‘qurix’ Kürtçede. Şimdi o çıktığında babam, ‘Yaprak mevsimi geldi,’ derdi; yani yaprak kesim mevsimi, kışın hayvanlara vermek için. Bedri dedemiz Yemen’deyken bizim burada sonbahar olduğunu o qurixden anlarmış. O qurix yıldızı çıkınca, yaprak kesim mevsimidir diye düşünürmüş.”

Görüşmelerde zaman zaman geçmişte bölgeye yerleştirilen muhacirlere de değinilir. Erganili Gülay (üniversite öğrencisi, 23), baba tarafının Diyarbakır'a ne zaman geldiğini bilmesinde muhacir olduklarını bilir:

"Baba tarafım Artvin göçmeni. Cumhuriyet döneminde mi, Abdülhamit döneminde mi getirilip buraya yerleştirilenlerden bilmiyorum."

Gülay, görüşmede muhacirlerden bahsederken zaman zaman "biz" zaman zaman da "onlar" diyerek kendi iç çelişkilerini dillendirir. Çünkü politik olarak kendisini Kürt hareketine yakın hissetmektedir:

"Ergani'de çok göçmen köyleri var. Türkmenlere 'kako' diyorlar. Onları sevmeyiz, eskiden beri bizden hani çok farklı oldukları için, şimdi fark gençler arasında gittikçe silinmesine rağmen o düşünce hâlâ yaygın. İşte Türkmen, göçmen. Türkmenlere 'kako' diyoruz biz. Eskiye dair çok fazla bir şey kalmamış, artık bir nevi Güneydoğudaki halkın kültürü var bizde de. Yani aslında asimile etmek için gelmişler, ama bayağı bir asimile olmuşlar. Kürtçeleri iyi değildir. Ama o göçmen köylerinde Türkçe neredeyse bırakılmıştır. Kültürleri falan kesinlikle Kürt kültürü. Kürtler arasında kala kala Kürtleşmişler bence. Böyle giyişinden tutun hareketlerine, bir eşarbi bile bağlamasına her şeyleri artık kesinlikle değişmiş onların, gelenlerin."

Faruk, ailesinin tarihiyle Kürt isyanlarının tarihi arasındaki bağlara işaret eder:

"Aşiret kültürünün verdiği sıkı bir feodal kültüre ait bir aile olmadık. Bazıları kendilerine seyit ailesi, bazıları mir, bazıları aşiret tanımlaması yaparken bizim aile daha çok beğlik. Beğlik ve mirliğin tanımlayıcı unsurları daha çok ailenin bulunduğu yerdeki tanınırlığı, cömertliği, mal varlığı, dürüstlüğü ya da din ve şeyhlik bağlantısı. Dört beğlik vardı bizim orada. Dedem bunlardan bir tanesiydi. Dedem ve dedemin babasına kadar Liceliyiz, ondan öncesi Hakkari'den. Hakkari'den Lice'ye göç edilmiş. Bedirhan soylarından geliniyor. İsyan sonrası Bedirhanlılar parçalanıp farklı farklı yerlere katılıyor. Bizimkiler de oradan buraya göç etmişler sanırsam. Dedemin amcazadesi, Şeyh Sait'in katipliğini yapmış. İstiklal Mahkemeleri olduğunda da köye sığılıyor. Bir şekilde kurtuluyor. Zaten isyan da bizim köyle ilgili. Hem o dönemde hem de 90'larda çok ciddi biçimde yara almış bir köy. Böyle bir muhalif gelenek hâlâ devam ettiriliyor."

Kürt mücadelesinde kuşaklararası aktarımın önemini de vurgular Faruk:

"Şeyh Sait'in idam edilmeden önce 'Benim torunlarım, benim ecdadım sizden bunun hesabını soracaktır,' dediği rivayet edilir. Yani nasıl bir miras bırakmışsan çocuğuna, o mirasın üzerine bir şeyler eklenerek yola çıkılıyor. Bir kuşak bir şey yapıyor, bir yere kadar getiriyor, sonra darbe alıyor. Hiç bir şey olmamış gibi her şey siliniyor. Sonra bir sonraki kuşak, yıkılanlar üzerinden yine belli bir yere getiriyor; sonra gene başa dönüyorsun. Bu yüzden gördüğüm kadarıyla hep bir umut var. Bir şeyler yapılacak, başarılabilecek noktasında kuşaklar arası-

da bir etkileşim söz konusu. Geçmişte muhalif olan, yani diyoruz ya 26., 27., 28. isyan; o 27. isyanda yer alan ailelerin çocukları, 28. isyanda da yer alıyor, yani böyle bir muhalif kültür var. Hem sadece o aileler içerisinde değil; bir çok aile bu misyonu yükleniyor. Bir meşale gibi. O meşaleyi taşımaya çalışıyorlar.”

Kamil (üniversite öğrencisi, 22) ise, bir sınıf arkadaşının, tarih hocasını sorgulaması örneği üzerinden resmî tarihte Kürtlerin tarihinin sessizleştirilmesine dikkat çekiyor:

“Arkadaşım mesela tarih dersinde, ‘Hocam size bir şey sorabilir miyim dersle alakalı? Benim ailem Kürt, yani bunu hissediyorum, yaşıyorum, Kürtçe konuşuyorum. Bu tarihe her baktığım zaman dedem adına, soyum adına, ırkım adına, kültürüm adına karşılaştığım hiçbir şey yok. Acaba yanlış yerde mi yaşıyorum ben? Kendime onu soruyorum,’ dedi.”

Tabii sessizleştirme yalnızca resmî tarihte, eğitim sisteminde veya ana akım medyada değil. Görüştüğümüz gençler, toplumsal aktarımın da resmiyetteki sessizleştirmeden nasibini aldığını vurguladılar. Veysel, korku unsurunu gündeme getirir:

“Kürtlük deyince sesin evin dışına çıkmaması gerekliydi. Benim yaşımın üstündeki insanların birçoğu Türkçe bilmediği halde, kimse Kürtlükten bahsedemedi. Devletin yaptıkları hakkında çok fazla bir şey söylenilmezdi evde. Yani sürekli bir korkaklık vardı.”

Faruk, büyüklerin anlatmamalarını kendi yaşadıklarına ve çocuklarını koruma içgücüdürüne bağlar:

“Bizde hatıralar anlatma şeyi yoktu, çünkü böyle çok zorlu bir yaşam geçirmişlerdir. Bunu anlattıklarında tekrar yaşarlar, o yüzden anlatmak istemezler. Çünkü devletten canları yanan, askerden canları yanan bir daha şey yapamıyor. Ya tam muhalif olursun ya da işte durur bir şekilde bunu içine sindirirsin. Yani hiç kimseyle paylaşmazsın. Bizimkiler de biraz onun gibi olsa gerek. Pek anlatmalarının nedeni odur. Ben de sormak istemem. Üzmektense bilmemem daha iyi. Anneannem anlatır arada Zazaca. Daha evvel saklı tutarlardı bu tür şeyleri ki bizim içimizde aykırılık falan oluşmasın. Odur.”

Ferit (üniversite öğrencisi, 26) de olayların üstünkörü anlatıldığını, ama ayrıntıların çocuklardan saklandığını söylüyor:

“Ya işte bizim tarih... çok acı şeyler var. Çok fazla konuşulmuyor. Çok fazla anlatılmıyor. Dillendirdikçe o yara kanıyor herhalde. Mesela hiçbir zaman nasıl sürüldüklerini anlatmıyorlar. Daha çok şeyi anlatıyorlar. Köyden çıkartıldıklarını, çıkmak zorunda kaldıklarını, zorla çıkarıldıklarını. Ama bu nasıl oldu, kimler tarafından oldu, ilişkisi olan insanlar kimlerdi, bunlardan bahsedilmiyor. Onlar için önemli olan sonuç. Köyden çıkarıldılar ve şu an acılarını yaşıyorlar, bu kadar.”

Korku, sadece önceki kuşakları değil görüştüğümüz gençleri de etkiliyor Kendisiyle tanıştığımız dönemde kardeşi tutuklanan Nasır, duygularını şöyle dile getirdi:

“Ben röportaj verirken bile şu an kafamdan geçmiyor değil; yani diyorum, acaba bu ilerde bana bir şey olarak dönmessin. E şimdi sağlıklı, güzel şekilde büyüyen bir insan İstanbul Sabancı Üniversitesinden gelen bir hocayla konuştuğu zaman hayatta bunları düşünür mü? Der ki ne güzel işte sohbet ediyoruz, belki benim bir katkım olur. Amaçlarına hizmet, neye hizmet ediyorsa belki benim katkımdır. Hani bunu düşüneneğim yerde diyorum acaba kendi aklıma geliyor ha yalan yok bunu inkâr etmiyeyim. Diyorum acaba yani ilerde insan hani dünyadır çünkü bu şekil büyürsen vallahi bu şekil algıların bu benim suçum değil hocam ha. Vallahi bu benim suçum değil, ben hiç böyle düşünmek istemem yani. Yani ben anneme ne kadar samimiyetine inanıyorsam sizin de samimiyetinize o kadar normalde şu anda inanıyorum zaten ama gelip kafaya bir şekilde oturuyor yani. Ne yapacaksın böyle hani.”

İlginc bir şekilde, görüştüğümüz gençlerin anlatılarında Ermenilere dair hikâyeler çok fazla. Bunun iki nedeni var: Türkiye’de azınlıklar ve özellikle Ermeniler hakkında son yıllarda yoğunlaşan tartışmalar ve Kürt hareketinin soykırıma dair duruşu. Ermenilere dair anlatılar, Diyarbakırlı gençlerin anlatılarında post-bellek ve çokyönlü belleğin işleyişini göstermek açısından birebir.

Asım, Diyarbakır’da Ermenilerin yaşadıklarının herkes tarafından bilindiğini öne sürüyor:

“Türkiye genelinde belki Ermenilik görülmeyen bir şey, o yüzden böyle çok inkâr edilen bir şey ya, bizim orada tam aksine aslında hiç inkâr edilen bir şey değil. Gerçekliği bilinen, yaşandığı bilinen bir şey. Bizimkiler de muhtemelen aynı şeyi diyecekler: ‘Önce onlar bize saldırdı.’ Ama bizimkilerin şöyle bir farkı var, bizimkiler burada yaşayanları belleklerinde çok canlı bir şekilde yaşıyorlar; çünkü herkes anlatıyor bunu. Babam, dedem, babaannem bunları çok paylaşırlardı. Mesela Ruslara Uris derler bizde, Ruslara yönelik çok büyük bir nefret vardır. Yani herhangi bir yaşlı insanla oturduğunuzda konu mutlaka bir şekilde buraya geliyor ve herkes aslında bir zamanlar burada ne yaşandığını biliyor. Hikâyenin klasik başlangıcı, ‘Ya işte Ruslar geldi; onlarla işbirliği yaptılar, bize saldırdılar.’ Ama o hikâyenin gelişme bölümünü herkes biliyor. Büyük bir kısmının öldürüldüğü, kalanların bir şekilde göç ettirildiği, bütün mal varlıklarına, arazilerine el konulduğu, kadınların evlendirildiği.”

Asım’a göre bölgede Ermenilere dair belleğin güçlü olmasının nedeni hem Ermenilere ait yerleşim yerleri hem de “kılıç artığı” Ermenilerin ve çocuklarının Kürt köylerinde yaşaması:

“Bizim arazilerimizin büyük bir kısmı Ermenilere aitti. İsimlere bakıyorum; işte Ricil, Dize, Erdê keşîş. Dize diye bir yer var, hâlâ Ermenilerin mezarları, yaşadık-

ları evlerin taş kalıntıları hepsi oradadır. ‘Keşişin tarlası’ diyoruz mesela, çok bariz hepsinin onlara ait olduğu. Herkes bir yere konunca dedem de oraya konmuş. Yıllarca mahkemeye gidip geliyor. En sonunda karar kendi lehine çıkınca o mahkemenin savcısının ve hâkiminin isimlerini torunlarına, yani bizlere vermiş. Mesela o Dize’de eskiden bir Ermeni kralının yaşadığıyla ilgili rivayetler var. Bizim dedemiz de bu rivayeti bildiği için ömrünün çoğunu altın arayarak geçiriyor. Hatta hiç unutmuyorum, babam hep dalga geçerd: ‘İşte yirmi-otuz yılını verdin ama üç tane Osmanlı buldun.’ Babannem Ermeniydi, ona ‘Ebu’ diyorlardı. Bizim dede hayvan ticareti yapıyor, onu görüyor; çok güzel. Basıyor parayı, alıyor. Hep öyle der babam zaten, ‘Bir sende çıktı o damarımız.’ Bizde ‘kiribu’ denir, babam onlardan ‘bizim kirvelerimiz’ diye bahseder. Babaannem, ‘Benim hatırladığım tek kare,’ diyor, ‘annemi öldürmüşlerdi. Benden küçük kız kardeşim vardı iki-üç yaşında, annemin memesini çıkarmıştı, sütünü emiyordu. Sonra,’ diyor, ‘beni aldılar, seliğe gizlediler.’ Biz ‘selik’ diyoruz, sineklerin, hayvanların yiyeceklere dokunmaması için üzerine örtülen tahtadan kafes.”

Geçmişin, gençlerin anlatılarında yeniden kurgulanışında Kürt politik hareketi önemli bir rol oynuyor. Asım, Kürt hareketinin Ermenileri nasıl yeniden gündeme getirdiğini aktarıyor:

“Kürt hareketinin kazandırdığı o ideolojik bilinç ve o çokkültürlülükle ilgili yarattığı nostalji bence etkiliyor genç bireyleri. Çünkü bugün nasıl biz mağdursak, bir dönem bizim de katkıda bulunduğumuz bir mağduriyet yaşandı ve bu mağduriyeti artık teslim etmemiz lazım. Mesela ben babannemi o zaman düşünemiyordum. Evet, Ermeni olduğunu söylüyorlar, sonradan Müslüman olduğunu falan ama hani bunu bir yere oturtamıyordum.”

Asım, anlatısında fail ile mağdur arasındaki çizginin nasıl muğlaklaştığını da gösteriyor:

“Aslında küçüklüğümden beri söylüyorlardı. Ama bunu bilinçli bir şekilde düşünmek daha sonra oluştu. Kürt politik hareketinin Kürtlerde yarattığı değişimlerden biri budur: Hassasiyetin yükseltilmesi. Yani yirmi yıl önce belki insanlar gururlanarak dedesinin Ermenileri öldürdüğünü söyleyebilirdi, ama aynı insan bugün babaannesinin ya da anneannesinin Ermeni olduğunu söylemeye başlıyor. Bir de mesela son dönemde yayınlar, sözlü tarih çalışmaları da arttı. İşte bir Fethiye Çetin okuduğunuzda vicdanınız sızlamaya başlıyor. Ermenilerle bir akrabalık ilişkisi geliştirmek artık ayrıcalıklı bir şeye dönüştü. Yani o mağdurun mağduriyetini devralmak, o sorumluluğu hissetmek sana bir iktidar alanı açıyor. Çünkü mağdur olmak, birilerinin başını okşamasını sağlayan bir şey. Babaannemin Ermeni olmasıyla bu kadar ilgilenmem tamamen bu suçluluk duygusunu üstümden atmak olabilir.”

Geçmişin hayaletleri, bugün yaşanan savaşın taraflarını da etkiler ve geçmiş, güncel koşullarda yeniden kurgulanır. Asım, dağda çobanlık yaparken duyduklarını aktarıyor:

“Bir gün telsizle konuşuyor korucularla gerillalar. Bizim bir tane köylü korucu diyor ki, ‘Tabii biliyorum, burası zaten sizin. Sizden aldık, şimdi siz yine arazilerinizi, bütün her şeyinizi bizden alacaksınız.’ Hâlâ o korku var: Bir gün gelip bizden alacaklar.”

Berlin’de yaşayan ve babası sığınmacı olarak Diyarbakır’dan Almanya’ya gelen Şengül (üniversite öğrencisi, 23), Ermenilerin geçmişte yaşadıklarıyla kendi babasının yaşadıkları arasında bağ kurmaktadır:

“Ninem nasıl öldürülmüşler gibi hikâyeler anlatıyordu. Kaçtıklarını, işte Avrupa’ya kaçtıklarını bazen. O tür hikâyeler duydum. Tabii küçükken biz akıl erdiremiyorduk, ama şimdi zamanla anlıyabiliyorum. Orada gerçekten gerçekleşmiş hikâyelerin olduğunu kavramak daha acı.”

Görüştüğümüz gençler, kendilerinin yaşamadığı şiddet olaylarını büyüklerinden dinleyerek kendi anlatılarına katarlar. Örneğin Semiha (satış elemanı olarak çalışıyor, 24), mitik bir anlatı sunar köylerinin ve evlerinin yakılmasıyla ilgili:

“Anneannem Kur’an-ı Kerim’i alacaktı. Annem diyor, hani biz şahitmişiz. Diyor, askerler Kur’an-ı Kerim’i almış elinden, ateşin içine atmış. Ve Kur’an-ı Kerim halen şimdi dayımlarda. Kur’an-ı Kerim’in etrafı falan yandı. Ama içindeki yazıya hiçbir şey olmadı. Düşünün ev kül oldu. Yandı, kül oldu ve Kur’an-ı Kerim’e hiç bir şey olmadı.”

MUĞLA’DA POSTBELLEK

Bodrum’un bir köyünde yetişen ve bir mavi gezi teknesinde aşçılık yapan Cemal’in, “Köyün tarihi hakkında neler biliyorsun?” sorusuna cevabı ilginçtir:

“Tarihi var. Aslında tarihi hakkında pek bir şey bildiğim yok. Amcam araştırmıştır.”

Görüştüğümüz birçok genç benzer bir şekilde, tarihi bildiklerini iddia ettikleri başka birisine referans verdi. Bu belki de “zor” buldukları ve kendilerini de pek ilgilendirmeyen bir konuyla ilgili söz söyleyemeyeceklerini düşünmelerinden ileri geliyor. Diyarbakırlı gençlerden farklı olarak belki onlar için tarih kitabı, sıkıcı, ve yaşlı insanların konusu, gençlerin değil.

Muğla’da genelde çekirdek aile hakim. Gençler, nine/dede kuşağıyla çok vakit geçirmiyor. Çalışma hayatı ve turizmde yaz sezonunun koşturması da gençlerle yaşlıları ayırıyor. Cemal, geçmişe dair sohbetin yaşlılar tarafından kahvelerde yapıldığını anlatıyor:

“Böyle eskilerden bizim köyde anlatanlar var birkaç tane, yaşlılar; kahveye falan oturduğumda dinlerdim onları. Pek oturmuyoruz yani köyde, kışın gidiyoruz iki-üç ay. Onda da fazla durmuyoruz.”

Diyarbakır'daki mağduriyet ve direniş anlatılarından farklı bir biçimde Muğla'da toplumsal bellek geçmişteki zor yaşam koşullarından daha "sosyete" yani modern bir yaşam biçimine uzanan başarı öykülerine odaklanıyor. Burada çok bariz bir kırılma var. Gençlerin geçmişle fazla ilgilenmemelerinin nedenlerinin biri de belki bu. Onlar şimdiki zamanda üretmeye ve tüketmeye bakıyor ve geleceğe dair hayaller kuruyorlar.

Marmaris'te büyüyen Cenk (doktora öğrencisi, 29), hızlı sosyo-ekonomik değişimin ve fiziksel hareketliliğin etkisini anlatırken ailesinin tarihinin kendi kimliği için çok önemli olmadığını söylüyor:

"Uzun yıllardır buradayız. Bu bir kopuş da demek. Herkes kendi hayatını kurmuş. Kardeşlerden birisi Almanya'ya gitmiş, birisi Burdur'da kalmış, birisi Marmaris'e gelmiş. Tek bildiğim babamın babası, annesi ve onların çocukları. Dedemin babası falan gibi bir üst jenerasyonu tanımıyorum. Öncesini çok bilmiyoruz ve onun hikâyeleri çok anlatılmaz, dönmez açıkçası. Biraz tarihsiz bir aileyiz denilebilir. En azından benim bildiklerim çok sınırlı. Merakım da öyle, onu açık açık söyleyebilirim. Ailenin tarihini yazmak gerekirse benim adıma konuşuyorum, onu ancak Marmaris'ten sonra yazabilirim. Hani ondan öncesini çok deneyimlemedim, bilmiyorum. Çok kopuk, hikâyeler çok kopuk. O yüzden çok bütünlüklü bir aile hikâyesi çizemiyorum."

Muğlalı gençler için geçmiş, ekonomik gelişmenin yaşandığı dönemden önceki bir zamandır. Diyarbakırlı gençlerin örneğinin aksine, bu geçmişle günümüz arasında fazla bir süreklilik yok. Bu geçmiş zamanda hep fakirlik ve zorluk vardır. Datçalı Okan (ortaokul öğrencisi, 14), hayvancılıkla uğraşan büyüklerinin yaşamını anlatıyor:

"Burada açık bir yer var ya orada, mağara gibi bir yerde doğmuş dedem. Yani o zamanlar oralarda doğuyormuş herkes. Mağara gibi yerlerde duruyorlarmış."

Cemal, ninesinin kişiliğini geçmişteki zorlu yaşam şartlarına bağlıyor:

"Nenem biraz ters bizim. Onun annesi çocukken bırakıp gitmiş onları. Baba da dağda çoban. Ondört yaşında evlenmiş zaten nenem. Tek göz bir evleri varmış. Tarla, tekke hiçbir şeyleri yokmuş. Dedem kasaplık yapar, tütün kırarlarmış. O yüzden hep onları anlatırlar; biz zor büyüdük, bilmem ne. Hem malcılık, hem tütün, hem zeytin. Milletin zeytinlerini alırlarmış. Tarlaları yok ya, onu işlerlirmiş yarı yarıya. Dedem, nenem biraz gaddardır o yüzden. Zor bir hayat, acıma duygusu pek yoktur. Hiç tolerans tanımaz yani."

Ekonominin anlatılarda en önde gelen konu olduğu Muğla'da, geçmişte kaybedildiği öne sürülen malvarlıklarının da sözü edilir. Kerimcan'ın (lise öğrencisi, 19) da böyle mitik bir anlatısı var:

"Babamın babasının babası, anlattıklarına göre buranın önceden ağasıymış. Bayağı bir toprağı falan varmış. Satmış hepsini. Yemiş, içmiş."

Hayrettin de (köyde yaşıyor, 25) büyük dedesinin arazilerinin neden kendilerine kalmadığını anlatıyor:

“Annemin babasının babası. Şu arazi onunmuş, yani düşün şurası. Değerli bir yerler yani. 80 dönüm araziye hanımı öldükten sonra bir avrata vermiş. Çocuklara fazla bir şey bırakmamış. Düşkünmüş yani, avrata düşkünmüş. Torunları na bir şey kalmamış.”

Diyarbakır'da ulusal tarihle yerel bellek arasında bariz bir karşıtlık varken; Muğla'da yerel bellek, ulusal tarihle farklılaştığı noktada “unutuluyor” sanki. Örneğin yörenin Rum tarihi, gençlerin anlatılarında yokluğuyla dikkat çekiyor. Bu tarihin toplumsal bellekte aktarılmadığı ve sessizleştirildiği açık. Gençlerin millî eğitim, ana akım medya ve turizm yoluyla bir nebze karşılaştıkları antik Yunan tarihi, günümüz Yunanistan'ı ve Anadolu Rumları tarihi arasındaki ilişkiler konusunda kafaları epey karışık.

Cemal, görüşmede kendisine yöredeki Rumlarla ilgili bir soru sorulduğunda şöyle der:

“Rumlarla pek hatırlamıyorum ama Karyalılar yaşamış bundan kaç yıl önce.”

Ondört yaşındaki Okan'ın yöre tarihini anlatma çabasında da benzer bir geliş var:

“Eskiden burada Yunanlılar yaşarmış. Krallık varmış, hatta hâlâ eski harabeler var. Bizim yukarıda kale var. Her zaman da gidiyoruz pikniğe, hatta Facebook'ta profil resmi yapmıştık. Efsanesi var oranın. Efsaneye göre kalenin dibinde çok altın varmış. Onu almaya çalıştıkça, çalıştıkça o dibe girermiş. Kimse alamazmış o altını. Yunanlılar oraya taşlar yerleştirmiş, kale yapmışlar, sonra yıkılmış. O zamanları işte Yunanlılarla tanışmaya başlamışlar dedemgil. Bir ara arkadaş olmuşlar, sonra yine sıkıntı yaşamışlar. Bir sürü tartışma yaşamışlar. Konuşma dilini bilmeyince, ses tonunu yükselttikçe dedemgil, onlar daha da bağırlırlarmış. Dedemgil bir şey anlatmaya çalışırken hiç dinlemezlermiş. Eskiden dedemler onlarla savaşmış. İşte bir bacağı topal topal yürüyormuş galiba. Sonra savaşı kazanmışlar, ama Yunanlıların maddi durumu daha iyiymiş. Eski tüfekler varmış. Ama bizimkiler sadece taş ve sopa. Buradan rahatsız olmuşlar, gitmişler.”

Bir yandan da Diyarbakır'dakine benzer bir biçimde Muğla'da da geçmiş, kültürel mirasın ekonomik değeri üzerinden tartışılır. Cemal, köylerindeki defineciliğe getirir sözü:

“Tam tepede bir kale var, çok kalıntı var orada. Hatta muhtar Turizm Bakanlığından adamlar getirtti, hani burayı tarihi eser yapabilir miyiz falan diye. Bayağı bir altın bulunmuş çocukluğumdan beri. Ama harap ettiler, çünkü her yer kazılmış.”

Esra (bir kreşte çalışıyor, 23), geçmişte Rum bir kadınla evlenen bir akraba-sından bahseder:

“Dedemin babası iki evlilik yapmış, tek eşi Rum. Aslında ben çok içerisinde ol-madığım için bilmiyorum. Dedemler mesela on iki kardeş, altısı üvey, işte o Rum olan bayandan. Dedemin böyle takma bacağı filan var, gazi benim bü-yük dedem. Aslında çok onların yanında kalmadığım için. Hep kalabalık or-tamda konuşulduğu için herhalde ben fazla dinlememişim. Yoksa merak eder-dim, araştıran bir insanım. Aslında kuzenim var, o daha ilgili; isterseniz onunla da konuşabilirsiniz. Ben de şimdi konuşunca merak ettim büyük dedemin hikâ-yesini, gidince araştıracağım.”

Esra, ikinci görüşmede anekdotu ayrıntılandırıyor:

“O durumu bir türlü anlatamadım Leyla Hanım’a hani ailenin tarihi Rum falan deyince, dede Kurtuluş Savaşı’ndan kalma falan. Tam böyle anlatamadım çün-kü hani çok da merak etmez yeni nesil; bende de aynı şey oldu. Sonra hemen gittim sordum. O yüzden bayağı bir tedirgin olmuştum aslında, oldu mu ol-madı mı görüşme diye. Dede total, İkinci Dünya Savaşı’ndan [Kurtuluş Sava-şı olsa gerek] sonra iki ayağını da kaybediyor. İlk eşi tabii Türk, ama onu o hal-de görünce terk ediyor altı tane çocukla birlikte. Tabii dede gazi olunca dev-let buna maaş bağlıyor. E tabii o zamanlarda hem maaş hem de tarlan tokadın varsa... Bırakıp giden nine duyuyor, ama bu arada Rum biriyle yaşamaya baş-lıyor. Ondan da altı tane çocuk oluyor. Sonra diğeri de geliyor, ikisiyle birlik-te yaşıyorlar. Şimdi dedemler oniki kardeşler; altı tane üvey, altı tane öz. Halen daha evde o dedemin total bacağı çerçevelettirilmiş bir kutunun içinde ora-da asılı duruyor. Biz küçüklükten beri sorarız hani bu ne diye. Siyah beyaz bir de fotoğrafı duruyor.”

Muğlalı gençlerin anlatılarında yine çok az bahsi geçen yöredeki muhacirlik tarihi ki buna nüfus mübadelesi de dahil. Birkaç kişi ailelerinde örneğin Sömbe-ki veya Rodos gibi adalardan gelenler olduğunu belirtmekle birlikte bu konuda bilinenler yok denecek kadar az. Bodrumlu Eren’in (satış yetkilisi, 35) dedesin-den bahsederken önce “göçmen” sözcüğünü kullanıp sonra da “aslında göçmen değil” demesi, kendilerini ulusal kimlikle özdeşleştiren Muğlalıların bir şekilde yabancı zannedilme çekincesini hissettiriyor:

“İşte biraz belki tip oradan geliyor ya. Hani Giritli. Göçmen möçmen. Aslında göçmen değil. Çünkü dedem doğduğu vakitte Girit adası zaten Türklerinmiş. Osmanlınınmış. Osmanlı’dan gelip Türklere geçen bir şey. Daha sonra işte şey-ler, o Adalar Anlaşması’ndan sonra verilmiş zaten Girit. O yüzden, zaten Türk; ama Girit adasında yaşamışlar, orada doğmuşlar.”

Datçalı Caner (kahve işletiyor, 35) baba tarafının Adalı, anne tarafının Yörük olduğunu anlatıyor:

"Babam, dedem tarafımız karşıdan, yani Sömbeki tarafından. Buraya yerleşmişler. Valla işte Rumları çıkarmışlar oradan. Ama tabii eskiler, oradan gelenler kayboldu şu anda, yok. Sadece çocukları var. Anneminki de işte buralardan. Esas Yörüklerden. Annem biraz evlatlık verilmiş zamanında. Ninem çocuklarının hepsini evlatlık vermiş. Sonra biraz büyümüşler, evlilik çağına gelince ev sahipleri bunları göndermişler buraya ki hani başlarına bir iş gelmeden gönderelim diye."

Görüşüğümüz birçok genç ailelerinin Yörük olduğunu söylerken hem yerliliğe hem de üretim tarzına yani hayvancılığa referans yapar. Örneğin Cemal, ailesinin Yörük olduğunu söylerken "esas Yörükler" ile yerleşerek köylüleşen "sosyete Yörükler" arasında ayırım yapıyor:

"Çok eski yerli aileler dedemin dedesi falan. Çok eski Yörüklerden. Bizimkiler hani böyle sosyete Yörükler mi diyeyim; tam köylüleşmişler. Esas Yörük benim annem tarafı, tam Yörük. Böyle hiç vakitleri yokmuş yani. Hep çalışmışlar. O yüzden nenemin yanında fazla oturamazsın. Hemen eve geldi mi evin önünde ot falan gördü mü babama fırça, anneme fırça. Hep çalıştıkları için. Tam Yörük onlar mesela."

Ailesinin geçmişini pek bilmeyen Cenk ise aile albümleri üzerinden çıkarsama yapar:

"O bölgede çok yaygın bir şekilde Yörüklerin olduğunu biliyoruz. Fotoğraflara bakıyorum bazen. Siyah beyaz, yıpranmış, eskimiş fotoğraflar; mesela dedemin ve babaannemin fotoğrafı var, çok güzel ikisi de. Ayaklarında kocaman çarıklar falan, üzerlerinde kıyafet, böyle gerçekten Yörükleri andırıyor."

Diyarbakırlı gençlerin aksine, görüşüğümüz Muğlalı gençlerin çoğu Türkiye'nin diğer bölgelerini fazla bilmiyor. Gittikleri yerler arasında bahsettikleri yerlerden birisi de Çanakkale. Çanakkale'yi gezen gençlerin ulusal tarihle kendi yaşamları arasında bir bağ kurmaya çalıştıklarını görüyoruz. Örneğin Alp (lise öğrencisi, 16), şöyle der:

"Çanakkale çok güzel. Orada Kurtuluş Savaşı zamanını yaşıyorsun. İlk defa beşinci sınıftayken gittim. Hani anladım o zaman ne zorluklarla bu ülkenin kurulduğunu. Dedelerimizin ninelerimizin ne zorluklar çektiğini. O şartları gördüm öğrendim az buçuk."

Okan için de Çanakkale'yi gezmek, çok duygusal bir deneyimdir:

"Çanakkale çok güzeldi. Girişte böyle bir tabela var büyük. Yazıyor üstünde, 'Dur yolcul!' Sonra böyle mezarlar geliyordu. Sadece oraları görebildim. Ağıladım orada, bir ara üzıldüm. Çok üzıldüm. Ben böyle duygusalımdır. Böyle tutamam kendimi."

Ama Muğlalı gençler için pratikte öne çıkan yerel kimliktir. Muğla'da komşu köyler arasında bile farklılıklar yaşam biçimi ve Türkçenin lehçelerinde kendini gösteriyor. Bu farklılıkların tarihsel kökenleri ise gençler tarafından bilinmiyor ve çok da önemsenmiyor. Mekan üzerine kurulu bu aidiyetler, ulusal söylemle örtüşebilirken yörenin çoğul kültürel mirasıyla yüzleşmek ulusal anlatının sınırlarını zorlayabileceği için bu çoğul mirasın sessizleştirildiğini ve “unutulduğunu” görüyoruz.

DIYARBAKIR'DA ÇOCUKLUK VE GENÇLİK

Diyarbakırlı gençler her ne kadar yaş bakımından genç olsalar da, postbelleğin ve çocuklukta yaşamış oldukları deneyimlerin yüküyle çocuk veya genç olamadan hızla olgunlaşmak zorunda kalıyorlar. Semiha'nın dediği gibi:

“Acılarla olgunlaşıyorum. Sanırım ben çektiğim acılarla olgunlaştım yani. Belki yaşça küçüğüm. 1987 doğumluyum. Ama gerçekten yaşımdan çok çok büyük görüyorum kendimi. Bir çocuk olarak, hani 87 doğumlu olarak görüyorum.”

Lütfü de, yaşa rağmen deneyimin ağırlığını vurguluyor:

“Çocuksun ama yaşıyorsun. Bilincin gelişiyor. Biri sana soruyor. Nasıl 12 yaşında sen bunu bunu fark ettin? Ya kardeşim ben öyle Fransız saraylarında büyümедim ki. Kerpiç bir evde, asker botlarıyla, silahlıyla, bilmemneyiyle, ağanın, bütün, nasıl diyeyim, bütün ideolojik pislikleri sen o çocuk yaşta görüyorsun. O kavgayı görüyorsun. O kavganın içinden geliyorsun. Anlıyorsun.”

Belki de bu yüzden, çocuklara ve gençlere Diyarbakır'da her zaman çok önem atfedilmekte. Alper'in (üniversite mezunu, 35) dediği gibi:

“Diyarbakır'ı yönetenler bana göre hep çocuklar olmuştur. Hiçbir zaman büyükler yönetemedi Diyarbakır'ı, onlar sadece çocukların ortaya attığı performans şekil vermeye çalışıyorlar.”

Diyarbakırlı gençlerin çoğunun çocukluk anıları o kadar olumsuzdur ki Nasır (üniversite öğrencisi, 29), 2000'li yıllardan sonra dünyaya gelmiş olmayı hayal eder:

“Kötü bir çocukluk geçirdim hocam. İyi bir çocukluk geçirmedim. Çocukluğumu hatırladığım zaman direkt mutsuz oluyorum. Tek kelimeyle. Hiç mutlu olmuyorum. Sadece kamyon çizdim toprakta, ilkokulda resim çizdim. Başka da yok. Çünkü çok çok şey kaybettim. Çocukluktan gelen o psikolojimin bozuk olması, yani hatırlamak istemiyorum. O yüzden bazen diyorum, keşke insanın yeniden dünyaya gelme gibi bir şansı olsa.”

Babasını çok küçük yaşta korucularla PKK arasındaki çatışmada kaybeden ve bu yüzden aile fertleri birbirine düşman olan Abdullah (bir fabrikada muhasebeci, 25) ise şöyle diyor:

“16-17 yaşına kadar zaten isteyerek güldüğümü hatırlamıyorum. Hani gülecek bir şey bulamıyorsun. Çünkü sorunların var. Çok büyük şeyler zaten yaşamışın ve yaşıyorsun.”

Görüştüğümüz gençlerin en büyüklerinden olan Hadi'nin (Tekel bayi işletiyor, 36) çocukluğuna dair anlattıkları, Diyarbakırlı çocukların nasıl bir çocukluk yaşadıklarını çok iyi yansıtıyor:

“Ben ilk kendimi bildiğimde 12 Eylül'deydim. 12 Eylül'deydim ve Diyarbakır'ın en salaş sokaklarından birinde kalıyordum. Yani mesela ben sokakta cinayetler falan gördüm. Devlet tarafından öldürülen insanlar. Aynı sokakta bir de yakalandım yirmi yıl sonra. Kuyumculuk yaptım, soytarılık yaptım, sigara içtim. Kendimi kestim. Bir kıza âşık oldum diye kendimi attım aşağıya. Ben hayatta okula yaya yolu kullanmazdım. Damdan dama giderdim. Bir gün oradan da düştüm. Öyle büyüdüm. 12 yaşında evden kaçtım. İzmir'e gittim. Üç gün üç gece tren yolculuğu yaptım. Kara trenlerle. Gittim orada da onbir-oniki gün kaldım. Bir kişiyi bıçakladım. Sonra yakalandım. Tutuklandım, geri gönderdiler. Çocuğum diye geri gönderdiler. Yoksa...”

Alper, kendi kuşağını “zombiler” olarak nitelendiriyor:

“Şu an 30-35 yaş arası insanlar, Diyarbakır'da bana göre bir travma yaşıyorlar. Çok bunalımlı bir durum söz konusu insanlarda. Çünkü henüz o durumu atlatabilmiş değiller. Yani kayıp kuşak. Yani yaşıyorlar, ama yaşamıyorlar aslında. Yaşayan ölümler, zombiler. Bir sürü zombi görebilirsiniz.”

Görüştüğümüz gençlerin çoğunluğu ise 1990'ları yaşayan kuşağın küçük kardeşleri olarak şiddetle daha çok postbellek yoluyla ve bazen de çocukluklarının ilk döneminde yüz yüze gelmişler. Faruk'un dediği gibi:

“80 kuşağı çok da içinde yer alabilmiş değil. Daha çok çocukluk döneminde geçtiği için yeterli derecede durumu kavrayamamış. Daha çok anlatılar üzerinden. 2000 sonrası daha böyle sıkı yönetimlerin kalktığı bir dönem olduğu için bizim için sanki güllük gülistanlık gibi bir algı oluştu. Ama netice itibarıyla üzerine biraz kafa yorduğunda işte birkaç şey okuduğunda ya da o dönemle ilgili birkaç insanla muhabbet ettiğinde o kadar güllük gülistanlık olmadığını fark ediyorsun.”

Ailesi çocukluğunda Diyarbakır'a göç eden Ali, köydeki yaşamı hatırlamadığını söylüyor. Bu, ona geçmişi hatırlatabilecek mekanların yok olmasıyla da ilintili:

“Çocukluğumla ilgili pek fazla şey hatırlamam. Sonra nedenini sorgulamaya başladım. Gittim bir dönem köye. Köyde yaşadığım ev yok artık. Yıkılmış. Üze-

Sizinle Niye Paylaştım?

Leyla Neyzi

Sözlü tarih görüşmeleri, bazı açılardan terapi seanslarını andırır. Kendileriyle görüşme yapılan kişiler, zaman zaman anlatmanın kendilerini rahatlattığını ifade ederler. Başkalarının yaşamlarını dinlemek, onlarla diyalog kurmak sözlü tarihçiler için de bir iş olmanın ötesinde kişisel bir ilişki kurmayı gerektirir ki bu da çok insani, haz verebilen bir süreçtir. Bütün kişisel ilişkiler gibi, sözlü tarih yoluyla kurulan ilişkiler de sürprizler barındırır. Benim Diyarbakır'da Çiçek ile yaptığım sözlü tarih görüşmesi, her ikimiz için de beklenmedik bir şekilde gelişti.

Buluştığımız yer benim kaldığım otelde sakin, sessiz bir toplantı odasıydı. Rahatça konuşabilmek için uygun bir ortamdı. Çiçek zaten projeden haberdardı. Yine de kısaca bahsettim ve görüşmeye başlamak için ses kayıt cihazının düğmesine bastım. Bundan sonra olanları ne ben, ne de Çiçek bekliyordu. Görüşmenin bu safhasında muhabbeti açmak için genelde görüşme yaptığım kişiye aile tarihiyle ilgili açık uçlu bir soru yöneltirdim. Fakat Çiçek bir anda hüngür hüngür ağlamaya başladı. Bu sadece beni değil, kendisini de şaşırttı. Ağladı, ağladı. Ben olduğum yerde kalakaldım. Ses kayıt cihazı kaydetmeye devam ediyordu. Beklenmedik durumlarda yaptığım gibi sessiz kalmayı ve beklemeyi tercih ettim. Uzun bir süre geçti. Çiçek sakinleşti. Ne olduğunu o anda çözmeye çalışmak yerine zamana bırakmaya karar verdim. Yavaş yavaş sohbet ettik.

Bir süre sonra yaptığımız görüşmenin metnini okudum. İkinci bir görüşme için tekrar bir araya geldik. Görüşme yaptığımız çoğu gençten farklı olarak Çiçek video kaydı yapmamızı istemedi. Yine ses kaydı yaptık. Ona ilk görüşmede neler hissettiğini de sordum. Çiçek, görüşmenin hemen başında ağlayacağını bilmediğini, bunun üzerinde sonradan çok düşündüğünü söyledi. Ağlamasının, çocukluğunda yaşadığını düşündüğü; ama paylaşmadığı bazı olaylarla ilgili olduğunu söyledi. En çok anımsadığı bazı seslerdi. Çatışma sesleri, kadınların ağıt yakması gibi. Bu sesleri anımsadığında çok büyük bir korku duyuyor ve çocukken yaşadıkları evde buluyordu kendini. Bu seslerle ilgili ailesine sorular sorduğunda ise doyurucu cevaplar alamadığını ve bunları gerçekten yaşayıp yaşamadığından emin olamadığını ifade etti. Bu korkularını ailesiyle paylaşamamasının kendisini olumsuz bir şekilde etkilediğini,

Çünkü bu hislerin günlük yaşamında da devam ettiğini aktardı. Bana niye anlattığına gelince, bunu tam olarak bilemediğini, ama sözlü tarihi olmamla ilgisi olduğunu düşündüğünü söyledi.

Bazen sözlü tarihi olmak, beklenmedik sorumluluklar yüklüyor bize. Doğal olarak bir terapistin rolüyle bir sözlü tarihçinin rolü farklı. Bizim rol m z sadece dinlemek ve aktarmak, sağaltmak değil. Ayrıca iek de bir "hasta" değil. Fakat tabii bu tecrübe aramızda bir bağ kurdu ve hem onun belleğine hem de ailesiyle ilişkisine dair konuştuk ikinci görüşmemizde. Bir ocuk yaşadıklarını daha sonraları nasıl anımsar, anlamlandırır ve kurgular? Diyarbakır'da yaptığımız görüşmelerde birçok ailenin çocuklarını koruma endişesiyle çevrelerinde yaşanan şiddet hakkında açıklama yapmadığını görüyoruz. Bu durumda çocuklar yaşadıkları korkutucu deneyimleri anlamlandıramıyor ve aynı zamanda şiddeti normalleştirmeye zorlanıyorlar. Çoğu zaman sessizleştirmeyle sonuçlanan bu durum, geçmişin şiddetin ortadan kalktığı durumlarda da anlamsız bir korku duygusuyla geri gelmesiyle sonuçlanıyor. iek'in korkuları onu yaşam sevincinden, yaşama özgürce adım atmaktan alıkoyuyor sanki. Birçok Diyarbakırlı geç gibi o da ne yazık ki ocuk olamadan, geç olamadan yaşlanmış. Ama buna rağmen birlikteliğimizin oluşturduğu alanda ağlayabilmesi, anlatabilmesi, onun yaşadıklarını ve hissettiklerini anlamlandırma çabasından vazgeçmediğini gösteriyor.

rine toprak gelmiş. Doğduğunuz evin yok olması, anılarınızın da yok olması anlamına geliyor. Bir şekilde anılarım da yok oldu hissine kapıldım. Doğduğum evin yıkılmasıyla birlikte anılarımın da toprağın altına gittiğini. O yüzden çocuklukla ilgili çok fazla hatırlamadım. Belki başkalarının anlattıkları benim kafamda yer eden. Artık yaşamışım gibi olan şeyler.”

Zorunlu göçle köyünden ayrılan bir çok çocuk, yasaklardan dolayı yıllarca dönemez ve bu da unutmayı tetikler. Liceli Faruk anlatıyor:

“Köye 2009’un Ekim ayında gittim. Gittim baktım yıkık bir ev, hiçbir şey hatırlamadım. Yirmi yılda bayağı bir şeyler değişmiş. Yıkılmış zaten; ev yok, taş toprak. Bizim o taşlarımızı da komşu götürüp kendine ev yapmış. Bir ağaçlarımız duruyor, en vefakâr onlar.”

Diyarbakır’ın kırsalında çocukluk, savaş demektir. Çocukların oyunları da savaş oyunlarıdır, Asım’ın anlattığı gibi:

“Biz çobanlığa giderdik, genelde hayvanları götürdüğümüz yer Diyarbakır-Kulp yolu üzerinde bir yerd. İnandır mısınız her sabah biz poşetlerle mermi kovanı toplardık. Böyle altın sarısı, tertemiz, hiç tozlanmayan mermiler. İşte Kalaşnikof, G3, Biksi. Bilye oynamıyorduk, mermilerle oynuyorduk, o boş kovanlarla. Evin içinde küçük bir oda vardı, poşetlere doldurup oraya yığardık. Hani insanların bilyesi olur ya, sayarlar, biz de kovanlarımızı sayardık, G3 kovanlarımız, işte Kalaşnikof kovanlarımız. Hiç mi bitmezdi ya? Yani biz her gün toplardık, her gün orada yine kovanlarla karşılaşırıldık.”

Muharrem’in (sanayi sitesinde çalışıyor, 27) çocukken yaşadıklarını dinlemesi bile zordur:

“Kulp’ta kurşun sesinin gelmediği gün canımız sıkılıyordu. Bizim oyuncak bisikletlerimiz, arabalarımız olmadı. Bizim oyuncaklarımız neydi? Boş kovanlardı. Roket pervaneleriymiş. Mermi çekirdekleriymiş. Her çatışmadan sonra onları topluyorduk. Öyle şiddetli çatışmalar yaşanıyor ki, ağaçlarda parçalanan kuş leşleri, hayvan leşleri, parçalanan eşyalar... Her ay dağlardan gerilla cenazeleri getirilir ve teşhir edilirdi. Bu teşhirler bize seyirlik bir oyun gibi gelirdi.”

Hüseyin (üniversite öğrencisi, 23) de anlatısında sık sık “travma” sözcüğünü kullanır:

“Hiç unutmam. Diyarbakır-Silvan yolunda bir otobüs yakılmış. Bir kişi kurtulmuş, hatta şişman, dolgun biri. Oturup ağlıyordu orada. O yüz tane yanık cesedi gördükten sonra, 7 yaşındayım o dönemde yanlış hatırlamıyorsam. Çok travma olmuştu benim için. 7 yaşındaki bir çocuk yüz tane yanık cesedi karşısında görüyor. Karşımda yine PKK’nin dağ kadrosundan biri gelmişti güya, polisler canlı canlı yaktılar. Adam yanarak kaçırıyordu yani, onu gördüm ben Silvan’da. Küçüklüğüüm Silvan’da çok travmalarla geçti.”

Semiha, köylülerin şiddet ortamında arada kalmışlığını bir çocuğun gözünden aktarıyor:

“Kendimi bildim bileli hep olayların içindeydim. Bizim evimiz biraz köyden uzaktı. Tam tepenin yamacındaydı. Askerlerin hepsi bizim evimizin üstündeydi. Hep yani bizde yemek yerlerdi. Hayvanlarımızı kesip, yemekleri, suları, her şeyleri bize aitti. Bazen kapımız çalınırdı. Gerillalar kapının önüne gelirdi. Benim ağabeyim çok korkardı; bu şehit olan. Bazen anneme diyordu ki, ‘Lastiklerimi halının altına koy.’ Gelip bizimle sohbet ediyordular; işte bize diyordular: ‘Şarkı söyleyin.’ Gece kapı çalınıyordu; o korkuyla benim annem diyordu: ‘Belki askerlerdir. Bizi kafaya alıyordurlar, belki onların elbiselerini falan giymişler.’ Ama öyle yapıyorlardı ha! Kendi evimizde bile yani konuşamıyorduk. Kulp’ta da oturduğumuz zamanlar hep annem derdi ki: ‘Hele bakın, pencerenin önünde biri var mı? Kapının önünde biri var mı?’ Hep askeriye atardı evin üstüne. Kendi atımız, hayvanlarımız içerideyken ateşe verdiler. Biz çocuk olduğumuz için hep, annem diyor: ‘Hepinizin psikolojisi oradan yani bir defa bozulmuş.’”

Çiçek (üniversite öğrencisi, 25), geçmişe dair dillendiremediği duygularını anlattı:

“Silvan’daydık. ‘92 döneminde. Beş-altı yaşlarındaydım. O dönemde çatışma seslerinden korkuyla mutfağa yatak taşıdığımızı hatırlıyorum. Bir de gündüz farklı farklı evlerden gelen kadın ağlama seslerini hatırlıyorum. Havar seslerini, ağıt yakma seslerini. Sonradan babamla görüştüm. Size anlattığım şekil duygumu ifade edecek şekilde anlatamadım. Sanki böyle nesneymiş gibisinden anlattım. Dedi aslında öyle değildi, tamam vardı; ama o kadar abartılı şekilde yoktu. Hani tanklara ses dinletilerini yükleyip bize dinlettiklerini söyledi. Aslında onun o olduğunu söyledi. Öyle kapattı konuyu. Ama bu korku nasıl bana bu kadar işledi? Bunun farklı farklı yansımalarını kendimde buluyorum. Ama hep sessizleştirmeye çalışmışım meğerse. Beni çok kötü bir şekilde etkiliyor, bunun farkındayım. Ailem bunun bende yankı bulduğunu bilmiyor. Ben size anlattığım gibi onlara anlatamam. Çünkü onlar beni tanıyorlar, tanıdıkları kadarıyla. Ben de onları tanıdığımı sanıyordum. Ama tanımıyorum onları. Onların da benim gibi sessizleştirdikleri bir şeyler var. Bunu hissediyorum. Paylaşmıyorsun bazı şeyleri. Paylaştığın zaman bile onlar için basit bir şey olarak algılanıyor. Hizbullah dönemi falan filan. Ama tam olarak paylaşamadım ailemden kimseyle. İlk defa da sizinle hani böyle tam olarak paylaşabildim bende yaşattığı korkuyu anlatabilme derecesini. Yoksa hani kimseyle paylaşmadım. Sizinle de niye paylaştım onu henüz bilmiyorum ama bu sözlü tarihin gerçekten etkisi olmuştur diye düşünüyorum. Döndükten sonra görüşme yapmaya çalıştım. Sordum, ‘Baba niye Ergani’ye göç ettiniz? Ondan önceki yaşantınızı hatırlıyor musun?’ Görüşmeyi yaparken babam demişti ki, ‘Ben ilk askerden korkumu çocukken yaşadım.’ Askerler köye geldiği zaman erkekler köyden kaçarlarmış, belli bir yerlere saklanırlarmış. Babam çocukmuş. Meşe yapraklarından şapka yapmış kendine. Askerler geldiği zaman camdan dışarıya bakıyormuş. Askerler onu görünce içeride büyük bir erkek olduğunu düşünmüşler. Evin etrafını sar-

mışlar. Babam da o sırada çok korktuğunu anlatıyordu. İlk korkusunu anlattığı zaman çok etkilendim. Anlatırken benim yaşadığım şeyi onun da yaşadığını farkettim. Şaşırdım tabii. Çünkü kendimde gördüğüm şeyi onda gördüm.”

Savaşın çocuklarını en çok dönemin gençleri etkiler. Semiha'nın yaşamı, abisinin dağa gitmesiyle bütünüyle değişir:

“Ben üçüncü sınıftayken ağabeyim kayboldu. Ortaokulu bitirdi, kayboldu. Üç yıl haber alamadık. Herkes diyordu, ‘Burada, orada, şurada...’ Artık öğrendik ki dağa çıkmış. Ne yaşıyorduk ne yaşamıyorduk. Onun gibi bir şeydi yani. 14 yaşında gitti. Şehit olduğunda 21 yaşındaydı. O kadarını hesaplayın yani. Belki de şöyleydi; bazen anneme diyordu ki: ‘Bizi çok ezdiler. Bizim haklarımız verilmedi. Bizim evlerimiz yakıldı.’ Annem diyordu: ‘Böyle şeyler düşünme.’ İşte küçükken korkuyordu. Dedim ya, lastiklerini falan hep anneme derdi ki: ‘Saklayın.’ Sonra anneme diyordu ki: ‘Valla ben gidecem.’ İzne gelmişti İstanbul’dan; çalışıyordu. Annem diyordu: ‘Oğlum, öyle bir şey düşünme!’ Diyordu: ‘Valla ben gidecem yani anne. Ben bakıyorum, olmuyor. Gidiyoruz, batıda bizi çok dışlıyorlar.’ Batıda, İstanbul’da çalışıyordu. Lokantada çalışıyordu. Çok mertti. Çok iri yapılıydı. Kilolu değildi ama iri yapılıydı.”

Gül (üniversite öğrencisi, 21) için de çocukluk, on yılını cezaevinde geçiren ağabeyi demektir:

“İskenderun’dayız, sene ‘95. Sabaha karşı dört-beş gibi evimiz basılıyor, çizmelerle giriliyor. Yataklar dökülüyor, çekmeceler boşaltılıyor. Doğuda erkek evlatların fotoğraflarını asarlar evde. Abimin fotoğrafını alıyor bir asker, ‘Komutanım,’ diyor, ‘teröristi yakaladım.’ Abimin benim için çok büyük bir önemi var. Abime hiç dokunamadım. Altı yaşından ondört yaşına kadar abime dokunamadım. Çocukluğumda ilk çıktığım yolculuk: Malatya’ya gidiyoruz, abimin görüşüne gidiyoruz. Yol boyunca abime ne diyeceğimi düşünürdüm. Yollar ve yolculukların hâlâ bende büyük etkisi vardır. Benim için her yolculuğun sonu abime çıkıyordu.”

Gençlerin aktardığı en önemli olaylar arasında öğretmenlerin öldürülmesi ve köy okullarının kapanması var. Lütfü, nasıl okulsuz kaldığını anlatıyor:

“Saat 6’yı 25 falan geçiyordu, ben saatime de baktım. Tak diye bir ses. Bir insanın ölümü için o ses yetiyormuş. Sonra köylüler kaçtı. Kadınlar tek kaldı, çocuklar tek kaldı ertesi gün. En çok acısını ben çekiyorum yani. Benim öğretmenim.”

Asım da aynı nedenle yatılı okula, çocukların korkulu rüyası; ama aynı zamanda tek okuma şansı olan YİBO’ya gitmek zorunda kalır:

“Dördüncü sınıfta bizim mezranın yanındaki mezrada öğretmenler öldürüldü bir gece. O öğretmenler öldürülünce bizim mezranın okulu da kapandı. Ben o zaman dördüncü sınıfta Lice YİBO’ya gittim, Lice’deki yatılı okula.”

Bölgede yakın tarihte yaşanan önemli olaylar arasında Kulp'un yakılması da var ki Asım anımsıyor:

"Dayımlara gitmiştim, biz iki gün boyunca dayımın evinin arka kısmında böyle küçük, kör bir oda vardı, iki gün boyunca o kör odada kaldık yüz üstü böyle, yerde. Ve o iki günün sonunda çarşıya çıktığımızda hiçbirşey yoktu. Dayımın devasa bir un dükkânı vardı, bir kırtasiyesi vardı, çok iyi bir arabası vardı o dönem için, taksisi. Biz çıktığımızda hiçbirisi yoktu artık. Çarşının başından sonuna kadar neredeyse tamamı dükkânların hepsi yakılmıştı."

Çocukluk dönemine dair anlatılan en önemli olaylardan biri de zorunlu göçtür. Faruk'un ailesi de köylerinden göç eder Lice'nin yakılmasından sonra:

"Hayal meyal hatırlıyorum, yani 87'liyim, göç ettiğimde beş-altı yaşındaydım. Asker, gitmediğiniz takdirde köyü yakacağını söylüyor. Gerillalar, kalacaksınız diyor. Babam, ben köyde kalacağım şeklindeydi. Sonra çocuklarımı düşünmem lazım diyor, oranın bölge sorumlusu izin veriyor, biz kalkıp gidiyoruz. Kış döneminin o şartları, traktör arkasında göç ettiğimiz bir süreç. Babam bir naylon çekmişti, benim küçük kardeşim var, onu bir leğenin içine katmışlardı. Ondan sonra Lice merkezde bir evde geceliyoruz. İçeride soba yanıyor, onu hatırlıyorum. Sabah bizi dolmuşa bindirdiler, traktör arkamızdan gelmeye başladı. Babam kooperatife girmişti, mecbur inşaat halindeyken kendimizi içeriye attık."

O dönemde Irak'ta yaşananlar da bölgeyi etkiler. Asım anımsıyor:

"Şimdi benim kız kardeşim tam Amerika'nın Irak'a girdiği gece doğdu. Köyde iki metre kar yağmış, annem bir gün boyunca doğum sancısı yaşadı ve doğum yapamadı. Babam da inşaata gitmiş, gelmemiş daha. Köye birisinin haber vermesi lazım. Hiç kimse yok. Sekiz yaşındaydım. Benim lastik ayakkabılarımın önü yırtık olduğu için amcamın kızının ayakkabılarını giydim ve o ayakkabılarla köye gittim. Köy merkezi mezraya iki kilometre uzaklıkta. En son dedemlerin evinin arkasına vardım, düştüm bayıldım. Korkunç bir donma tehlikesi geçirdim, biz ona 'nisel' diyoruz. Bir de o dönemde kimyasal korkusu vardı. Herkes camlarını naylonla kapatmıştı ve ahırda kuyular kazılıyordu biliyor musun? Herkes maske arıyordu, biz maskelere ulaşamadığımız için evimizin ahırında bir çukur kazmıştı babam. Hani kimyasal atıldığında hepimiz o çukura gireceğiz. Bir de mesela babam bizi tembihliyordu, diyordu ki böyle elma kokusu duyarsan, bilin ki kimyasal atılmış, hemen koşun o çukura girin. Bir yıl boyunca hatırlıyorum bütün akşamki hikâyeler hep kimyasal üzerine, Saddam'ın kimyasalları. Kimisi diyordu kıpkırmızı olacak işte bilmem ne kokusu gelecek, kimisi diyor ki işte ağzımızı nasıl kapatmalıyız falan. Kemal Burkay'ın bir şiirinde var ya, 'Ji dumana zer weşin wek pelan' (sarı dumandan döküldüler yaprak gibi)."

Anlatılamayanları anlatmanın yollarından biri de mizahtır. Bawer'in (üniversiteye hazırlanıyor, 19) dedesinin gözaltına alınma hikâyesi gibi:

Orada Olmak

Haydar Darıcı

Clifford Geertz bir kitabında antropologların güvenilirliği meselesine değinir. Geertz, evinden uzaklara gidip araştırma yapan sonra da evine dönüp gözlemlerini yazıya dökmeye girişen antropoloğun tam bu yazma anında bir sorunla karşılaştığını söyler: Antropolog kendisinin gerçekten o uzak yerlerde bulunmuş olduğuna ikna etmek zorundadır okuyucuyu. Çünkü antropolojik bir metindeki güvenilirlik, ona göre, teorik açılımlardan çok antropoloğun o uzak yerlerde bulunduğuna, yani bize anlattığı şeyin aslında onun başka hayatlarla iç içe geçmesinin bir sonucu olduğuna dair bizi ikna etmesine bağlıdır. Ancak bizim araştırmamızda orada olmak meselesi yazma sürecinden çok önce karşımıza çıktı. Ama ilginç olan bu sefer biz değil, mülakat yaptığımız kişiler orada bulunmuş olduklarını kanıtlamaya çalışıyorlardı. Bizse niye orada olmadığımızı anlatmaya çalışıyorduk.

Araştırmamızın özellikle Diyarbakır ayağında gençlerin kendi deneyimlerine yaptıkları vurgu dikkat çekiciydi. Doksanların başında Diyarbakır'da yaşanan açık şiddete nasıl tanıklık ettiklerine ve bundan nasıl etkilendiklerine dair birçok görüşme. Bu hikâyelerin anlatılış biçimi bir deneyimin aktarılmasından çok bir deneyim üzerinden kurulan otoriteye işaret ediyordu. Otorite doksanlara dair bir bilgidен geliyordu ve bu bilgi ancak deneyimden çıkabilirdi. Bu bağlamda görüştüğümüz gençler Geertz'in bahsettiği masa başında kitabını yazan antropologlara benziyordu. İlişkilendikleri başka bir hayat formu değildi, çevrelerindeki insanların ölümüydü. Ama güvenilirliklerini dayandırdıkları nokta doksanların başında Diyarbakır'da bulunmuş olmalarıydı. Yine tıpkı antropologlar gibi doksanların başında orada bulunmamış olanlara, yani bize anlatıyorlardı bu "sahne arkasındaki" bilgiyi. Çocukluk yıllarına denk düşen bu deneyime verilen önem, aslında başka bir politik öznelliğe işaret ediyordu. Politik olmanın ödenen bedellerle ölçüldüğü bu atmosferde şiddete tanıklık etmek, ödenen bedelleri ve dolayısıyla kişinin politikliğini gösteriyordu. Diğer bir deyişle, Kürt hareketinin Kürt toplumuna kazandırdığının karşılığını bir şiddet hafızasıyla ödüyordu gençler.

Bizim araştırmacılar olarak bu hafızayla ve bölgeyle ilişkimiz kimi görüşmecilerimiz tarafından elbette ki sorgulandı. Bize neden daha

önce yani doksanlarda değil de şimdi orada olduğumuz soruldu. Bu açıdan bu kitabın okuyucusunu orada olduğumuza ikna etmeden önce görüşmecilerimize neden orada olmadığımızı anlatmamız gerekecekti. Aslında şiddet devam ediyordu, bunu anlatıyordu görüşmecilerimiz. Ama sanki bir hafızanın hafıza olabilmesi için o dönemin kapanması gerekiyordu. Bu yüzden doksanlar bugünün bir parçası ya da bugünü önceleyen bir dönem olarak değil de olmuş bitmiş bir süreç olarak anlatılıyordu. Biz de tamamen kaçırdığımız bir süreci anlamaya çalışıyorduk böyle bir kurguda. Bu, şiddetin açık yaşandığı ve hatta devam ettiği bir ortamda araştırma yapmanın etik ve politik sorumluluklarını tekrar hatırlattı bize.

Bu ikilik, yani deneyimleyen ve araştıran ikiliği, bir süre sonra kırıldı kurduğumuz dostluklar nedeniyle. Artık sadece araştırmacılar olarak değil, aynı ülkede yaşayan ve aynı sorunlardan muzdarip insanlar olarak da gördüler bizi. Beraber zaman geçirdikten ve hayat hikâyelerini dinledikten sonra bu insanlar da bizim için artık görüşmeci değil de sanki çok eski dostlarımızdı. Belki de bu dostluklar sayesinde bu kaçırılmış zamanla ve deneyimlerle bir bağ kurduk. Ancak soru baki: Yaşanan olaylardan, geri dönülemez kayıplardan sonra bu kitabı yazmanın ve bu hikâyeleri anlatmanın anlamı neydi? Şu anda yaşananlardan dolayı herhangi bir çözüme dair umudumuzu yitiriyor gibi olsak da, Zizek'in şu sözüne inanmak istiyoruz: "Düşman, hikâyesini duymadığın kişidir."

“Valla babam sürekli anlatır, artık bıktım dinlemekten. Aman bu kayıtları dinletmeyeziniz ona. O köyde yaşadığı günleri anlatır. Gözaltı sürecini pek nadir anlatır. Köyde yaşadığı günleri hep anlatır, artık ezberlemişim yani o anlatırken ben de ona eşlik ediyorum şöyle şöyle oldu diye. Bir yerden sonra artık ezberledim ama gözaltı sürecinden hiç bahsetmez. Arada mesele açıldı mı bir iki kelime bahseder, onun haricinde konuşmaz yani. Dedem de epey çekmiş birisi. Anlatırken sürekli güler. Eşeğiyle birlikte gözaltına almışlar. Eşeğini karakol bahçesine bağlamışlar Ağustos sıcağında.”

Diyarbakır'da şiddetin ve kırsaldan koparılmanın yarattığı kırılma, kolektif bellek yoluyla geçmişle gelecek arasında süreklilik kurulmasıyla dengelenir. Yakinlarını, çocukluklarının mekânlarını ve malvarlıklarını kaybedenler bu yüzden acılı da olsa belleklerine tutunurlar. Elif'in (belediyede çalışıyor, 26) yaptığı gibi:

“Bir gece, yine aşağıda yatıyoruz, ateş ettiler yine. Kurşun, tüplü televizyonlar vardı o zaman, onun hemen köşesini deldi. O televizyonu yıllarca sakladık. Hep insanlar sorsun dedik. ‘Nasıl oldu da bu televizyon böyle oldu?’ dedikleri zaman biz de bunu anlatalım. Unutmayalım ve unutturmayalım.”

Zaten geçmişin geçmiş olmadığı barizdir. Bu, hem belleğin işleyiş tarzıyla, hem de savaşın halen sürmesiyle bağlantılıdır. Silvan'da Hizbullah'ın şiddetine maruz kalmış olan Elif, o günleri halen yaşamaya devam eder:

“Akşamüstleri benim için en kötü saattir. Birincisi akşamüstü, ikincisi sabah ezanı. Sabah ezanında küçüklüğümde o ses çok şiddetli bir sestir ve hep beşiğimde uyanırdım, beşiğimle ilgili hatırladığım tek anı bu. Gözlerimi kapatmazdım, o ezan sesi bitene kadar kırıdayamazdım. Akşamüstleri hâlâ çok sıkıntılıdır bende yani pat diye aydınlansın hava, pat diye kararsın isterim. Çünkü her akşamüstü tanıdığınız birilerinin öldüğü söyleniyor size. Çocuksunuz. Aca-ba benim babam da olacak mı öyle, benim anneme de yapacaklar mı? Direk bu geliyor aklınıza.”

Diyarbakırlı gençler anlatılarında çocukluklarında yaşadıklarının yaşamlarını anlamlandırmalarına neden olduğunu ifade ederler. Asım için çocukluğunda “kendisine değen” korkunç bir olay, yaşamında dönüm noktası oluşturur:

“Hakikaten yirmialtı yaşına kadar geriye dönüp baktığım zaman, benim için, Kürt sorunu o zaman başladı. Çünkü ilk defa benimle ilgili bir şeydi. Düşün mesela, amcam öldürülürken bile fark edemedim; ama benim atım öldürüldüğünde bana değen bir şey olduğunu anladım. Çünkü o at benim için çok anlamlı bir şeydi. Ve çok üzülmuştüm. Koruculardan nefret etmiyorum, ama koruculara karşı korkunç bir ön yargı besleme nedenim o atı öldürmeleridir.”

Ve her şeye rağmen geçmişini kabullenir, çünkü o geçmişin bugünkü Asım'ı oluşturduğuna inanır:

“Hani herkes geçmişinin hesabını yapar ya. Neyi değiştirmek isterdin dersen, hiçbir şeyi değiştirmezdin. Çok samimi söylüyorum. Yani bu çok önemli bir şey. Bakın yani o kadar zorluk yaşamama rağmen.”

MUĞLA'DA ÇOCUKLUK VE GENÇLİK

Diyarbakır'da çocuk olma veya çocukluğu anımsama biçimiyle Muğla'da çocuk olma veya çocukluğu anımsama biçimi arasındaki karşıtlık çarpıcıdır. Muğlalı gençler hem yaşam döngüsü hem de deneyim açısından gençler. Bu yüzden hem geçmişten çok şimdiki zamanla ve gelecekle ilgililer hem de anlatıları genellikle kısa ve parçalı. Çocukluk ise kendine özgü bir dönem olarak anımsanır. İnci (İngilizce öğretmeni, 28) anlatıyor:

“Barlar Sokağı var Marmaris'te. O zaman o Barlar Sokağı değildi. Bizim de evimiz oradaydı. Benim sabahdan akşama yolda geçerdin zamanım. Hatta yani hani öğle yemeğinde falan bile eve gitmeyip hani anne, sandviç yap, çabuk hadi geri dönerim deyip hani arkadaşlarımla... Hatta o zamanlar böyle turistler hani değişik gelir. Çocukken değişik gelirdi. Ondan sonra onlar böyle işte bize şeker verirdiler falan. Yerdik o şekerleri. Ondan sonra bayağı eğlenceli bir çocukluk geçti. Hep sokaklarda hani tam çocuk gibi geçti. Çamurlarda, bilmem-nelerde. Çok rahat bir çocukluk geçti.”

Bodrumlu Eren çocukluğu sorulduğunda bayramları anımsar:

“Küçükken hatırlıyorum yani biz herhalde bir günde yirmi kapı, yirmi beş kapı falan dolaşırdık. El öp, şeker al, para al. Derdimiz oydu o zaman için küçükken. Başka ne derdimiz olacak?”

Diyarbakırlılardan farklı olarak Muğlalıların anlatılarında ekonomi öne çıkar. Örneğin ailesinin otelini ve restoranını işleten Gözde (28), aile işletmelerinin Muğla'daki merkezî rolünü ve çocukluktan itibaren bunun hem bir imkân, hem de sorumluluk olarak yaşandığını anlatır:

“Neredeyse gözümü açtığım andan itibaren otel var diyebilirim. Aileniz sizi yönlendiriyor. İşte böyle böyle işler var. Siz işte gelecekte bunlarla ilgileneceksiniz. Burası sizin. Daha aslında çok farkında olmadan size böyle yaşantınızla ilgili bir sorumluluk yükleniyor. Geleceğiniz belli oluyor. Tercihinden ziyade yani ne olmak istersin ya da ne düşünürsünden önce seninle ilgili böyle bir gerçeklik var ve sen bunun üstüne çalışmalısın bununla ilgilenmelisin.”

Kendilerini modern özneler olarak kurgulayan Muğlalı gençler için çocukluk, kaybolmuş bir geçmişe ait ve bu yüzden nostalji kaynağı. Ama bu, Diyarbakırlı gençlerin nostaljisinden farklı. Muğlalılar hem geçmişe dönmek istemez, hem de yaşadıkları veya ailelerinin yaşadığı kırılma, seçtikleri ve kendilerinin mümkün kıldığı bir kırılmadır Diyarbakır'dakinin aksine.

Datca'nın bir köyünde büyüyen Esra, babaannesinin evini hatırlıyor:

"Babaannem taşındığında gittim, 'Biz burada nasıl yaşamışız?' dedim. Yaşarken o kadar büyüktü ki. Benim zamanım daha çok avluda geçiyordu. Akşam yemeklerini orada yiyorduk, oyun oynanacağı zaman orada oynuyorduk. Bahçede meyve ağaçlarımız vardı. Aslında ev tek katlı ama içten tahta bir merdiven var. Hatta yürüdüğü zaman gacır gacır ses geliyordu. Bir sofraya hazırlanıyordu upuzun, kalabalık. Kuzenler, yer yataklarında yatılıyor; çünkü sığmıyor. Çok daha eğlenceliydi."

Marmaris'te büyüyen Cenk için de geçmiş söz konusu olunca nostalji ön plandadır:

"'86 yılında geliyoruz, üç yaşımdayım. Müthiş bir mahalle, bahçe içinde, iki katlı, kileri bile olan bir ev; beş tane mandalina ağacı, begonviller, zakkumlar... Elli yaş üstü bir sürü kadın ve hepsi beni çok seviyor. Kadınlar toplanıyor; bir masada yemekler, pastalar, börekler; bir masa, konken masası. Çok mutluydum, çocukluğumda çok çok daha mutluydum. Hani diyor ya Murathan Mungan, 'Biz büyüdük ve kirlendi dünya.' Aynen öyle."

Cenk, sakın bir Akdeniz kentinin birbirine benzeyen günlerini betimlerken zaman âdeta durur:

"Çok küçük bir yer olduğundan, arkadaşlarımdan hepsinin ailelerini benim ailemi tanıdığından, aileler de tanıştığından akşamları bir araya geliyorduk. Oturuyorduk, sohbet ediyorduk, içkimizi içiyorduk, ilk sigara deneyimini yaşıyorduk, daha farklı sohbetler etmeye başlıyorduk kızılı erkekli karışık bir grup. Kışın öyle geçerdi. Yazın da ben çalıştığım için devamlı çalışma, ama haftada bir gün izin günüm olurdu. O gün de denize giderdik, toplanırdık, akşam dışarı çıkardık. Öyle bir hayat."

Yaşam şartları çocukluklarına kıyasla düzelmiş olan bazı Muğlalı gençler bile nostalji duyarlar ki bu da genel olarak olumlanan ekonomik gelişim sürecinin olası kaybettirdikleriyle ilgilidir. Datçalı Hayrettin anımsıyor:

"Çocukken istediğimiz gibi denize girebiliyorduk. Karışan yok, görüşen yok. Denize giriyoruz yoruluyoruz, tabii küçüğüz ya, aklımız hemen muzurluğa çalışıyor. Nerede karpuz tarlası var, nerde kavun tarlası var, hemen oraya dalıyoruz. Yazımız hep böyle geçti. Karpuz tarlası, peygam tarlası. Küçüklüğüm hep buralarda, okul önlerinde top oynamakla, kümeslerden tavuk çalıp, yumurta çalarak şenlikle geçti. Koşa koşa gidiyoruz, elimizde lastikler olurdu, lastiklerin içine su koyarız. Bir de pat pat pat yürütürdük. Şu an onu yapan var mı? Yok. Şimdi çocuklar bisikletle gidiyor, on yaşında çocuğun altında motor var."

Kendi yaşamı turizm sayesinde ebeveynlerinin yaşamından çok daha rahat olan Cemal, kendisinden sonra yetişen çocukların herşeyi hazır bulduklarından dem vurur:

“Bir deniz olayı var, gidiyorduk. Mutlu oluyorduk o zaman. Diyorum şimdi ha ni senede bir kere yaptığın şeyler acaba biz çocukken mi güzel geliyordu? Şimdi herkesin imkânı, herkeste aşağı yukarı araba var. Köy hayatı değişti, her şey zor değil eskisi gibi. Biz arkadaşlarla toplanıyoruz mesela, ne yapalım? Oturup içelim, mangal yapalım, ne istersek yapalım tamam da, öyle değil ki yani. Şimdiki yetişen çocuklar var, ben onu çok merak ediyorum. Onlar için aynı değildir ya, niye diye sorarsanız, ilkokula girmiş daha, bilgisayarını almış babası. Bisikleti zaten var, biz bisiklet alamıyorduk; benim bisikletim olmadı mesela. Bisikletini alıyorlar, sonra motor alınıyor altına. Eskiden mesela 105 biyotnik hız motorlar var ya, onlardan aldım, ben mesela 125 milyona aldım motoru. İlk aylığımdı. Annem verdi biraz, ben de verdim, Camel Beach’te çalışıyordum, aylığım 150 liraydı o zaman. Mesela bayramlarda arkadaşlar toplanırdık. O mantar tabancaları vardı, kız kaçıran diyorduk, bir tane atıyorsun fıssı gidiyor falan. Şimdi bir bayram oluyor, çocuklar yok piyasada. Facebook’ta, internette, yok ki yani bayramda. Bayram oluyor da şimdi bana hiç bayrammış gibi gelmiyor.”

Köyde birçok farklı iş yaparak para kazanan ve ekonomik durumunu düzelteren Caner, anlatısında menfaatin olmadığı kaybedilmiş geleneksel köy yaşamı imgesi kurarak bunu yüceltir:

“Rezil büyüdük biz abla, rezil büyüdük. Babam çalışmaya gidiyor, ben evde kalıyorum. Ama babam harçlıksız bırakmazdı beni. Her gün harçlığım yastığının başında. Kalkardım hiç unutmam, ekmeği keserim, arasına salça, tuz, kahvaltım buydu. Öğlen de işte bakkaldan biskevit, miskevit. Biraz zayıflığım ondan geliyor benim abla. Güzel besin yokmuş eskiden. Şimdi benim oğlan mesela, yumurtası, çorbası, her şeyi önünde. Ne isterse var. Ben çocukken daha iyi yardımlaşma vardı. Menfaat diye bir şey yoktu. Birinin bir düşünü mü var, düşman da olsa birbirlerine yardıma geliyorlardı. Birbirimize, domatı yoksa domat verirdik, o bize patates verirdi. Para şeyi hiç yoktu eskiden. Şimdi kalktı, o yardımlaşma kalktı. Şimdi şurada düşün yapılıyor, herkes bir menfaat peşinde. Eskiden şu tabağı mesela on tane senden toplardık, on tane ondan toplardık, sonra kaybolursa öderdik. Mesela veya ödemezdik. Ama şimdi öyle kalmadı. Mesela ben bu işi yapıyorum. İzmir’de gördüm ben bu işi yapanlardan. Kaptım onlardan böyle bu işi, buraya geldim. Ya herkes memnundu önce, yani sağ olsun bir sürü şey getirdi bize yenilik diye. Şimdi tabii biraz işler paraya dönünce bu kadar malzeme veriyorum mesela ben, belli bir karşılığını istiyorum, bu sefer tabii artık parasını veriyorum diyor adam, geçiyor.”

Geçmişe dair bu nostaljik anlatıların hem Muğla’da turizmin getirdiği hızlı sosyo-ekonomik dönüşümle hem de görüşülen gençlerin bizim beklentilerimize yönelik tahminleriyle-iletişim içinde oldukları orta sınıf yerli ve yabancı turistleri örnek alarak-ilintili olması kuvvetle muhtemel. Muğlalı gençler, bir yandan hayvancılık ve geçimlik tarımın zorluklarını ve geçmişte yaşanan fakirliği unutmak isterken, bir yandan da kendi mekânlarına gelen ve kırsaldaki yaşama oy

künen yabancıların söyleminden etkilenererek anlatılarında nostaljiye de yer verirler. Bu modernleşme söylemi aynı zamanda Doğu'nun ve Batı'nın farklı zamansallıklarına da işaret eder. Hem Muğlalılar, hem de Diyarbakırlılar, “batı”nın zaman olarak “doğu”nun ilerisinde yani daha “modern” olduğunu ifade ederler. Muğlalılar için bu “doğu”nun özelliklerinden, yani içsel nedenlerden kaynaklanırken, Diyarbakırlılar için “batı”nın özelliklerinden, yani dışsal nedenlerden kaynaklanıyor.

Kerimcan, Datça'nın geçmişini betimlerken “doğu”nın şimdiki zamanına gönderme yapar:

“O zamanlar burada denize kimse girmezmiş, keçiler falan yıkanırmış. Böyle yollar falan yokmuş. Bu geldiğimiz yollar hep toprakmış. Elektrik olmazmış, su olmazmış. Günümüzün güneydoğusu gibi bir şey.”

Diyarbakır'da okurken yazları “batı”da inşaatlarda çalışan üniversite öğrencisi İhsan (23) da benzer bir karşılaştırma yapıyor:

“Burada bizim için gelecek olan bir şey, aslında İstanbul'da, Ankara'da şimdi yaşıyordu. Bizim geleceğimiz onların şimdisi yani. Bunlar her şeye sahipken bizde yok.”

YAKINLIKLAR

“Ayakta kalmamızın nedeni belki kalabalık olmamızdır, ailedeki tüm bireylerin çalışması. Bu çok güzel olan bir şey. Sonuçta kardeşlerin, annen, baban senin eline bakıyor; abilerin seni destekliyor.”

– Remzi, 26, Diyarbakır

Özellikle Diyarbakırlı gençler için aile ve akrabalık ilişkileri yaşamlarında merkezi bir yer tutuyor. Bunun tarihî, politik ve ekonomik nedenleri var. Hayvancılık ve tarıma dayalı bir yaşam biçimi çok iş gücü gerektirdiği için çocuk sahibi olmak önemli. Aynı zamanda, kırsal alanda iktidar sahibi olmak için ailedeki erkek sayısı önemseniyor. Lütfü, babasının bu konudaki görüşlerini aktarıyor:

“Erkek çocuğun mantığı aslında savaşçı olma mantığından geliyor. Köyde yaşıyorsan korunmaya ihtiyacın var. Yoktu, kimsemiz yoktu, çocuk yaptık. Bu kadar net. Benim babamın çok çocuk yapma hevesi buradan geliyor. 9 kardeşiz. 6 erkek, 3 kadın. Ve sorduğum zaman diyor ki ben bu yüzden çocuk yaptım: yalnızdım, güçsüzdüm ve eziliyordum.”

Lokman (müteahhit, 34) da bu tercihin ekonomik boyutunu açıklıyor:

“Bizde babalar elli yaşına geldi mi bir şey yapmazlar. İşte 7 kardeşiz, 7 erkek kardeş. ‘Ha, iş garantide, tamam artık emekliyim,’ der, biter. Onun garantisi çocuklarıdır. Biz 7 kardeş bakarız babamıza. Bu adamın bir sigortası var mıdır? Yoktur. Emekli aylığı var mıdır? Yoktur. Onun sigortası biziz. Bizde, doğrudan, böyledir sistem. Babanın sigortası çocuklarıdır. Bu değişmez.”

Bu çok genç. Gül gibi genç kadınlar da dahil olmak üzere, ailelerinde anne tarafından çok baba tarafının akraba olarak görüldüğünü belirttiler:

“Doğuda baskın bir kültür vardır, baba tarafını daha çok kabullenirsin, kendi soyun sayarsın.”

Yapığımız görüşmelerde karşılaştığımız çarpıcı olgulardan biri de son otuz yılda yaşanan hızlı dönüşümlerin aile yapısını da dönüştürdüğü oldu. Diyarbakır'da yaşanan savaş ve bunun yol açtığı zorunlu göç ve kentleşme, kırsaldaki geniş aileyi büyük ölçüde parçaladı. Örneğin birçok genç, başka şehirlerde bulunan amca, dayı ve kuzenleriyle ilişkilerinin azaldığını söyledi. Lütfü anlatıyor:

“Akrabalar burada daha iletişim içinde. Bir aile içerisinde yirmi-otuz kişi yaşayabiliyor. Müthiş bir sosyallik var. Herkes herkesin içini biliyor, herkes herkesle ilgili, herkes herkesin psikoloğu. Hiç kimsenin canı sıkılmıyor. Tabii giderek şehirlere gelince, okuyunca, bir şeyler olunca kopuyor. Bir Avrupalı tarz geliyor, bize de geliyor. Bize gelince çocuklar birbirini tanımıyor. Ciddi bir kopukluk var orada. Hatta şöyle ki yirmibeş sene önce babamın amcası buralardan gitmiş. Onun çocuklarını ben tanımıyorum.”

Daha önceden çözülmeye başlamış ve daha çok sembolik bir anlamı olan aşiret ilişkileri de PKK, koruculuk sistemi ve Hizbullah'ın ortaya çıkışıyla birlikte iyice zayıfladı. Bu kırılmada geniş aile veya aşiret içindeki farklı grupların birbirine düşman grupları desteklemesinin de rolü büyük. Silvan'da yetişen Elif, bir yandan “aşiret kızı” olmaktan gurur duyarken, bir yandan da babasının ilericiliği, aşiretin çekirdek aile ve kadınlar üzerindeki olası yaptırımlarına set vurduğu için memnun:

“Aşiretin ismini buralarda herkes bilir. Bilenler edenler bir adım geri çekilir. Söylediğimde arkadaşlar ‘vuu’ diyorlar, ‘Tipin hiç göstermiyor ama aşiret kızı-sın he!’ Aşiretten tamamıyla soyutlanmadık. İlla ki bir bağımız var, ama böyle çok da böyle gelenekçi aşiretçi bir aile değiliz. Bizim aımızdan çok baskıcı bir kavram olmadı aşiret kavramı. Çünkü hakikaten öyle dandik televizyon dizilerinde anlatıldığı gibi değil tabii. Bizde daha çok zor günlerde, hani kötü günlerde aşiret biraz daha ön plana çıkıyor. İşte bir yas olur, bir düğün olur, halledilmesi gereken bir problem varsa eğer akrabalar arasında. Ama bizim hayatımızda, babamın da etkisiyle çok da fazla yaşadığımızı söyleyemem. Hani onların arasında değiliz. Yani bizi görürler, işte derler, ‘Sen şunun kızı-sın, işte ben senin dayın sayılırım, amcan sayılırım,’ ama ben çok da tanımam, bilmem. Onlarda biraz tutuculuk var. Hani kadın-erkek arasındaki eşitlik açısından, gerek eğitim açısından. Ama babamın hiçbir zaman o yönlü bir baskısı olmadı. Hatta bizim şartlarımız, eğitim konusunda, yaşam alanımızın genişletilmesi açısından, daha rahat olmamız açısından, hep babam tarafından bir kollama oldu.”

Muğla'da ise çekirdek aile hakim. Özellikle sahildeki arazilerin değerlendirilmesiyle münasıl ilgili çatışmalar ortaya çıkıyor. Bu da kardeşler arasında sorunlara

yol açıyor. Muğlalı birçok genç, ebeveynlerinin akrabalarıyla bu yüzden görüş-medigini anlattı. Hayrettin anlatıyor:

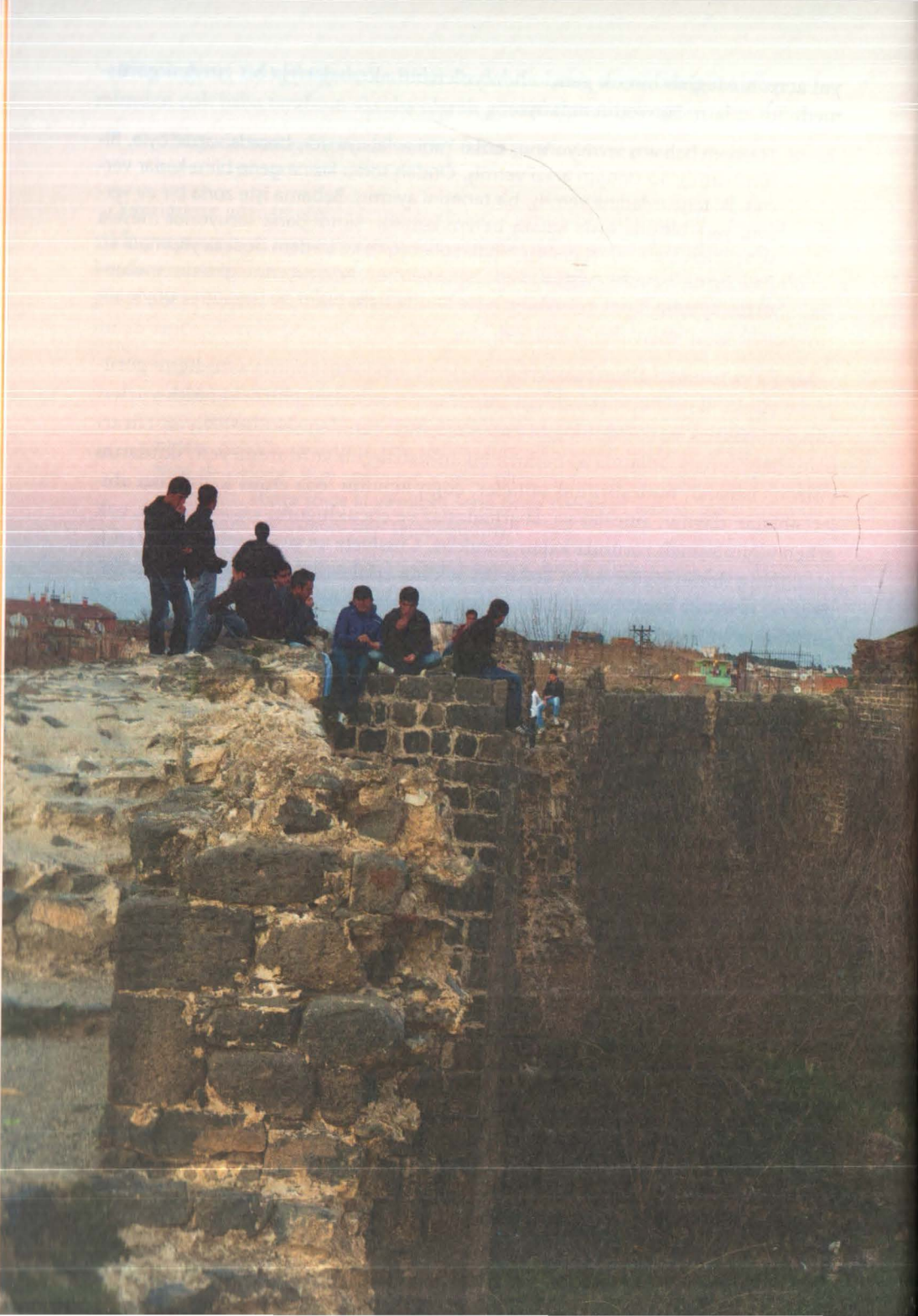
“Dedem babamı sevmiyormuş fazla. Yani evlat ayırıyor, burada vardır öyle. Bi-rine vermiş, 15 dönüm arazi vermiş. Ondan sonra kızına gene bir o kadar ver-miş. İki tane evladına vermiş, bir tanesini ayırmış. Babama işte zorla bir ev ver-miş, yani bir oda evde kalmış benim babam. Şimdi bana soruyorlar mesela sen neden atanı bilmiyorsun? Neden bileceğim ki! Dedem dedelik yapmadı ki. Bayram olur, başka evlatlara verir bana vermez. Arada içerim, giderim mezarı-nı tekmelerim. Evlat ayırmasaydı. Ne olurdu belki bizim de hayatımız böyle sü-rekli çalışmaktan ibaret olmazdı.”

Muğla’ya nazaran Diyarbakır’da daha derin bir dönüşümün yaşandığını görü-yoruz çünkü köyde maruz kalınan şiddet ve bu şiddetin şehirdeki farklı yüzleri annelik, babalık ve çocukluk gibi kategorileri de yeniden şekillendiriyor. Diyar-bakır’daki birçok anlatıda karşımıza çıkan babalığını sürdürmeyen, iktidarını yitirmiş babalar, mitleştirilmiş anneler, çoğu kendini feda etmiş kahraman abi-ler, ablalar, dayılar, amcalar ya da arkadaşlar ve çocukluğunu yaşayamayan, çok erken olgunlaşmak zorunda kalan çocuklar. Cinsiyete ve yaşa bağlı olarak farklı kesimlerin devlet şiddetinden farklı bir şekilde etkilendiğini de gösteren bu dö-nüşüm, hem bir krize hem de bir imkâna işaret ediyor; çünkü yerleşmiş kate-gorilerin çözülüşü yeni aidiyetleri ve politik öznellikleri de mümkün kılıyor. Bu bağlamda, yakınlıkların gençlerin kendilerini nasıl kurduklarında merkezî bir yere sahip olduğunu görüyoruz; çünkü hep başkalarına referans vererek, onlar-la kurulan bağlar yoluyla geçmişlerini, bugünlerini ve geleceğe yönelik hayalle-rini anlamlandırıyorlar.

Diyarbakır örneğinde aile kavramının anlamının nasıl değiştiğini, siyaset ve kayıpla kurulan bir kurum haline geldiğini görüyoruz. Devlet şiddetiyle de kar-şılaşılan bir alan aile alanı. Askerin eve baskını, sürekli anlatılan tipik bir anek-dot. Aile üyeleri sürekli tehdit altında olabildiği için de sürekli onları düşünmek zorunda birey, yani aileden uzaklaşmak ve kendi hayatını kurmak gibi bir tercih neredeyse imkansız. Bu yüzden bireyleri politikleştiren de bir anlamda aile; ör-negin annelerin politikleşmesi genelde çocuklarını kaybetmelerinden kaynakla-nıyor. Hem ekonomik zorluklar, hem de yaşanan şiddet, aileyi birbirine bağlar ve herkesin kaderinin birbirini belirlemesi durumu oluşur. Aile bireyleri, özel-likle yakınlarına uygulanan şiddetten çok etkilenir ve bu da güçlü bir bağ oluş-turur aile içerisinde.

Asım anlatıyor:

“Beşinci sınıfı bitirdiğim yaz döneminde oldu bu olay. Hiç unutmuyorum, ya-ni o kadar ilginç bir geceydi ki. Yani Ağustos’tu; ama normalde Kulp’ta Ağus-tos’ta bırakın yağmur yağmayı, rüzgâr bile esmez, o kadar sıcaktır. Ama benim ömrümde gördüğüm en korkunç fırtına yaşandı o gece. Ya öyle bir rüzgâr, bı-

zim o evin bütün çatılarını uçuran bir rüzgârdı. Bir uyandım, baktım annem ağlıyor. Tabii silahlar patlıyor, bu izli mermiler var böyle ışıklı mermiler. Mer-mi sıkılınca böyle takip edebiliyorsun nereye gittiğini. Allahım bir uyandım, iz-li mermiler uçuşuyor, annem ağlıyor.”

Agustos sıcakındaki fırtına belki de bir gecede tepetaklak olan bir hayatın ve yakınlıkların bir metaforudur. Asım'ın bahsettiği silah sesleri, gerillalar ile ko-rucular arasındaki çatışmadan gelir. Asım'ın babasının kuzeni korucudur ve bu çatışmada öldürülür. Bu olay en çok da babasını etkiler. “İnanılmaz tutkuluydu babam ona karşı. Babamın hayatını bitiren bir olaydır,” diyor Asım:

“İlk defa babamı ağlarken gördüm, ama ne biçim bir ağlama. Yani ben babam asla ağlamaz diye düşünürdüm, ya hiç görmemiştim gerçekten babamın ağ-ladığını, çünkü çok sakin bir insandı. Allahım... yani o mesela bağirtısı, o çiğ-lıkları hâlâ kulağimde.”

Öldürülen babasının kuzeni aynı zamanda onun en yakın arkadaşıdır:

“Mesela birlikte kaçırıyorlar annemi falan. Üç beş yaş da babamdan büyüktü. Yani böyle bir abi gibiydi babama. Her akşam mutlaka bize gelmeden eve git-mezdi. Mesela gelirdi, bir ayran içerdi, merdivende otururdu, babamla birşey-ler konuşturlardı.”

Yıllarca Antalya'da, Bodrum'da, İstanbul'da inşaatlarda çalışmaya giden ba-basının hayatı, en yakın dostunu kaybettiği geceden sonra tamamen değişir. Bir daha hiç çalışmaz örneğin, köyün dışına hiç çıkmaz. Bu anlamda kendisini hem ekonomik hem de sosyal olarak izole eder:

“Ve babam o günden sonra köyde üç-beş tane inek besledi işte. Keçi besleyen bir adama dönüştü yani.”

Oysa babası o sırada henüz otuz yaşında bile değildir. Asım'ın annesi koca-sının bu kadar genç bir yaşta herşeyden vazgeçmesini kabullenemez. O zeki ve hırslı anne, Diyarbakır'a taşınmayı ve çocuklarını orada iyi okullara gönderme-yi hayal ediyordur. Kocasıyla çok tartışır, ama en sonunda durumu kabullen-mek zorunda kalır.

Asım'ın babasının hikâyesi devlet şiddetinin cinsiyete ve yaşa bağlı olarak farklı grupları nasıl farklı şekillerde etkilediğini gösteriyor. Ya da başka bir de-yişle, devlet şiddetinin hem aile içi ilişkileri hem de daha genel olarak akra-balık ilişkilerini nasıl radikal bir biçimde dönüştürdüğüne ve 90'lı yılların ba-sında Diyarbakır'da yetişkin bir erkek olmanın ne anlama geldiğine bir örnek oluşturuyor bu hikâye. PKK ve Hizbullah, korucular ve askerlerin karşı kar-şıya geldiği bu mekanlarda kişi imkânsız bir tercih yapmak durumunda bıra-kılır. Ya kendini feda etmek ya da kendine ihanet. Ya devlete ve devletin des-teklemediği gruplara katılarak kendisine, ailesine ve cemaatine ihanet edecek ya

da sahip olduğu şeyleri feda ederek köyünü terkedecektir. Silvanlı Hüseyin'in söylediği gibi:

"İnsanlar üçe bölünüyordu. Ya PKK'li olacaksın, ya Hizbullah'a gideceksin. Ya da polis yanlısı olacaksın. Nereye gideceğini bilmiyorsun. Hangi tarafa gitsen bir şeyler olacak sana. Korkuyorsun, sokağa çıkmaya korkuyorsun."

Yetişkin bir erkeğin herhangi bir tarafı tercih etmemesi onu şiddete daha da açık hale getirir ve aile üzerindeki gücü sarsılır. Çünkü bu ortamda görevi ailesini korumak olan, aslında iktidarını tam da bundan alan erkeğin bunu başaramadığını görüyoruz. Asım anımsıyor:

"Ben ortaokula gidiyordum. Babam aile içinde çok saygın, çok sevilen, ciddi bir adamdı. Senin baban işte ya, babayı tanırısıl bir şeye koyuyorsun mesela. Ama babamı nasıl aşığıladıklarını gördüm, onların yanında el pençe durduğunu, korkak durduğunu, anlatabiliyor muyum? Ben annemi düşünüyorum mesela, annemin o incinmişliğini; çünkü onun için kocası güçlü bir erkek figürü. O öyle eziliyor mesela hakikaten ben bu süreçte Kürtlerin erkeklik, o ataerkil damarının da çok hırpalandığını yani çok rencide edildiğini düşünüyorum. Kadına da aynı şekilde. Düşünün mesela annemi itiyor, adam üstünü arıyor falan, yani düşünün böyle bir şeyde erkeğin ne kadar incindiğini. O ataerkil kodlarla yetişmiş, geleneksel tavrı olan erkek inanılmaz bir utanç yaşıyor aslında. Bir şey yapamamanın o ezik hali...Mesela hakikaten o aramadan sonra insanlar gittiğinde saatlerce birbiriyle konuşamıyorlar mesela; çünkü ikisi de utanıyor, ikisinin de zoruna gidiyor, normal gündelik rollerinin dışında başka bir role büründüğünün farkında o anda. Bana da çok ezik gelmişti babam, mesela onu hissetmiştim."

Diyarbakır'da görüştüğümüz gençlerin çoğu buna benzer hikâyeler anlattı. Askerler ev baskınlarıyla özel alana müdahale ettiklerinde karşı karşıya geldikleri, aslında bir ailenin tüm bireyleri. Ve bu an görüşmecilerimiz için baba imgesinin yıkıldığı an. Babaların ailelerini taciz eden silahlı askerlere birşey söyleyememesi, onlara karşı çıkamaması birçok hikâyede karşımıza çıkan bir sahne. Bu sahnelerde genellikle baba güçsüz ve özne olamayan bir figür. Hüseyin anlatıyor:

"Annem babam susuyor. Herkes susuyor. Kimse konuşamıyor. Telefonlar zaten dinleniyor o dönemde. Evin arka bahçesinden sesler geliyor. Damda insanlar var. Her taraf kuşatılmış. Silahlar... Tek hatırladığım bir yatağın altına girip korkarak sığındığım o silah sesleri susana dek. Tek hatırladığım bu. Ama her gece! Aylarca her gece, her gece, her gece istisnasız sürüyordu bu... Korkuyorlardı. Özellikle polis baskınlarında, polis geliyor, evi basıyor, sadece izliyoruz, evimizi darmadağın ediyorlar. Kimse, neden yapıyorsunuz diyemiyor onlara. Babam kalkıp niye yapıyorsunuz diyemiyor. Darmadağın edip gidiyorlar Baştan düzelt. Her gece aynı. Bir de o dönem babam içki içiyor zaten. Hiç ayık ka-

faıyla eve geldiğini hatırlamıyorum ben. Annem, babamdan çekiyor. Babam, anneme şiddet uyguluyor. Hem onun travması var. Hem silah sesleri... Ben yatağa girip ağladım, sabahlara kadar ağladım annemle birlikte.”

Babanın bu sahne dışındaki temsili de bundan pek farklı değil; güçsüz olmadığına ise bir nefret objesi:

“Babam içki, kumar derken şey oluyor. Hatta ben bayramlarda amca çocuklarının eskilerini giydiğini hatırlarım. Onlarla yanyanayız, ben onların eskilerini giyerdim, onlar çok şık elbiselerle. Dokunurdu bana o zamanlar. Küçüklük geçiyor, onlar da geçiyor. Kahvaltıda böyle ekmek çay, başka hiçbir şey yok, ekmek çay yediğim günleri hatırlarım. Bayağı yokluk çektik. Babam da çok bırakmayı istiyordu ama bırakamıyordu. Kumarı bırakmıştı da içkiyi bırakamıyordu. Hatta bizim Silvan kültüründe içki içen adama çok farklı gözle bakılır. Dışlanır. İçki günahıdır. Ben babam yüzünden, içiyor diye arkadaşlarım arasında çok dışlanırdım. Nefret eder derecesinde bir ara sevmiyordum. Babam değil diyordum. Anneme çok çekti. Döverdi annemi bizim yanımda. Çok çekti annem, babamdan; inanılmaz çekti. Ben o yüzden babamı pek sevmezdim zaten. Son dönemde artık iyileşince babadır ne yapacaksın diye yine seviyorum babamı. Çok çekti, bakmadı bize. Ben babamın bir defa benim okuluma geldiğini hatırlamıyorum. Bir defa oğlum derslerin nasıl dediğini hatırlamıyorum. Bir defa defter, kalem aldığını hatırlamıyorum. Ben kahvaltıda rakı içtiği günleri hatırlıyorum babamın. Bir insan niye bu kadar iç? Hangi dertten?”

Veli (kafe işleticisi, 26) de babasından şikâyetçidir:

“Artık insanı çileden çıkarıyor. Yani bir söz bir kez söylenir, iki kez söylenir; ama üçüncü kez yani insanı çileden çıkarır. Her akşam eve gidince ‘Vay efendim, sen neden eve geç geliyorsun? Sen neden namazını kılmıyorsun?’ falan filan öylesine tartışma yapıyordu. Çok ürküyor her şeyden. Mesela, ‘Aman bak geç gelmeyin. Birisi öldürür,’ gibisinden. Korkuyor her şeyden. ‘Namaz kılın. Başka hiçbir şey yapmayın.’ Genelde çok baskı yapıyor ve hâlâ öyle. Mesela her akşam ben işten çıkışta eve gidince yüzünü görmek istemem. Yani mecburiyetten eve gidiyorum artık. Yani babamın yüzünü görmek istemiyorum. Ben bıktım, ailede herkes bıktı artık; o bıkmıyor. Eve gidiyoruz, ya bir baba, oğluyla arkadaş gibi oturup konuşmalı mesela. Bazen dert paylaşmalı. Örnek diyeyim, sorar, bir baba sorar yani. ‘Aşk hayatın nasıl gidiyor?’ falan filan gibisinden. Eğer baba bana böyle yaklaşırsa, ben o babayı baş tacı gibi yaparım. Ben o babaya her türlü sevgi duyarım, her türlü saygı duyarım. Ama bir baba bana her eve girdiğinde ‘Aman böyle yap! Yok, şöyle yap! Böyle yapmalısın! Şöyle yapmalısın!’ dediği zaman, ben hiçbir zaman onun dediğini yapmam ve yani, onun dediği doğru bile olsa ben yapmam.”

Veli’ye babasının neden bu şekilde davrandığını sorduğumuzda şu cevabı verdi:

“Yani eskiden genelde hep böyle çatışmalar, hep böyle gözleri önünde adam öldürülmeler falan çok olmuş. Ürkümüş yani, çok korkmuş yani.”

Hüseyin de durumu babasının travmatize olmasıyla açıklıyor:

“O da travmalar yaşıyor. İşte o zaman HADEP vardı sanırım, HADEP mitingleri ne babam giderdi. Onu hatırlıyorum, o yüzden hapis yatmıştı. Bir ara ben çok küçükken sanırım Erbakan Silvan’a geliyor, babam içmiş yine, kalkıp küfrediyor, küfrettiği için hapis yatıyor. Ben hatırlıyorum, hapiste babamı ziyarete girdik annemle. Onu hatırlıyorum.”

Tüm bu hikâyelerde ortak olan nokta, ailesini koruyamayan babaların gittikçe kendi ailelerine de yabancılaştıkları. Korucu olmayı reddedip büyük şehirlere göç etmek zorunda kaldıklarında bu sefer kent yaşamına entegrasyonda sorun yaşadılar. Çünkü kentlerde onların bilgi ve deneyimleri önemini yitirmiş, vasıfsız işçilere dönüşmüşlerdi. Ve tüm bu nedenlerden dolayı babanın aile içindeki iktidarı gittikçe azalır. Ancak yine de öyle görünüyor ki görüşmecilerimizin çoğunun babalarını özneleşemeyen figürler olarak anlatmaları, onların aslında politik özneler olamamaları ve belki de kendilerini feda etmemiş olmalarıyla da ilgili. Bu da şu soruyu sormamızı gerektiriyor: Böyle bir şiddet ortamında hayatta kalmak ne anlama geliyor?

Belki de bu sorunun cevabı yine çoğu Diyarbakırlı gencin anlatısındaki başka bir figürde yatıyor: Kahramanlar. Gençler genellikle kendilerini çok etkilemiş, kişiliklerinin ve politik duruşlarının oluşmasında önemli bir yere sahip olduklarını söyledikleri karakterlerden bahsettiler. Genellikle Kürt siyasetindeki çalışmalarından dolayı yıllarca hapiste yatmış, ya gerilla ya da şehit olmuş akrabalarından biri olan bu kahraman figürü belki de baba figürünün antitezini oluşturuyor. Baba eğer köyde ailesini koruyamıyor ve şehirde de bir yük olarak algılanıyorsa bu kahraman figürü kendini inandığı değerler ve toplumu için feda eden ve bu toplumun yükünü sırtlayan biri olarak algılanıyor. Bu nedenle böyle bir ortamda kişi ancak feda olgusu üzerinden özneleşebiliyor.

Bu temsiller (babalar, kahramanlar) gençlerin yakın geçmişi nasıl kurguladıkları ve bu geçmişin onların özneliği üzerindeki etkisiyle de açıklanabilir. Kendileri kişisel olarak deneyimlemiş olsunlar ya da olmasınlar, gençler yaşanan olayları kendilerini kuran olaylar olarak anlattılar. Diğer bir deyişle, yakın tarih onların bugünkü tercihleri ve yaptıklarıyla yakından ilgili. Belki de biraz bu yüzden anlatılarının büyük bölümü bu yakın tarihe dair hikâyelerden oluşuyor. Hep aile (geniş ya da çekirdek) olarak ödedikleri bedelleri anlattı gençler. Bedel burada hem bir mağduriyeti hem de bir direnişi ifade ediyor. Çünkü boyun eğmedikleri için bu bedelleri ödemişlerdi. Gençlerin anlattığı kahraman figürü de hem bu bedelin öznesi hem de bedelin ta kendisi olarak çıkıyor karşımıza. Bu nedenle de gördüğümüz gençlerin anlatmaya daha çok değer gördükleri hikâyeler de genelde özneleşbilenlere, kendilerini feda edenlere, yani bedele dairdi. Örneğin hayat hikâyesinin neredeyse tamamını abisine referansla anlattı. Kendisi beş-altı yaşlarındayken

Yaşamak ve Yazmak

Adnan Çelik

Bir deneyimi yazmak onu yaşamaktan daha zor çoğu zaman. Bunu en somut haliyle şu satırları yazarken hissediyorum. Kendiniz üzerine uzun ve derin bir düşünme sürecine davet eden bazı deneyimleri yaşarkenki coşkunu, üretkenliği, sessizliğe gömülmüş ayrıntıları hissetmenin yoğunluğunu yazıya aktarmanın güçlüğü bir ağırlık gibi asılır sözcüklerinize. Bu projede çalışırken yaşadığım deneyimlerin çoğulluğu ve dinlediğim anlatıların karşısında çoğu zaman peltek bir ifade edilemezliğe dönüşen ruh halim, durmadan yeni sorular, yeni duygular ve yeni bağlantılar yarattı bende.

Projede hem görüşme yapılan hem de projenin amaçları doğrultusunda hedef gruba ait gençlerle görüşmeler yapan biri olarak yaşadığım deneyim, benim için birçok açıdan irdelenmeye değer doğrusu. Öncelikle Diyarbakır'ın kuzeyindeki ücra bir ilçenin küçük bir mezrasında (Kulp/Pasur/Pasor) doğup büyümek; makul vatandaşın seri üretimi için konuşlandırılan asimilasyon kurumu yatılı okullarda okumak; süregelen savaşın tam ortasında bütün taraflara (PKK, Devlet, Hizbullah) bedel ödemiş bir geniş ailede büyümek; savaşın gölgesinde, geleneksel toplumsal aile ilişkilerinin ve modern yaşamın kentlere çağıran arzusu arasında sıkışmış bir çekirdek aileden gelmek; henüz ortaokul yıllarında yaz aylarında İstanbul'a gelip inşaatlarda çalışarak Kürtlerin ülkenin batısındaki bu dev metropollerde dahil oldukları enformel çalışma ağlarının gerçekliğiyle yüzleşmek; bu zorluklar ikliminde okumayı zar zor da olsa bir fırsata dönüştürüp öğretmen olmak ve sivil toplum alanına dahil olarak ülke içindeki sosyal hareketlilik imkanlarından faydalanmak...

Bütün bu kendi içinde bambaşka pratikler barındıran ama üst üste bindiğinde Kürdistan'da bir çocuk ve bir genç olarak yaşamaya dair önemli ipuçları barındıran kişisel hayat serüvenimi; beni daha önce hiç tanımayan birisine anlatmaya başlayınca ve o kişi sorduğu derinlikli sorularla benim kişisel hikâyemin parçalarını birleştirmeye çalıştıkça ben de günden güne daha fazla düşünmeye başladım yaşadıklarım üzerine.

Yaşadığım şeyleri kendi sesimden yeniden dinlediğimde ya da görüşmelerimin transkripsiyonunu elime alıp okuduğumda hissettiğim ilk şey ürpermek oldu. Dile gelen hayat hikâyemin ağırlığı altında

soluksuz kaldım âdeta. Bütün bu olunamazlıklar ikliminde maruz kaldığım onca trajediye rağmen hala umut ediyor olmanın ve bir şeyleri değiştirebileceğimize olan güçlü inancıma şaşırdım. Proje süresince başka gençlerle de görüşmeler yaptıkça deneyimlerimizin farklılığı ve gelecek tahayyüllerimizin aynı umut nehrine akışı beni bir yandan teselli ederken bir yandan daha da şaşırttı. Nasıl olabilirdi? Bütün bu savaş evreninde çocuk ve genç olmanın normallerini paramparça eden erken yetişkinlik rollerine maruz kalmamıza rağmen hâlâ nasıl bu kadar güçlü, diri ve vazgeçmeyen bir pozisyonda kalabiliyorduk? Sanırım bunun cevabı Kürdistan'da tabandan büyüyen hak temelli toplumsal mücadelenin yarattığı o güçlü umut ilkesiydi. Bedelini canlarınızla, köyünüzü terk etmekle, ailenizden uzaklaşmakla ödediğiniz; ama sizi kaçınılmaz olarak umutlu bir geleceğe yönlendiren o şaşırtıcı duygu. Evet, bu projede keşfettiğim en önemli duygu bu oldu sanırsam.

Bir yandan bu kendi üzerime düşünme süreci devam ediyorken bir yandan da Diyarbakır'da ve Muğla'da akranlarım olan gençlerle görüşmeler yapmak, onların kişisel hikâyelerini dinlemek, kendi hikâyemle bağlarını kurarak benzerlik ve farklılıklarına bakmak benim için inanılmaz bir deneyim oldu. Her hikâyenin kendi tekilliği içerisinde akan hayatlar, geçmişin hatırlama koridorlarında yankılanan sesler, imajlar ve duygulanımlar. Bambaşka oluşlar içerisinde herkesin biricikliğinin bağlandığı o geleceği değiştirme ve yarınlara ortak olma çağrısı. Sadece yarınların sahibi değil şimdinin ortakları olmak için yaşadıkları her yerde özgürlük çemberlerini genişletme mücadelesi. Sanırım bu projede tanıştığım ve görüştüğüm gençler en çok bu duyguyu güçlendirdi bende.

o zaman lise öğrencisi olan abisinin arkadaşlarını eve getirişini ve onların sohbetlerinden çok etkilendiğini anlattı. Kendisinin henüz öğrenmediği bir dille, politik bir jargonla konuşan bu abilerin ve ablaların ne söylediklerini ya da ne yapmaya çalıştıklarını anlamıyordu. Ama belki tam da bu yüzden onlara büyük bir hayranlık duyuyordu. Politik nedenlerden dolayı tutuklanan abisi şehirden şehire nakledilirken, Gül ve ailesi de onu takip eder. Bir anlamda hayatları yollarda geçmeye başlar. Bir süre sonra yolculuk fikri ve abisi aynı anlama gelir onun için:

“Benim için her yolculuğun sonu abime çıkıyordu. Çünkü çocukluğumda ilk çıktığım yolculuk, hani Malatya’ya gidiyoruz, abimin görüşüne gidiyoruz. Hocam o kadar saati gidiyoruz abimin görüşüne. Dokuzda giriyoruz, on ikide çıkıyoruz. Tekrar aynı yolu geri dönüyoruz. O üç saat için kilometrelerce mesafe. Bazen eylem yapıyorlar, görüşe çıkmıyorlar. Bazen işte cezaevi yönetimi problem çıkarıyor. Hani o yolu boş dönmek de var. Ondandır yolculukların ben de çok büyük bir şeyi vardır. Hâlâ çıkarım. Ben bir ay bir yerde kalamam. İlla ki çıkacağım yolculuğa, çok seviyorum yolları, yolculukları. Halen şey beklentisi var herhalde, bütün yollar abime çıkacak. Yol boyunca abime ne diyeceğimi düşünürdüm. Hani abim cezaevinde ya, çok okuyor ya, beni öyle işte bilgisiz, görgüsüz sanmasın. Şunu diyeyim, şu kelimeyi kullanayım, şöyle durayım, şöyle güleyim. Bunları kafamda tasarlaya tasarlaya ben o yolu bitiyordum. Abimle mektuplaşırız ama mektuplaşmalar da nasıl! Bir dönem ben itiraz ettim. Abimden mektup gelmiş. Tamam o yazmış, o dokunmuş; ama ben hiçbir şey anlamıyorum. Çok yabancı olduğum, hiç bilmediğim kelimeler. En son, ‘Abi,’ dedim, ‘ben senin yazdıklarından hiçbir şey anlamıyorum.’ ‘Mümkünse,’ dedim, ‘bana adıyla hitap et.’ Abim böyle güldü, ondan sonra daha yalın, daha içten yazmaya başladı.”

Gül’ün abisine olan bu büyük bağlılığının nedeni nedir? Bir yandan farklı bir özne olma hali. Bir öznenin ancak başka bir özneye referansla, ya da ancak başka bir özneyi merkeze alarak kendi hayat hikâyesini ve hatta kendi öznelliğini kurması, ilişkisel bir öznenin kurulduğuna işaret ediyor. Diğer yandan, Gül abisini anlatırken aslında toplumun son otuz yılda yaşadıklarını anlatıyor, mağduriyetiyle ve direnişiyle. Ve tabii kendi paylarına düşen bedeli.

Anlatılarda rastladığımız diğer bir ortak tema da anne mitiydi. Asım, annesini yüceltir:

“Annem bence okusaydı Türkiye’nin en radikal, feminist kadınlardan biri olacaktı, bunu iddia ediyorum. Çok samimi söylüyorum, inanılmaz bir kadın; çok rasyonel, çok zeki ve olaylardaki sebep-sonuç ilişkisini inanılmaz derecede kuran bir kadındır. Yani bizim evde babam görünürde otoriterdir; ama hiçbir şeydir babam, annem mesela iki cümleyle babamı nakavt edebilir. Hiçbir tartışmada ben babamın haklı çıktığını görmedim. İnanılmaz süper bir kadın. Zaten okuması engellenmiş. Yani-bence- Asım, annemin olmak istediği; ama olmadığı bir kişiydi. Örneğin okul okuyamamıştı, benim okumamı istedi, davra-

nış değiştirmek istedi, bana yükledi. İlk çocuğu olmamın verdiği bir  zlem vardı onda. Yani birbirimize karşı her zaman sorumluluk duyan, duygusal; ama hiçbir zaman olumsuz bir iletişimimiz olmadı. Geçmişe dair değiştirmek istediğim bir şeyi sorarsanız hakikaten hani kendimden ziyade annemin o geçmişini değiştirmek isterdim. Kulp yatılı okulunu birincilikle bitiriyor ve Kilis  ğretmen okulunu kazanıyor. Gidiyor orada bir yıl okuyor. Sonra işte köydeki üç-beş tane yaşlı geri zek li amca dayımın kanına giriyorlar ve dayım da annemi zorla okuldan alıyor. Yani büyük bir yas hikâyesi aslında annem açısından. Ve annem, o gerçekleştiremediği bütün hayallerini bana yöneltti. O yüzden de gerçekten de çok zorluk yaşadım ama hiç birisini sorunsallaştırmadım.”

Hüseyin için de annesiyle ilişkisi özeldir:

“Arkadaş gibiyiz. Her şeyimi bilir. O bana anlatır derdini, ben ona derdimi anlatırım. Ben bir kız çocuğu gibi büyüdüm annemin yanında. şu anda mesela bir değişiklik olur yaşamımda, anne bak böyle böyle oldu diye ararım, konuşurum. Erkek çocuklarını pek aileleri aramaz da serbest bırakırlar. Annem beni her gün arar, ‘Oğlum ne yaptın, nasılsın?’ Ve inanılmaz güvenir bana. ‘Sen yapıyorsan doğru olduğunu biliyorsun ki yapıyorsun,’ der. Hiçbir zaman kısıtlamaz.”

Asım’ın anlatısında g r ld ğu gibi askerlerin karşısında ses çıkaramayan baba evdeki iktidar pozisyonundan da artık vazgeçmek zorunda kalmıştır. Onun boşluğunda iktidarı kazanan annedir artık. Çünkü babanın aksine anne çocuğunu düşünen, onu koruyan, onunla arkadaşlık eden kişidir. Gençler eğer okuyabilmislerse bunu hep annelerinin çabasıyla açıklıyorlar. Diğer yandan bu mitleştirilen anneler kendilerini feda eden, kahraman abiler/ablalar/akrabalar ile hayatta kalan ama özneliğini ve iktidarını yitiren babalar arasında bir yerde duruyor. Öncelikle anne figürü, babanın aksine, devletin ulaşamadığı bir alanı ifade ediyor. Babalar hem askerlik hem iş hem de aile ve toplum içindeki konumları nedeniyle daha kamusallar. Bu nedenle de devletle daha çok karşılaşan onlardı. Anne ise tersine özel alana, Kürtçeye, devletin fiziksel değilse bile sembolik olarak giremediği alana ait bir figür olarak resmediliyor.

Berlin’de yaşayan şeng l, ailenin bütün erkekleri politik faaliyetlerinden dolayı dışarda oldukları için aileyi ayakta tutanların kadınlar olduğunu vurgular:

“K  kl ğ m nasıldı, yani hiçbir erkek yoktu evde. Hepsini bir şekilde tutukluydu ya da hapisteydi. Yani baba ya da amca gibi bir şey tanımıyoruz biz açıkçası. Babamı buraya geldiğimde gördüm. Öyle yani, 13 yaşında babamla tanıştım. Yani Almanya’da bir aile olduk açıkçası.”

Kız kardeşi Dilan (lise  ğrencisi, 19) da ekliyor:

“Bazen fotoğraflarına bakıyorduk, bu baban diyorlardı. Siyah-beyaz fotoğraflardı. Yeni birisiyle tanışmış gibi oldum. Sanki bir adam orada, babam. şimdi beraber yaşayacağız, öyle yani.”

Lutfü, annesinin köyde çocuklarını korumak için nasıl çırpındığını anlatıyor:

"Ya şimdi sen benim annemi kamera olsaydı o zaman çekseydi, görseydin. Bir kadın asla kendi canını umursamaz. Çocuklarını düşünür. Ben o gün onu anladım yani. Annemin fistanının altına girmişiz, büzülmüşüz biz çocuklar. Acıyla çığlıklar atıyor. Aman bir şey olmasın diyor, oturuyor. Bir kadının çocuklarını eteğinin altına saklamasını nasıl ifade edersin ki? Ama o bunu yaşadı yani."

Şehre göç edildiğinde ise anne aileyi bir arada tutan, çocukları okutan, onlar için kendini feda eden kişi haline geliyor. Bu anlamda, eğer kahraman figürü kendisini halkı için feda ediyorsa; anne figürü de kendisini ailesi, çocukları için feda ediyor. Buna ek olarak, kadınlar şehrin getirdiği olanakları da kullanarak kendilerine politik alanlar açıyor. Gül'ün annesi gibi:

"Annem zor bir hayat yaşamış. Onbir çocuk doğurmuş. Babam zamanında çektiğim bayağı. Çocuklarına adanmış bir hayattır anneminki. Birçok şeyden mahrum etmiştir kendini çocuklarını yetiştirmek için. Ama annem öyle ezik, silik bir kadın değildir. Kendini ifade eder. Konuşur. Abim on yıl boyunca cezaevinde kalıyor. Abim olayından sonra annem mitinglerde, Ankara'ya gider delege olarak, o kilosuna yaşına falan bakmadan. Açlık grevlerine katılır üç gün. Benim annem ramazanda ayılıp bayılırken açlık grevlerinde halay çeker."

Bu bağlamda kentlerin kamusal alanlarında daha görünür olan kadınlardır. Ve bu siyasi özne olmak demek; çünkü Diyarbakır gibi bir şehirde siyaset, oluşturulan karşı-kamusallıkta üretiliyor. Çeşitli siyasi partiler, STK'lar ve yeni eylem tarzlarıyla kurulan bu karşı-kamusallıkta kadınlar politik özneler haline geliyorlar.

Benzer bir durumun çocuklar için de geçerli olduğunu görüyoruz. Yine aynı mekânda çocukların aile içindeki etkilerinin arttığını görüyoruz. Özellikle de küçük yaşta çalışıp ailelerinin geçimine katkıda bulunmaları, onların aile içi iktidar ilişkilerinde güç kazanmalarına yol açıyor. Hasan (üniversite öğrencisi, 23), çocukken yaptıklarını anımsıyor:

"Kürtsen gerçekten çocuk olamazsın. Yani küçüksen dahi senin o evde yapacağın bir görevin vardır mutlaka. Yani bir defa evin en küçüğü, 'kuçık' derler, köpek demek, evin küçüğü evin köpeğidir. Bir defa hani börek açılacak olur, fırına gidersin, ekmek almaya gidersin, bakkala gidersin; sende büyük ablanlar, abinler ne isterse, nereye gönderirse istisnasız gidersin. Öyle bir hiyerarşi vardır evde. Ben de mesela elektrik faturasını yatırırdım, su faturası benimdi, telefon faturası benimdi. Bakkala her zaman ben giderim, ekmeği fırına ben götürürüm, bunlar benim ev içindeki görevlerim."

Ayrıca genelde aileler çok çocuklu olduğu için ve kardeşler arasında fazla yaş farkı olduğu için de kardeşler arasında da ebevyen ve çocuk ilişkisi gibi bir ilişki doğuyor. Genellikle evin büyük çocukları kardeşlerini okutmak ve onların ihti-

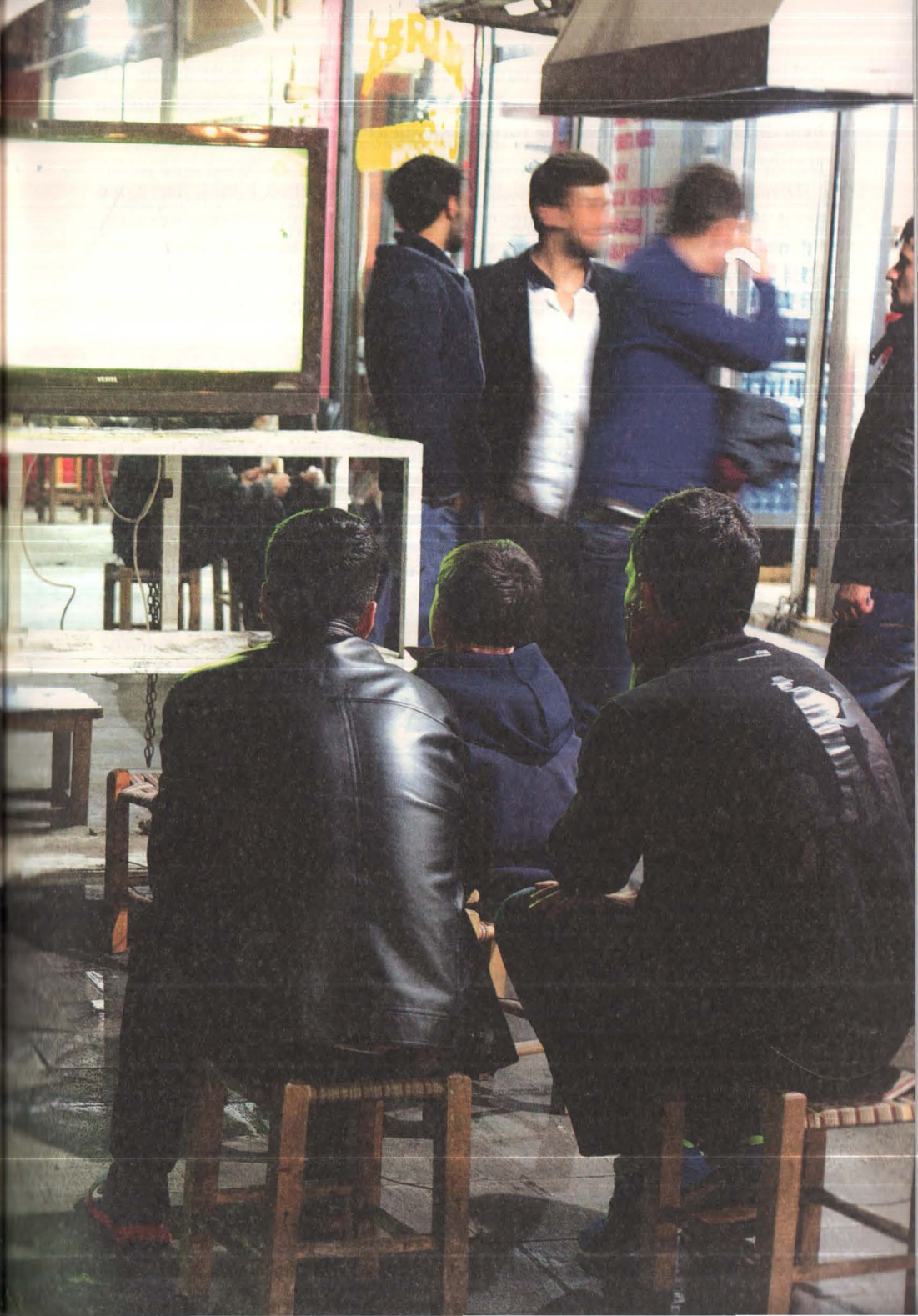
yaçlarını karşılamakla görevli. Bazen evin en büyük çocuğu okumuşsa kardeşlerini de okutuyor, bazen de eğer kardeşler arası fark azsa birileri okuyor ve diğerleri de çalışıp okuyanlara destek oluyor. Bu durum toplumsal cinsiyetle de ilgili çünkü genellikle erkek çocuğun okuması daha önemli görüldüğü için kızlar çalışıp erkekleri okutuyor. Örneğin Semiha ailesiyle Diyarbakır'a göç ettikten sonra babasının iş bulamadığını, bir dönem evde tek çalışanın kendisi olduğunu söyledi. Semiha okumak istiyor, ama böyle bir lüksü olmadığını düşünüyor; çünkü erkek kardeşini de düşünmek zorunda ona göre:

"Biz diyoruz: 'O okusun.' Hani bazı şeylerden kendimizi kısıtlıyoruz. Ben altı ay kontör yükledim; altı ay. Yani ben yükleyebilirdim yirmi milyon. Ama hep diyordum ki: 'Benim kardeşimin fazla olsun. Arkadaşlarından eksik olmasın.' Ben yürüyerek gidip geliyordum, kendi harçlığımı veriyordum. Sigara da hiç kullanıyordu. Biz diyorduk ki: 'Sen oku. Sen kazan yeter ki; bizim olmasın.'"

Batı'ya göç eden aileler için de çocuklar ve gençler önemli bir iş gücü kaynağı. Kendilerini yabancı ve dışlanmış hissettikleri yeni bir ortamda aile ve akrabalar önemli bir güvence. Lokman, ailesinin Datça'daki çabalarını anlatıyor:

"Dayımız geldi bizim buraya, inşaatta çalıştı. Sonra öbürü, öbürü derken do-luştuk. Sonra biz çağırıldık. Zaten böyledir bu işler. Kürtler biraz da birbirine bağlı olduğu için, birisi bir yere gittiği zaman öbürü de arkasından gider. Böyle bir göç yaşarız. Çünkü yeni gelmişsin buraya, koloni bozulmaması lazım. Herkes mücadelede beraber olması lazım. Anında başına bir iş gelebilir. Saldırıya uğrayabilirsin. Herkes beraber olduğu zaman daha güvende hissediyorlar kendilerini. Gider çalışırlardı mesela, ben hatırlıyorum, çuvalarla ekmek gelirdi."

Diyarbakır'daki ilişkileri Muğla ile karşılaştırdığımızda belirgin farklılıklar görüyoruz. Muğla'da da tarihsel olarak hayvancılık ve geçimlik tarım yapıldığından, aile merkezî bir kurum. Bugün de aile, özellikle köy ve kasabada bireyin kimliği için önemli olabiliyor. Fakat devletle ilişki tarihsel olarak çok farklı olduğundan, ailenin benzer bir sığınma alanı olarak işlediğini söylemek zor. Ayrıca Muğla'nın ekonomik gelişimi, aile dışındaki olanakları artırarak bireyin aileden daha özgür olabilmesini sağlamış. Diyarbakır'la karşılaştırdığımızda, Muğla'da akrabalık ilişkilerinin daha dar, çekirdek ailenin ana ekonomik kurum olduğunu görüyoruz. Diyarbakır'da gençler hem ebeveynlerine hem kendilerinden küçük kardeşlerine bakmakla yükümlüyken Muğla'daki küçük ailelerde gençlerin daha çok kendi kuracakları çekirdek aile ve kendilerinden sonra gelecek kuşağa yönelik bir çaba içinde olduklarını görüyoruz. Yani aile ile kurulan ilişki, aslında ailenin bireye kazandırdıkları üzerinden şekilleniyor ya da güçleniyor. Bu yüzden Diyarbakır'da kayıp üzerineyse Muğla'da aile bir yatırım üzerinden kuruluyor. Daha geniş aileden veya geçmişten bahsedilirken de bir önceki kuşağın kendilerine bıraktığı miras, yani mülkiyetin aktarımı önemli Muğ

la'da. Diyarbakır'da çoğunlukla tarımsal arazi kaybedilmiş, tarımsal üretim bitmiş ve aile kente göç etmek zorunda kalmış. Muğla'da ise hem tarımsal üretim hem de tarım arazileri üzerinde turistik işletmeler için yatırım yapmak veya bu arazileri satmak mümkün.

Diyarbakır'da tüm parçalanmışlığa rağmen siyaset ve etnik kimlik üzerinden geniş aile bağlarının sürdürüldüğünü görüyoruz. Hüseyin ve Bawer'in sürekli amcalarına ve dayılarına referans vererek konuşmaları buna bir örnek. Muğla'da ise daha çekirdek aile merkezli bir yaşam ve anlatı çıkıyor karşımıza. Kardeşler arasındaki ekonomik rekabet ve miras kavgaları bunun nedenlerinden biri. Çekirdek aile içinde babanın rolü ve temsili de Diyarbakır'dan farklı. Örneğin babalar hâlâ güçlü evde, en önemli ekonomik aktör olmalarından ve Diyarbakır'dakine benzer bir şiddetle karşılaşmadıklarından dolayı. Muğlalı gençler çoğunlukla babalarıyla ilişkilerinin iyi olduğunu, beraber içtiklerini ve herşeylerini onlarla paylaştıklarını söylediler. Baba bu yüzden daha çok örnek alınan bir figür, Altay'ın (açık öğretimde okuyor, 23) aktardığı gibi:

"Bir kere çok sarhoş olup Muğla'da karakola düştüm. Genelde herkes babasını aramaktan çekinir, ben gayet rahat bir şekilde 'Baba ben karakola düştüm. Gelirsen çıkartırsın, gelmezsen sabah çıkarım,' dedim. Bana kızmadan işte biz de zamanında yaptık filan diye bana çok iyi niyetli yaklaşması. Ben her seferinde söylüyorum, benim en çok örnek aldığım kişi babam. Şu saatte bile babam bana, git Muğla'ya bir şey al dese, gidip alıp gelirim. Çünkü hayatımdaki doğrumda da yanlışmda da babam vardı. Yanlış yaptığımı bile bile destek verdi. Sonra, 'Bundan gerekli dersi aldıysan bir daha bu hataya düşmezsin dedi.'"

Esra da babasıyla yakın ilişkisini vurguluyor:

"Babam bana çok düşkün, mesela ufak bir şey için hastaneye gitsek aklı ben-de kalıyor. Gece dışarı çıkıyorum, mesela ikide mi döneceğim, o zamana kadar beklerdi. Nasıl olacak bilmiyorum evlenince filan. Babam biraz modern bir insandır. Onu yapma, onu giyme, hani işte gezme tozma değil. Bir de Datça'nın verdiği rahatlık herhalde. Arkadaşlarım belli, gideceğimiz yer belli. Şunu yapacağım, ben şöyle yapmaya karar verdim dediğim zaman hani evet olmuştur yani. Hani o yüzden babamın kızımıyım dedim."

Turistik bölgelerde küçük aile işletmelerine sıkça rastlıyoruz. Bu işletmelerde genellikle aile üyeleri birlikte çalışıyor. Tarımsal üretim de aslında benzer bir yapıya sahip. Çağla (lise öğrencisi, 15) aile içi iş bölümünü şu şekilde anlatıyor:

"Babam hani çiftçi filan. İşte badem, zeytin topluyoruz. Mesela satışa başlarken de bana hep soruyor müşteri. Diyor ki, parayı kim alıyor filan. Ben de diyorum, üçümüz yapıyoruz. Çünkü babam getiriyor; annem kırıyor, hazırlıyor; ben satıyorum. Üçümüzün arasında bir bağ var. Bu da bunun bir göstergesi bence. Yani herşey sorunsuz gidiyor. Tamam, küçük tartışmalar oluyor, ama her evde olur. Ama bunlar en kısa zamanda çözülüyor. İki dakika sonra filan

babam geliyor, özür diliyor, annem de tamam, hemen barışıyorlar yani. İlk sorun olmuyor.”

Yine Diyarbakır'dan farklı olarak Muğlalı gençlerin hayat hikâyelerini anlatırken annelerini özellikle öne çıkarmadıklarını veya benzer bir şekilde mitleştirmediklerini görüyoruz. Bu da yine onların anlatılarının yapısıyla ilgili. Ailelerinden bahsederken daha çok onların ekonomik tarihini anlattıkları için babanın yaptığı işler ve genelde de onun gerçekleştirdiği ekonomik atılımlar anlatıldı. Anne de bu ekonominin bir parçası olduğu oranda hikâyenin içinde. Anne ve baba gençlere bir hayat kurmaya çalışan, onlara yatırım yapan kişiler olarak anlatılıyor.

Muğlalıların hikâyelerinde baba örnek alınan bir figür olarak görülse de genelde çalışkanlığına ve ahlâki duruşuna referans verilerek-hikâyede merkezi bir yerde durmuyor. Baba ya da aile içindeki benzer figürler hep anlatıcıya birşeyler katan, onu geliştiren kişiler olarak anlatılıyor. Ama hikâyenin merkezinde anlatıcının kendisi var. Diyarbakır'daki kahramanların yerini ise bireyin kendisi alıyor: kahraman ailesinin de yardımlarıyla başarılı olacak çocuğun kendisidir. Ekonomik dönüşümün potansiyel kahramanı hem kazanan hem de iyi yaşayan ve hayalleri olan genç. Tabii gençlerin ne kadarının bu hayali gerçekleştirdiği önemli bir soru, çünkü ekonomik dönüşüm aynı zamanda ekonomik rekabet ve eşitsizliği getiriyor. Başarı öyküleri kadar başarısızlık öyküleri de var.

Oysa Gül, Bawer ve Hüseyin'in anlatılarının gösterdiği gibi Diyarbakır hikâyelerinde merkez hep anlatıcının dışındaki başka bir özne. Bu öteki ya açık bir biçimde anlatılan hikâyenin çerçevesini kuruyor ya da hikâyenin örtük ana izleği olarak karşımıza çıkıyor. Bu bağlamda anlatıcılarımızın hayat hikâyeleri bu ötekini anlatmaya hizmet ediyor gibi görünüyor. Anlatılan belki bir anlamda başkasının hayatı ve başkasının hikâyesi. Diyarbakır'da şiddete kolektif olarak maruz kalındığı için gençler için bugün önemli olan mağduriyet ve direniş hikâyeleri, ancak aile üzerinden anlatılabiliyor. Bu da aslında akrabalık ilişkilerinin siyaset ile içiçe geçmesine yol açıyor. Bu nedenle de tüm dönüşümlere ve parçalanmışlığa rağmen özne kendisini akrabalığın merkezde olduğu bir sosyalite üzerinden tanımlıyor.

EĞİTİMLER

“YİBO böyle hani beyaz sayfada bir kara leke gibi bir şey oldu içimde.”

– İsmail, Diyarbakır, 17

Hem Diyarbakırlı hem de Muğlalı gençler için okumak, önemli bir öznellik alanı. Bu, resmî eğitim kurumlarına rağmen böyle; çünkü bütün eksikliklerine rağmen, okumak bir hareket alanı oluşturabiliyor. Bu açıdan çoğu genç eğitime pragmatik bir açıdan yaklaşıyor. Örneğin Diyarbakırlı birçok genç için kitap okumak, büyük bir heyecan ve duygusallıkla bahsettikleri bir eylem. Okumak, abilerin/ablaların ve arkadaşlıkların öne çıktığı ve okulun veremediğini sunan alternatif bir dünya.

Aynı zamanda tüm Türkiye’de olduğu gibi Diyarbakır ve Muğla’da da eğitim önemli bir değer ve bir sosyoekonomik yükselme aracı. Her iki yörede de görüş-tüğümüz gençler için eğitim, birçok ebeveynin sahip olamadığı sosyal statü ve ekonomik olanaklara ulaşmanın bir yolu. Bu, ailelerinin de ortak hayali. Bu hayali gerçekleştirme imkânı ise koşullar dolayısıyla Muğla’da daha fazlayken Diyarbakır’da daha düşük. Buna rağmen ve belki eğitim dışı olanaklar da daha kısıtlı olduğu için, Diyarbakır’da birçok gencin bütün olanaksızlıklara ve okulda yaşadıkları olumsuzluklara rağmen şartları zorlayıp okul bitirmek ve hatta üniversiteye gitmek için olağanüstü çaba harcadığını görüyoruz. Örneğin zorunlu göç yüzünden köyünden ayrılan Mari (lise öğrencisi, 18), ilkokul günlerini şöyle hatırlıyor:

"İlk Kulp'a geldiğimiz günleri hatırlıyorum. Çok azimliydim, yani ilkokulu hemen geçmiştim. Hoca böyle elmaların olduğu bir tablo asmıştı. Bizim bir elmanın içinde ismimiz vardı. Kim ne kadar Türkçe öğrenirse, okuma yazma öğrenirse elmayı biraz daha kırmızıya boyuyordu. En sonunda benim elmam kıp-kırmızı olmuştu. Çok iyi hatırlıyorum, siyah kordonlu bir saat hediye etmişti bana."

Yıllarca zor şartlar altında yetiştirme yurdunda kalan Lütü de küçük yaşta okumak için hırs yapar:

"İlkokulu bitirdik, ortada kaldım. Baba dedim, ben okuyacağım. Ağladım, kendimi yerlere attım; vallahi dedim burada durmam, ben gideceğim. Neyse bana bir yurt ayarladılar. Onbeş sene oldu kaldım, bayağı kaldım. İşte bursmuş, şuymuş, bir şekilde geldik."

İki yörede eğitimin deneyimlenme biçimi koşullardan dolayı çok farklı. İlkokuldan itibaren çocukların eğitim kurumlarıyla karşılaşma öyküleri tezatlar içeriyor. Diyarbakırlı çocuklar için coğrafi koşullar ve birçok köyde okul olmayışı okumayı zorlaştırır, Nasır'ın anlattığı gibi:

"Okul, köye iki kilometre diyelim. Tabii küçük bir çocuk için kışın çok uzak. Çünkü ben hakikaten yürüyemiyordum. Kar içinde kayboluyordum. Hatta bazen beni böyle kaldırıyorlardı. Minnacık birşeydim. Hatırlıyorum yani. Diğerleri de sanki benim gözümde dağ gibiler. Çünkü o dönemde insanlar okula geç başlıyorlardı. Yani sadece hani okuma yazma öğrensin, askere gidecek, askerde çok dayak yemesin mantığı."

Diyarbakırlı çocuklar için okul, çoğu zaman bilmedikleri bir dille ve bu dilin yabancı dünyasıyla karşılaşmak anlamına gelir. Lütü'nün yaşadıklarını birçok başka genç de yaşar:

"Benim ilk anım şu. Beni okula kaydetmeye götürürken babamla ablam kolumu çekiyordu böyle. Gitmek istemiyorum. Şimdi bizde 'bir' var. 'Bir' demek, kuyu demek. Türkçe'de de bir bilirsiniz zaten. Ben ne bileyim. Bir'e götürüyorlar. Sen bir'e gideceksin, seni bir'e götürüyoruz. Ben ne bileyim. Kuyuya atacıklar zannediyorum. Yabancı bir dil, ben ne bileyim. Bir'e gittik, sınıf. Allahım... Öyle başladı."

Diyarbakır'da okul, çocuk için devleti olumsuz bir şekilde tanıma aracıdır. Bu yüzden Diyarbakır anlatılarında okulun çoklukla askerlikle karşılaştırılması şaşırtıcı değil. Aynı zamanda okumak, benzer bir dışlanmanın deneyimlendiği askerliği ertelemenin de bir yolu, Lokman'ın örneğinde olduğu gibi:

"Askere gitmeyelim diye işletme okuduk. Bir daha gitmeyelim diye şimdi de sosyoloji okuyoruz. Hepsini Açık'tan okudum. Yani askerlik yapmamak için ne-redeyse profesör olacağız."

Görüşme yaptığımız Diyarbakırlı gençlerin olumlu bir şekilde hatırladıkları öğretmenleri olsa da, genelde okul deneyiminde öne çıkan şiddettir. Bunu anımsıyor:

“Dördüncü sınıfa kadar bizim tanıdık bir öğretmendi. Beşten sonrası azap gibiydi. Manyak bir hoca geldi. Hayatımda öyle psikopat bir insan görmedim. Kızdığı zaman çocuk dinlemezdi, tutardı yakamızdan tahtaya yapıştırırdı, dağa taş doğru sürüklerdi, o derece. Bir müdür yardımcımız vardı, dünya maketi gibiydi, böyle hayvan gibi bir şey. Şimdi çıkmış ya hürrem yüzüğü diye, o şekil taşlar takardı. Okulda ters çevirirdi yüzükleri. Nasıl bir fantaziye artık, o yüzüklerle tokat atmayı çok severdi. O taşlarla yapıştırdığı gibi insanın feleği şaşardı. Ta ilkokuldan bu yana dayak yiyoruz işte. Kimseyi dövmüyoruz ama dayak yiyoruz.”

Berlin’de yetişen Adem (dil öğretmeni, 27) de Almanya’da öğretmenlerin yabancı öğrencilere yönelik dışlayıcı tavrını aktarıyor:

“Örneğin ikiz kuleler düştüğünde, ben ertesi gün derse bir saat geç gelmiştim, öğretmen şey dedi: ‘Kutladınız mı, kutlama mı yaptınız?’ falan.”

Muğla’da da özellikle köy okullarında şiddet yaygındır. Fakat öğrencilerin bu şiddet karşısındaki yaptırım gücü daha fazladır, Çağla’nın anlattığı gibi:

“Ya mesela bizim öğretmenimiz vardı. Tahtaya kaldırıyordu. Birinci sınıfta bile yazamayınca cetvelle filan vururdu. Unutmuyorum bir defa bir arkadaşım vardı, zaten daha çok küçüğüz. Aldı cetveli, açtı sırtını, bir vurdu, cetvel ikiye ayrıldı. Sonra para toplandı, yeni cetvel aldırıldı bize. Bir defa annemle zeytine gittim. Annem baktı, ben evdeyim, gitmedim okula. Ben de anneme hiç söylemiyordum dövdüğünü filan. Sonra işte doktora götürdü annem beni. Böyle hiç susuyordum ben, hiç susuyordum. Hiçbir şey söylemiyordum. Sonra doktor benimle konuştu falan. Ben ona her şeyimi anlattım. Sonra annem geldi. Söyledi. Siz işte şiddet filan uyguluyormuşsunuz filan dedi. Sonra yine öğretmenler değişti.”

Doğan (lise öğrencisi, 17) ise hocaya şiddet uygulayan öğrencilerdendir:

“İşte bana küfür etti. Ben de yediremedim ailevi olunca. Vurdum. Hoca yere düştü. Müdür geldi. Aldı beni kolunun arasına. O da sevmiyormuş hocayı. Aferin oğlum, iyi yaptın falan dedi. Sağolun hocam dedim. Ama bu seni okuldan atmamıza engel değil dedi. Aldı böyle çıktık kapıdan. Öyle oldu. Liseden atıldın diye sokakta büyüdüğün anlamına gelmiyor. Açık lise var. Ben açık liseye gittim. Bir sene içinde iki sınıf birden verdim. Sokakta büyümekle hiç alakası yok. Sonuçta Amerika’da yaşamıyoruz. Amerika’da yaşasak sokakta yaşarız belki. Elimizde silah falan olur. Muğla öyle değil, çok rahat bir yer.”

Diyarbakır’da öğretmen şiddetine karşı çıkacak gücü kendinde bulan çocuk, şaşırtıcı olmayan biçimde yeni orta sınıf bir ailenin el üstünde büyütülen en küçük oğlu Hasan’dır:

“Bir gün bir hoca bana tokat attı. Ben kıyameti koparttım. Belki aileme de çok güveniyordum. Okul ortasında bahçede oturdum, hocam abartısız söylüyorum, borazan bir sesle ağlamaya başladım ben babamı istiyorum diye. Babamı da istemiyorum aslında; çünkü babam gelince diyecek ki, öğretmen haklıdır. Abim geldi zaten ve ne söylediğimi anladı. Dedim ki, ben ergenim, benim o kadar arkadaşımın içinde yediğim tokatın, o insanlar içerisindeki durumumu gözardı ediyor bu kadın. Beni psikolojik bir travmaya sokacak bu kadın. Evin en küçüğü. El bebek gül bebek. Belki de okulun bahçesinde oturup ayaklarımı yere vura vura ağlamam şımarıklıktan geliyordu. Ben öyle büyütüldüm ve abim çok net dedi, annem dedi gelir kavga ederdi sizinle. Çünkü kıyamıyor zaten ona, siz tokat atmışsınız.”

Muğla’da bazı gençlerin ilkokul öğretmenlerine duydukları hayranlık ve bağlılığın örneklerini ise Diyarbakır’da bulmak pek olası değil. Cenk mesela:

“Benim öğretmenim, ilkokul öğretmenim, hâlâ görüşürüm, karşılaşırım burada; Marmaris’in yerlisidir. Muhteşem bir kadındı ve benim için tanrıydı, ona tapardım. Bir gün, Marmaris çok küçük bir yer, annem bir ayakkabı almış. Eve gelmişim, demişim ki çıkar onu, o öğretmenimin ayakkabısı. O kadar yüceleştirmişim ki gözümde. Hâlâ öyledir. Gördüğümde tüylerim diken diken olur, çok severim onu.”

Çağla da benzer bir şekilde sever öğretmenini:

“Benim hayatımın dönüm noktası olarak gördüğüm ve hayatıma anlam katan tek öğretmen, bana inanan bir öğretmenim. O bana her zaman destek çıktı. Mesela veli toplantısında, bir hayali var, ona ulaşmaya çalışıyor, bir hedefi var diye her zaman beni örnek gösterdi, bana inandı.”

Görüştüğümüz Diyarbakırlı gençlerin okul deneyimlerini Muğlalılardan ayıran en büyük fark, çocukluk yıllarında karşı karşıya geldikleri savaş ve şiddet ortamıdır. Lütfü, ilkokul öğretmenin öldürülmesine tanık olur:

“Bir sabah uyandım. Saat 6’yı 15 geçe, bugün gibi hatırlıyorum. Tak. Bir ses. Gittik. Çocuk yetim büyümüş. Allahın garibanı. Samsunlu. Biz önlüğü giymişiz, gitmişiz. Annesi iki gün önce arıyor, diyor ki onu ben ekmek, ayanla büyüttüm. Onu bir Allah’a bir size emanet ediyorum. Ertesi gün... Daha genç... Onu vurmadılar aslında sadece, bizi de vurdular.”

Okulsuz kalan Lütfü, isyan eder:

“Bir gün kaymakam geldi. O zaman yaptım isyanımı. Dedim Kürt müyüm, işte isyan ediyorum. Topladım çocukları. Dedim yazın pankarta. Çöpten möpten bir şeyler topladım, ciddiym. Karton falan ne bulduysam. ‘Öğretmen istiyoruz.’ Bayram mıydı neydi. Şeker uzattılar. Dedim, ben senin şekerini istemiyorum.”

Diyarbakır'da kırsal kesimde resmî eğitime paralel yürütölen bir ikinci eğitim kurumu var ki, bu da evlerde çocuklara toplu olarak verilen geleneksel dinî eğitim. Nasır anımsıyor:

"Benim küçükken unutmadiğim şeylerden biri, benim babam köy imamı olduğu için benim çok büyük bir artım vardı aslında. Hani çocuklara Kuran dersi veriyorduk. Kışın benim babam hayvan beslediği için hep hayvanlarla ilgileniyordu. Hiç unutmuyorum hocam, ben on beş gün içinde Elifba'ya başladım, Kuran'a geçtim. Ben Kuran'ı bir ayda üç defa hatmettim. Benim babam bana küçük bir Kuran da almıştı o dönem. Onunki büyüktü. Millete Kuran dersi veriyordum. İnsanlar beni parmakla gösteriyordu. Tek artım çocukken oydu yani."

Şengöl de çocukluğunda dinî eğitim görmüştür. Fakat önce Kürt hareketine yakın olan büyükleri, sonra da Almanya tecrübesi onu bu dünyadan uzaklaştırmıştır:

"Ninem Hazro'da mesela bizi gönderiyordu, orada aileler var, gidip onların yanında çocuklarına bakabiliyorsun. Aslında hani bildiğimiz au pair denilen şeyi orda Kuran-ı Kerim öğrenmek için yapıyorduk. Biz de gidip onlara yardımcı oluyorduk. Onlar da Kuran'ı gösteriyorlardı bize. O zaman ben kapalı birisiydim, küçüktüm ama dine bağlanmışım. Ama sonra amcam hapisten çıktıktan sonra dedi, çıkaracaksın. Zaten o dönemde de ben buraya geldim. Belli bi zamandan sonra okumamaya başladım ve okumuyorum."

Alper, eğitim kurumlarıyla toplumun bağıını şiddet üzerinden kurarak bir çocuğun gözünden sistemi eleştirir:

"Aldığım eğitimde savaş var, aldığım din eğitiminde savaş var ve içinde yaşadığım toplumda savaş var. Yani üç tane sosyal alanım var benim, üç tane sosyal alanımda da savaş var ve bunların hepsi benim kültürüm aslında. Ya bunlara olduğu gibi uyacaktınız ve başarılı olmaya çalışacaktınız, ki bunlardaki herhangi bir başarı bana göre intihardır. Çünkü ben gittikçe kayboluyordum. Hem birey olarak kayboluyordum, hem çocuk olarak kayboluyordum."

YİBO

Diyarbakır'da okul deyince, her ne kadar bölge dışındakiler bu kısaltmanın ne olduğunu pek bilmese de (ki bu araştırmayı yürüten ekibin bir kısmı için de geçerliydi), ne yazık ki en çok akla gelen YİBO'lardır (Yatılı İlköğretim Bölge Okulları). YİBO'ların hikâyesi anlatmakla bitmez. İsmail (lise öğrencisi, 17) şöyle özetliyor YİBO deneyimini:

"YİBO böyle hani beyaz sayfada bir kara leke gibi bir şey oldu içimde."

YİBO'lar coğrafi olarak izole alanlarda bölge gençlerinin eğitim gördüğü yatılı okullardır. Bu okullara çocuklarını okutamayacak durumda olan, köyünde oku

EKMEK NİMETTİR.

YİYİNİZ, İÇİNİZ, FAKAT
İSRAF ETMEYİNİZ

lu olmayan veya zorunlu göç mağduru ailelerin çocukları gider. Görüştüğümüz birçok genç için YİBO aynı zamanda şiddet ve zorunlu göç demektir. Asım için öğretmen öldürülmeleriyle başlar YİBO deneyimi:

“Dördüncü sınıfa kadar köyde okuduk. Sonra bizim köyün yakınındaki bir bel-
denin dört tane öğretmeni öldürüldü bir gece. Ondan sonra bütün öğretmen-
ler kaçtı, bizim köy okulu kapandı. Lice YİBO’ya gittim ben beşinci sınıfta.”

Zorunlu göç, Azım (İskoçya’da telefon tamir dükkanı işletiyor; daha önce ya-
şadığı Marmaris’te görüşüldü, 33) gibi küçük çocukların bir anda ailelerinden
koparılması demektir:

“Diyarbakır’a taşındığımız gün beni yatılı ilköğretim okulunun kavşağında,
kamyonda eşyalarımız Diyarbakır’a taşıyoruz; şurada beni tek başıma indir-
diler. Burası senin okulun dediler. Burada iniyorsun, sen Diyarbakır’a gelmiyor-
sun. Koğuşa attılar bizi. Haftalarca ne yedim, ne içtim, ne derse girdim. Ağlı-
yorum.”

YİBO’ya çocuğunu okutamayan ailelerin çocukları gider, Remzi (üniversite
öğrencisi, 26) gibi:

“YİBO’ya gitmemin tek nedeni, maddi durumun olmaması. Yani baban okuta-
mıyor. YİBO’da tabii yemek filan veriyorlardı. Normal bize bir ücret veriyorlar-
dı aylık. Pencere mi kırdın, yaramazlık yaptın, senin maaşından kesilirdi. Sene-
de bir elbise veriyorlardı. Yakalı gömlek, ceket, bir de pantolon. Torpilin olsa,
büyük olsa değiştirme şansın vardı; yoksa da yoktu yani. Sıcak su falan yok. So-
ğuk su kış da yaz da. Biz birinci sınıfa gittiğimiz zaman, ayakkabıları yastığın al-
tına koyardık çalınmasın diye. Ya kabullendik artık başka bir şansımız yoktu ki.”

Remzi köyden YİBO’ya gittiğinde duyduğu şaşkınlığı şöyle özetler:

“Köyde sahan geniş, insanlar az, hani farklı bir ortama giriyorsun bana çok
acayip gelmişti ilk kapıdan girdiğim zaman. Ya çoğu nesneleri ilk defa görü-
yorsun, kokusu bile sana farklı geliyor.”

YİBO’lar fiziksel olarak askeriyeyle içiçedir. Özellikle savaşın yoğun olduğu
dönemde bu böyledir. Öğrenciler okul yılları boyunca askerle birlikte yaşar, ba-
zen aynı koğuşa yatar. YİBO’lar dikenli tellerle çevrilidir ve giriş-çıkışlar asker
kontrolünde yapılmaktadır. İhsan anımsıyor:

“Yatılıya gelip askerler çantamıza bakıp da biz içeri girdikten sonra dört tarafı
tellerle kaplı hapishane gibi bir yere gidiyorduk.”

Remzi bu durumun yarattığı tehlikeleri de aktarıyor:

“Bizim YİBO’yla karakol içiçeydi. Askerlerle biz içiçeydik. Bizim yemek yediği-
miz yemekhaneye onlar da geliyordu. Hatta bir defa büyük bir operasyon var-
dı. O zamanlar onlar bizim ranzalarda falan yatıyorlardı. Zaten biz kurşunlar-

la oynuyorduk. Biz oyuncak yapardık. Onları boynumuza asıyorduk. Zaten her tarafta mesela el bombaları vardı. Hatta bizim Kulp'tan arkadaşlar çöp üzerinde böyle metal filan toplarken patlamıştı bir tane."

Askeriye gibi YİBO da katı kurallar ve şiddet üzerine yapılandırılmıştır. Sembolizmi unutmuyor:

"Ranzanı düzelttiğin zaman, ya az bir şey kırışık olsa dayak yiyordun. Yemekhanede düzgün sıraya girmezsen dayak yiyordun. Tabağını masadan kaldırmazsan dayak yiyordun. Derste zaten Kürtçe konuşsan şiddet görüyordun."

Asım anlatıyor:

"Tam böyle bir hiyerarşi var, askerliğe gitmedim; ama anlattıkları gibiyse eğer, tam askerlik ortamı gibi. Yani üst sınıflar alt sınıfları eziyor. Size yönelik bir müdahale bütün herkese yönelik bir müdahale sayılıyor."

YİBO'lardaki asimilasyon politikaları üzerinde çokça durulmuştur. Ama devletle ilişkilerin bir yansıması olan ve Asım'ın "akran zorbalığı" olarak nitelendirdiği ilişkilerin de araştırılması gerekmektedir:

"O şiddet sürecinin çocukların şiddetini artırdığıyla ilgili de bir fikrim var. Hakikaten inanılmaz bir şeydi. Koruculuğun bu boyutu hiç konuşulmuyor mesela. Koruculuk sisteminin çocuklara yansımaları. Akran zorbalığından kastım şu. Şimdi mesela senin köy korucu ya, diğer köy boşaltılmış. Onların, senin köydeki çocukların tamamına yönelik bir kere bir nefreti var, dışlama var. Seni oyunlarına almazlar, yemek sırasında sana sıra vermezler, sınıfta seni aynı sıraya oturtmazlar. Sen ötekisin çünkü yani. Tabii yani salt koruculuk ve korucu olmama gerilimi değil yatılı okuldaki. Yani bildiğin hiç bir şey de olmasın, yani o şiddet kültüründen gelen çocuklar bir kere zaten birbirlerine baskı uyguluyorlar. Yani senin harçlığını alıyor zorla senden. Koğuşta sen yatağını düzeltiyorsun, geliyor senin yatağını kirletiyor, çarşafını atıyor yere. Yani bunlar aslında belki de o travmanın yarattığı şiddet davranışları. Ve çok yaygındı bunlar."

Toplum içerisindeki çatışmalar YİBO'da da görülür: Korucu köylerinin çocuklarıyla korucu olmayan köylerin çocukları karşı karşıya, Zazaki konuşanlarla Kurmanci konuşanlar karşı karşıyadır. Asım dışlandığı için Kurmanci öğrenmek zorunda kalmıştır:

"Lice YİBO'ya gittim ben beşinci sınıfta. Sonra bizim köy korucu oldu. Çocuklar arasında korucu olanlara yönelik şiddet oluyordu. Tabii babam da çekindi, beni aldı, Kulp'taki yatılıya kaydetti. YİBO'da Zazalık ve Kurmancilik meselesi çok meşhurdu. Bir takım espriler, aşağılayıcı tavırlar. Onun sıkıntısını çok yaşadık. Benim Kurmancıyi bu kadar hızlı öğrenmemin nedenlerinden birisi buydu."

YİBO'ların farklı köy, mezra ve alt-kültürel çevrelerinden gelen çocuklar arasında bir yandan bir çatışma alanına dönüşmesi; ama bir yandan da ilginç bir şekilde karşılıklı öğrenme sürecine evrilmesi boyutu da önemli. Çünkü Kürtlüğe dair algıyı etkileyen önemli bir kimlik kurma sürecidir bu.

YİBO'da küçük bir çocuğun duygu dünyasını ise İhsan şöyle anlatıyor:

"Okula başlamadan önce babamın kucağında yatarım, o ter kokusunu hatırlardım ben. İşte o otuz-kırk kişilik odalarda her gün kimin yattığı belli olmayan, altına kaçıranlar, gece kusanlar, çarşafaların belki yılda bir kere değiştirildiği bir yere her girdiğimde aslında aradığım başka bir şeydi; babamdı."

YİBO'daki yıllar, Türkçe öğrendikçe Kürtçe'den kopma, eğitimin getirdiği dönüşüm, çocukları zamanla ailelerinden hem fiziksel hem de duygusal olarak uzaklaştırırken yaşdaşlarına kenetlenmelerine de neden olur. Remzi için sınıf arkadaşları kardeşleri gibi olur:

"Aileden zaten kopuş oluyor. Mesela ufak kardeşim onların yanında büyümüş, o da üniversiteye gidiyor, ufak kardeşim gittiği zaman annem daha fazla üzülür, daha fazla ağlar. Ben gittiğim zaman bir şey hissetmiyor fazla. E ben de aynı şekilde öyle. Yani bir kopma oluyor tabii. Bir nevi yabancılaşıyorsun. Oradaki ilişkiler çok samimiydi, içiçe. Onu mesela şu anki üniversite ortamında veya lise ortamında kesinlikle bulamazsın. Orada aynı koşuştan olan arkadaşlar birbirlerinden gizli saklıları falan olmaz. Birbirlerini birbirlerine açarlar. Çünkü anne yok, baba yok, kız kardeş yok, abi yok, e ne yapacaklar, kendi dertlerini kendi aralarında paylaşıyorlardı tabii. Herkesi tanıyorsun, herkesin hikâyesi var. Arkadaşının ihtiyacı olur pantolonu olmaz, senin pantolonunu beğenir, verirdin, giyerdi. Sekiz yıl aynı kişiyle aynı sıraya gidiyorsun. Aynı yemeği yiyorsun. Aynı sınıfta ders görüyorsun ve aynı koşuşt yatıyorsun. Ve ayrılma noktasına geldiğin zaman çok büyük acı veriyor."

YİBO'nun şartları, yatılı okuyan çocukları hızla büyümeye ve olgunlaşmaya zorlar, Remzi'nin yaşadığı gibi:

"Ufak yaşta, tek başına hayat sorumluluğu alıyorsun. Anne yok, baba yok, kendi ihtiyaçlarını yedi yaşından beri artık sen karşılamaya çalışıyorsun. Kendi ayakların üzerinde durmaya çalışıyorsun. Yemeğini kendin yiyorsun, ranzanı kendin düzeltiyorsun, banyonu kendin yapıyorsun. Sekizyüz kişinin tabaklarını öğrenciler yıkamak zorundaydı. Kaloriferlere öğrenciler kömür taşıyıp atıyorlardı. Sınıfları zaten biz temizliyoruz."

İronik bir biçimde, Muğla'da bir gencin askerliğe yönelik algısı, Diyarbakırlı gençlerin YİBO deneyimiyle ilgili anlattıklarıyla benzerlik gösteriyor. Bodrumlu Ege (garson, 24) anlatıyor:

"Birbuçuk sene içli dışlı oluyorsun. Yani senin aileden yakın oluyor. Sen hasta olunca o yardımına koşuyor. O tutuyor götürüyor seni revire. Paran olmuyor

ondan borç alıyorsun, borç veriyorsun. Dayanışmalı bir şekilde yürüyor. Yani aileden biraz koptuğun için orada tek başına yaşamayı öğreniyorsun. Askere gitmeyen adam olmaz derler. Belki o şekilden diyorlardır, yani illa insanın gurubeti bir şekilde tatması lazım diye düşünüyorum.”

Görüşme yaptığımız gençler, YİBO deneyiminin belirli bir kişilik oluşturduğu konusunda hemfikir. Remzi çizer bu tabloyu:

“YİBO okuyan insanlar bugün toplumda susturulmuş insanlardır, yani belli bir açlıklık edinmişlerdir. O şiddeti gördükten sonra zaten susuyorlar. Kendi kabuklarının dışına çıkamıyorlar çabuk çabuk. Sana birşeyler dayatılıyor. Ve sen içine kapanıyorsun, bazen kendini ifade bile edemiyorsun. Ben kendim öyleydim yani.”

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, hatta belki onların sonucu olarak, YİBO’da okumanın bazı gençlerin okuma hırsını kamçılandığını görüyoruz. Asım için böyle olmuştur:

“Hiçbir zaman artık asla kurtulamayacağınız bir sorumluluk duygusu kazandırıyor size. Okumaya dair motivasyon sağladı bende. Her şeyden önemlisi bu yani. Çünkü bu kadar zor şartlarda, bu kadar şeye katlanıyorsam diyorsunuz, bunun bir sonucu olmalı.”

Her ne kadar YİBO’lardan çok farklı olsa da, Muğla’da da birçok çocuk için okumak, aileden küçük yaşta ayrılmak zorunda kalmak demektir. Çünkü birçok köyde imkânı olan aileler çocuklarını okusunlar diye Muğla merkez, Marmaris veya İzmir’de başka ailelerin yanına yatılı olarak verir. Esra da ilk başta çok zorlandığı bu deneyimi askerliğe benzetir:

“İlk Muğla’ya gittiğimde çok zorluk çektim. Aile yanında kalıyordum ve aile yanında kalmak gerçekten çok zor iş o yaşta. Senin evin gibi oluyor yani olmasa da. Anne baba yerine başka insanlar. Ortaokuldayken ben iri bir kızdım, oraya gittim, iğne ipliğe döndüm. İkinci tabağı isteyemiyorsun. Doymadığım için Datça’ya geldiğim zaman marketten bir sürü bisküvi aldım. Onları yatağımın altına koyuyordum, doymadığım zamanlar onları yiyordum. Dün gibi hatırlıyorum işte markete gidip Elidor şampuan var mı diye sorup kapıda ağladığımı. Ne bileyim yani kendimi tam ifade edemiyordum. Bir yere gideceğim soramıyorum, utanıyorum. İnanın askerde böyle yazarlar ya hani her gün çizik atarlar, benim de hemen yatağımın yanında bir dolabım vardı. Yapıştırmıştım böyle ben de çizik atıyordum gerçekten.”

GÖÇ VE OKUL

Zorunlu göç ve diğer nedenlerden dolayı kırsaldan kente gelen çocuklar içinse okul, şehirli taraından dışlanma alanı olur, Nasır’ın anlattığı gibi:

Borçlu, Alacaklı ve Dost

Leyla Neyzi

Nasır, sanırım bana borçlu olduğunu düşünüyor. Aslında durum tam tersi. Ben ona borçluyum. Veyahut belki de, dostluğumuz ve birbirimize duyduğumuz güven ve sevgiden dolayı kimse borçlu veya alacaklı değil. Bu yazıda, bu hikâyeyi anlatacağım. Nasır'la ben tanışmadan önce ekip arkadaşlarım Haydar (Darıcı) ve Adnan (Çelik) görüşme yapmışlardı. Görüşmeyi okuduktan sonra Nasır'ı tanımak ve kendisiyle bir görüşme daha yapmak istedim. Diyarbakır'a bir sonraki gidişimde kaldığım otelde buluşmak için plan yapmıştık. Buluşma saatinden önce Nasır telefonla aradı. Sesini ilk defa duyuyordum, ama belli ki birşeyler yolunda gitmiyordu. Tereddüt etmekle birlikte sonunda gelmeye karar verdi. Geldiğinde karşımda kaygı dolu bir genç vardı. Durumu izah etti. Erkek kardeşi beklenmedik bir şekilde alınmış ve ailenin en büyük erkek çocuğu olarak Nasır bu durumla başa çıkmak zorundaydı. Böyle bir durumda sakın sakın benimle muhabbet etmek, hayatını anlatmak, herhalde son yapmak isteyeceği şeydi. Sonuç olarak planlamış olduğumuz gibi "geçmişi" konuşmak yerine ailenin o anda yaşadıklarını konuştuk. Acaba bu "geçmişi" konuşmaktan farklı bir şey miydi Diyarbakır'da?

Çoğu zaman tanımadığınız bir kişiyle bir sözlü tarih görüşmesi yaptığınızda zaman içinde özel bir bağ kurulur aranızda. Bu, her ne kadar planlı ve suni bir şekilde başlasa da, herhangi bir gündelik sohbette gerçekleşmeyecek kadar uzun soluklu, kurgulanmış bir yaşam öyküsü hikâyesi dinleme şansına sahip olmanızdan kaynaklanıyor. Siz anlatıcıdan bir hikâye talep etmiş, o bu talebe karşılık vermiş ve anlatıcıyla dinleyicinin iç dünyaları arasında bir karşılaşma yaşanmıştır. Nasır'ın örneğinde ise bu beklenen süreç gündelik yaşamın dayattıklarından dolayı gerçekleşmemiş; ama yaşanan olay, hikâye anlatımı gerçekleşmeden aramızda duygusal bir bağ kurmuştu. Sanki Nasır'ı ve ailesini önceden beri tanıyormuşum gibi hissetmiştim. Bu buluşmadan sonra yapmayı planladığımız görüşmeyi erteledik. Nasır'ın önceliği, kardeşi için bir avukat bulmaktı. Zaman içinde öğrendim ki İstanbul'da da görülecek bir dava vardı ve orada da bir avukat lazımdı. Tanıdıklar vasıtasıyla çok iyi bir avukat arkadaş sağolsun bu davayı almayı kabul etti. Kendimi birdenbire çok yabancı olduğum bir dünyanın içinde buldum:

Diyarbakırlılar için doğdukları günden itibaren gündelik yaşamlarının parçası olan hukuk veyahut belki Türkiye'deki biçimiyle hukuk(suzluk) alanı. Kim kime borçluydu şimdi? Kendisine bu alanda yardımcı olduğumu düşündüğü için Nasır mı bana yoksa bir Diyarbakırlının sıradan deneyimini dolaylı yoldan da olsa bir nebze hissetmemi sağladığı için ben mi Nasır'a?

Zaman içinde Nasır ile görüşme de yaptık. Bir kere, iki kere, üç kere. Nasır anlattıkça ben soruyordum, ben sordukça o anlatıyordu. Nasır resim yaptığı için, ressam olduğu için, resimleri de girdi hikâyemize. Çocukluğunda köyde toprağa çizdiği kırmızı kamyonu olan sevgisi, bir kırmızı kamyon resimleri serisi yaratmasına neden oldu. Kırmızı kamyon, projemizin sergisinde de gösterime girdi ve Nasır, serginin açılışına katıldı. Diyarbakır'a bir gidişimde beni ailesiyle de tanıştırdı. Facebook, sık sık haberleştiğimiz bir alan oldu. Nasır'ın cezaevindeki kardeşiyle de mektuplaştık. Nasır'ı ve ailesini tanımak, yaşam öyküsünü dinlemek, resimlerini görmek ve yaşadıklarını paylaşmak benim Diyarbakır deneyiminin çok önemli bir parçasını oluşturdu. Kendimi sorumlu hissetmeme ve utanç duymama da neden oldu. Başımı eğdi. Nasır'a, ailesine ve Diyarbakırlılara duyduğum saygıyı ve sevgiyi arttırdı. Alacaklı ve borçlu denkleminin yerini dostluk aldı.

"Ben ortaokula geldim, yine çok tembel, içime kapanık. Zaten ağzımızı açtığımızda şehir çocukları bize 'gundi' diyorlardı. Hani köyden gelmişiz ya. Hani zaten de gundiydik, konuşma yok, sadece gel, git. Hani ağzını açıyor, zaten biliyorsun köylü olduğun net çıkıyor ortaya. O ezikliği de yaşıyorsun. O bana çok acı çektiirdi ortaokulda."

Birçok Diyarbakırlı genç, kentte liseden itibaren okulun politizasyon alanı olduğunu vurguluyor. Ali, lisedeyken gençlerin kendi aralarında oluşturdukları alternatif okuma eylemini anlatıyor:

"Zaten var olan ortamın içinde bir bütün olarak yaşıyorsunuz. Hep birlikte kömün bir hayatı yaşıyorsunuz. Bahçede toplanıyorsunuz ya. Sütüne poğaçasına. Birlikte sütüne poğaçasına oynarsın tamam mı, sonra kim varsa parasını atar ortaya birlikte yersiniz, içersiniz, kalkarsınız. Aynı kişilerle kitap da dağıtılır. O kitapları okursunuz, bir hafta sonra gelip kitapları tartışırsınız. Kantinimiz vardı, sandalyeleri koyardık, o kantin içerisinde sanki bir sunum yapar gibi oturur onunla ilgili fikirlerinizi söylersiniz."

Ümit (üniversite öğrencisi, 23) de okuma yazma bilmeyen annesinin, okuduğu kitaplardan korktuğunu anlatıyor:

"Yani bir anne perspektifiyle bir anne gözüyle geçmişte o kadar yaşantılar var, ezilmişlik var ve karşınızda kitap okuyan biri. Bunu sorgulamaya çalışan biri. Onun varacağı sonuç aslında belli; hesabını sormak için uğraşacaktır. Onun hesabını sormanın ilk akla gelen şeyi de mesela silahlı yöntem. Annemin ilk kaygısı buydu. Onun için mesela kitap okuduğumuz zaman ben de abim de her kitabı alışımızda 'Ha, işte ne okuyorsun?'"

Nasır da gerçek eğitimin kitap okumaktan geçtiğini, ama kitap okuyan gençlerin çoğu zaman onların politikleşmesinden korkan aileleri tarafından baskıya uğradığını anlatıyor:

"Gidiyordum hep tüm kazandığımı kitaplara veriyordum. Benim babam da beni çok o dönem eleştiriyordu. Diyordu, 'Millet gitsin okul okusun, doktor olsun, öğretmen olsun. Benim oğlum...' Birkaç tane kitabım da böyle, hani sol kitabı da olduğu belliydi yani. Birkaç tane saklamıştım kanapenin altına. 2006 savaşında evlere baskın falan yapıyorlardı. Bir ablam var, evlidir, eve gelmiş. Hani ortalık duman olmuş böyle. Herkes ölümler, gözaltılar oluyor. Dağda helikopter zaten dolaşüyor. Getirmiş böyle kitapları binanın üstünde tek tek yakıyor. 'Ulan,' dedim 'sen Newroz ateşi mi yakıysen? Zaten biri yukarda görse sen suçüstü yakalanıyorsun,' falan. Korkmuşlar ya. Çok kitabımı yaktılar o dönem bizimkiler. Benim babam da çok beni eleştiriyordu. Diyordu, 'Elin çocuğu gitti öğretmen oldu, doktor oldu, avukat oldu. Benim oğlum gidiyor bu saçma sapan, sol mol, komünist momünist şeyleri alıp okuyor. Bu çocuklara da kötü örnek oluyorsun,' falan filan. Diyordum olsun söylesin, ben kendim okuyorum sonuçta. Ben okurken mutlu oluyor muyum? Oluyorum. Mesele yok."

Kentte gençleri etkileyen diğer bir olgu dinî eğitimin hızla politize olmasıdır Mehmet (sahaf, 30), Hizbullah yıllarında imam-hatip okulunda okur:

“Ortaokul ikideydim biz buraya taşındığımızda. Ortaokulda ben imam-hatibe gittim. Amcam okulun müdürüydü, beni de oraya yazdırdılar. Benim pek şeyim yoktu orasıyla ilgili. Mesela herkesi camiye götürmeye çalışırlardı, biz de mesela top oynuyorduk, hep top, bütün hayatımız futbol. Okuldan kaç, oraya git. İmam olacak insanlar değildik. Belki bizim sınıf öyleydi. Bir de o sıralar Hizbullah çok fazlaydı. Genellikle beş-on tane arkadaşın o kafada olmaması bizi oradan soyutladı, ama tek başıma olsaydım belki ben de dahil olurum onların içine. Çünkü hiç sözü geçmeyen insanlar sırf sözü geçsin, o gücü eline alsın diye gidip bir sürü kötü şey yaptılar. İnsanları, hocaları öldürdüler. Okulun içinde ikide bir satırlı kavgalar çıkıyordu. Belki şu an askerlik mevzusu, silahla ilişkimin olmaması, o kadar çok insanın öldürüldüğünü görmem, o kadar acı-nın yaşandığını görmem, ondan dolayı yani.”

Lütfü, yetiştirme yurduundayken cemaatlerle tanışır:

“Açsın. Hiç oruç tuttunuz mu? Ezanda nasılsınız? Tüm açlık duygularınızla yemeğe saldırıyorsunuz. İşte ben de öyleydim. Açtım. Ben hiç bu kadar aç olmamıştım. İlgiye, yemeğe değil ya. Ben bir ara işte ergen dönemimde ciddi bir arayış... Ama nasıl bir arayış? Dünya görüşümü belirleme arayışı. Çook, ben camiye gidip ezan okurdum Arapça. Sonra bunlar geldi yurda, ben yatılıdaydım. Başka cemaatlerle tanıştım. Biraz daha din merakım arttı; okuyorum, araştırıyorum. Bazı boşluklarımı dinle doldurmaya çalışıyorum. Korku üzerine bir din inşa ediyorum içimde. Ağlıyorum, manyak oldum din şeyi yüzünden. Neyse, bir samimiyet, bir sıcaklık. ‘Canım,’ diyen adamı gör. Bir can ciğer olduk. Kullanılabilecek bir adamdım. O zaman anlamıyordum. Sorumluluklar veriyor falan. Sorumluluk almamışın hiç, müthiş bir duygu oluyor tabii sende o zaman. O adamlar Müslüman değillerdi halbuki. Belli bir ideolojinin misyonunu yüklenmişler ve onun çabası içindelerdi. Tabii üniversiteye geldim, başka bir cemaat grubu geldi. Biri de öbürü gibi, bitmiyor yani. Ben üniversiteye gittiğimde değişmeyi o kadar arzuluyordum ki nerdeyse değişeyim diye değişmek istiyordum. Böyle bir çabam vardı. İyi ki oldu, pişman değilim. Ama o duygusalıkmış, yurtta kalmanın şeyiymiş, onların hepsinin kalıntılarını üzerimden attım. Ben bir insanım, kendime güvenmeliyim, olmam gereken yerde olmalıyım, yapmam gerekeni yapmalıyım. Her şeyden önce bu. Üniversite bitince çalışırım da, ekmeğimi de kazanırım.”

Gülây da Ergani’de lisede politize olunca ailesi onu Gülen cemaatinin yurdu-na yollamıştır:

“Lisede işte partiye falan gidiyordum ben. Lisede bir gözaltı yaşamıştım. Sonra Fethullah Gülen dershanesine yolladılar. Bir-iki yıl cemaatte kaldım. Cemaatte çok sevdiğim kişiler de vardı, ama Diyarbakır’a gelince bazı haksızlıkları gördüm. Ondan sonra ordan koptum.”

Diyarbakır'da çoğu kırsalda doğan abi ve ablalarından daha iyi şartlarda büyüyen gençler ise okul ve mahalle örneği üzerinden sosyal statü farkının oluşumunu vurgularlar anlatırlarında. Hasan örneğin, Diyarbakır'da doğmuştur ve ailesinin en küçük çocuğudur:

"Ben mesela ilkokulu Bağlar'da okudum ama annem, 'Yapamayacak benim Hasan'ım burada,' dedi ve aldı oradan. Aile bireylerimin tamamı Bağlar'da okumuşken ben mesela Ofis denen bir yer var, liseyi de ortaokulu da orada okumuşumdur. Mustafa Kemal İlköğretim Okulunda okumuşumdur, Cumhuriyet Lisesinde okumuşumdur ve benim okuduğum okullardaki öğrenciler de hep belirli bir seviyenin üzerindeydiler. Mesela Mustafa Kemal çok fazla Anadolu Lisesine ve Fen Lisesine öğrenci kazandırır, çok başarılı bir okuldu. Yani o yüzden hocanın seni dövmeyeceğini, buna hakkı olmadığını falan orta okulda öğrendim. Düşünsene, Galatasaray Lisesi gibi. Çıkıyorsunuz, Taksim. Biz çıkıyorduk, Ofis. Öyle bir lisede büyüdüm."

Şilan da Diyarbakır'ın yeni orta sınıf ailelerinin çocuklarını belki kendi ödedikleri bedelleri ödemesinler diye yoksul ve politize olmuş çocukların gittiği devlet okulları yerine özel okullara yolladıklarını anlatıyor:

"Ben Anadolu Lisesini kazandım. Babam orada okutmak istemedi. Sebebi şu: Dönem çok politikti. Ve liselerden başlıyordu her şey. Beni biraz izole ettiler. Biraz steril yaşadım ben. Ailem, 'Aman bir şey olmasın,' diye beni özel okula gönderdi. Çok apolitik bir ortam, çünkü konuşulan mevzular çok light, çok sade oluyor. Yani garip değil mi, bu çok politize olmuş insanlar genelde çok apolitik yetiştirme taraftarı oluyorlar. Mesela benim sınıfımda babası öldürülmüş çocuklar da vardı, babası faili meçhule kurban gitmiş çocuk da vardı. Madem sen öylesin, ben böyleyim, benim çocuğum böyle olmasın zihniyeti. Ben o acıyı yaşadım, çocuğum yaşamasın. Bilemiyorum ama sonuçta başkalarının çocuklarını bu işlere karıştırdıkları için söylüyorum, neden kendi çocuklarını izole ediyorlar? Yani bütün hepsi paranın icadından başlıyor bence. İnsanların parası olunca daha korkak oluyorlar galiba. Oradaki insanlar da kaybetmekten korkan kişilerin çocukları oldukları için böyle çok steril di."

GÜNDELİK YAŞAM VE EĞİTİM

Diyarbakır'da gençlerin okul deneyimine siyaset hakimken Muğla'da gençlik kültürü daha ağır basar. Ege ergenlik çağında gününü gün eder birçok Muğla'lı genç gibi:

"Bodrum'da öğrenci olmak çok eğlenceli. Ama eğlenceli olan tarafı yarın öbür gün sana kötü bir şekilde dönebilir. Çünkü yaz gelir, Mayıs olur, sıcaklar başlar, okuldan kaçır denize gidersin. Toplanırsın, şuraya gidelim dersin gidersin, akşam olur bir yere gidersin. Defteri kitabı eline almazsan, yarın öbür gün bu sana döner yani. Kendini kapasan dahi bir şekilde çevren gelir, hadi gelin

der, şöyle yapalım der, böyle yapalım der. Şuraya gidelim der. Bir şekilde engellersen engellersin, ama hiç kimse kalmaz yani yanında. İnsan da sosyal bir varlıktır.”

Sezgin’in (belediyede çalışıyor, 28) anlatısı da birçok Datçalı delikanlınıninkine benzer:

“Babam, liseye de gitme artık, boşver dedi. Erken yaşta sigortanı başlatalım. Yatırım yaparız, şunu bunu yaparız. Bir sürü masraf olacak, okumayacaksın ben biliyorum dedi. O da kendince haklı, güvenemiyor. Yok dedim ben yine, okuyacağım. Onda da iki tane sebep vardı. Ortaokulda Almanca bir kız gelmişti. Süper güzel bir kızdı. Ben ona âşık olmuştum. İlk öpüştüğüm kızdı. Neyse, onun turizm lisesine başladığını öğrendim. Bir de benim en yakın arkadaşım duydum ki o da turizm lisesine kayıt olmuş. Bunlar benim kulağıma gelince ben okuyacağım dedim. Girdik turizm lisesine. Öğretmenlerden korkmuyorlar bizden korktukları kadar. Biz direkt saldırıyoruz. Mesela İngilizce hocamız vardı ortaokuldaki İngilizce hocamızdı. Ortaokulda mezuniyet yaptık onu davet ettik sadece. Mezuniyetten sonra bara gittik. Yedik içtik sıctık. Hep böyle geçti hayat. Yemece içmece. Ortaokulda din hocamız vardı. Hocam gece pavyona gidelim mi falan diyorduk. Böyle haylazdık.”

Muğla’da turizmin getirdiği yeni imkânlar birçok gencin hem aileden hem de geleneksel çıraklıktan bağımsız olarak para kazanabilmesini sağlar. Celal bu yüzden okulu bırakır:

“İlkokul böyle acayıptı ya. İlkokula başlattılar beni, bir tane öğretmen var zaten, hep birlikte aynı sınıfta okurduk. Okuma yazmayı öğrendik, çarpım tablosunu öğrendik; öyle yani ilkokul bizim. İlkokulun önünde zeytinler vardı, onları toplardık biz okul zamanında, bahçe yapardık. Matematik derslerinde, ‘Hocam futbol oynayalım mı?’ Ben meslek lisesine gitmek istedim, babam beni yolladı düz liseye. Düz liseyi okursa üniversiteye gider falan, bayağı ileriye düşünmüş. Ben o kadar düşünmedim. Amcam beni Bodrum’a yanına getirdi, kaptandı ya. Ben hep çalışmak istedim, o yüzden bir sene zaten Bodrum’da çalışırken liseye gittim, kaldım. Geldim Bodrum’da çalışayım diye, kendi paramı kazanayım, hiç okula gitmek istemiyorum. Camel Beach’te çalışmaya başladığımda on dört yaşındaydım. Eskiden çok içine kapanıktım, Bodrum’da çalışa çalışa hep kendimi yetiştirdim.”

Muğla’da ailelerin çocuklarına iş imkânı sağlaması veya çalışarak ilerleme imkânı nispeten daha fazla olduğu için de eğitim veya diploma önemli olsa da gelecek için tek yol değil. Esra anlatıyor:

“Datça da biraz kürkçü dükkânı gibi oluyor. Dışarı gidiyorlar okumak için ama yine buraya geliyorlar. Mesela benim dönemimdeki birçok arkadaşım mezun oldu, şimdi babasının yanında, burada çalışıyor. Ben mesela dışarıda bile çalışsam benim dönüp dolaşıp geleceğim yer burası, ailemin yanı; Datça.”

Diyarbakır'da ise okul genelde olumsuz bir deneyim olmakla birlikte Kürt gençleri için bir iktidar alanı da açıyor. Örneğin üniversitedeki eğitime rağmen üniversite öğrencisi olmak gençlere bazı imkânlar tanıyor. Bunlardan birisi öğrenci örgütlenmeleri ve STK'lar. Sivil toplum deneyimi, Asım gibi gençlerin resmi eğitim kurumlarında verilen eğitimi eleştirmelerine ve öğretmen olarak da dönüştürmelerini sağlar:

"Biraz farkındalığım da var, toplumsal cinsiyetten tut işte etnik ayrımcılığa, her türlü ayrımcılık biçimiyle ilgili ayrı bir derdim var. Sivil toplumda tamamen bunların mücadelesiyle uğraşıyorum ama gidiyorum sınıfta sosyal bilgiler beşinci sınıf kitabını açıyorum. Bariz ayrımcı ifadeler. Ben o okulun kapısının içerisinden girdikten sonra bambaşka bir insan oluyorum. Hiçbir zaman olmaması gereken bir insan oluyorum. O yüzden daha dikkatliyim. Mesela sınıfta mümkün merteye ayrımcılık içermeyen ifadeler kullanmaya ve çocuklar ayrımcı ifadeler kullanmaya başladığında mümkün merteye bunu düzeltmeye çalışıyorum. Ve gerçekten çocukların artık o kitaplardaki bilgiyi öğrenmelerinden ziyade sosyal bir kişilik olarak gelişimlerini destekleyen şeyler yapmaya çalışıyorum. Çocuk gelişim programları, sosyal sorumluluk çalışmaları, onları hayata hazırlayan ve hakikaten onların barışçıl bir temelde hayata bakmasını sağlayan bir çaba içindeyim. Yani böyle de baktığımda evet diyorum yani böyle öğretmenler belki biraz daha bizim gibilerin olması gerekiyor."

Hem Diyarbakır'da hem de Muğla'da gençler sıklıkla okul ile eğitimin farkını vurgularlar. Alper için okulun eleştirisi, modernitenin de eleştirisidir:

"Ben hiçbir zaman okulu sevmedim. Ben hiçbir zaman terbiye edilemedim maalesef. Benim için 'maalesef' değil, beni terbiye etmek isteyenler için 'maalesef' Çünkü okula başlar başlamaz her şeyimi kaybetmiştim. Artık sokaklar benim değildi. Zaman benim değildi. Fikirler bana ait değildi. Ne yapmak istediğimi ben belirlemiyordum. Her şey bir plan program içerisinde gidiyordu ve ben hiçbir zaman planlı olamadım. Okulu başaramadım. Hatta ben planlı olması gerektiğini de düşünmüyorum. Hayatın bir planı kaldırabilecek kadar tekdüze olduğuna inanıyorum."

Mehmet de diploma için okumanın sınırlarını vurgular:

"Okul sana bir şey katmıyor, hiç kimseye birşey katmıyor, bir süre sonra onun farkına varıyorsun. Sırf herkes gidiyor diye sen de mecbur işini yapacaksın yani, bütün toplum, bütün ailenin senden istediği bu. Okul oku, para kazan, bir şeyler yap, diplomanı olsun. Ben sadece onlar için yaşamının anlamsız olduğunu düşünüyorum. Hani ben var edemiyorsam, birilerine bir şeyleri tetiklemiyorsam birileri de bende bir şeyleri tetiklemiyorsa oraya devam etmenin bir anlamı yok. Bir yerden sonra okul muhabbeti askerliği biraz erteleme, askerliği aradan çıkartma muhabbeti oldu bende."

Belki Muğla'da aile işletmelerinin ve turizmin, Diyarbakır'da ise siyasetin her alana nüfuz eden bir eğitim biçimi olduğu söylenebilir.

Özellikle Diyarbakırlı gençler üniversitede aradıklarını bulamadıklarını dile getirirler. Ali, Dicle Üniversitesinde okuduğu günleri anımsıyor:

"Çok trajikomik şeyler oluyordu. Örneğin ip çekmişiz iki tane ağacın arasına voleybol oynuyoruz. Ağacı kestiler. Bildiğin çamaşır ipi, plastik topla voleybol oynuyoruz. Nedir işte, insanların kaynaşmasını engellemek."

Gül de eğitimin üniversitenin dışında, daha kamusal alanlarda gerçekleşebildiğini vurgular:

"Bizim için okumak, üniversite dışında bir faaliyet. Belki okuduğumuz üniversitesinin etkisidir, belki yaşamışlığımızın etkisidir; ama okumak bizim kendimizi belki ifade edemediğimiz, kendimizi bulduğumuz bir dünya. Akademisyen sınıftan çıktıktan sonra sınıf bizimdir. Sınıfta da tartışırız, otobüs durağında da. Öğrenci kuyrukları meşhurdur; kuyrukta da tartışırız, konuşuruz. Kitapları bireysel okuruz, özümsemeyi birlikte yaparız. Cadde bizimdir, sokak bizimdir, cafe bizimdir. Yani iki kişi bir araya gelsin, tamamdır. Bu böyle oldu, şu şöyle oldu, şunu nasıl değerlendiriyorsun falan. Böyle büyük büyük konuşmalar, böyle süslü jargon kelimeler. Bizim Kürt gençliğinin şimdiki trendidir. Kullanırız, 'Senin ideolojin mideolojin,' falan. 'Sana katılmıyorum bu noktada özeleş-tirini ver.' Ama haz alıyoruz da. Böyle olmamız gerekiyor bir yandan."

Eğitim, gençler için nasıl bir gelecek tahayyülüyle bağlantılı? Diyarbakır'da eğitim, bireyin kendisi kadar, ailenin de gereksinimlerini ve beklentilerini karşılamaya yönelik bir yatırım ister istemez. Ahmet'in (sivil toplum çalışanı, 27) dediği gibi:

"Biz aslında tercih yaparken de kendi istediğimiz alan üzerinden değil de etmek yiyeceğimiz alan üzerinden yapıyoruz."

Gülây da özellikle son dönemde korkunun gençler üzerinde baskı oluşturduğunu anlatıyor:

"Çaresizlik, korku. Bana bir şey olursa onlar ne yapar? Çok kötü olur yani. Onları da düşünmek lazım. Ama bazen diyorum insanın elini kolunu bağlıyor aile. Bir memur olarak çalışma taraftarı değildim. Daha özgür olmak, daha çok istediklerimi yapabilmek; ama gerçekten hayat insana istediği şeyi vermiyor. Mecbur kalıyorsun. O yüzden KPSS'ye hazırlanıyorum. Diyarbakır ilk tercihim. Belediyelerde çalışmayı çok isterim. Herhalde daha çok istediğimi yaparım, daha özgür olurum bizim belediyelerimizde."

Şilan da meslek seçiminin toplumsal cinsiyet boyutuna dikkat çekiyor:

"'Kız için en iyi meslek eczacılık.' Ya ne alaka? Kız için en iyi meslek! Ya da, 'Öğretmen ol. Tatili var.' Sen olsaydın. Niye ben oluyorum? Şimdi ben ilk, 'Gazet-

tecililik okuyacağım,’ dediğim zaman, kadının biri böyle sırtıma vurdu, annemin arkadaşlarından biri, böyle sırtıma vurdu, ‘Bir şey olmaz,’ dedi.”

Diyarbakır’da gençler arasında avukatlık, mühendislik ve sosyal bilime ilginin arttığını, Muğla’da ise turizm alanına yönelik bölümlerin tercih edildiğini görüyoruz. Ümit anlatıyor:

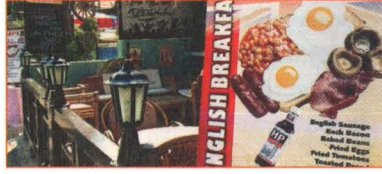
“Avukat olmak istiyordum bu haksızlıklara karşı gelebilmek için. Avukat olmak dışında bir seçeneğimiz yok diyordum. Hatırlıyorum o dönemde yapılan bir değişiklik vardı. Avukatlar hâkimin kendilerini susturması durumunda karşı koymıyorlardı. Dikkatimi çekmişti ve avukatlığa karşı bütün o beslediğim duygunun bir anda bitmesine neden olmuştu. Kendinizi savunamayacağınız bir noktada başkasını savunamazsınız. Ve gerçekten düşünsenize yani müvekkilinizi savunmanız gereken noktada siz kendinizi savunamıyorsunuz. Hâkim değil müvekkilinizi, sizi mahkemeden kovabilir. O zaman vazgeçmiştim.”

Diyarbakır’da bütün olumsuz koşullara ve deneyimlere rağmen eğitim yine de gençler için özellikle aileleri tarafından önemli bir araç olarak görülmekte. Bu bakımdan, eğitimin çocukları dönüştürmesinden çok çocukların kurumsal eğitim dışı deneyimler sayesinde okulu bir araç olarak kullanmayı başardıklarını ve kurumsal eğitime rağmen kendilerini gerçekleştirmeye çabaladıklarını gözlemliyoruz. Lütfü bunu şöyle ifade ediyor:

“Ben kendi şahsım adına daha küçükken bunları gördüm. Hayır, dedim. Bu böyle olmaz, dedim. En azından gidip kendimi kurtarabilirim buradan. Bir şekilde zorladım. Yurtta falan kaldım. Halen öyle. Ancak okumakla birşeyler değişir. Önce kendimi değiştireyim. Laf diye demiyorum. Babam dedi ki: ‘Yetiştir kendini. En azından kendini yetiştir. Sadece üç şey söyledi: Çalış, çalış, çalış.’”

Şengül ise Almanya’da elde ettiği olanakları ait olduğu topluma katkıda bulunmak için kullanmaya kararlıdır:

“Kimyayı sevdiğim için kimyaya başladım. Ama şu an vazgeçtim. Daha insanlarla iletişimim olduğu bir dal okumak istiyorum. İnsanların sorunlarına yol gösterme daha. Bir de iltica edenler. Bütün dünyadan gelenler olabilir. Bizim Kürt iltica edenler de olabilir. Mesela onların sorunlarını dinlemek, onlara yardım etmek. Zor durumda olanlara yardımcı olmak. Burdaki gençlerin sorunları var mesela, onlara yardımcı olmak. Öyle yani insanlarla iletişimde olup onlara yol göstermek, yardım etmek gibi bir bölüm seçmeyi tercih ettim.”

DİLLER

“Bir dilden vazgeçmek zorundayız. Onun kültüründen, onun düşüncesini biçiminden, onun hayat tecrübesinden. Çünkü dil canlı bir şey ve bizden bir canımızı bırakmamızı istiyorlardı. Bu, hayatımız boyunca karakterimiz ve kişiliğimiz güdük kalacak demektir.”

– Alper, 35, Diyarbakır

Kürt siyasetinin mücadele verdiği alanlardan biri ve Kürt kimliğinin en önemli simgesi dil, Diyarbakırlı gençlerin anlatılarında da merkezi bir yerdedir. Dil, aynı zamanda, belki kolaylıkla anlatılamayacak birçok başka meseleyi de gündeme getiriyor.

Muğla’da dil konusu çok farklı olsa da orada da beklenmedik bir olgu Türkçenin yerel şivelerinin ne kadar çeşitli ve ne kadar canlı olduğu idi. Bu da üzerinde pek durulmuş bir konu değil, özellikle gençler açısından. Bütün farklılıklarına rağmen hem Diyarbakır’da hem de Muğla’da kırsalda konuşulan dille kamusal alanda konuşulan dil arasındaki fark ve bu farkın modernite ve sosyal statüyle ilişkilendirilme biçimi arasında benzerlikler bulunuyor.

DIYARBAKIR’DA DİL

Diyarbakır’da görüştüğümüz gençlerin çoğunun aileleri kırsaldan kente gelmiş oldukları için genellikle Kürtçe konuşuyorlar. Bu, ilçelere göre Kurmanci veya Zazaki olarak değişiyor ki her ikisinde de yerel farklılıklar bulunmaktadır. Diyarbakır’da yaşayan muhacir kökenli Türkmen aileler ise ağırlıklı olarak Türkçe ko-

nuşuyor Bölgede dile dair ana mesele Türkçe-Kürtçe arasında olmakla birlikte Kurmancî ve Zazakî konuşanlar arasında da bir ayrım olduğunu, ve “ana dil”i Türkçe olanların bölgede azınlıkta olduğunu belirtmekte yarar var.

Çocuklukları köyde geçen gençler, kırsalda okul öncesi dönemde Kürtçe konuştuklarını aktarıyorlar. Veysel, Türkçe öğrenen çocuğun aile içindeki rolünü anlatıyor:

“Mesela ben ailenin dokuz çocuğundan dördüncü çocuğuyum. Benden önce üç kişi okumamış. Ben evin ilk okuyanıydım. 8 yaşında okula başladım. O dönemlere kadar evde Türkçe okuyan yoktu, Türkçe bilen yoktu. Belki ilk Türkçe kelime benimle eve girmiştir. Sen evin tek okuyan insanısın; aslında bir yerde evin eli ayağısın. Her tarafa aileyle hareket etmek mecburiyetindesin. Devlet dairelerine, doktora, avukata, aklına gelebilecek kamuya ait ne varsa sen hareket etmek mecburiyetindesin.”

Faruk, dile dair bölge dışındakilerin pek bilmediği başka bir olguyu da dile getiriyor: “resmî” doğum tarihleri ve “resmî” isimler ki bunlar gerçek doğum tarihleri ve gerçek isimlerden farklı. Bu olgu, Kürtler için kamusal alan ile özel alan arasındaki uçurumu gösteriyor: bireyin kendisine ait biricik olgulardan doğum tarihi ve ismi bile ailenin öznel alanında saklıdır:

“Gittik mesela okula, liste var. Öğrenci listeleri. Şimdi Kürtlerde de şöyle bir şey var. Kimlikler, her zaman, mesela altı çocuk varsa hepsinin doğum tarihleri aynıdır. Yıllar değişir tabii ama hepsi aynı tarihte doğmuştur. Ayriyeten her zaman çift isim verilmiştir. Bu artık kamufle olmak için midir? Tam bilmiyorum ama öyle bir durum vardır. Yani herkeste vardır. Bizde de öyle yani bende de işte ‘Azad’ denilmiştir. Babam hepimize ayrı ayrı Kürtçe isimler katmıştır. Hepsi böyle güzel, hoş isimlerdir. Zozan, Dilan, Azad falan.”

Şilan da öğretmeninin kendisine hangi isimle hitap ettiğinin duruma göre değiştiğini anlatıyor:

“Kendi sınıf hocam bana her zaman Şilan der. Resmî bir görevli geldiği zaman, mesela diyelim ki müfettiş. Müfettiş geldiği zaman: ‘Burcu cevap ver.’ Burcu devlet adım ya.”

Nasır da kendine ait bir doğum gününe hasrettir:

“Biz hepimiz 11. ay 13’te doğmuşuz. Ben o yüzden doğum günlerinden nefret ediyorum hocam. Annem bazen diyor sen Temmuz’da doğmuşsun. Benim de en sevdiğim ay Temmuz’dur hocam. 11. ay 13 vakasından dolayı ben doğum günlerini hiç sevmiyorum. Hiç hayatımda böyle istemiyorum; çünkü ben bakıyorum, benim doğum günüm olduğu gün bütün evin doğum günü oluyor. Şimdi ben hatırlıyorum, babam bizi Diyarbakır’a getirdi. Hepimize dolmuşa koydu köyden getirdi. Masa başı memurları o kadar köylüyü hor görüyorlar ki. Eminim o sadece babamla dalga geçmek için bunu yapmış. Ben adım gibi

eminim. 10 tane çocuk 11 tane çocuk, nasıl bunların hepsini 11. ayın 13'ü ya par. Yani o adam benim babamla dalga geçmiş. Biliyorum yani ben adımı 11 bi eminim."

Kürtçe yasağı, kırsalda yaşayan ve Kürtçe konuşan ailelerin günlük yaşamını nı derinden etkiler. Örneğin dengbejler köye geldiğinde dışarıya gözcü konulur Kürtçe müzik dinlemek (değil ki Kürtçe kitap bulundurmak) "suç"tur. Kırsaldaki çocukların görevlerinden biri de jandarma veya asker geldiğinde kaset saklamaktır. Berlin'de yaşayan Şengül hatırlıyor:

"Askerler hep ev kontrolüne gelirdi. İlk başlarda bizim evlerden başlardı, arama yaparlardı. Mesela bizim Kürtçe kitaplar, kasetler hemen saklanırdı. Ninem derdi, 'Hemen saklayın.' Askerler geldiğinde bütün evi darmadağın ederlerdi. Yorganlardı, döşeklerdi... Hepsini didik didik ararlardı. Mesela arama yapıyorlar, hiçbir şey bulamadılar; ama bizdeydi çünkü kendi üzerimizde saklamıştık. Ablam saklamıştı."

Ahmet de çocukluk fotoğrafını hatırlıyor:

"Mesela ben hatırlıyorum, zafer işareti yapıp çektiğim fotoğrafı biz yeraltında saklıyorduk. Yeri kazıp poşetin içinde saklamıştık. Yerin altında nemlenmeye o fotoğrafım gitmişti, halen çok üzülüyorum o fotoğrafa. Çocukluk ve aslında içten gelen bir duygunun yasak olması. Ya da Kürtçe kasetleri mesela biz hep yerin altında saklardık."

Dilin bu ortamda toplumun simgesi olması ve en "özel" alanın dahi politikleşmesi kaçınılmazdır.

Gençlerin anlatılarında sürekli tekrarlanan anekdotlardan birisi dil yüzünden şiddetle karşılaşmakla ilgilidir. Diyarbakırlı çocukların okul deneyimini Muğlalılardan son derece farklı kılan budur. Çoğu Kürtçe bilmeyen, bilse de okulda kullanamayan öğretmenlerin iletişim kuramadıkları çocuklara şiddet uygulamaları ve bölgede öğrenci-öğretmen ilişkileri, üzerinde çalışılması gereken bir olgudur. Özgür Doğan ve Orhan Eskiköy'ün "İki Dil Bir Bavul" filmi bu soruna işaret eden çığır açıcı bir filmidir. Kürtçenin varlığı inkâr edildiği için öğretmenlerin değil Kürtçe eğitim vermek, Kürtçe konuşan öğrencilere Türkçe eğitim vermek için hiçbir hazırlığı yoktur. Durum öylesine vahimdir ki birçok öğretmen bu filmde olduğu gibi durumu okula vardığında öğrenmektedir. Bu yüzden de ilkokul, ilkokul müfredatının uygulandığı bir yer olmaktan çok Türkçe öğretme konusunda ihtisaslaşmamış öğretmenler tarafından Türkçe öğretilen bir yer olagelmıştır. Kürt aileler ve öğrenciler de bu yüzden okulun işlevinin bu olduğunu düşünürler. Veysel'in anımsadığı gibi:

"Sanırsam bana geldiği zaman artık hani işlerini görebilecek bir tane Türkçe bilen birisine ihtiyaç yani hani öyle düşünüyorum. Hani bizden de birisi okula gitsin."

Kürtçeyle büyüyen çocuklar için okula gitmek, yabancı bir ülkeye gitmek gibidir yine Veysel'in anlattığı gibi:

"Korkuyordum. Korktuğumu hatırlıyorum. Babam beni götürmüştü. Bilmediğin bir dille okula gidiyorsun. Farklı bir dünyaya girdiğimi hatırlıyorum. Birisi konuşuyordu ama ne konuştuğunu bilmiyordum. Çok farklı bir dil. Hiçbir şey bilmiyorsun. Yani oturmuşsun orda birisi sana konuşuyor. Yani o duygu cümlesini anlatamıyorsun. E, bir de Kürtçe her konuştuğun için de döverlerdi seni öğretmenler. Hani herhangi bir ülkeye gidiyorsun, hiçbir şey bilmiyorsun ve elinde tanıdık hiç kimse yok. Dil bilmiyorsun, sistem bilmiyorsun, elini tutan hiç kimse yoktur. Ne kadar zorlanırsan, zaten okul dönemimize başladığımız o dönem de yani ondan çok daha fazla bir zorlama."

Ahmet de okula gittiğinde Türkçenin şarkı dili olabildiğini farkettiğinde şaşırıldığını anlatıyor:

"İlk gittiğimde şöyle bir olay vardı. Hoca kim şarkı söyleyecek diye sorduğunda ben hiç Türkçe bilmediğim için ne diyor dedim arkadaşşıma. Bir kız çok net hatırlıyorum o, 'Çakmak çakmaya geldik, kızın almaya geldik, Ayşe Teyze ağlama kına yakmaya geldik,' diye bir parça söyledi, ben şok olmuştum. Hiç farklı dilde müzik duymamıştım. Sadece Kürtçe vardı. Türkçe bize sürekli hakaret dili olarak gelmişti. Şarkı da varmış."

Okula gitmeye başlayan çocuk, Türkçe öğrendikçe Kürtçeden uzaklaşır, ailesine ve toplumuna yabancılaşır ve kendisinden utanmaya başlar. Veysel anımsıyor:

"Çelişkiydi tabii. Okula gidiyordun, orada Kürtçe konuşmayacaksınız, Türkçe konuşacaksınız; eve gidiyorsun evde tek kelime Türkçe bilen yok. Tuhaf; ama yani hem annen Türkçe bilmediği için horlanıyor, bundan utanıyorsun. Hem eve gidiyorsun, evde aile Türkçe bilmediği için sen aileyi horluyorsun. Çok tuhaf. Öyle bir ruh hali. Sonuçta şunu anlıyorsun, horlanan sensin, horlanan dildir. Türkçe bilmemek senin için de küçümsenecek, alaya alınabilecek yani en çok bunu hatırlıyorum, iki kelime Türkçe konuşmanın dahi bir mutluluk kaynağı olduğunu. Ama tabii zamanla anlıyorsun aslında hep senden alınan bir şey olmuştur. Her bir kelime Türkçe öğrendiğin zaman aslında kaybettiğin bir değer olmuştur. Ha bu dile karşı olmak anlamında değil. Diller öğrenmek, hani bir insan açısından bir tane öğrenmek dahi bir tane insandır. Zorla öğretmek herhangi bir şeyi, iraden dışında, ve daha önce bildiğini de sana unutturmak, kötü olduğunu sana sürekli söylemek, yani aşağılık bir durum olduğunu sürekli sana empoze etmek sonuçta seni kendine benzetiyor. Öyledir."

Kürt çocukları, akranları tarafından da dışlanırlar Türkçe konusundaki rekabet yüzünden. Kamil anımsıyor:

"Ama ne kadar konuştuğumuzu iddia etsek de asimile olduğumuz bir gerçek. Kürtçemizin içerisinde Türkçe kelimeler. Ya da konuşurken işte durup aniden

Türkçe geçişler çok oluyor. Hani onun muğlaklığını yaşadığımı hatırlamıyorum çünkü arkadaş çevrem tamamen Türkçe öğrenmeye çok yatkın bir alan daydılar. Ben de zorlanmadım hani. Öğrendim direk. Ama mesela bir arkadaşım vardı. Onlar köyden daha yeni gelmişler. Sabah okula geldiği zaman sürekli okulu ağlayarak geçiriyordu. Biz de bazen o sistemin verdiği oyunda rolümüzü oynadığımız için bazen tiye alırdık nasıl konuşamıyorsunuz hani. Çünkü bizi ödüllendiriyorlardı biz de kendimizi bir şey sanıyorduk bu alanda. İnsan o kadar dahil edilmiş şu an düşününce vicdanen kendimi suçlu hissediyorum.”

Şilan da Türkçe bilmenin bir övünç kaynağı olduğunu söylüyor:

“Mesela bizde şey vardır, ‘Ben bir Türkten çok daha iyi Türkçe konuşurum.’ Vay be! Çok önemli! ‘Çok süper Kürtçe konuşurum,’ demezler. Ama çok iyi Türkçe konuştuğuyla övünür. Niye?”

Şilan kamusal alanda Kürtçe konuşmakla ilgili sıkıntıyı ifade ediyor:

“Büyüdüğüm süre boyunca hiç konuşmadım. Yok, ‘ohal’ yok bu hal, yani konuşmayı öğrenemedim. Sonuçta öğrenme sürecini küçükken bildiğin yasakladılar. Hemen ağzın kaysa niye öyle konuştun? Yani bir kompleks belki de, bilmiyorum. Öyle olduğu için kendi dilini bile konuşmuyorsun. Konuşmaya korkuyorsun. Diyarbakır şivesi diye bir şey vardır ki ben çok severim. Kendi Diyarbakırlı arkadaşlarımla konuşmayı da severim. Ama bakıyorsun mesela onlarla birlikte uçağa bindik. İstanbul’a gittiğimiz zaman dördümüz de normal İstanbul Türkçesi konuşmaya başladık. Yani otomatikman, yani kendine böyle bir şey uyguluyorsun ve öyle yapmaya başlıyorsun. Ya da burda diyelim iki kişi Kürtçe konuşuyor, yanından polis otosu geçse, hemen Türkçeye başlıyor.”

Dilin aile içinde ve özellikle kuşaklar arasında yarattığı sıkıntıları Ayça (ecza deposunda çalışıyor, 23) anlatıyor:

“Yani biraz şimdi daha rahat. Kürtçe kursuna gittiğimden beri. Ben de daha rahat hissediyorum kendimi. Ama öncesinde çok zordu. Daha ben çok küçükken babaannem geldiğinde anlaşmamız çok sıkıntılıydı. O zaten küfredirdi bir süre sonra derdini. Babama küfredirdi. İşte sen bu çocuklara Kürtçe öğretmedin falan diye. Öyle annemle anlaşırıldardı. Annemin de çok iyi değildi Kürtçesi. Ama hani derdini anlatırdı. Konuşurlardı. Şimdi daha rahatız ama, tabii ki de olması gerektiği kadar değil.”

Ayşe (rehberlik öğretmeni, 24), babası kuma getirdiğinde ailede yaşanan çatışmaların nasıl dil üzerinden ifade edildiğini aktarıyor:

“Babam ikinci evliliğini yapana kadar evde Kürtçe konuşuyorduk. Hatırlıyorum ilk o üvey annem geldiğinde avlulu bir evdi, evler de karşı karşıyaydı. Ben hani yaşıam çok küçük ama olayı kavırıyorum. Benimle o hiç anlaşamıyorduk. Ben o dönem hiç Türkçe bilmiyorum o da Kürtçe bilmiyor. Ve ben de işte kapılar karşı karşıya, hep çıkar ona küfredirdim. Çok iyi hatırlıyorum ama böyle çok pis küfürler. Çünkü hani onun gelmesinin ne anlama geldiğini biliyorum. O geldi

ENGLISH BREAKFAST

English Sausage
Back Bacon
Baked Beans
Fried Eggs
Fried Tomatoes
Toasted Bread
Hp Sauce

7 TL

ve bizim hayatımız değişti yani babam en azından ikiye bölündü. Ben ona küfredirdim, o da biliyor küfrettiğimi, kızılıyordu bana. Benim üvey annem Kürtçe bilmediği için bunlar ne konuşuyorlar, hep benim hakkımda konuşuyorlar diyordu. O düşünceyle babam bizim evde Kürtçe konuşmayı yasakladı. Öyle öyle biz Türkçe öğrendik.”

Dil meselesinin modernite ve asimilasyon boyutu üzerinde çokça durulmuş olmakla birlikte duygulanım boyutu üzerinde yeterince durulmamıştır. Bunu Alper şöyle ifade ediyor:

“Bir dilden vazgeçmek zorundayız. Onun kültüründen, onun düşünüş biçiminden, onun hayat tecrübesinden. Çünkü dil canlı bir şey ve bizden bir canımızı bırakmamızı istiyorlardı. Bu, hayatımız boyunca karakterimiz ve kişiliğimiz güdük kalacak demektir.”

Çocukların Türkçe eğitim görmeleri iki dil arasında arada kalmalarıyla sonuçlanır Ali’nin ifade ettiği gibi:

“Altı yaşına kadar Türkçeyi bilmiyorsun, doğal olarak yani, köydesiniz. Köyden kalkıyorsunuz şehre geliyorsunuz. Okula yazıyorlar, okulda Türkçe öğreniyorsunuz. Türkçeyi öğrendikten sonra ilginç bir şey başlıyor, o dille kendiniz arasında büyük bir çatışma başlıyor. Öğrenmeye başlıyorsunuz falan. Ben artık hani verilen psikoloji miydi farklı bir şey miydi onu bilemiyorum ama Kürtçeyi unuttuk. Köye gittiğimizde Kürtçeyi konuşamadığımız için çocuklar veya yeğenler veya dayılar amcalar bizimle dalga geçtiler. Böyle bir durum vardı. Yani Türkçeyi de bilmiyorduk, Kürtçeyi de bilmiyorduk. Arada kalmıştık.”

Kimi görüşmecimize göre bu arada kalmışlık Kürtçenin ve Kürt kültürünün yok oluşuna işaret ediyor. Faruk’un ifade ettiği gibi:

“Benim dedem bugün bir Zazaca konuştuğunda hani artık Zazacasına bayağı bir Türkçe kelimeler karıştığını insan görebiliyor. Hani bir kültür yok oluyor resmen. Zaten biz Türkçe öğrenerek, yani ne bir Zazacayı tam öğrenebiliyoruz ne bir Türkçeyi. O ikisi arasında yarım yamalak bir şeyler öğreniyoruz. Zaten dedelerden sonra da, onlar da gitseler hani bir şey kalır mı geriye? Yani böyle yok olduğunu düşünüyorum.”

Kentte yaşayan Kürt çocuklarının Türkçe-Kürtçe karışık, aslında yeni bir dil konuştuklarını görüyoruz. Bu durum, kente göç eden çocukların okuldaki performanslarını da etkiler doğal olarak. Ailesinde Kürtçeye ek olarak Arapça da konuşulan Ümit anımsıyor:

“Az çok Arapça konuşuyoruz evde, Kürtçe konuşuyoruz. Şimdi ben okula gittim, bir yıl boyunca hocaya baktım. Hani sanırım, ‘Yangın Var’ filminde vardı diyor burda ilk yıl hocaya bakma yılı. Hakikaten öyle yani ben birkaç yıl boyunca hocaya baktım. Ortaokulun ilk yılında ben hani sessiz bir cisim olarak en arkada geçirdim bir yıl. Hiç konuştuğumu hatırlamıyorum mesela. Neyin kafasını ya-

şıyor falan diyordum yani, halbuki ben yaşıyordum; çünkü onlar için asıl dil oydı. Bir yandan da şey algısı vardı, öğretmen olduğu için bizden daha çok şey biliyor. Doğal olarak farklı bir dil kullanıyor. Biz de çok şey bildiğimiz zaman, çok şey öğrendiğiniz zaman muhtemelen o dili öğreneceğiz. Ama mesele o değilmiş. Sorgulama noktası burada başladı. Bir şeylerin kırılma noktası burasıydı.”

Diyarbakır'ın eski kentli nüfusu daha çok Türkçe konuştuğu için, son otuz yılda kırsaldan gelen ve daha çok Kürtçe konuşan yeni şehirlilerle eski şehirli-ler arasındaki sınıfsal ve kültürel farklılıklar da dil üzerinden ifade edilir. Nasır anlatıyor:

“Eskiden bizim Diyarbakır'da şey vardı bu hâlâ daha Suriçi'nde var. Mesela insanlar Kürtçe konuştuğu zaman böyle 'gundi' falan tabiri çok kullanılıyor, o şekil dalgaya, alaya alınırdım. Çünkü ben buraya geldiğimde bilmiyordum Türkçe konuşmayı. Gerçekten de bilmiyorum hani, hatta çocuklar konuştuğu zaman susuyorduk, eziklik hani. Biz hep hani böyle asimile olmuş bir toplumuz hani, Türkçe sanki en önemli dildir hani; Kürtçe yabancı, barbar bir dil. Halbuki ana dilimiz. O bilinç olmadığı için çok da mesela sıkıntı yaşadım Diyarbakır'a geldiğimde. Biz Kürtçe konuşuyorduk. Tabii istiyorduk Türkçe konuşmayı, köyde de istiyorduk. Okula giderken Türkçe konuşmak için can atıyorduk. Bilmiyorduk hani, özeniyorsun. Hâlâ daha mesela kendi ailemde ablalarım çocuklarıyla Türkçe konuşuyorlar, konuşmak istiyorlar. Çocukken konuşamamışlar, hani Türkçe sanki kutsal bir dil yani Türklük daha böyle medeni, Kürtlük mürtlük sanki böyle çok yabancı gibi.”

Günümüzde ise bunun özellikle eğitilmiş ve politize genç kuşak için değiştiğini, bir yandan pratikte Türkçe iletişim dili olmuşken Kürtçenin politik ve kültürel olarak önemsendiğini ve Kürtlüğün simgesi haline geldiğini görüyoruz. Kürt ailelerin çocuklarına Kürtçe isim vermek için mücadele etmeleri bunun göstergelerinden biri. Kürtçe yasağından dolayı görüştüğümüz birçok gencin iki ismi var: Biri gerçek Kürtçe isimleri, diğeri ise resmî Türkçe isimleri. Bu da Kürtlerin yaşadıkları içten bölünmeye bir örnek.

Ümit, genç kuşağın dile dair algısının nasıl değiştiğini anlatırken Kürt gençlerinin Kürtçe bildikleri için gurur duymaya başladıklarını ve dilin yeni bir politik öznellik alanı oluşturduğunu görüyoruz:

“Ben mesela evde Kürtçe konuşuyorum, Arapça konuşuyorum da okulda niye Kürtçe konuşmuyorum? Yavaş yavaş bunu sorgulamaya başlıyordum. İşin politik şeyiyle değil, saf, temiz, gayet bireysel bir tepki olarak çıkıyor. Hani aslında ben yani Türkçe her yanıma sarmaya başladığı zaman bunu soruyorum. Düşünüyorum acaba ben şimdi hocaya bir şey söylesem kendi dilimde, ne diyecek. Ya mesela lisede bunun çok fazla geyiğini yapıyorduk. Yani hocaya Kürtçe laf atıyorsunuz. Bir yandan da bir diyalog aslında, ben de burda varım! Benim bır özelliğim bu. Yani, evet, ben belki senin gözünde İstanbul Türkçesini fena kullanmayan biri gibi görünebilirim; ama bu sonradan eklenen bir şey. Benim

özümde böyle bir şey yok. Ben ondan daha güzel bir şey daha konuşuyorum bak! Ha, sen anlamıyorsun. Ben seni anlıyorum da sen beni anlamıyorsun.”

Alınmet de “batı”da üniversite okurken diğer Kürt öğrencilerle yakınlığının dil üzerinden kurulduğunu düşünüyor:

“Ben, yakınlığın hakikaten dil üzerinden olabileceğini düşünüyorum. Öbür türlü aynı yemekleri seviyor olmak ya da aynı şarkıları seviyor olmak değil. Ben kendimi üniversitede Kürtçe konuştuğumda yakın hissediyordum Kürtlerle. Öbür türlü Türkçe konuştuğumda çok da o hissiyatı vermiyordu bana. Biraz o yakınlığın oradan geldiğini düşünüyorum.”

Görüştüğümüz gençler, dili aynı zamanda Kürt hareketinin kazanımlarını örneklemek için kullanıyor. Örneğin Semiha, özellikle hastanelerde Kürtçe bilen kişilerin işe alındığını, Türkçe bilmeyen annesinin artık kendi başına hastaneye gidebildiğini söylüyor:

“Belki şu anda hastaneye gidiyoruz, çok rahatlıkla kendi dilimizle. Annem geçen gün gitmiş. Kendisi gitmiş gelmiş yani. Kürtçe konuşmuş gelmiş. Eski yıllarda öyle değildi yani.”

Birçok genç gibi Faruk için de çocukluğunun dili, çocukluğunun mekânları gibi kaybedilmiş. Bu yüzden o, ancak bu dili tekrar kazanarak kimliğiyle bütünleşebileceğini düşünüyor. Faruk, bu arayışın politik boyutuyla duygulanım boyutunun nasıl içiçe geçtiğini de gösteriyor:

“Ben Türkçe rüya görüyorum, ama Zazaca rüya görmek istiyorum. Yani o rüyamı görmek istiyorum; çünkü var, bilinçaltımda var. Anne karnında da, aile içerisinde de o dönemde Zazaca konuşulmuş. Okula gidene kadar ben Zazacayı konuşmuşum. Bunu bilmem lazım, bunu öğrenmem lazım ki kişilik itibarıyla, kimlik itibarıyla bana bir şey kazandırabilsin. Benim için siyasetten önce-likli olarak dil meselesi daha problem çünkü dil her şeyden önce kültürün devamlılığını sağlayan, kuşaklararası iletişimi sağlayan en önemli ayrıntılardan bir tanesi. Bu olmadığı zaman yapılan tüm siyasal taleplerin, siyasal mücadelenin pek de bir öneminin olmadığını düşünüyorum.”

Kürtçeye dair siyasi alanda yapılan tüm tartışmalar, Diyarbakır’da aile içerisinde de yapılıyor ve bu, aile içi ilişkileri ve dilin anlamlandırılma ve kullanılma biçimlerini etkiliyor. Örneğin Faruk, annesinin evde Zazakî konuştuğunu, ama kendisi evde yalnızca Zazakî konuşulmasını talep ettiğinde veya Zazakî kursuna gittiğinde rahatsız olduğunu söylüyor. Çünkü dil, konuşulan bir şey olmaktan çıkıp adı konulan ve üzerinde konuşulan bir olguya dönüştüğünde çocuklarını korumaya çalışan ebeveynler için siyasetle ilişkilendiriliyor:

“Ana dille ilgili hassasım ben. Mesela annemle konuştuğumuzda sıkıntı olmuyor. ‘Zazaca konuş,’ dediğimde, ‘konuşalım,’ dediğimde o tepki olarak orta-

ya çıkıyor. Yani ilginç, anlamlandıramıyorsun; işte çok basit mantık, 'Biz konuşuyoruz zaten.' Mesela ablam aradığında Zazaca konuşuyorum, bakıyorum Türkçeye çeviriyor. Anneme mesela bir gün dedim ki, 'Evde Zazaca dışında hiçbir dil konuşmayacağım sizinle.' Çok şiddetli üzerime geldiler. İlk açılan kurs vardı, ona gittim. Gittiğimde bayağı bir çatıştık ailemle. 'Niye gidiyorsun, sen bilmiyor musun!' falan. Tamamıyla o yaşanmışlığın verdiği tepki, örgütlülüğe tepki; ama benim derdim siyaset yapmak değil aslında, en masum olan şey, dilimi konuşmak."

Berlin'de yaşayan Adem de benzer duygular içerisinde:

"Kadınlar arasında daha çok Zazaca konuşurlardı. Türkçe gitgide öne çıktı, ben hâlâ buna karşı mücadele etmeye çalışıyorum. Annemleri zorluyorum Zazaca konuşun diye. Durumun ne kadar vahim olduğunu anlatmaya çalışıyorum çünkü haberdar değiller. Ama özellikle annemle olan aramızdaki mücadele uzun yıllar sürdü ve hâlâ sürmekte. Benimle Zazaca konuş diydum. Hatta boykot ediyordum, konuşmuyordum bir ara. Kısmi zaferler yaşandı ama çok büyük bir zafere ulaştığımı da iddia edemem. Türkçenin prestij olayı var. Bence onlara o işlemiş. Kendi kültürlerinin ve dillerinin ne kadar zengin olduğunu, ne kadar eski olduğunu ve ne kadar değerli olduğunu farkında değiller. Ben bunu vermeye çalışıyorum elimden geldiğince."

Gül, aile fertlerinin farklı görüşlerinin evdeki dil kullanımını nasıl etkilediğini durumu tiye alarak aktarıyor:

"En son geçen gün eve gittiğimde valla annem isyan bayraklarını çekmişti. Evde Türkçe konuşmayı yasakladı falan. Babama inat. O bayağı dikkatimi çekti. Babam Türkçe konuşana şu kadar para, annem Kürtçe konuşana bu kadar para falan diyor. Bayağı bir kârlı çıkıyoruz."

Gül de benzer bir durum aktarıyor:

"Annemle Türkçe konuşuyoruz. Ama babam, özellikle bu KCK davasından sonra evde terör estiriyor. 'Kurancî xeberbidin, Kurancî xeberbidin,' yani 'Kürtçe konuşun, Kürtçe konuşun,' diye. 'Kürtçe gülün,' diye bizi her zaman uyarır. Hani konuşmadan vazgeçmiş, Kürtçe gülün. Ben bu anlamda kendimden utaniyorum aslında. Doğru dürüst Kürtçe konuşamıyorum. Bir iki cümle kuruyorum. Üçüncüsünde, dördüncüsünde tıkanıyorum. Evin içerisinde kardeşler arasında Türkçe konuşma hakim."

Yapılan hukuki değişikliklerin bütün eksikliklerine rağmen Kürt gençleri Kürtçe kurslarına rağbet göstermekte ve internette yaratıkları yeni sitelerde Kürtçe bilmeyenlerin kolayca anlayamayacağı Kürtçe-Türkçe karışık dil oyunları yaparak kendilerini yaratıcı bir biçimde ifade ediyorlar. Faruk için Kürtçe öğrenmek istemesinin nedenlerinden biri de Kürtçenin geleceğinin parlak olduğunu düşünmesi:

Dinleyenler ve Anlatanlar

Seda Doğan

Muğla Merkez’de bir kafede bir genç adam hastalığını anlatıyor yeni tanıştığı iki kadına. Tam kamera kapanacakken kocaman bir gülümseme yayılıyor yüzüne. Konuşmanın kendisine ne kadar iyi geldiğini söyleyerek bitiriyor sözlerini. Bir başka kafede ise Şırnak’tan Muğla’ya okumaya gelmiş başka bir genç adam anlatıyor bu sefer hikâyesini. Ev ararken “doğulu” olması yüzünden çektiği zorlukları, ev sahibi yaşlı teyzenin Silopi’yi Sinop anlayarak evi kendilerine kiralamaya nasıl razı geldiğini gülererek anlatıyor “doğuluların gittiği o kafe”de. Konacık’ta bir evde hayatını anlatan ise bir genç kız. Yeni tanıştığı kadına çay ve kuru yemiş ikram ediyor ve başlıyorlar muhabbete. Konuşma hicırkırıklarla üçe ayrılıyor. İlk hicırkırıklar patronun intiharı, ikinci hicırkırıklar annenin vermek zorunda olduğu yaşam mücadelesi yüzünden. Genç kız konuşma bitince de bu yeni tanıştığı kadını arayacak, anlatacak kendini çıkmaza sokan dertleri telefonun öteki ucundaki artık tanıdık gelen o sese. O yabancı ne de çabuk varlığı huzur veren bir tanıdığa dönüşüvermiş olacak o vakit. Muğla merkezde bir ofise düşüyor bu sefer yol. Ofiste çıtı pıtı bir genç kız. Hayat hikâyesinin merkezinde ise nişanlıdan ayrılma süreci. İki saat anlatıyor hiç durmadan. Görüşmeden birkaç ay sonra gelen bir telefon mesajı ise şöyle: “Biz barıştık. Haberin olsun dedim.” Gecenin üzerine çöktüğü bir akşamüstü bir çay bahçesinde bir adam anlatıyor tanımadığı kıza hayat hikâyesini. Sonunda ekliyor. Bu, ayrı düştüğü çocuğuna bir hatıra olacak, çocuk bu kitap sayesinde babasını tanıyacak. Datça’da bir kız ise iki saatlik görüşmenin ardından soruyor: “Bunu senden başkası görmeyecek, değil mi?” Masanın orta yerindeki ses kayıt cihazına takılıyor bakışlar ve kahkahalar patlıyor ardından. “Sıkılmadın mı?” diye soruyor bu kez. “Ben olsam sıkılırdım,” diye de ekliyor. “Sıkılmadım,” diyor kadın. “İlk defa senin hikâyeni dinliyorum çünkü.” Derken Ortaca’da bir köy çıkıyor ortaya. Köy evlerinden birinde bir anne ve üç çocuğu bakıyor doktorun yanında gelen kadına. Kız çocuklarından biri on beşini doldurmuş. “Anlatır mısın hikâyeni?” diyor yabancı, kıza. Anne giriyor araya. “Anlatacak ne hikâyesi var ki onun? Burada çalışır durur işte sabahtan akşama.” Kız susuyor. Susmasa neler anlatacak kim bilir? Susturulmasa. Herkesin bir hikâyesi var çünkü. Korkuların bittiği,

güvenin başladığı noktada o hikâyeler öyle bir yüksek sesle anlatılıyor ki karşıdakine! Öyle bir hevesle! Hikâyelerin bazıları umudun, bazıları hayal kırıklığının hanesine yazılıyor dille geldikçe. Kadın sadece dinliyor. Ne çok hikâye varmış meğer. Hepsi birbirinden farklı ve bir o kadar da birbirine benzer! Gencecik hikâyeler, gençlerin hikâyeleri. Ne olursa olsun, hepsi anlatılmaya değer...

"Ben kendi açımdan bunun değiştiğini düşünenlerdenim. Artık yani kamusal alanda, yargıda halen kısmen sıkıntı olsa bile artık bunlar kabul ediliyor, artık konuşulması gerekiyor. Bu yasakların kaldırılmasından sonra yakın bir gelecekte Zazacanın, Kurmancinin çok büyük bir piyasasının olacağını düşünüyorum. Bu açıdan bu dillerin bilinmesi benim açımdan önemli, yani öğrenmeliyim."

MUĞLA'DA DİL

Datça'da büyüyen Hatice (pansiyonda çalışıyor, 21), anne ve babasının çocuklarının çevreye uyum sağlaması kaygısıyla evde Türkçe konuşmaya başladıklarını anlatıyor:

"Evin içinde biz küçükken annem, babam sürekli Kürtçe konuşturlardı. İşte biz büyümeye başladık. Annem dedi ki evin içinde çok fazla Kürtçe konuşmayalım. Datça'da yaşıyoruz, okula gidiyorlar, konuşurken düzgün konuşmıyorlar. Çocuklarla konuştuğumuz zaman Türkçe konuşalım, kendi aramızda Kürtçe konuşuruz."

Muğla'da üniversite okuyan Hüseyin ise Diyarbakırlı arkadaşlarıyla Diyarbakır şivesiyle Türkçe veya Türkçe ve Kürtçe, diğer arkadaşlarıyla standart Türkçe, Diyarbakır'da ise Kürtçe konuşuyor. Bu, dilin kullanımının bağlama göre ne kadar farklılaştığını gösteriyor:

"Diyarbakırlı arkadaşlarımla düzgün konuşamam Türkçe, illa şiveli. Ama Diyarbakırlı olmayan biri ile de şiveli konuşamam. Ama buradayken Kürtçe konuşmıyorum, o çok zoruma gidiyor benim. Kürtçe konuşabileceğim insan sayısı çok az. Diyarbakır'da Kürtçe konuşurum ben arkadaşlarımla. Unutuyorum burada. Çünkü arkadaşlarımla Kürtçe konuşuyoruz ama burada çok arkadaşım vardır Kürtçe yazma dilini bilmezler, sadece Türkçeleşmiş kelimeleri kullanırlar Kürtçe'yle karışık. Diyarbakır'da saf Kürtçemle konuşabiliyorum ve yazabiliyorum. O yüzden Diyarbakır'ın yeri apayrıdır benim için."

Muğla'da görüştüğümüz gençler, kamusal alanda Kürtçe kullanımının Muğlalıları tedirgin ettiğini anlatıyorlar. Şener (21), işyerinde yaşadığı bir olayı anlatıyor:

"Bir keresinde Kürt bir müşteri geldi. Kürt olduğunu şivesinden anladım. Sonra Kürtçe konuşmaya başladı. Ben de mecburen Kürtçeye çevirdim. Etrafımızda müşteriler var. Müşteriler Kürtçe konuştuğumuzu duyunca direk patronun yanına gittiler. Bunlar niye bizim anladığımız dilden konuşmuyorlar falan filan. Sonra hemen abla beni çağırdı. Dedi, bir daha Kürtçe konuşma müşterilerin yanında."

Datça'da bir lokantada çalışan Serkan (16) ise Muğla'da yaşayan Kürtler için, "Bilerek Kürtçe konuşuyorlar," derken bunu bir dışlama veya kendini soyutlama olarak gördüğünü ima etti.

Farklı bir şekilde Buket (üniversite öğrencisi, 22), sivil toplum kuruluşlarında Kürt gençleriyle birlikte çalıştıktan sonra dil farkından da kaynaklanan ön yargılarının değiştiğini aktardı:

“Kürtlere karşı bir ön yargım vardı. Ya bunların hepsi Türkiye’yi sevmiyor zaten, biz bunları niye sevelim falan gibi bir şeyim vardı. İçten içe geçiriyordum. TOG’da o da çok değişti. Hani artık herkesle konuşabilirim; nasıl diyeyim, bir şeyler paylaşabilirim. Herkes benim arkadaşım olabilir. Önceden şeydi böyle püff bunun şivesi de farklı diyordum. Konuşurken böyle bir canım sıkılıyordu falan. Artık hani çok dar baktığımı anladım. Artık hiç öyle bir şeyim yok hani; her kültürden, her şeyden insanlarla konuşabilirim.”

Diyarbakırlı bir ailenin çocuğu olan ama Muğla’da da yaşayan Rojda (üniversite öğrencisi, 22), Kürtlerin Türkçeyi okulda öğrendikleri için standart Türkçe konuştuklarını, Türklerin ise evde öğrendikleri yerel şiveyle konuştuklarını vurguluyor:

“Annem şey ile karşılaşılıyor genelde, a aksanınız hiç benzemiyor. Annem de hep şey der: ‘Ben ikinci bir dil öğrendim. Ben bunu kitaptan öğrendim. Yani şiveli öğrenmedim. Benim anadilim Kürtçe, o yüzden ben Türkçeyi bir Kayseri ağzıyla, Ege ağzıyla, yöresel bir ağızla öğrenmedim.’ Kürtçede boğaz kullanılır. Boğaz kullanma farklılığından dolayı farklı bir sestir. Ama mesela Ege’deki farklı bir lehçedir. Ama doğudaki bir lehçe değil. O biraz karıştırtıyor.”

Muğla’da Türkçe standart Türkçeden farklı konuşulduğu için buraya okumaya gelen Kürt gençleri yerlilerle iletişim kurmakta zorlanırlar. Hüseyin anımsıyor:

“İlk geldiğim zaman anlayamıyordum Muğlalıları ben. Çok hızlı konuşuyorlar. Şiveleri çok ilginç. Birkaç defa tekrarlatıyordum ne demek istediğini. Öyle anlıyordum. Komikti yani.”

Görüşmelerde bizimle standart Türkçeyi kullanmaları gençlerin kendi algılarında bir hiyerarşi olduğunu gösteriyor. Bu anlamda şive, yerel kimlikle ulusal kimlik arasında dile getirilmeyen bir çelişkiye de işaret ediyor. Bazı gençler, turizmde çalışmanın artılarından birisinin de dışarıdan gelenlerle konuşarak dillerini geliştirmek olduğunu söylediler. Muğla’da turizmde çalışmak, bireyin kendisine yaptığı bir yatırım aynı zamanda; çünkü bir öğrenme süreci ve bu süreçte dil öğrenme de var. Muğla’da turizmden ötürü Türkçeyi yerel lehçeyi kullanmadan konuşmak ve yabancı diller bilmek insanlarla iletişim kurmak ve müşterilere daha iyi hizmet verebilmek için aranan bir özellik.

Muğla’da turistik bölgeler başta olmak üzere, yine köy ve kent arasındaki çizginin dili kullanma üzerinden de şekillendiğini görüyoruz. Muğla’nın yerlileri kendi aralarında yerel şiveyi kullansalar da kamusal alanda standart Türkçe konuşuluyor, çünkü Diyarbakır’da olduğu gibi eğitimin dili Türkçe ve bu sosyal statü anlamına geliyor. Görüştüğümüz birçok genç, erken yaşta turizmde çalış

maya başlamalarının bir nedeninin de standart Türkçe konuşma istediği olduğunu belirtti. Palamutbükü'nde komilik yapan Okan gibi:

"Çalışma hayatında birçok insanla tanıştım sizin gibi. Yeni arkadaşlar edindim, o kesin. Genel kültür olarak, kültürlü olarak konuşmak... Konuşmam değişti; köyde konuştuğumla burada konuştuğum bir olmuyor. Köyde bizim aile olsun, böyle kahvede olsunlar çok kaba konuşuyorlar, böyle çok değişik farklı türlerde konuşuyorlar. Küfür çok çıkıyor ağızlarından. Eskiden böyle küçükken alıştırmışlar, çok küfür ediyordum. Şimdi ama yok öyle bir şey burada."

Muğlalılar kendi aralarında yerel şiveyle konuşmaya devam ettikleri gibi, dışarıdan gelen turistlerin ve bölgeye yerleşenlerin yerel şiveye ilgisiyle şive olumsuz bir "köylülük" göstergesinden değeri bilinmesi gereken bir kültürel öğeye, hatta turizmde pazarlanabilecek bir metaya dönüşmekte. Bodrumlu Cemal'in aktardığı gibi:

"Bizim kendimize has konuşmalarımız var. İşte patlıcana 'padılcan' gibi. 'Napdın oğlum?', bazı ünlüler ünsüz oluyor, bazı aradaki sessizler kayboluyor böyle. Böyle kendi aramızda bir konuşma tarzı var. Ama herkes tarafından beğeniliyor. 'Yürü Gari İbrahim.' Orda falan canladıldılar. 'Hadi Gari Cumhuriyet'de falan... Konu oldu artık bizim hani Bodrum bir tarz yani, bayağı bir konu oldu. Bizim iç taraf köylüler biraz daha değişik konuşuyor. Ben iki şiveyle de konuşabiliyorum, 'Napdırın, napdın, gatin...' Hiç anlaşılmıyor. Tercüman lazım bir tane. Annem falan bazen konuşurken, ne diyor diye bakabilirsiniz. O kadar da kötü değil."

Sözlü tarih ekibinde Kürtçe bilenler olmakla birlikte Diyarbakır'daki görüşmeler genç kuşak akranlarıyla çoğunlukla Türkçe konuştuğu için Türkçe yapıldı. Ama Diyarbakır Türkçesi Kürtçeyle içiçe geçmiş olduğu için, görüşme yaptığımız gençler zaman zaman Kürtçe de kullandılar. Muğla'daki gençlerin çoğunluğu görüşmelerde standart Türkçeyi kullandı. Ama eğitilmiş Muğlalıların bile kendi aralarında yerel şiveyi kullanmaları baskının olmadığı ortamda dilin çeşitliliğin sürebildiğini gösteriyor. Bu süreklilik Muğla'da daha kolayken Diyarbakır'da halen süregelen bir mücadeleyi gerektiriyor.

EKONOMİLER

“Biz zaten Bodrum’da turizm olmasaydı Türkiye’nin doğusuyduk Egeli olarak. Turizm olmasaydı biz ne yapacaktık? Köyde ana babamızın dizinin dibinde otururduk, üç kuruş harçlık verirdi, bakardık suratına.”

– Celal, 26, Bodrum

Hem Diyarbakır’da hem de Muğla’da yakın geçmişte hayvancılık ve tarıma dayalı bir ekonomiden kent merkezli karma bir ekonomiye geçildiğini görüyoruz. Diyarbakır’da ekonomiyi etkileyen en önemli faktörler savaş, göç ve kentleşme iken; Muğla’da en önemli faktör turizmin gelişimi. Diyarbakırlı gençlerin aileleri kırsaldaki varlıklarını yitirirken Muğlalı gençlerin ailelerinin özellikle sahil kesimindeki varlıkları değer kazanır ve tarım dışı toprak kullanımı artarken köy ile kent arasındaki sınırlar muğlaklaşır. Muğlalı gençler daha çok ailelerinin kendilerine yatırım yapmasını bekler ve kendi gelecek planlarına odaklanırken Diyarbakırlı gençler ebeveynlerinin ve kardeşlerinin sorumluluğunu omuzlarında hissederek kendilerinden çok ailelerinin gereksinimlerine yönelik kararlar alırlar.

GEÇMİŞTEKİ EKONOMİK YAŞAM

Görüştüğümüz gençlerin çoğu ailelerinin geçmişinden bahsederken tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomiye gönderme yaparlar. Dedelerinin/ninelerinin kuşağı hakkında fazla bilgi sahibi olmamakla birlikte, geçmişteki yaşam koşullarının zorluğunu ve ekonomik eşitsizlikleri vurgularlar. Bu açıdan Diyarbakır

ve Muğla anlatılarında bariz benzerlikler var. Örneğin Kulp'un bir köyünden çocukluğunda ayrılmak zorunda kalan Semiha, kendi yaşamadığı geçmişi bugüne şöyle kıyaslar:

"Dedemin bana anlattığı şeydir: Eski yıllarda köy çok küçükmüş, yoksulluk varmış, eziyet varmış. Kimisinin evine elma gelirmiş, kimisinin gelmezmiş. Bazen köye gittiğimiz zaman amcamın oğlu diyor ki: 'Dedem mezardan kalksa köye baksa, diyecek: Burası Paris, burası benim köyüm değil.'"

Muğlalı Buket de benzer yoksulluk öyküleriyle büyür:

"Hep anlatır dedem. Hep beraber sofraya oturdıklarında, utanarak söylerdi, çok sevdiği bir yemek var; ama kardeşi de çok aç. Onun böyle ön kısmına tükürüp kendisinin yediğini; hani kardeşi yemesin diye. Yine geçim sıkıntısı yüzünden anneannemin evlatlık verildiğini biliyorum. Yerkesik'in eski belediye başkanlarından birinin evine veriyorlar. Evin hanımı da, böyle klasik Türk filmi gibi olacak ama, sert falan."

Hem Diyarbakır'da hem de Muğla'da küçük aile işletmelerinin yanısıra büyük toprak sahiplerine dair anlatılar da var. Diyarbakır'da ağalığın inanca dayalı ilişkilerle de yakın ilişkisi var. Örneğin Lütfü, etkileri günümüzde de süregelen şeyhlik sisteminin geçmişine değiniyor:

"Köye zamanında bir şeyh gelmiş. O insana müthiş tapınıyorlar. Ve o soydan gelen çocuklar bütün toprağı ele geçiriyorlar. Yaklaşık yirmi bin dönüm ova, verimli bir ova, bir ailede toplanmış. Benim dedem başka bir yerde ölmüş mesela. Toprağını aldıktan sonra sürmüşler, 'Git buradan,' demişler."

Ali'nin ailesi de ağalık sisteminden nasibini alır:

"Hazro'nun beğleri meşhurdur. Zorbadırlar. Benim babam orada çoban. Ta ki ellialtı yaşına kadar çoban. Sonra bir rahatsızlık yaşıyor. Mantık şu: Rahatsız insan işime yaramaz. Bizi sürgün ettiler."

Korkmaz'ın (barda çalışıyor, 25) Datça'da geçmişte var olan ağalık sisteminde bahsederken ağalık kavramının "doğu"yu çağrıştırebileceği çekincesinden olsa gerek, bu sistemin Datça'da farklı olduğunu vurgulaması dikkat çekici:

"Doğu'daki gibi bir ağalık sistemi değil. Sistem ağalık sistemi gibi, ama işleyiş farklı. Sen ırgat olmuyorsun. Kendin işleyip, kendin kazanıyorsun. Çok belli, çok az bir miktar bir vergi ödüyorsun. Onun için mesela, buradaki ağalar hep sevilir."

Görüştüğümüz bazı gençler, geçmişte kalmış bir zenginlikten, kuşaktan kuşağa geçişte kaybedilen malvarlığından dem vururlar. Örneğin çocukluğundan itibaren turistlere yöresel ürünler satan Çağla için böyle bir geçmiş, farklı bir bugünü de hayal etmesini sağlar (ki yaşam öyküsünü anlattığı kişi her ne kadar

sözlü tarihçiyse de, onun gözünde sosyal statü olarak yöreye tatile gelen yerli turistten farksızdır):

“Her iki taraf da çok zenginlermiş. Ama maddi açıdan bir anda düşüşe uğramışlar. Hiç aldırılmamış, tarlalarına falan bakmadıkları için o duruma gelmişler. Babamın dedesinin döneminde olsaymışız burada bir satış yapan değil de, bu-
raya bir tatile gelen olabilirdim.”

Bu iki yöredeki Rum ve Ermeni geçmişi ekonomi ve bellek ilişkisini de düşünmemizi gerektiriyor. Muğla’da Rumlara yönelik sessizleştirme, onların yöre halkının eline geçmiş mülkleri için de geçerli. Diyarbakırlı gençlerin anlatılarında ise Ermeni mallarına dair epeyce referans var. Onlara göre geçmişten gelen zenginliğin kaynağı çoğunlukla Ermeni mallarıdır. Örneğin, dedesi Ermeni olan Muharrem, topraklarını nasıl kaybettiklerini anlatıyor:

“Biz Ermeni Soykırımı’ndan tesadüfen kurtulan bir ailenin çocuklarıyız. O katliamda görevli Kürt subaylardan biri dedemi köle niyetiyle almış. Bakmış genç, sevimli bir çocuk. Götürmüş, ama kendi oğlundan farksız yetiştirmiş. 15-16 yaşına kadar çobanlık yapmış. Dedemi götüren adam, dedemin ailesini çok iyi biliyor. Diyor ki, ‘Senin ailenin onuç parça arazisi var.’ Kulp’un hükümet konağı için bizim araziden bir parça almışlar, postane için bir parça almışlar, karakol için bir parça almışlar, YİBO için bir parça almışlar. Derken en son bizim bu kapının önündeki küçük parça elimizde kalmış.”

Asım’ın ailesi, Kürt nüfusun çoğunluğu gibi, Ermenilerin topraklarına ve kadinlarına sahip olanlardandır:

“Bizim arazilerimizin büyük bir kısmı dedeme Ermenilerden kalma. Benim dedem mahkemelerde hepsini kazanmıştı ama arazi isimleri zaten direkt Ermenice. Mesela erde Kirki var, Kirk’in tarlası. O adamı düşünün benim dedem bile hatırlıyor.”

Her ne kadar sağ kalan Ermeniler Kürtlerle evlenirlerse de, geçmişteki sosyo-ekonomik farklılıklar güncel ilişkilere yansır. Muharrem’e göre, babasının ailesiyle annesinin ailesinin arasındaki mesafe bu geçmişe dayanır:

“Bizim aile kendi içinde birbirine bağlı ama kendisini dışarıya karşı ifade etmekten çekinen bir aile. Baba tarafı Kulp’ta burjuva denebilecek bir aile. Demirci, zanaatkâr bir aile, zengin bir aile. Annem de zamanında dedemi kurtaranların köylüsü. Zamanında çobanlık yapan, hayvancılıkla uğraşan bir ailenin kızı. Herhalde onların yaşam tarzına uyum sağlayamıyor.”

Muharrem’in şu öyküsü, sağ kalan Ermenilerle onları kurtaranlar arasındaki karmaşık ilişkiyi betimliyor:

“Yıllar sonra dedem kendisine bir düzen kuruyor, arazilerin başına geçiyor 1945, kıtlık zamanları. Bu adam da her şeyini kaybediyor. Bir gün dedem bu

adımı görüyor. Bizim de bağlar var. Diyor adam, 'Ben her şeyimi kaybettim, bir eşek bulsam hiç olmazsa köylerde çerçicilik yaparım.' Kıtık zamanıdır, ordu bütün atları, eşekleri toplamış. Sadece Kulp'ta bir eşek var. Bu eşeğin sahibi, ne kadar para veriyorlarsa vermiyor eşeği. Dedem de diyor, 'Gel benim topraklarımdan birini seç.' Adam diyor, 'Bu bağı bana verin, ben size eşeği vereyim.' Dedem de diyor, 'Al, helal olsun.' O eşeği kendisini zamanında kurtaran adama veriyor ve o bağa 'rezê kera' yani eşek bağı diyorlar halen bile."

Görüşüğümüz gençlerin bir kısmı kırsal alanda, tarımsal ekonomiyle içiçe yctişir. Şimdi mavi gezi teknelerinde aşçılık yapan Cemal, Bodrum'un bir köyünde Yörük bir ailenin çocuğı olarak büyür:

"Ben kendimi bildiğim vakit yerleşik bir hayat vardı artık. Normal herkesin evinin önünde iki-üç tane inek vardı. Tütün zamanında oraklar oluyor. Sabaha yakın annem, dörtte falan kalkıyorlar, tütün kırmaya gidiyorlar. Tütün dizerdik. Tütün bitti mi onlar uyurdu. Ben de gündüz, hiç uykum tutmaz. O yüzden çok fırça, dayak yedim. Dinleniyorlar, sonra akşamüstü serinliğinde orak biçmeye gidiyorlar. Oraklar bitti mi kışın zeytinler başlardı. Zeytinler bitti mi, tekrar bahçe olurdu evin önünde. Hep böyle yoğun bir tempo."

Şimdi yazları sahilde bir lokantada garsonluk yapan Alp, badem hasadını anlatırken beden gücüyle çalışmanın zorluğunu vurgular:

"Altıncı sınıfta tarlaya gitmeye başladım. Badem silkerdim. Çuvalları taşırdım. Badem de ağır oluyor. Yüklerdi babam sırtıma. Bademin zaten iki tane işi var. Biz babamla silkerdik, annem ellerdi yerden. Kabuğıyla oluyor, köye gidince taşla soyarsın. Badem cidden zor. Güneşle birlikte tarlada oluyorsun. Onbir gibi bırakıyorsun. Güneş oluyor, dayanamıyorsun. Tamamen vücut gücü. Değnekleri ağır oluyor. Akşam üzeri üç-dört gibi başlıyorsun. Akşama kadar. Akşam ölü gibi oluyorsun."

Aslında Muğlalı gençler turizm işinin de çok ağır olduğunu anlatıyorlar, ama buna rağmen turizmde çalışmayı tarımda çalışmaya tercih ediyorlar. Çünkü başlıbaşına bir eğitim olarak görülen turizmde çalışmak gençlere bir kültürel sermaye sağlar. Palamütbükü'nde bir restoranda sezonluk çalışan Serkan onlardan biri:

"Uzun ya, 16 saat çalışıyorum günde. Sahilde yarım saat uzanmak bütün yorgunluğu atıyor; denizin şırıltısı, akşam sessiz sakin. Yıldızlara bak, eğer açık-sa hava. Servis elemanıyım hani komi, daha garson olamadım. Garson olmak için yıllarını harcamak gerekiyor. İşte bardak sil, bardak yıka, sonra yavaş yavaş dışarıya servise başla derken. Ben hizmet etmesini sevdiğim için yani diyalogumu arttırmak için, açılmak için. Çevrem genişliyor mesela savcı, öğretmen, isim düşebilir ileride, hani burada tanıyorum. Yolda karşılaşıyoruz, en azından bir merhabamız olur."

Refik ise Diyarbakır'da altyapının bile olmadığını bir köyde büyür:

"Dağınık bir yerleşim. Dağlık alan. Ekim alanları da sınırlıydı. Ulaşım zor. Son rarlardan anneme, 'Anne o zamanki yaşantıyı şimdiki yaşantıya tercih eder misin?' dedim, 'Hayır,' dedi. 'Kesinlikle etmem. O günler çok zor günlerdi.' Ulaşım yok, elektrik yok, hiçbir şey yoktu. Orada on iki hane ev vardı. Ceviz ağaçları vardı, cevizlerini satarlardı. Geçimlerini hayvanlarından sağlardı. Köyde hayvan alım satımı yapan köylüler vardı, mesela her hane o kişiye iki-üç hayvan verirdi, o ona on torba un verirdi."

Datçalı Uğur'un (balıkçı, 35) babası balıkçılık yaparken hem satacak yer az, hem ulaşım zordur:

"Burada yerleşim sonradan gelişti. Üç tane balıkçı olurdu, yeterdi. Eskiden sabaha kadar voli yapardık, ışık bağlardık; rahmetli babam zamanında 80 kilo getirdiğimizi biliriz. 80 kilo balığı ben kime vercem! Araba yok. Eşek yok yükünü taşıyacak. Sırtında. Balıkçı muşambasını giy, balıkları çomağa diz, al sırtına yürü. Eskiden öyleydi."

Tarımsal ekonomide kendi tarlası az olanlar başkaları için çalışırken, mevsimlik işçilik de para kazanmanın bir yoludur. Datçalı Caner, babasının dönemini anlatıyor:

"Babam Palamutbükü'nde tarlası olanların, mandalinleri olanların diplerini çapalıyor, duvar yapıveriyor. Çiftimiz vardı, hayvan çifti sürerdi. Babam çok çalışmış ya. Söke'ye gitmiş pamuk çıkarmaya, zeytine, hiç durmazmış. Gelirmiş burda kışın, çapa yövmiye."

Cemal, turizmden önceki günlerde para kazanmak için yaptıkları işleri anımsıyor:

"Şelep (salep) toplardık mesela. Kekik döneminde kekik topluyorsun. Böyle bezelye gibi bir ilaç var. İlacı toplayıp satardık. Salyangoz zamanında salyangoz toplarsın mesela, onları her zaman değerlendirsin. Her şeyin bir zamanı vardır. Yani bir şekilde para kazanıyoruz. Ben orta ikinin sonunda, bizim halaoğlunun marangoz dükkânı var, orada çıraklık yapmaya başladım yazları."

Datçalı Caner, lisedeyken çalışarak kendi harçlığını çıkarmaya başlar:

"Lisede okurken biz dayıoğlunlan beraber kalıyorduk. Ev sahibine 20 lira aylık ödemem lazım. Babam 10 lira veriyor. Ayakkabımın altı delik. Muğla yağmurlu, çok yağmurlu. Ocakta çalışıyorum. Çay getiriyorum. Orda inşaatçı biriyle tanıştım. 'Sen kum eleyebilir misin, kum taşıyabilir misin?' 'Taşıırım,' dedim. Tak tak tak bitirdim. Al sana 40 lira. Hemen gittim ayakkabıyı değiştirdim. Ev sahibi ninem vardı, nineme de verdim 20 lirasını. Babam, 'Oğlum sen çalışıyomun, okuyomun orda?' dedi. 'Baba cumartesileri çalışıyorum,' dedim ben. Yani ben çalışmaya ordan başladım. Azimliğim ordan başladı."

Diyarbakır'ın kırsalında din eğitimi alan çocuklar, bayramlarda Yasin okuyarak veya başka çocuklara eğitim vererek para kazanırlar. Asım, medrese eğitimi gören arkadaşlarını anlatıyor:

"Tillo'ya çok fazla giden arkadaşım var benim yatılı okuldan. Bir sektöre de dönüyor bir noktadan sonra; çünkü bayramlarda, dini günlerde Yasin okutuluyor ve çok parayla okutuluyor. Şu anda 10 lira mı ne mesela. Ve bunu öğrendince mezarlıkta Yasin okuyorsun ve sana bir sürü para veriyorlar. Ben hatırlıyorum biz çobanlığa giderdik, arkadaşlarım hesabını yaparlardı işte önümüzdeki bayramda kaç tane Yasin okuturlar, ne kadar para kazanacağım ve onunla ne alacağım falan."

Babası fahri imam olan Nasır da çocuklara din dersi verir:

"18 çocuğa birden ders verdiğimi hatırlıyorum, net. 18 çocuk bizim eve geliyorlardı. Her sabah çorba vardı. Leğene annem çorba yapıp bırakıyordu. Bir parça kavurma her zaman vardı içinde. Hani diyorduk bu kavurma kime düşerse artık. Hani yokluk falan, bir kaşık oraya, çorba içiyoruz ya, hani herkesin gözü o et parçasındadır."

Paranın kıt olduğu tarımsal ekonomide işçi veya memur olmak herkesin rüyasıdır. Alp, babasını anlatıyor:

"Badem bitiyor, zeytin başlıyor; zeytin bitiyor, çağla başlıyor. Babam fazla okuyamamış. Milas'ta okumuş 5. sınıfa kadar. Ondan sonra hayatın zorluklarıyla tanışmış. Yeniköy termik santralinden emekli oldu. Birçok kez sınava girmiş. En son 12. de mi ne girebilmiş. Ondan önce belediyede çalışmış, ayak işleri yapmış. Yeniköy'e girince hayatı kurtulmuş. Maddi durumumuz kötü değil. Kendi maaşı dışında yazın bademden geliyor, kışın Kasım-Aralık gibi zeytinden geliyor, Mart-Nisan gibi de çağladan geliyor."

Görüştüğümüz gençler arasından ailesi tarım dışında ticaretle uğraşanlar da var. Örneğin Şılan'ın dedesi Ergani'de girişimci birisidir:

"Orası Türkmen çoğunluklu bir yer. Orada Kürt olduğunu kabul ettirmek için bayağı mücadele etmiş biri. Çünkü bir de dedem tüccardı. Oteli varmış, bir de oraya ilk arabayı getiren dedemmiş. İşte hat alan, terminalcilik derler."

DÖNÜŞÜM

Muğla'da 1970'li yılların sonlarından itibaren gelişen turizm ve buna bağlı inşaat sektörü, yeni bir gelir kaynağı oluşturur. Muğla'da hayvancılık, yerini gitgide pazara yönelik tarım ve turizmin içiçe geçtiği karma bir ekonomiye bırakır. Ama dağlık bölgelerle sahil kesimi arasındaki eşitsizlik dikkat çekicidir. Diyarbakır'dan ise özellikle genç erkekler, inşaat ve turizmde çalışmak için Muğla'ya sezonluk göç ederler. Asım'ın babası da onlardan birisidir:

“Kalemi elime alsam, bizim köyden inşaatta çalışan yüz, yüzelli tane insan ısmı yazarım. Yirmi yaşına kadar babamı doğru dürüst görmedim. Antalya’ya, Bodrum’a, Marmaris’e, İstanbul’a inşaatta çalışmaya gidiyorlardı. Bizim köyde bir adam vardı, taşeron, tamamı onun yanında. Benim babam, üç tane amcam, Bodrum’da bir sürü fotoğrafları vardı. Bodrum’da yeni yeni villalar, şu bu yapıldığı dönem.”

Çocukken Datça’ya gelen Hatice’nin annesi nişanlandığında, batıda çalışan nişanlısı törene katılamamıştır:

“Çeşitli yerlere gitmiş, inşaatta işçi olarak çalışmış. ‘Nişanda bile baban gelmedi,’ diyor. Gurbete gitmiş düğün parasını çıkartmak için. Nişanda annem tek kalmış. Babam gitmiş, çalışmış, etmiş. Düğünde gelmiş.”

Perihan (avukat, 30), turizmin getirdiği dönüşümü anlatıyor:

“Marmaris düne kadar... yani bu araziler tarım alanı aslına bakarsanız. Narenciye, patlıcan, marul yetiştiren insanlar. Kocaman bir arazi bir kişinin, ekip biçiyor. Sonra burayı müteahhite veriyor. Bir sürü apartmanlar, işyerleri oluyor. Kiralayıp gelir elde etme yoluna gidiyor. O insan birden zengin oluyor, top rakla uğraşırken.”

Gözde nasıl turizmcisi olduğunu anlatıyor:

“Kasa noktası bizim biraz yüksektir. Bazen orada dururum. Garson gider siparişi alır, o sipariş makineye girer, makine bilgisayara ürünü gönderir, mutfağ ürününü hazırlar, aynı böyle bir fabrika gibi o işleyişi izlemek keyif verir bana. Aslında tamamıyla tesadüf. Benim bir de erkek kardeşim var. Erkek kardeşim benden küçük, hâlâ öğrenci. Ailem diyeceğim ama annemdir burada olan kişi. Böyle bir iş hayatı geliştiriyorlar. Böyle bir karar veriyorlar. Aidiyetleri olan bir aile. İş yapmaya önem veren bir aile. Dolayısıyla çocuklar devam ettirecek tabii ki. Başka bir alternatif yok.”

Datça’ya çocukken gelen Lokman, ailesinin uyum sağlama çabalarını anlatıyor:

“Tarım ve hayvancılıkla uğraştık belli bir dönem. Kışilerin tarlalarını kiraladık ve onlara buğday diktik, arpa diktik. Keçilerimiz vardı. İnşaatta başarılı olduk. Onun da nedeni herhalde hep emek gücüyle çalışmaktı. Onu iyi biliyorduk, onu yaptık.”

Diyarbakır’da ise 1980’li yılların ortalarından itibaren yoğunlaşan çatışmalar ve savaş, yöreyi derinden etkiler. Ekonomi de bundan payını alır. Lütfü, çocukluk dönemini özetler:

“90’lı dönem bitirdi herşeyi. Bitirdi. Artık üretim durdu. Yaşam durma noktasına geldi. 90’dan 99’a kadar. Hatta 2003’e kadar diyebilirim. Göç oldu. Elde avuçta ne var üretim olmayınca, sadece tüketime dayalı olunca bir süre sonra bitiyor.”

Kırsalda yaşayan aileler, koruculukla göç arasında imkânsız bir “seçim”le karşı karşıya bırakılırlar. Birçok genç dağa çıktığı için korucu aileleriyle dağa çıkan gençlerin aileleri düşman olur. Çoğu zaman bu yeni karşıtlıklar, eski düşmanlıkların üzerine kurulur. Diyarbakır’da siyaset, herşeyi etkilediği gibi ekonomik ilişkileri de belirler. Özellikle köylerde günlük yaşam dayanılmaz bir hale gelir. Göç etmek zorunda kalan ailelerin mal varlıkları yok edilir veya korucuların eline geçer. Kasaba veya kente göç etmek zorunda kalan aileler için, sıfırdan kurulması gereken bir yaşam için farklı bir savaş başlar.

Diyarbakırlı gençler için yaşam sürekli yeniden inşayı gerektirir. Aktarılan bir şiddet hafızası iken ekonomik aktarım kısıtlıdır. Muğlalı gençler için ise yakın geçmişe dair kollektif bir hafızadan çok ekonomik aktarım vurgulanır, ebeveynlerin çocuklarına yaptıkları yatırım ve miras aktarımı gibi.

Faruk, Lice’nin kırsalında yaşayan ailelerin durumunu anlatırken ironik bir biçimde iş dünyasının terminolojisini kullanır:

“Bizim köy bir kamp alanı, yani eğitim kampı o dönemde. Yani belki biz çıkmayıydık ben de mesela dağda olabiliyordum. Göç etmeseydik şayet. Çünkü direk yetiştin mi, insan kaynakları olarak görüyorlar. İnsan kaynaklarına giriş yapıyordun.”

Lütfü, çocukluğunda yaşanan gerçeküstü olayları anlatıyor:

“O dönem öyle bir yasa çıkardılar. Bir PKK’liyi öldüren şü kadar para. Sanki Texas, ‘wanted’larla dolu sokaklar. Duymuşsunuz böyle bir şey? Bizim insanımız aç ya. Kendi kendini öldürüyordu. PKK’li öldürdüm, elbisesini giydiriyor, şü kadar para alıyor. Öyle şeyler oldu. Çok karanlık bir dönem.”

Muharrem, teyzesinin ailesinin bu şiddet sarmalında nasıl paramparça olduğunu aktarıyor:

“Bir teyzem var, Kulp’un en zenginiydiler. Bir sabah, ordu köye girdi. Bunların hayvanlarını ahıra kilitlediler, ahırın penceresinden benzin döktüler ve köylüye de beş dakika müsaade verdiler. Yani benim teyzemler Kulp’un en zenginiyken beş dakika içerisinde bütün mal varlıklarını kaybettiler. Ondan sonra Diyarbakır’a geldiler. Diyarbakır’da bir ev kiraladılar. Evde sadece bir halı var. Öyle küçük, bozuk bir buzdolabı var. Kendisine bile hayrı yok. Bir oğlu kırsala gitmişti. Ve bu adam, düşünün ki kar yağdığında kapının önüne bile çıkmayan bir insan, el bebek gül bebek yetişen bir insan, kırsala gidiyor ve zatürreden hayatını kaybediyor. Diğer bir oğlu yirmi yaşında kırsala gitti, kırsalda yakalandı, 36 yıl müebbet verdiler. 22 yıldır cezaevinde, yani daha 14 yılı var. Cezaevine girdiğinde 4 yaşında olan kardeşi de dört yıl önce kırsalda hayatını kaybetti. Bir oğlu sırf kardeşlerinin ardından kendisini içkiye verdi.”

Elil, Silvan’daki politik duruma paralel olarak müteahhit olan babasının ekonomik durumunun dönüşümünü anlatır:

“Silvan’dayken durumumuz çok iyiydi. Kamyonlar, arabalar, çantalarla para gelirdi eve. Bu Hizbullah olayıyla birlikte, kesildi her şey. Her şeyi orada bıraktık geldik. Maddi durumumuz tepetaklak değişti. Bir ablam tekelde işçi olarak çalışmaya başladı. Diyarbakır’a geldiğimde 17 yaşında çalışmaya başladım. Ünlü versite hayatım boyunca da tekstil atölyesi, terzihane. Hep çalıştım.”

Ali, şehre göçen bir ailenin çocuğunun durumunu anlatıyor:

“Bir anda kendimizi şehrin içinde bulduk. Ekonomik kaynaklı çok da çocukluğumuzu yaşadık diyemem. Çünkü erken yaşlarda çalışmaya başladık. Okula gidiyor, ayakkabı boyacılığı yapıyordum. Su satıyordum. İlkokul üçe giderken sobacının yanında, tenekececinin yanında çalışmaya başladım. Dördüncü sınıfa geçtim, yazları beni sanayiye gönderdiler. Ufak tefek de bir şeyim. Maskot gi-biydim. Kimin çırağı yoksa onun yanına gidiyordum.”

Azim de köyden kente geldiğinde yapmadığı iş kalmaz:

“Diyarbakır’da neler yapmadım. Tuvalet temizledim, bulaşıklık yaptım, su sattım, simit sattım, tatlı sattım; fırında çalıştım, lokantada çalıştım, aşçı yardımcı oldum, beş yıldızlı otelde çalıştım; tüfek atıyorlar havalı tüfek böyle 12’ye vurursan onu yaptım, limonata sattım, sakız-gofret sattım, yani hayatta yapılacak ne varsa hepsini yaptım. Bilmiyorum, belki başka bir insan benden daha çok çekmiş; ama hepsini yaptım.”

Kırsalda abisini kaybeden Semiha, Diyarbakır’a göç ettiklerinde yaşadıklarını anlatıyor:

“İlk geldiğimiz zamanlar çok sıkıntı yaşadık. Çünkü biz hazırlıksız geldik. Evde hiç kimse çalışmıyor. Bir birikimimiz yok. Amcamlar çok çok iyiler. Misafir geli-yordu, arıyorduk; para yok. Bize veresiye veriyordu. Arıyorduk, su-elektrik pa-rası gelmiş; veriyordular. Partiyle bir iletişimimiz şöyle oldu: İlk geldiğimiz za-man dediler ki ‘Gelsin, işe başlasın.’ Annem babam kabullenmedi. Herkes diye-cek ki, oğlunun kanını yiyorlar. Bir şirkette işe başladım. Newroz sabahı gittim, dedim: ‘İzin verecek misiniz?’ ‘Vermiyoruz,’ dediler. Ben de aldım çantamı ‘Ey-vallah!’ dedim. ‘Benden bu kadar.’ Ama hani mecburdum; kardeşim okuyor, dershaneye gidiyor. Çok şükür şu anda asgari ücret alıyorum. Bazen patronu-muzla sohbet ediyoruz. Diyorum ‘Biz küçükken annemiz başımızı yıkardı. Yeşil sabun kullanırdı. Durmazdık, rak diye başımıza vururdu.’ Ben gurur duyuyo-rum yaşadıklarımla, geçmişimle. Yani ben kalkıp da hoppa, hep Nike ayakkabı giymedim. Yazın hep kısa kollu giymedim; ne bileyim, hep şampuanlarla ban-yo yapmadım. Ne bileyim, bazı insanlar geçmişiyile utanç duyuyor.”

Ailesi göç etmek zorunda kalan Remzi, YİBO’da okurken çalışmaya başlar ve üniversiteyi bitirinceye dek durmadan çalışır:

“YİBO’da okurken hafta sonları ayakkabı boyacılığı yapıyordum. Muavinlik yaptım, çobanlık yaptım, fırında çalıştım. Sabah 5’te fırına gidiyordum. Saatı yedi oluyordu okula, öğle arası vardı bizim bir saat, tekrar fırına. Ayakkabı kıl

mamızın nedeni belki kalabalık olmamızdır, ailedeki tüm bireylerin çalışması. Abim mesela kantin işletiyordu, askere gitti. Yerini kaybetmesin diye onun yerine çalıştım ve iki sene okula ara verdim. O geldikten sonra bu sefer ben üniversiteye geldim, hâlâ bir ihtiyacım olsa o karşılıyor. Bu çok güzel olan bir şey. Sonuçta kardeşlerin, annen-baban senin eline bakıyor, abilerin seni destekliyor.”

Çocukların çok küçük yaşta çalışmaya başladıklarını ve kente uyum sağlamak zorlanabilen büyüklere destek olduklarını görüyoruz. Örneğin Remzi, hütün kardeşleri gibi bir yandan okurken bir yandan çalışmak zorunda kalır:

“Maddi durum yok. Babanın elinde bir sermaye yok. Mecburen çalışacaksın yani. Ben YİBO’da okurken hafta sonları ayakkabı boyacılığı yapıyordum. Belli bir şeyden sonra zaten kazancınla kendini geçindirebiliyorsun, çalışmadan artan para bir kenara bırakabiliyorsun. O avantajdı. Yavaş yavaş hepimiz çalışınca oldu. Maddi durum şu an o kadar kötü değil. Ha bir abim öğretmen, büyük abim çalışıyor, diğer abim çalışıyor, evliler. O zorluk dönemini aştık da herkes bizim kadar şanslı olmayabiliyor.”

Mehmet ise kentte çaresizlik içindeki insanların umutlarının metalaştırıldığı çarka takılır:

“Biz dershaneye giderken o aralar bahis muhabbeti çıkmıştı. Biz de arkadaşım-la oynuyorduk. Dedik madem oynuyoruz, biz de oynatalım, oynadığımız parayı çıkartırız. O dükkân beni rahatsız etti bir yerden sonra. Orada evini satan insanlarla da, abisinden faizle para alıp abisiyle papaz olan insanlarla da karşılaştım. Bahis yüzünden acı çeken insanları gördüm. Bu işi yapmamam lazım dedim.”

Azim de ergenken kendi deyimiyle “yaramaz”dır:

“Lise 1’de yaramazdım. Artık eski Azim yok. Yaramaz Azim. O esnada atariler vardı. Büyük atarilere giderdik. Oradan hiç çıkmazdım. Param biterdi. Bir gün nasıl tarif edeyim ki, tel atardım. TV telini çıkartırdık onu uzun bir hale getirirdim. Onu atardım ki jeton yerine geçsin daha çok oynayabileyim. Satardım yani. Aklım kötü her şeye çalışıyordu. Çünkü orada kötülük öğreniyorsun.”

Faruk da Licelilerin savaşıla beslenen yerel ekonomisine değinir:

“‘Biraz toz, bir tane otobüs,’ denilen bir deyim vardır bizim Lice ile ilgili Kürtçe. Lice o dağlık yapısından kaynaklı çok rahat eroin ve esrar üretiminin yapıldığı bir yer. Şimdi bu göçle birlikte şehirde tutunamayanlar köylerine gidip bir şekilde esrar ve eroin üretmeye başladılar.”

Hasan, ailesinin orta sınıflaşma yolundaki serüveninin ilk başlarını anlatır:

“Annemle babamın da Diyarbakır süreci en başlarda gergin ve sancılı geçmiş. Babam bir dönem hamallık yapmış işçi olmadan önce. Çok kötü evlerde yaşa-

mışlar falan ama sonradan düzelmiş. Annem der, 'İlk başlarımız zordu. Babam işi olana kadar zordu.' İşi olduktan sonra düzenli maaş, düzenli iş, babamın biriktirerek aldığı yeni bir ev; tabii yeni bir ev alınca orta sınıfa geiyorusun. Bu evi var artık. Eve daha sık et girmeye başlıyor. Çocuklar okumaya başlıyor. () dönemlerde de zorluklar var geri. Mesela babam kooperatife giriyor işiyken. 8 çocuk var, ama aynı zamanda apartmanın kooperatifini ödemek için her ay o maaştan gitmesi gerekiyor ve çok zorlanmışlar. Benim ocukluğuma denk geliyor; ama ben hatırlıyorum o sürtüşmeleri ve gerginlikleri evde, parasızlık yüzündenki sürtüşmeleri."

Göç mağduru çocuklar batıdaki şehirlerde de yaşam savaşı verirler. Fevzi de (kafe işleticisi, 31) bu küçük "İnce Memed"lerden biridir:

"Yaşı küçük olanlar, işte bendi, yeğenimdi, abimdi, biz daha çok boyacılık yapardık. Kumkapı meyhanelerinde gece gül satardık. Biraz yaşı büyük olanlar konfeksiyon işi, terzi içlerinde, tekstil içlerinde çalışırlardı. Kumkapı meyhaneleri gece şenlendiği için bazen polislerin hışmına uğruyorduk. Bazen Akaray'da köprü altında kalan çocuklarla sabahlıyorduk. Belli bir dönem, zenginlerden haraç alırdık. Bizim orda Hanili bir ocuk vardı. O biraz bu işlerle uğraşıyordu. Gidip zengin evlerini tespit edip ordan alıyordu, getiriyordu. İşte bir grup olmuştu. Komün gibiydi. Mesela diyelim benle sen o gece parayı bulduk, o parayı getirip hepimiz paylaşabiliyorduk. Daha önce cezaevine düşmüş insanlara yolluyorduk, köylülerimiz veya tanıdığımız Kürt ailelerin, durumu iyi değil, olmayan ailelere veriyorduk bu parayı."

Ali de "batı"da balıkçılık yaparken nasıl çalıştıklarını anlatıyor:

"Kalifiye adam başkaydı ama iş nasıl yapılır biz öğretiyorduk. İyi çalışıyorduk, onu söylemeye çalışıyorum. Zaten barınamamızın temel sebebi birçoğundan daha fazla efor sarf etmemiz. Çok daha fazla özveride bulunmak zorundaydık. Günde beş ağ atıyorduk, atmak zorundaydık. Gençtik bir de, diğer adam paso şarap içiyor, biz öyle değildik. 7-8 kişi hani ful kadro ciddi çalışıyorduk. Düşünüyorsun, buraya gelen Bulgar göçmenlerini düşünüyorsun. Bulgar göçmeni buraya geldiği zaman, macir buraya geldiği zaman, bütün iş üstünde. Çok daha fazla çalışmak zorunda, yoksa tutunamaz. Aynı biz de o durumdaydık. Çok daha fazla özveride bulunmak zorundaydık. Günde beş ağ atıyorduk. Atmak zorundaydık. Paramız çalınıyordu, haksızlığa maruz kalıyorduk. Bir şekilde hesap kitap işiyle haksızlıklar yapıyorlardı. ocuk olmamızın da getirisi, bir şey diyemiyorduk. Ya hani limana kimsenin girmesini istemiyorlarmış. Hani biliyorlar Kürtler bir yere girdiği zaman işte kanser hücreleri gibi oğalılar tık tık tık her tarafı alırlar. Mantık oymuş herhalde. Belki işin ideolojik belki ekonomik yanı."

Ailesi o küçükken Datça'ya yerleşen Lokman, ilk yıllarda yaşadıkları zorlukları anımsıyor:

"9 ya da 10 yaşındaydım. Plajlarda mısır satmaya başladım. Bulaşık yıkadık res-torantlarda. Abim ay ocağı açtı. Pazara ay dağıtıyordum. Bütün aile olarak

Yüzler

Nora Tataryan

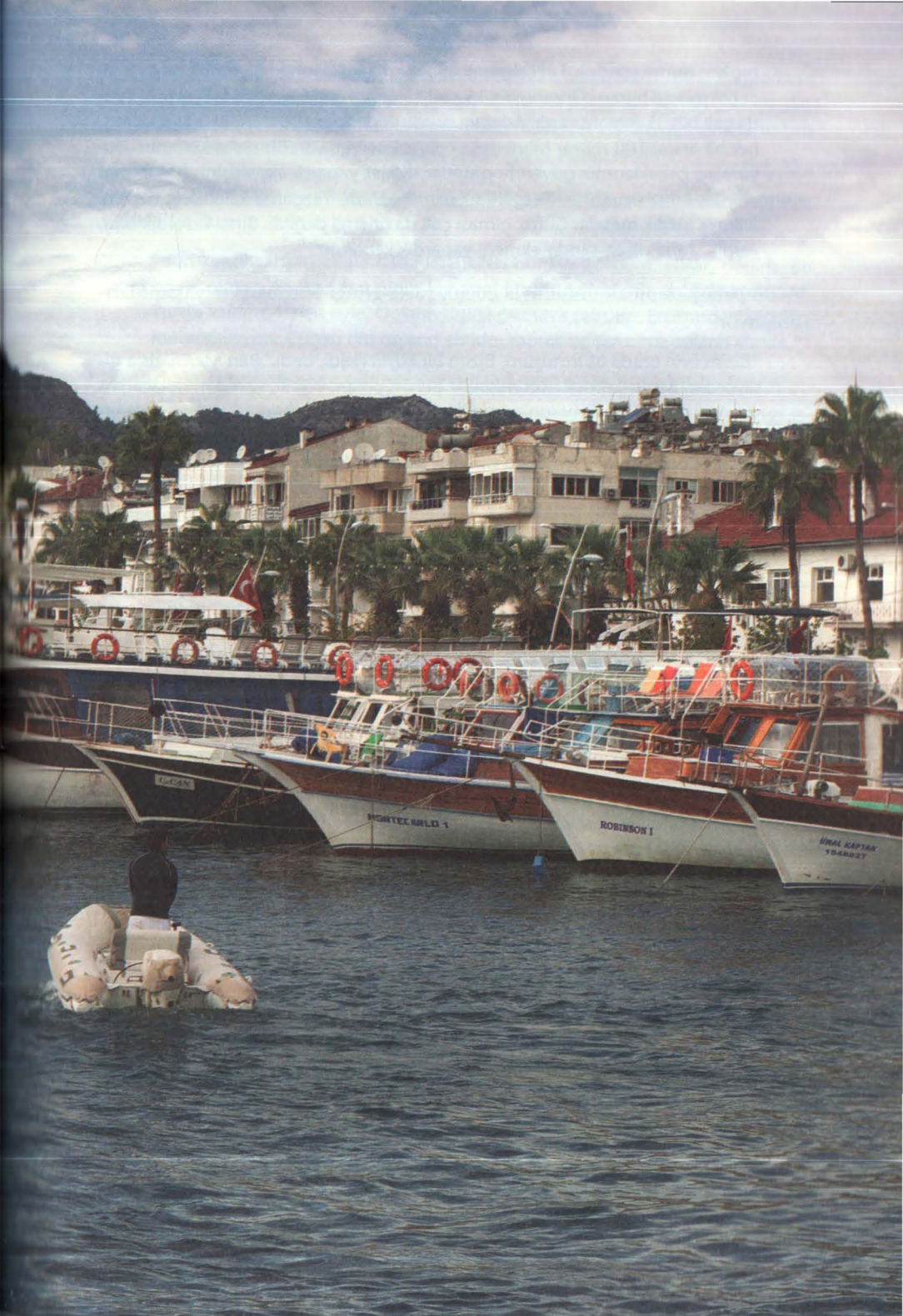
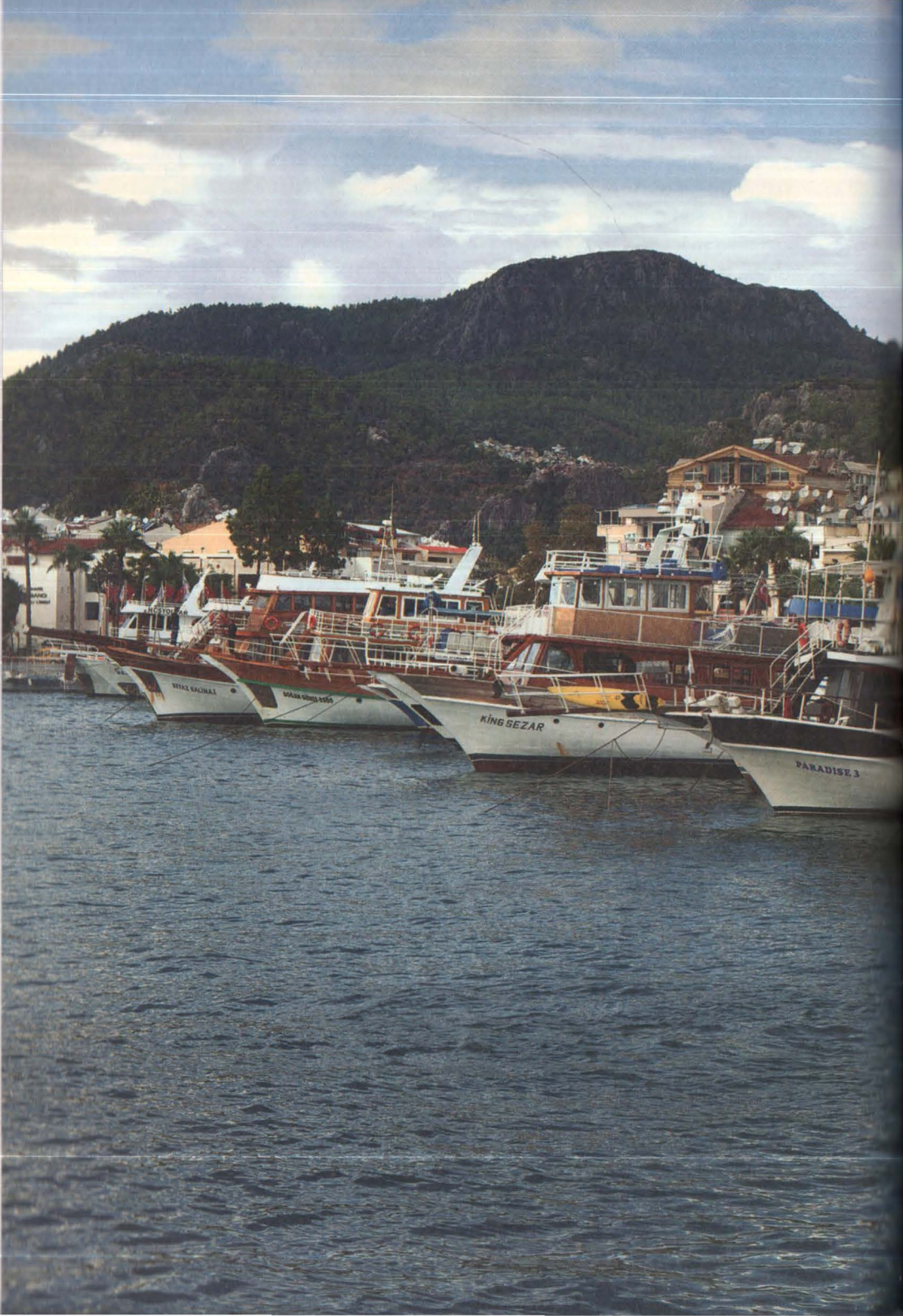
Levinas, ahlâk felsefesini kurarken, etik yargının ancak yüz yüze karşılaşmalarda ortaya çıkabileceğini ileri sürer. Bu yargı, dışarıdan bize dayatılan herhangi bir yargıdan farklı olarak, o tekil karşılaşmada beliren bir sorumluluk duygusu gibidir. Yüz yüze ilişki sizi bu sorumluluğa girmeye zorlar; çünkü karşınızdaki tüm çıplaklığıyla, tüm şiddete açıklığıyla yüzünü açmıştır size.

Ben bu projeye son yılında dahil oldum. Dolayısıyla ne Diyarbakır ne de Muğla'da arkadaşlarım kadar uzun zaman geçirme fırsatım oldu. O zamanlar bir ismi olmasa da "Tahayyül ve Karşılaşmalar" ben çalışmaya başlamadan önce, büyük ölçüde şekillenmiş, neredeyse tamamlanmak üzere olan bir projeydi. Her iki şehirde de sıkı dostluklar kurulmuş ve onlarca görüşme yapılmıştı. Bana düşen bu görüşmelerin hepsinin üzerinden geçip, yapılacak ikinci görüşmeler için hazırlık yapmaktı. Bu bir ay boyunca her gün Diyarbakır'da yapılan görüşmeleri okudum. Sabah akşam zihnimde dönüp duran bu anlatılar çeşitli yüzlere tekabül ediyordu. Gördüğüm kelimelerin sahiplerinin yüzlerini tahayyül ediyordum. Görüşme yapacağımız kişilerin hepsini tanıyor gibiydim, sadece yüzlerini bilmiyordum.

Antropolojide saha; genelde kafanızdaki ezberi bozan, size "yeni" olanın imkânını veren bir süreçtir. Benim bu projedeki deneyimim ise halihazırda yapılmış bir saha çalışmasının devamı olduğundan biraz daha farklıydı. Yapılan tüm görüşmeleri önceden okuduğum ve daha önce de Diyarbakır ve o bölgedeki başka şehirlerde bulunduğum için bu gidişin bana bilmediğim bir şey vereceğini düşünmüyordum. İlk gittiğimiz gün Sülüklü Han'da Hadi'yle tanıştım. Tanıştım diyorum, çünkü bu ilk yüz yüze karşılaşmamızdı. Daha önce hiç böyle "dengesiz" bir tanışma yaşamamıştım. Dengesizdi; çünkü Hadi benim hakkımda sadece ismimin Nora olduğunu (onu da az önce ben söylemiştim) bilirken, ben onun hayatına dair anlattıklarına vakıftım. En büyük eksik olan yüzü de artık karşımdaydı. Levinas, felsefeye ne tanrıdan ne başka bir bilgidene; ama yüz yüze karşılaşmadan başlamak gerektiğini söylerken, aslında bir bakıma bize yüz yüze karşılaşmanın yerini başka hiç bir

şeyin tutamayacağını hatırlatır. İşte benim Diyarbakır'da yaşadığımı da okuduğum metinleri aşan bir karşılaşmaydı.

Hadi ve orada görüştüğüm tüm insanlar yüz yüze karşılaşmalarımızda bana aslında göz ardı ettiğim o etik sorumluluğu hatırlatmışlardı. Yüzler bana o beklemediğim "yeni"nin imkânını vermişti. Süregelen bir savaş varken oraya bir araştırma için gitmiş olmanın marazlı haliyle yeniden yüzleşme imkânını. Yeni olan, ne orada tekrar dinlediğim hikâyeler ne sistematik devlet şiddeti, ne de gençlerin hafızasında yer etmiş o geçmişti. Yeni olan, ben ve oradaki tüm arkadaşlarımın birer araştırmacı olarak etik ve politik duruşumuzu yeniden inşa etmek zorunda oluşumuzdu. Deneyimden çıkan böylesi bir hafızaya yaklaşmanın en dolaysız yolu da o yüz yüze karşılaşmalarda yatıyordu. O yüz yüze karşılaşmalar, tüm bir ortak tarihin, geçmişte almadığınız sorumluluğun yükünü bir anda omuzlarınıza bırakıyordu. Tam da bu yüzden oraya neden 90'larda değil de şimdi gittiğimizin cevabı yoktu. Tam da bu yüzden bu kitapta okuduğunuz hikâyeler ve gördüğünüz yüzler, sıradan karşılaşmalardan öte bir sorumluluktan benim için. Kısacası Diyarbakır benim için tahayyül ettiğim yüzlerle karşılaşma anıydı.

hiç boş durmuyorduk. Ful çalışırdık, hiç durmazdık. Şunu biliyorduk ama, 5 saat çalışıyorsa buranın insanı, biz 15 saat çalışmamız gerektiğini biliyorduk. Arada çok büyük mesafe vardı. Adamın burda dedesinin 100 dönüm arsası kalmış, her bir arsası 100 milyar bilmem kaç paralık serveti var. Biz daha karnımızı doyuralım çocuklarımız güvende olsunlar. Millet yapardı alışverişini. İşte akşam olurdu, biraz ucuzlardı. Tezgâhta kalanlar kalırdı. Tezgâhta kalanların hepsini 2 liraya alırdık mesela. Çürük olması çok da önemli değildi. Biraz keserdik onu, yerdik. Tarla diker, tandır ekmeği yapardık kendimiz.”

Azim para kazanmak umuduyla çocuk yaşta gittiği Marmaris'te yaşadıklarını anlatıyor:

“Bizim evin orada oturmuşum. Bizim bir köylü geldi, dedi, ‘ Ben Marmaris’e gidiyorum. Benle gelmek ister misin?’ ‘ Benim param yok ki, nereden bulacağım yol parası?’ ‘Ayıp ediyorsun, sen gel, çalışırsın bana ödersin.’ ‘Tamam, öyle olsun.’ Her neyse geldik. O zaman Marmaris’in otogarı değişik bir yerdeydi. Biraz çantamız ağırdı. Ormanda bir yere sakladık. Param da yok. İş arıyorum işte, bulaşık ya da tuvalet yıkayacağım. Başka iş bilmem. Daha önce gofret satmışım, su satmışım, başka bir iş bilmediğimden dolayı ancak onu yaparım. Ben daha zorluğu sana söylemedim ki. O bir şey değil ki ooo! Onun lolosunu ben sana daha sonra anlatırım, boşver. Haftalarca aç kaldım. Mandalina bahçeleri vardı. Oradan mandalina yedim. Bir ekmek alamadım. Bana sorarlardı, aç mısın? Ne aç, sen git kendi karnını doyur! Gururluyum. Gururluyum, gururuma basmayın. Gururuma basınca canavar oluyorum. Öyle bir kişiliğim var.”

NASIL BİR YAŞAM?

Görüştüğümüz gençler, yörelerinin ve kendi ekonomik durumlarını nasıl değerlendiriyor?

Ali, köylerindeki ağalık sisteminin dönüşmekle birlikte bazı biçimlerde süregeldiğini anlatıyor:

“O ağalar birçoğu öldürüldü. Ya toprak davalarından öldürüldü ya düşmanlıklardan. Topraklarını satarlarsa, asla ve asla köylüye satmazlar. Mümkünatı yoktur. Maddi olarak çok zor durumda kalsa bile bir köylüye satmaz, ağaya satar. Benim amca çocuğum var benim yaşımda. Onun yanında çalışır. Yine aynı köydedirler, aynı şekilde üründen belli bir pay alır. Evinde hizmet eder. Hayvanına bakar. Yemeğini kaldırır, temizliğini yapar. Bir nevi modern kölelik mi diyeceğiz adına bilmiyorum, ama o yaşam tarzı hâlâ devam ediyor.”

Lütfü de kırsaldaki savaşın toprak rejimi üzerindeki etkilerini ve yöre halkının süregelen inancını anlatıyor:

“Bir dönem o toprakları şey aldı. Hani PKK...Bir dönem o toprakları insanların arasında dağıttı. Daha sonra onlar geri çekilince, oavadan dağa çıkınca, yine devam ediyor, bir ailede toplanmış. O aile de şimdi o toprağı yavaş yavaş satıyor.

Şimdi 20 Mayıs'ta binlerce kişi gelir o köye. Ziyaret eder türbeyi. Ceplerinde üç beş para zaten yok. Onu da kutuya atarlar. O parayı da şeyhin çocuğu alır. Barda içer gezer yani. Ama bizimkiler, ben Allah için yaptım der. Anlatamazsın ki. Diyemezsin ki bunun çocuğu Kıbrıs'ta içiyor sabah akşam."

Lütfü için tek çare köyü terkedip okuyarak kendisinin ve ailesinin durumunu düzeltmektir:

"Ben kendi şahsım adına daha küçükken bunları gördüm. Hayır, dedim. Bu böyle olmaz. En azından gidip kendimi kurtarabilirim. Bir şekilde zorladım. Yurtta kaldım. Halen öyle. Onların dışına çıkmaya çalıştım. En azından kendimi kurtarabileyim. Çünkü din onların elinde, toprak ve sermaye onların elinde."

Diyarbakırlı birçok genç için yaşam mücadelesi zorlu bir şekilde devam etmekte. Sanat sokağında çekirdek satan Zekeriya, günlük yaşamını ve yaptığı işleri anlatıyor:

"Ben sabahları 4'te kalkarım. Hale giderim. Bir portakal olsun, limon olsun, ne olursa olsun, bir kamyon yük indiriyorum tek başıma. Sabah 7'de eve dönerim. Sonra yine Diyarbakır Sanat Sokağı'nda ben çekirdek satıyorum, karpuz çekirdeği. İnsanlarla çok diyalogum var, insanlarla çok içiçeyim. Artık herşeylerini bana anlatırlar. Benim babam vefat ettiği günden beri, kendimi tanıdığım günden beri boyacılık yaptım, Selpak sattım, çekirdek sattım, mendil sattım, trafiklerde cam sildim, sakız sattım; ondan sonra insanların dükkânlarını yıkadım, balıkçıda çalıştım. Ondan sonra ablacıma söyleyeyim, hocama söyleyeyim, her işte bulundum."

Semiha, ailesine destek olmak için zorunlu göç sonrası okulu bırakıp çalışmaya başlamış ve başarılı da olmuştur:

"Hani ben çok zorluklarla o sandalyeye oturdum. Bazen kızlar geliyor, başlıyor falan. 'Ne kadar rahat. İşte çok rahat oturuyorsun.' Ben oranın tozunu da aldım yeri geldiğinde, işini de yaptım, fırça da işittim. Ama hep didindim, hani inatçıydım. Ben bunu başaracağım. Niye o yapabiliyor? Niye ben yapamıyorum? Yani ben baktım, fikir olarak, onlar nasıl satışa atandılar, nasıl bu kadar bölge bayılığı yapıyorlar? Ne bileyim, az çok baktım. Birebir hani düşüncelerinin içine girdim; konuşmalarına, tavırlarına; gelen müşterilerle nasıl iletişime geçiyorlar, kişiden kişiye değişiyorlar. Yani onlardan onu, asgari ücret aldım. Alınca daha bir rahatladım. Daha hani aile boyu biraz daha rahatladık."

Diyarbakır'da yetişen yeni kuşak için aileleri, kendi yaşamlarından ve ilk çocuklarından daha iyi bir yaşam hayal eder. Ailesinin en küçük çocuğu olan Hasan, farklılığını vurgular:

"Diyarbakır'da Hanxeppek diye bir mahalle vardır, aile bireylerinin tamamı orada doğmuştur. Sonra Bağlar'a gelmişizdir ve ben Bağlar'da doğmuşumdur. Yani benim doğum mahallem bile farklıdır. Aile bireylerinin 8 üye vardır, ben

sekizincisiyim. Annem hep söyler, bütün çocuklarımı evde doğurdum, seninle sende büyük bir abini hastanede doğurdum. Hemşire doğurdu sizi, sizin ebe-niz hemşire, derdi. Bazıları diyor çok küçük şeyler, bunlar senin farklı hissetme-ne neden oluyor olamaz; ama hayır, bence olur. Onlar çayın içine ekmek koyarak büyüdüler ama ben mama yiyerek büyüdüm. Ben galiba bu yüzden böyleyim. Bu çok önemli, gerçekten çok önemli. Ben çok mutluyum, kendimi çok şanslı hissediyorum; çünkü ben kendimi farketdiğimde ailem bütün zorlukları geçmişti ve bir düzen oturmuştu. Ben bıcır bıcır bir adamım, ben hep söylüyorum, çok şımartılarak büyüdüm, evin en küçüğüyüm. Annemler beni hep şöyle büyüttüler, aman şu şöyle olmasın, bu böyle olmasın, Hasan’a zarar gelmesin. Ben en doğru şekilde büyütülenlerdenim aile içinde.”

Şılan ise orta sınıf bir Kürt ailesiyle orta sınıf bir Türk ailesini karşılaştırır:

“Hani Kürt orta sınıf ailesiyle bir Türk orta sınıf ailesi aynı değildir bence. Biz biraz daha yokluğa alıştırlarak büyütüldük. Çünkü görmüş bizim ailelerimiz yokluğu, biz de öyle büyüdük. Varlığı da yokluğu da görerek, gösterilerek büyüdük. Olmasına rağmen öyle yani... Kürt padişahının kızı olsaydım ya da oğlu olsaydım bile sonuçta Kürt olduğun için bir ayrımcılığa tabi tutuluyorsun. Paranla bunu yok edemezsin. Profesör ol, ordinaryüs ol; ne olursan Kürtsün. Baş edemiyorsun bir yerden sonra. Kürtsün, kadınsın, ne biliyim olsun yani sürekli bir şeysin ya sürekli bir şey.”

Muğla’da yetişen Lokman, ailesinin zaman içindeki dönüşümüne dikkat çeker:

“Sonra biraz para bulduk, market falan açtık. Onları da batırdık. Çünkü daha çok tarımdı bizim şeyimiz. Ticareti benim kuşak öğrendi daha yeni yeni. Belki bizim çocuklarımız tam oturtur.”

Bodrumlu Cemal, hayvancılık ve tarımdan turizmin öne çıktığı karma bir aile ekonomisine geçiş sürecini anlatıyor:

“Hesap yaptılar mesela tütünü bıraktıklarında. Annem dedi işte traktörümüz yok, sürdürme parası dedi, bir oturup hesap yaptı, başındayken bırakalım. Halı dokuruz, o daha iyi. Şimdi kadın temizliğe gidiyor arada bir Bodrum’a. Bizde her işten anlayan var. Pratik. Köy işinden de anlarız. Hayvancılıktan da biraz var. Git tarlada çift sürdür, çok güzel süreriz. Sıfır hatasız. Herkes kendini yetiştirmiş. Kızlar çalışıyor. Eskiden bir yere gitmezdi, kimse karısını falan çalıştırmazdı. Benim kız kardeşim çalışıyor mesela emlak ofisinde.”

Cemal’in Bodrum’un geçmişinden bahsederken “kıyı” yani marjinal olarak nitelendirdiği Ege’nin turizmden önce Türkiye’nin “doğu”su olduğunu vurgulaması dikkat çekici:

“Güç var yani, gençlerde var. Para kazanıyor çünkü. İngilizceyi bil, başka bir şey yapmana gerek yok. Otur bir yere, üç milyar maaşın hazır zaten Bodrum gibi bir yerde. Biz zaten Bodrum’da turizm olmasaydı Türkiye’nin doğusuyduk

Egeli olarak. Egeliyiz, kıyıda. Yani doğuda nasıl şimdi hayat? Yani kötü bir hayat, kızlar erken evlendiriliyor bilmem ne, aynı öyle bir hayat tarzı. Turizm ol masaydı biz ne yapacaktık? Köyde ana babamızın dizinin dibinde otururduk, üç kuruş harçlık verirdi, bakardık suratına.”

Balıkçı Uğur da maceralı yaşamında çeşitli işlere girer çıkar, turizm dahil:

“Babamın teknesi vardı. Tekneyle balıkçılık yaptım. Sonra garson olarak gittim. Orada çalıştım yabancı dil öğrendim. Şimdi İngilizce, Almanca, Yunanca hepsi var. Fransızca da var şöyle böyle. Askerden geldim restorana girdim. Bıraktım hatta bir ara dalgıçlık yaptım. Balıkadam. Sonra balıkçılığa devam. Tabii bu arada balıkçılığın arasında bir de kaçakçılık işi vardı, eskiden mülteci kaçırırdım. 9 defa kaçırdım 9’uncuda yakalandım. Sonra bir İngiliz kız arkadaşım vardı. Zengindi. Dedi ki gel sana tekne alalım, kendi işini kendin yap. O da battı. Battı, ne yapalım battı. Onun üstüne biz bununla ayrıldık. O da gitti.”

Muğla’da değişimin ana eksenini turizm ise; Diyarbakır’da savaş, göç ve kentleşmedir. Kentsel dönüşümün etkilerini zorunlu göç mağduru çocuklara öğretmenlik yapan Ali anlatıyor:

“Sermaye bizim okulun dibine kadar geldi. Var olan evleri yıktılar. Ağaçlar vardı çok sevdiğim. Bakınca böyle içim geçerdi, salkım söğüt ağaçları kocaman. Çingeneler otururdu orada. Sonra bir baktım çingenelerin evleri yok olmaya başladı. Gittiler. Sonra baktım o güzelim ağaçlar da gitmiş. Kesmişler. Tabii orada dere akıyordu dereyi de ıslah etmek lazım, üstünü kapattılar. Sorun bir şekilde mülksüzleştirilmeleri onların, sürgün edilmeleri. Orada kendilerine bir yaşam alanı yaratmışlardı. Küçük bahçeleri vardı, oturuyorlardı. Ha sorsan, işte oradaki insanlar uyuşturucu satıyor. O şehrin tüm pisliği aslında oradan yayılıyor. Onlar kötü insanlar. Hani insan onuruna yakışmayan da bir şey aynı zamanda. Öldürecekseniz de mertçe öldürün, ya çıkın oradan biz buraya bina diyeceğiz deyin.”

Zaman içinde orta sınıflaşan bir ailenin en küçük çocuğu olan Hasan, mahalleler arasındaki sosyal statü ve yaşam biçimi farkını vurguluyor. Bir yandan Bağlar’daki yaşam biçimini olumlarken diğer taraftan da ekonomik durumları elverdiğinde Diclekent’e taşınabileceklerini de ima ediyor:

“Ben kendimi bildiğimde Bağlar’daydık. Şimdi çıkabiliriz ama çıkmıyoruz, çünkü annem Bağlar’dan çıkmayı reddediyor. Çünkü Bağlar’da bir dedikodu kültürü var. Ve kapının önünde oturabiliyorsun daha rahat, ilişkiler daha rahat, komşuluk ilişkileri daha güzel. Mesela annem geceyarısı bana, git yan komşudan salça iste diyebiliyor. Ama apartmana girerse bunu yapamayacağını biliyor annem. Hiç unutmam mesela annem her zaman çocuklarını sokakta büyütmeyi tercih etmiştir. Benim annem 8 çocuk büyüttü ve çok güzel büyüttü. Sokaklardaydık biz. Çamura girdik ve çamura girdiğim ve kendimi kirlettiğim için annemin bir gün bana kızdığını hatırlamıyorum. Aksine mesela bir ke-

GENUINE FAKE

re çok net hatırlıyorum hava kararmadan eve gittim, 'Kavga mı ettin arkadaş-larınla?' 'Anne hayır, niye?' Tabi Kürtçe konuşuyoruz bunları. 'Ne bileyim, er-ken geldin eve, hava daha kararmamış.' Çünkü çocuklar dışarıda şekillenirler, başka çocuklarla sosyalleşerek şekillenirler. Kum yutar, gazete yer. Yani ben gazete yediğimi bilirim. Ekim sonuyum. 89'luyum nerdeyse. Ama mesela mahallede yetişmiş olmamdan dolayı yakan top oynadım. Elime mum diksin oynadım. İstop oynadım. Uzuneşek oynadım. Bütün oyunları oynadım ben. Mahallede yetişmiyor olsaydım bunları oynayamayacaktım. Bir apartmanda yetişiyor olsaydım, bir sitede yetişiyor olsaydım bunlarımı hiç birini bilmiyor olacaktım. Bu yüzden bu kentleşme sürecini sevmiyorum. O yığınları sevmiyorum. Betonarme. İnsanlar buralara yerleşiyorlar ve burası bir statü göstergesi. Diclekent'te oturanların hepsi öğretmen, doktor ya da bir mesleği olan ve aylık düzenli geliri olan adamlardır. Annem diyor ki, siz okumaya devam edene kadar ben oraya gidemeyeceğim. Çünkü yakıt parası var, yakıt parasını dolar üzerinden alıyor Diyarbakırlılar. Kalkamam bunun altından. Gitmiyoruz, aslında gitmememiz de iyi."

Remzi, savaştan dolayı köydeki yaşamdan ve tarımsal ekonomiden yeni kuşağın nasıl koparıldığını aktarıyor:

"Geçen sene değil, ondan önceki sene gittim. Bizim bulunduğumuz mezrada kimse yaşamıyor. Orada ailelere ait mesela tarlalar olur, ağaçlar olur, biz tanımıyoruz yani; ne kadarı bizim? Şu an mesela Allah korusun babam ortadan gitse, ben kendim sadece bir evin yerini biliyorum o kadar. Ona ait ne var ne yok o köyde biliyorum."

Köyde toprakları olanların da özellikle koruculuk sistemi yüzünden topraklarına sahip çıkma sorunu var. Faruk'un ailesi için de zordur uzakta olmak:

"Bizimkiler köyde ev yapmayı düşünüyorlar. Bizim farklı yerlerde çok topraklar var; ama köydeki topraklarını kullanma, kullandırtma konusunda sıkıntıları var. İşte tütün ekiyor, bir ton çıkıyorsa gönderiyor bize bir elli kilo, altmış kilo."

Kentte yetişen, topraktan kopmuş, eğitilmiş gençlerin de durumu kolay değildir. Ali, öğretmen çıktığında boşaltılmış bir köye atanır:

"Okulum biter bitmez Nusaybin'de iki yıl kaldım. Ora benim için bir çok oldu zaten. Bir ay boyunca okulu açamadım. Gittim Milli Eğitim'e köyün adını verdim, herkes bu köy nerede diye birbirine bakıyor. Neyse atladık gittik yatağımızı falan indirdik minibüsten, bir adam geldi. 'Ya,' dedi, 'sen nereden gelmişsin buraya?' Dedim, 'Öğretmenim. Tayinim çıkmış. Diyarbakır'dan gelmişim.' Şöyle kaşını kaldırdı, dedi, 'Allahıma şükürler olsun.' Dedim, 'Ben nereye düştüm?'"

Türizmin ağır bastığı karma bir ekonominin içinde büyüyen Muğlalı gençlerden Kerimcan, bu farklı alanların nasıl eklemlendiğini anlatıyor:

“Zeytinler zaten ekilmiş önceden. Yılda bir kere aralanması gerekiyor, onu da biz yapıyoruz. Bir de kışları zeytini topluyoruz. Babam yıllık iznini kullanıyor. Kardeşim, ben, dayılarım yardım ediyor. Bizim kendi yiyeceğimiz yağ çıkıyor. Buradaki badem de kendimize yetiyor. Kış zamanında çağla falan gönderiyorlar. Buranın ekmeği var, peksimet ekmeği, onlardan gönderiyorlar. Herkes kendi geliriyle geçiniyor. Bizim evi babamın maaşı geçindiriyor. Ben şu anda para almıyorum. Sezon bitiminde komple hepsini alıp öyle gidiyorum. Geçen sene aldığım parayı dersaneye verdim. Bu sene aldığımla da herhalde üniversite harcımı öderim.”

Çağla da yazları ailesinin ürettiği veya topladığı tarımsal ve doğal ürünleri satıyor:

“6 yaşında satış yapmaya başladık. Birazcık maddi durumlar yüzünden. Bizim bademlerimiz var, zeytin ağaçlarımız. İlk başta Knidos yolunda satmaya başladık. Şu an 16 yaşındayım ama 10 senedir hep satış yaptım. Kendi paramı kendim kazanıyorum. Büyük şirketin sahibi gibiyim. Herşey kendi elimde. Badem, kekik, adaçayı, keçiboynuzu, defne, karabaş otu, bal, kaymak... İncir zamanında incir, armut zamanında armut. Yani bence iyi ki satış yapıyorum. Çünkü hayatın zorluğunu biliyorum. Hayatın anlamını biliyorum. Bunlar bence benim yaşımdaki çoğu insanın farkedemediği şeyler.”

Datça'nın bir köyünde kahve işleten Caner'in yaz sezonundaki bir günü, bu karma ekonominin işleyişini çok iyi anlatıyor:

“Kalktım mı direk burayı açıyorum, saat sekize kadar. Sekizden sonra Ayşe Hanım'ın tarlasına gidiyorum, orada tavuklara bakıyorum, bahçeyi suluyorum. Oradan buraya geliyorum. Mısır kaydattıktan sonra hazırlıyorum, biniyorum arabaya, Palamutbükü'ne. Saat 12'de-1'de o işe başlıyoruz. Saat 5'e kadar, 6'ya kadar. Orayı bitiriyoruz tekrar buraya babama yardıma geliyorum, tekrar aşıya hayvanlarımıza, bahçeye falan. Bir-iki saat orda, sonra yemek ye. Yine çay-kahve servisi, bira servisi. Ondandır akşam yatmaya, bi duş, direk yatağa. Çok iş, çok iş yapıyoruz; ama yarım yarım. Çağla-badem zamanında çağla-bademe koşturuyoruz. Çağla alıyorum burdan. Zengin birisi var, tüccar. Ona ben komisyon başına çağla alıveriyorum. Çalışmak zorundayım ben ya. Benim çalışmam lazım. 25 milyar borcum geldi Bağkur'dan.”

Datçalı Hayrettin, turizmin ayna tuttuğu eşitsizliklere dikkat çekiyor:

“Burası çok güzel. Güzel ama hayat şartı bir değil. Bir ay tatil yapabilir misin? İmkânsız, yapamazsın. Ama dışardaki adam yıl boyu çalışıp tatilini yapıyor. Onun şartı ne onu bilmiyoruz. Onun da vardır tabii derdi devası ama. Bizim buranın şartı böyle yani hep çalışmakla geçecek ömrün.”

Muğla'da da Diyarbakır'da da genç kuşağın tarımsal ekonomiden uzaklaştığını görüyoruz. Bu hem kente göçle hem de farklı alternatiflerin oluşmasıyla ilgili. Datçalı Esra da bunu vurguluyor:

“İnsanlar eskisi kadar tarlamız olsun da çalışalım oradan para kazanalım şeyinde değiller. Mesudiye zaten çoğu yabancılardan çok yerlisinin yok. Betçe tarafı çok fazla çocuk okutuyor yani; mesela bir tarla satıyorlar, özel üniversitede çocuk okutuyorlar. Veya bir tarla satıyorlar, ev alıyorlar. Bir de buranın toprağı kıymetli deniz olduğu için. Datça’nın sosyoekonomik düzeyi yüksek. Mesela benim dönemimdeki birçok arkadaşım mezun oldu, şimdi babasının yanında çalışıyor.”

Sahildeki değerli arazilerin köylülerin elinden nasıl çıktığını Caner iyi ifade ediyor:

“Burada bizim badem var tabii. Zeytinimiz var. Satacaktık, kıyamadım. Yarın köle olcaz. Onların kölesi olcaz; İstanbulluların, zenginlerin. Kendi tarlamızda çalışcaz, kendi tarlamızda duvar yapcaz. Korkuyorum; ama hocam bi de aynı tarlaları bi kişi alıyo, hep bi kişi alıyo. Aynı adam, aynı adam... İnsan korkuyo. Eskiden mesela kölelik varmış, ağalık varmış. Yine o sistem mi gelecek diyom kendi kendime. Olabilir mi hocam öyle? Senin tarlan kalıyo, benim tarlam kalıyo, ötekinkisi kalıyo. Hayatımız bitti. Biz buna köle oluyoz ya. Napacan? Ya dışarı gidecez çalışmaya. Toprağını ekemezsen, ordan verim alamazsan, mecbursun o ne derse onu yapacaksın. Böyle olmaktan korkuyorum.”

Cemal de Bodrum merkeze uzak köylerin bile zaman içinde tarımsal kullanımdan çıktığını anlatıyor:

“Bizim köy su bakımından çok zengin. Bir de bor madeni varmış. Olduğunu ifade ediyorlar. Çünkü İspanyollar bin dönüm yer topladı oradan. Orada eskiden inek taksan durmazmış. Şimdi niye sattı diye sorarsanız. Adamın bir tane kızı var, bir tane oğlu var. Ne yapacak ki, kendisi emekli olacak. Kızını evlendirecek, oğlunu evlendirecek, satıyor mesela iyi paraya da. Bağkur’a gidiyor, toplanmış 20-30 yıllık borcu var, kapatıyor. Emekli oluyor; çünkü niye, bütün yapıyordu adam oraya bütün. Devlet bitirdi. İlkın buğday falan yapıyordu, onları da bitirdi. Biraz hayvancılık. Sebze meyvecilik var bazı kişilerde. Halıcılık vardı, o bitti. Köyün bütün gençleri dışarda çalışıyor.”

Eren, Bodrum’un bugünkü durumunu değerlendirirken moderniteyle barışık orta sınıf bakış açısını yansıtır:

“Bir baktığımız zaman, Bodrum’da her şeyin çoğu var. İşim gereği onlarla iş yaptığımızdan dolayı mesela Bodrum’da şu anda en büyük şehirlerde bile olmayan banka şubesi var. Garanti Bankası’nın Bodrum merkez, Bodrum, Bitez, Ortakent, Turgut Reis, Yalıkavak, Göltekbükü şubesi var. Yedi tane. Ziraat Bankası’nın bile üç tane şubesi var. Muğla’da bir tane. Muğla il. Burada üç tane. Bodrum inanılmaz bir hal aldı. Ama normal karşılıyorum ben. Neden? Bodrum bir kere turizm yeri. E, inanılmaz bir talep var. O yüzden her yer taş bina, ev yani. E ne yapıcın? Yapma mı diyeceksin? Öyle bir şey yok. O yüzden de oldu, gelişti gitti bence. Çok da doğal. Ve dünyanın sayılı eğlence merkezlerinden biri haline geldi. Yaşıyoruz.”

Ege ise Bodrum'da garsonluk yapan bir genç olarak farklı bir yerden bakı

"Küçük İstanbul. Bodrum'un diğer adı küçük İstanbul'dur gençlerin arasında. Küçük İstanbul derler, küçük Paris derler. Yani buradan bir şey alırsınız, İstanbul'a gittiğinizde aynı şeyin üç kat daha ucuz olduğunu görebilirsiniz. Tabii ki zor. Bir gerçekten sosyetik bir tabakayla konuşmak var bu konuları. Bir de şurada 12 saat çalışmış, ayakları ağrımış bir kızla konuşmak var. İkisinin arasında fark var. Herkesin dünyası farklı. Ben her zaman işe gittiğimde düşünürüm. Bodrum'da bir dikili ağacım olsa bana yeterdi. Belki bir orman yapabilirdim. Ama yok. Eğer ailen zenginse, para harcıyorsan, bir şeyler sana altın tabakta sunulmuşsa güzel. Her şekilde eğlenirsin, özel üniversitene de gidersin. Her şey, pembe bir dizi devam eder yani hayatında. Ama eğer çalışmak zorunda kalıyorsan, bu eğlenceden biraz saf dışı kalabiliyorsun. Bodrum'da yaşayıp, Bodrum'da eğlenemeyince bu seni kamçılıyor. 1 buçuk senelik askerliği belki 15 sene yapabilirim bu hayat çerçevesinde. Hayat da bir askerlik. Bir şekilde hep savaş. Adım adım, çıka çıka, eze eze. Burası Bodrum. Rahat işi bilsen ben gireceğim. Aç turist geliyor diyorum ya ben size! Sen çabaldın bir hatunla tanışmak için. Şimdi artık hiç uğraşmıyorsun, onlar sana yapıyor."

Ege, Bodrum'un yerlileriyle turizmin gelişimiyle gelenler arasındaki gergin ilişkiyi de irdeler:

"Buraya dışarıdan geldiler ve burayı edindiler. Yani bir şekilde Bodrumlularda da bitiyor; yani kafasını kullanamadılar, kendileri işletemediler, bir şekilde yürütemediler. Dükkân benim ama ben işletemiyorum. Niye? Yani birinin parası vardır, iş yapamaz. Birinin aklı vardır; parası yoktur, iş yapamaz. Aynı misal ya. Yani oturup kiramı yiyeyim diye düşünürsen her şey yalancılardır. Her şey farklıdır yani."

Cenk ise yerlilerin ve turistlerin Marmaris kurgusunda Kürt erkeklerinin merkezî yerine dikkat çekiyor:

"Buradaki Kürt nüfusun, erkek nüfusun buranın turizmini canlandırıcı başka meziyetleri var. Bir nevi seks turizmi. Bir bara gittiğinizde, belli bir saatten sonra oranın barmenleri barın üstüne çıkıp yarı çıplak dans etmeye başlıyor. Ve İngiliz kadınlar gerçekten kendilerini kaybediyor. Hatta şöyle de bir algı oluşmuş durumda, kadınların tercih ettiği erkekler de hani magazin haberlerinde bazen döner ya işte İngilizler Türk erkeklerle bayılıyor falan, aslında bayıldıkları Kürt erkekler belki de. Çünkü onların tercih ettiği profil birazcık da o. Daha böyle sert, daha kaba, daha esmer, daha kıllı erkeklerden hoşlanıyorlar, evet, bu böyle. Hani bir insanın Kürt olup olmadığını nasıl anlarsınız onu da bilmiyorum. Esmer olmasından mı, kıllı olmasından mı, kaba olmasından mı hani insanların tarif ettiği şeyler bu çünkü. Kimsenin etnik kökenini bilemem. O yüzden hani yerleşmiş bir algı bu, buranın insanında ve belki de bende. Sıyrılmadığımız, çok eskiden öğrendiğimiz, bize öğretilen şeyler bunlar. Ve diyorsun ki, işte bak Kürt oğlanları."

Söz, Beden ve Duygu

Leyla Neyzi

Nedense antropologlar sahaya dair en vurucu hikâyelerini kitaplarına koymazlar. Onları kişisel olarak en çok etkileyen, hatta dönüştüren olayları ve kişileri yazmak yerine sohbetlerde yakınlarına ve meslektaşlarına anlatırlar. Aynen görüşme yaptıkları kişiler gibi, onlar da kendilerini “kayıt dışı” ortamlarda daha rahat hissederler. Bu durum, çoğu antropoloji kitabını okurken birşeylerin eksik olduğunu düşündürür bize ve aynı zamanda sahanın ne anlama geldiğini hissetmemizi zorlaştırır. Bu biraz da üslupla ilgilidir. Antropologların çoklukla sahada roman okumaları ve edebiyatçılardan ilham almaları tesadüf değildir. Çünkü saha, her şeyden önce bir duygu işidir. Duygulanım alanında da edebiyatçılarla olsa olsa müzisyenler boy ölçüşebilir. Sözlü tarihin malzemesinin ses ve beden dili olması bu bakımdan bir artıdır. Yeni iletişim teknolojileri, görüşme yaptığımız kişilerin video ve seslerini internet gibi kolay ulaşılabilir bir medya aracılığıyla paylaşmamızı sağlar. Peki ya araştırmacılar olarak bizim kendi sesimiz ve bedenimiz? Bunu da paylaşmak bizim sorumluluğumuz değil midir?

Ben burada bir nebze kendi sesimin ve bedenimin Muğla’yla nasıl karşılaştığından bahsetmek istiyorum. Bu çok da kolay değil; çünkü görevimi yapıp saha notlarımı tutmuş da olsam, bu araştırmayı yapmadan önceki ben değilim artık. Belleğin bütün oyunları, beni de esir almakta. Yine de deneyeceğim. Muğla iline araştırma yapmadan önce birçok kişi gibi ben de tatil için gitmiştim. Datça’da yaşayan entelektüel bir koloniyle tesadüfen tanışmış, değerli dostluklar kurmuş ve Datça’nın doğasının büyüüne ben de kapılmışım. Ama Muğla’da araştırma yapana kadar Muğlalıları tanıdığım söylenemez. Muğlalılar için herhalde herhangi bir yerli turist veya “yabancı”dan farksızdım. Muğla benim için “saha” olunca, bir şeyler değişmeye başladı. Bir kere, bütün duyularım bir anda canlandı, kulaklarım işitmeye, gözlerim görmeye, burnum koku almaya başladı. Duyduğum her konuşmanın farklı bir şivesi, farklı bir ritmi, farklı bir müziği olduğunu keşfettim. Hatta, duyduklarımı anlamakta zorlandım. Bedenim, çevremdeki bedenleri hissetti, beden diliyle uyum sağlamaya çalıştı. Artık kütük gibi bir masada oturup bilgisayarda çalışan veya kendi başına denize giren bir kütle değildim.

Görünmez olma şansım kalmamıştı. Bir ismim vardı, ilişkilerim vardı, birşeylerin parçasıyım. Merak içindeydim, merak uyandırıyordum. Ve büyük bir ses kalabalığı başladı. Soruyordum, dinliyordum. Etrafımdakiler soruyorlardı, ben anlatıyordum. Deniz kenarındaki garson, artık Kerimcan'dı. Marketteki delikanlı, Kadri'ydi. Balıkçı, Uğur'du. Çevremdekiler beni ve benimle birlikte dolaşan genç ekibi çok merak ediyorlardı. Birlikte sohbet ediyor, onlara neden orada olduğumuzu anlatıyor ve kendileriyle görüşme yapmak için izin istiyorduk. Onlar, kendileriyle neden bu kadar ilgilendiğimizi anlamasalar da, bize yardımcı olmaya çalışıyorlardı. Özellikle yaz mevsiminde herkes durup durmaksızın çalıştığı için, vakit ayırmaları da kolay değildi. Buna rağmen uykularından feda edip sabahın köründe denizin kenarında bize hayatlarını anlatıyorlardı. Garip bir işti bu ve onlar da farkındaydılar. Doğal bir tarafı yoktu, suni bir şeydi, biz talep ettiğimiz için oluyordu; ama bir zaman sonra onlar da kurguladıkları hikâyenin performansına kapılıyorlardı. Biz zaten dinlemek için can atıyorduk, ne olursa. İşin bu ne olursa kısmı onların iyice garibine gidiyordu. Çünkü öğrenmek istediğimiz bir bilgi olduğunu, bunun da herhalde kendilerinde olmadığını düşünüyorlardı. Ama sonra bakıyorlardı ki, kendilerini anlatmak hoşmuş.

Böyle böyle Muğlalıları dinledikçe onların mekânını ve onların zamanını bir nebze hissetmeye başladım. Bu karşılaşma, bana bütün homojenleş(tir)me çabalarına rağmen (ki buna Muğlalıların modern orta sınıf bireyler olmak için kendi çabaları da dahil) Türkiye'nin her köşesinin hâlâ ne kadar heterojen, merak uyandırıcı hikâyelerle ve bu hikâyeleri paylaşmaya açık kişilerle dolu olduğunu gösterdi. Kendi hesabıma Türkiye'nin antropoloji ve sözlü tarih için bir araştırma cenneti olduğunu düşünüyorum. Bütün duyularımın başkalarının duyularıyla karşılaştıkça derinleştiğini, zenginleştiğini, kendi hikâyelerime başka hikâyelerin eklendiğini, birlikte yeni hikâyeler anlatabileceğimizi hissediyorum. Herhalde rüya görüyorum, burası Türkiye değil, değil mi?

İçmeler'de lokanta işleten ve kendisi de Marmarisli olan Fatih (31), turizmde yükselişini şöyle ifade ediyor:

"İlk başladığımda benden önce abim bu işi yapıyordu. Onun yanında başlamıştım. Geldim, tabii İngilizcem okuldan öğrendiğim 'yes' işte falan sadece. Küçükken çok sevimli bir tipim vardı. Hani artı bir enerji verebiliyordum. Yani birçok insan da dedi bunu bana. İkinci hafta İngilizce çat pat gelene geçene 'Yes, please,' falan. Böyle buyur et. Ondan sonra bir baktım. Ben bu işi yapıyorum. Daha 15 yaşındayım. Bakıyorum, restoran doluyor, bar doluyor. Ondan sonra baktım insana bir özgüven geldi. Aaa dedim, ben 15 yaşında bu işi yapıyorsam hani ilerde dünyayı parmağımda çeviririm. Bu işin güzellikleri bekarlık zamanında oluyor. Sonuçta gençsin. Yani ilgi duyuyorsun yabancılara. Ne bileyim kız arkadaşın oldukça daha fazla kendine özgüven geliyor. Bir an geliyor, ben neymişim be diyorsun. Bir bakıyorsun bir sürü kız arkadaşın olmuş. Bu işin ilginç yanı iten şeyi bu pırıltılı hayat. İşte her hafta başka bir kız arkadaş. Güzel para kazanma. Bakıyorsun, hayatın çok güzel. Ben de mesela gerçekten dolu dolu hayatımı yaşadım yani. Bir zaman geldi ki artık ben Türk kızlarını hani ikinci sınıf görmeye başlamıştım artık. Gerçekten de hani belki şen de Türksün ama... Bu işi yapabilmen için biraz çekicilik olması lazım. Bir-iki şeytan tüyü olması lazım. Bir üçüncüsü ağzın iş yapması lazım. Hani bir kızla beraberisin, artık ondan bir pozitif elektrik alıyorsun. Daha böyle bir istekli çalışıyorsun. Sonuçta hani kız arkadaşın orada oturuyor. Ama hani ona daha böyle bir şirin gözükmek için böyle dans ediyorsun, şey yapıyorsun. İşte o gideceği vakit, başka yerine bir tane getirmek için öbürküne çalışıyorsun. İnanır mısın? Benim daha önceki çalıştığım yerde, barda dört tane, bir gecede dört tane değişik kız arkadaşım aynı yerde oturuyordu. Barın farklı köşelerinde. Ama sonra da artık hani bir kesimhane gibi düşün mesela. Kesersin gönderirsin, kesersin gönderirsin. Artık o derecede olmaya başlamıştı. Artık eskisi gibi numaralarını almaya bile ihtiyaç duymuyordum. Ha, seneye görüşürüz, görüşürüz, tamam, bittiydi. Annem benim her zaman der, oğlum, para kazanmak kolay değildir. Şöyle bir laf vardır bizim buralarda. Bu biraz da Muğlacıdır. Elin ekmeği kanlıdır, derler. Kanını silersen yiyebilirsin. Silemezsen yiyemezsin. Yani sonuçta bu iş zor iş. Bir tane Rus kız arkadaşım vardı. Hali vakti de çok iyiydi. Gitmek istedim. Sonuçta evlenmek istedim. Ama annem, babam dedi ki yok. Sonuçta ailemdir. Annemdir, babamdır. Son söz onlarındır."

Cenk, Marmaris'te söylemdeki ırkçılığa rağmen iş para kazanmaya gelince işlerin değiştiğini düşünüyor:

"Görünürde çok büyük bir ayrımcılık olmamakla beraber, evet, şuradan birisini çekip sorduğunuz zaman, işte burada Türkiye'nin, toplumun ikiyüzlülüğünü yaşıyorum, diyecektir ki defolsunlar, nefret ediyorum, sevmiyorum, bilmem ne. Ama bir bakacaksın ki belki kiracısı Kürttür. Yani hani öyle bir ikiyüzlülüğümüz var ya da bu bir kafa karışıklılığı mı bilmiyorum. Ya da bir duruş eksikliği de olabilir. Yani nasıl konumlanacağını insanlar bilmiyor, bunun üzerine kafa yormuyor. 'Kürtleri seviyor musun?' deyince, 'Hayır,' diye bağırıyor;

ama birisi dükkânını tutmak istediği zaman, 1500 lira ver tut diyor. Bu bir dü-
rüş bozukluğu.”

Ümit de benzer bir şekilde milliyetçi söyleme rağmen Muğla’da ekonomik ka-
zancın öne çıktığını söylüyor:

“Pasif bir milliyetçilik, pasif bir faşistlik, yani ırkçılığın bile pasifist şekli var. Yani
burda mesela eylemler oldu. Eylemlerde en uç sloganı atın, halktan size bir şey
gelmez. Çünkü merkez halk, yemin ediyorum, vatan elden gidiyor değil; be-
nim ekonomik varlığım gidiyor mu gitmiyor mu o noktada.”

Hayati (35), bar işleten bir turizmcı olmanın nasıl bir yaşam biçimi anlamına
geldiğini anlatıyor:

“Bodrum nedir? Gürültü. Bodrum’a insanlar eğlenmeye gelir. Tek amacın ye-
mek, içmek, sevmek. Bitti. Anladın mı? E, bu da tabii bir rahatlık yaratıyor.
Çalışanlarda da yaratıyor, tatile gelenlerde de yaratıyor. E tabii 20’li yaşlarında
bu daha da önemli senin için. Başka hiçbir şey için yaşamıyorsun. Kadın, ka-
dın, kadın, kadın... O ergenlik dönemleri var ya, böyle zın zın zın zın Kunteper
canavarı vardı, bilir misin? O modda geziyorsun. Turizm rahat bir alan. İnsan-
lar mutlu. Yani ilişkiler cıvık aslında. Cıvık; ama hani alan razı, veren razı bir şe-
kilde. Yani kırıcı olmadıktan sonra, insanı incitmedikten sonra, zorlama olma-
dıktan sonra bir problem yok.”

Diyarbakırlı ve Muğlalı gençler nasıl bir gelecek hayal ediyorlar? Her iki yöre-
de de gençlerin tarım ve hayvancılıktan koptuklarını, köyde yaşasalar bile mo-
dern olarak nitelendirdikleri bir yaşam tarzını tercih ettiklerini görüyoruz. Li-
sede okuyan ve yazın bir mavi gezi teknesinde gemicilik yapan Sergen (16), bu-
nu şöyle ifade ediyor:

“Dedem, ‘Sen gel,’ diyor, ‘evini yaptıracağım.’ Ben de köyde ufak bir evim ol-
sun istiyorum, ama Bodrum’da yaşamam gerekiyor artık. Elime toprak almayı
sevmem. El bebek gül bebek büyüdüm. İlk torun benim. Onun için pek top-
rakla, hayvancılıkla aram yoktur. Hangi devirde yaşıyoruz. Köyde artık hiçbir
şey yok. Turizme çok meraklıyım. İngilizceyi sırf insanlarla muhabbet etmek
için öğrendim. Bu sene beş ayda kendimi çok geliştirdim. Tamam, köy şehir-
den daha güzel yaşam bakımından. Yeşillik olsun, her şey taze, havası başka;
ama sevmiyorum. Ben türlü türlü insanlar tanımak istiyorum. Gidip onlardan
bir şeyler öğrenmek istiyorum. Mesela sizinle konuşuyorum. Sizden bir şey öğ-
reniyorum. Başkasından bir şey öğreniyorum. Yaşım daha ufak. Ne öğrenir-
sem benim için avantaj.”

Henüz ortaokulda olan Okan, henüz karar vermemiş; ama tarımda çalışma-
yacağından emin:

“Tarım değil hani. Tarım pek ben karşıyım böyle. Sevmem. Turizmi düşün-
düm. Zaten hobim olarak çalışıyorum. Garson sonra, ahçılığa pek meraklıyım.

Mesela akşam servisinde bizim ahçı domateslerden böyle gül yapıyor. Hani isteyince kuş yapıyor, kelebek yapıyor. Onlara çok bayılıyorum gördüğüm zaman böyle ben de olabilir miyim diye. Annem turizmde çalış oğlum hani insanlarla ilişkin artar diyor. Daha iyi insanlarla tanışırsın çevren geniş olur diyor. Babam mesela kaptan ol diyor. Ben kaptanlığı da pek seviyorum; ama zor kaptanlık hani, bu turizmden daha zor. Mesela burada bir rüzgâr orada fırtınaya yol açabiliyor. Böyle tekne sallanıyor, bardaklar düşüyor. Kırmamak mümkün değil; mesela bir dalga geldi, tepsi elimde hepsi düşüyor.”

Cemal’in hayali de Bodrum’da küçük bir lokantadır:

“Bodrum’da küçük bir yer açmak. Butik bir yer açmak istiyorum. Bana has. Çok uygun fiyatlarla sulu yemek çıkartmak. Sac kavurma yapmak. Onlar özeldir yani bizim orların bilmiyom nasıl da, özeldir. Ciğer kavurma ve zeytinyağlı yemekler. Bir de annemin yaptığı dolmayla börekleri vitrinde sergilemek. Her yerden, herkesin gelebileceği ufak bir yer. McDonald’s gibi marka. Böyle bir ufak marka olmak istiyorum.”

Kerimcan ise içinde bulunduğu şartlarla bir aile geçindirebileceğinden şüpheli:

“Ben genç olarak çalışırsam turizmde çalışırım. Çünkü tarımda benim bir sorun yok. Ne kadar gelir alabilirsin ki! Bir de sosyal hayatın yok. Turizmde hiç olmazsa böyle ne bileyim sizin gibi insanlarla tanışıyorsun, hem geliri var. Turizmi tercih ederim ama ilk hedef okumak. Bana kalsa ben hiç evlenmek istemiyorum. Bakmam gibi geliyor aileme. Çocuğun olacak, bu şartlarda nasıl? Ben kendime zor bakıyorum. Çocuk gelecek, ‘Baba para ver.’ Evlenmem büyük ihtimal ya.”

Muğlalı gençler daha çok kendilerini ve ileride kuracakları aileyi düşünürken Diyarbakırlı gençler kendilerini borçlu hissettikleri ve bakmak zorunda oldukları ebeveynlerini ve kardeşlerini düşünüyorlar henüz. Örneğin Remzi, ailesinin beklentileri doğrultusunda bir gelecek hayal eder kendine:

“Öğretmenlik aslında yapmak istemiyorum. Sosyoloji alanında imkânlarım olsa geliştireceğim. Ama öğretmenlik bir yönden yapmak istiyorum; aile senin eline bakıyor, kardeşlerin var arkandan gelen. Hani onlara bir destek amacıyla tabii ki bir yerlere atanmak güzel. Bir yönüyle yani zorunluluktur, senin üzerindeki olan bir zorunluluk. Yerine getirmek görevin.”

Lütfü de birçok genç gibi fazla seçim şansı olmamasına rağmen okuyarak faydalı olabileceğine inanıyor:

“Maden Mühendisliğini neden yazdın, dediniz ya. Yanlış bir karar vermişim. Mutluyum. Yanlış kararlar da mutlu edebilir bazen. Bu kadar zorluktan sonra artık önemsemem. Çok da önemli değil. Bir yere geleceğim. Bu kadar çok şey yaşamışsam, açıkça söylüyorum. Ben de normal insan gibi yaşamak istiyorum.

Karadeniz’de, Zonguldak’ta yaşayan insanlar, nasıl ki benim dram-dram dlıy rum çünkü yaşadıklarım içerisinde benim o zorluklarım varsa-oradaki insanın da öyle zorlukları var. Yaşam kalitesi düşük. Ailesi hep madenci, babadan dededen kalmış bir iş. Çaresizlikten o işi yapıyor. Düşük maaşlarla yerin altında. Karadeniz de göç veriyor, o da bizim durumumuzda. Oraya gidip görmek istiyorum. Ben orayı yaşamak istiyorum. Belki ileride bir yere girerim de değişti-rebilirim. En azından o adamın durumunu anlarım, belki bir empati kurarım.”

Datça’ya küçük yaşta gelen ve zor şartlar altında yetişen Lokman, geleceğe yö-nelik hırs yapar:

“Bizim asıl yapmamız gereken şeyin ticaret olduğunu anladım. Siyaset çok önemli, ama önemli olan ticaret. Para kazanmamız lazım bizim. Benim çocuk-larımın iyi yaşayabilmesi için, ezilmeden yaşayabilmesi için ve kendi kültürleri-ni serbestçe idame edebilmeleri için ticaret şart abi. Biz güçlü olmak zorunda-yız ticari anlamda. Yoksa kimse bizi tınlamaz, çocuklarımız da ezik büyür. Bi-zim gibi büyüsün istemiyorum ben. Daha bir cemiyet hayatına girdiği zaman, önünde insanlar ayağa kalsın. Kürt kimliği olduğu halde önünde insanlar aya-ğa kalsın. Biz şu anda bunu yaptık, başardık bunu. Ekibim var. Urfalı, Muşlu, Ağrılı ve Çineli bir ekibim var. Bu yıl Ermeni taş ustaları da getireceğim. Bir fark yaratacağız Datça’da. Taş işinde Nirvana’ya ulaşacağız burada.”

Ailesi o çocukken Datça’ya göç eden, yazları bir pansiyonda çalışan ve üniver-siteye hazırlanan Hatice, gelecekteki yaşamını hayal ederken kentli özgür bir ka-dın olur:

“Ben birçok işe girdim çıktım, girdim çıktım. Adam işte emir veriyor; şunu yap, şunu şuraya götür, bunu buraya. Yeter dedim. Yapacaksam kendi işimi ken-dim kuracağım. Kendi ayaklarımın üzerinde kendim duracağım. Çünkü se-ni biri yönetiyorsa bir robottan, bir makineden farkın olmuyor. Hep güzel ha-yaller kuruyorum. Böyle bir iş sahibi olmuşum. Böyle büyük bir şehirde, fark-lı bir yerde, farklı insanların arasında yaşıyorum. Kendi paramı kendim kaza-nıyorum. İstedğim yere kendim gidiyorum, kendim geliyorum, istediğim şe-yi kendim yapıyorum. Bana işte şunu yapamazsın, şuraya gitme, nereye gidi-yorsun, ne yapıyorsun diyen bir insan olmayan bir hayat istiyorum ben. Hayal ederken hayallerimde hiç bir sevgili yok. Tek başıma, rahat, kafam rahat, iste-diğimi yapabiliyorum. İstediyimi giyiyorum, yiyorum, içiyorum, her neyse. Ya-ni özgürsün.”

KARŞILAŞ(AMA)MALAR

“Sen orada kum dolduruyorsun, sırtında bir şey taşıyorsun; ama sanki seni görmüyorlar, sanki sen onları görüyorsun; ama onlar seni görmüyorlar.”

– Asım, 29, Diyarbakır

Diyarbakırlı ve Muğlalı gençler nasıl “karşılaşıyorlar”? Birbirlerini (ve temsili olarak “doğu”yu ve “batı”yı) nasıl algılıyorlar? Karşılaşma alanları neler ve karşılaşma deneyimlerini nasıl anlatıyorlar? Bu karşılaşma deneyimlerine tepkileri neler ve bu karşılaşmalar onları nasıl etkiliyor?

Görüşüğümüz Diyarbakırlı ve Muğlalı gençlerin farklı zamanlarda ve mekânlarda yaşadıkları söylenebilir, hem sembolik hem de gerçek anlamda. Gerçek anlamda böyle, çünkü farklı yörelerden bahsediyoruz. Birlikte yaşanan mekânlarda da aslında “birlikte” yaşanmadığı açık. Türkler genelde kendi mekânlarında yaşayan Kürtlerle gerçek anlamda karşılaşmaz iken Kürtler yaşadıkları karşılaşmalardaki görmezden gelinmeyi, dışlanmayı ve aşağılanmayı vurguladılar. Kürtler karşılaşmaların daha ayırdında olmakla birlikte onlar da kendilerini “batı”nın gözünden okuyor. Bu açıdan onlar da karşılaşma deneyimlerini bir temsil üzerinden anlamlandırıyorlar. Sembolik olarak da “doğu” ve “batı” apayrı yerler, hem zaman hem mekân olarak.

Biz bu araştırma bağlamında gençliğin kendisini bir karşılaşma alanı olarak görmeye çalıştıysak da, gençlerin zamanla farklı ilişkileri onların kronolojik yaşlarının çok da önemli olmadığını gösterdi bize. Muğlalı gençlerin Diyarbakırlı gençlerle (ve “doğu” ile) karşılaşmaları daha çok kendi mekânlarında ger

çekleşirken, politik ve ekonomik nedenlerden dolayı daha mobil olan Diyarbakırlı gençlerin Muğlalı gençlerle (ve “batı” ile) karşılaşmaları çoğunlukla kendi mekânlarının dışında gerçekleşiyor. İktidar farkı Diyarbakırlı gençlerin “batı”yı tanımamasını gerektirirken, Muğlalı gençlerin “doğu”yu fazla tanıdığı söylenemez. Bu, Diyarbakırlı gençlerin algılarının daha çok kişisel deneyimler ve birebir ilişkiler üzerinden, Muğlalı gençlerin algılarının ise daha çok stereotipler ve ana akım medyadaki temsiller üzerinden inşa edilmesine neden oluyor. Ama hikâ-yelendirme esnasında bir kurgu söz konusu tabii her iki taraf için de. Birbirinin bağlamını tanıma ve bire bir paylaşım imkânı sağlayan karşılaşmalar ise en dönüştürücü olanlar.

Gençlerin karşılaşma alanları arasında okul, göç ve mahalle, çalışma yaşamı, askerlik, kamusal alan, sivil toplum ve aşk/evlilik ilişkileri sayılabilir. Karşılaşma imkânının en güçlü olduğu alanlar ise STK’lar, aşk ve Kürt bölgesi olarak nitelendirilebilir. Çünkü tüm bunlar birer mücadele alanı ve Kürtlerin nispeten daha eşit olduğu alanlar.

KARŞILAŞAMAMALAR

Diyarbakırlı gençler için “batı”yla karşılaşma, ilkokulda başlar. Lütfü, bölgeye gelen öğretmenlerle karşılaşmasında hissettiği sevgi eksikliğine dikkat çeker:

“Okula gittiğimde diğer köye, beni dövdü mesela Gençliğe Hitabe için. Anlam veremedim. Bir gün dedi ki, ‘Ben şu Diyarbakırlılardan nefret ediyorum, hiç sevmiyorum.’ Şimdi ben gerçekten Kürt-Türk o zaman bilmiyorum. Bir çocuk ne bilsin? Benim dünyam bir köydü ya. Bir tepeydi, Osmanlı’dan kalmış bir minare. On beş hane. Hayatım oydu. Bizim için ufkumuzun en geniş olduğu an, gece damda yatarken o yıldızların uçsuz bucaksızlığıydı. Ondan sonra dedim ki bu adam bizi sevmiyor, bu adam beni dövüyor. Sevme kısmında takıldım, bitti.”

Şilan, okulda memur çocuklarıyla yaşadığı karşılaşmaların sınırlarına dikkat çeker:

“İlkokuldayken subay çocukları vardı. Korunaklı, izole bir hayat yaşıyorlar. E, belli bir yere kadar arkadaşın olabilir. Evlerine gidip gelmiyorduk. Yani öyle bir durum hiç olmuyordu. Onlarda sürekli koruyup kollama vardı çocuklarını bizden. Bir klan halinde ayrıydılar. Onlar subay çocuklarıydı.”

Muğla’da büyüyen Hatice için okulda diğer öğrencilerle karşılaşma zorlayıcıdır:

“Ben nerede farkettim? Ortaokulda farkettim. Ve düştüğüm sınıfta da bir Kürt bendim, yani bir doğulu bendim. Şansıma. Hiçbir zaman aileme anlatmadım bunları. Hep gizlerdim. Ya boşver. Ne gerek var ailemi üzmeye, annemi kaygılandırmaya falan. Kimseyle konuşmazdım. Kalırdı bende öyle. Liseye geldim,

lisede de aynı şeyi yapıyorlardı ki artık bazı şeylerin farkına vardığım için bini 'Kürt' dediği zaman tak cevabını yapıştırıyordum. Ama bana mısın demiyorlardı tabii ki de. Sen Kürtsün, ben Türküm. Senin yerin burası, benim yerim burası. Öyleydi. O ayrım hiçbir zaman bitmedi."

Ortaca'da büyüyen Canan (ortaokul öğrencisi, 14), karşılaştığı algılardan dem vurur:

"Kızlar mesela diyorlar: 'Siz hani böyle adete falan girdiğinizde kızlar böyle saçlarını tek tek yoluyorlar mıymış ne?' Öğretmenlerimiz de diyor ki mesela, kafamız başka yerde olsa derste: 'Evlenmeyi mi düşünüyon, Canan?' Ben diyorum: 'Öğretmenim daha yaşımız kaç, başımız kaç?' Diyor, 'Kürtler hepsi böyle küçük yaşta evleniyorlar.' Ben diyorum ki: 'Bizim aile öyle değil öğretmenim.' İşte, diyor: 'Başlık parası falan var mı?' 'Bizde yok yani başlık parası. Bazı Kürtlerde var ama bizde yok.' Bir de diyorlar işte: 'Kaç kardeşsiniz? Ooo, ne kadar çoksunuz!' İşte hani sülalemizde böyle birisi hapse girdiğinde mesela diyorlar: 'Sizinkiler terörist mi?'"

Datça'ya çocukken gelen Lokman ise ilkokulda çocukları dövdüğünü anımsıyor:

"İlkokulda çoğunlukta bizdik. Fakat orada da biz Türklere eziyet ediyorduk ya. Birkaç tane Türk çocuğu vardı biz her gün dövüyorduk, dayak atmadan eve göndermiyorduk. Ben onu anlamıyorum. Yani niye öyle bir şeyler yapmışız? Fırsat gelince demek biz eziyoruz. Yani neydi, psikolojik bir şey miydi? O zaman kafamıza öyle bir şey mi yerleşmişti? Yani onlarla savaştığımız gerektiği vardı ve o çocukları dövmediğimiz gün geçmezdi."

Lütfü, yetiştirme yurdunda öğrenciyken bir geziye katılır ama bu görünürde iyi niyetli proje onu yaralar:

"İstanbul'a gittik. Bana öyle bir laf söyledi ki ben unutmuyorum. Cevabını vermedim o zaman, çocuktum. Dedi 'Kaç kardeş?' Ben gülerek, 'Dokuuz.' 'Utanma yavrum, utanma, ailenin utanması gerekiyor, tamam mı?' O zaman cevabını veremedim. İlk kez orada aşağılanmıştım. Yahu niye annem babam utanacak ki? Çocukların çok olması utanılacak bir şey değil ki."

Okul dışındaki karşılaşma alanlarından biri mahalleler. Ümit, göç ettikleri mahalledeki sosyal mesafeyi anlatıyor:

"Kürt nüfusu vardı ama fazla haberdar değildik. İstanbul'da şöyle bir şey var: Herkes bulunduğu metrekarede özerktir. Mesela komşunun kızı vardı; baksan ne diyecekler, sorusu oluşuyor. Kafamı eğip geçiyordum."

Fevzi ise hem çatışma, hem de arkadaşlıkla sonuçlanan karşılaşmalar yaşar:

"Mahalledeki Türk çocukları bizim Türkçemizle dalga geçerlerdi. İşte kıro, şu, bu. Bir gün o kadar sinirlenmiştim, Nuri diye bir çocuk vardı, onu dövdüm."

Sonra öbür çocuklar bana saldırdılar. Burcu adında bir kız vardı. Bilmiyorum artık üzüldü mü ne, geldi yanıma. Pastaneye gittik, muzlu, tek kişilik pastalar oluyor. Ondan ikram etmişti. Tadı çok güzeldi yani, köyde bu tür şeylerin olmayınca.”

Gül, geçici olarak göç ettikleri mahallede bakkalla karşılaşmasını unutamaz:

“Eve baskın olduğu gün babamı götürdüler. Bakkala gidiyorum ekmek alam. Bakkalıcı o zaman kadındı bir tane. Şey diyor, sizin evinize dün gördük işte polis girdi. Siz terörist misiniz falan. Kadın bana soruyor, ben beş yaşındayım. Ekmeği almadım çıktım. Annem diyor, ‘Niye almadın?’ ‘Anne,’ diyorum, ‘biz terörist miyiz?’ Bu soruyu çok uzun bir süre sordum kendime. Beş yaşındasın hocam. Terörist, ben terörist miyim acaba? Terörist nasıl bir şey kafanda kurguluyorsun. Dişleri falan nasıl, böyle tırnakları var mı? Nasıl bir şey acaba? Canavar mı falan, yiyor mu?”

Elif de göç ettiklerinde komşularına güven duymakta zorlandıklarını anlatıyor:

“Çok ince bir çizgi. Bir güven söz konusu değil. Çok fazla yansıtmıyorduk. Mesela ablam cezaevindeydi. Söylemiyorduk onlara. O zamanlar *MED TV* vardı. Biz her gece saatlerce arka bahçede *MED TV*’ye ayarlardık çanağı. Onlardan habersiz *MED TV* izliyorduk. Bir sonraki sokakta bir tane asker ölmüştü. Cenazesini getirdiler. Kocaman bir tane Türk bayrağını omuzlarına alıp böyle bizim evin önünden geçtiler. Biz hiç şey yapmadık tabii. Hatta annem gitmişti yasına. Onun da ilginç bir hikâyesi vardı. Bu gelmesine kısa bir süre kala bir bayan gerillayı öldürüyor sanırım ve bir parça, onun elbiselerinden mi böyle şal gibi bir şey alıyor, getiriyor falan. Çünkü biz daha sonra evine gittiğimizde çocuğun fotoğrafının üstüne o şalı asmışlardı.”

Muğlalı Buket, mahalledeki karşılaşmalardaki sosyal mesafe ve ekonomik ilişki arasındaki dengeyi değerlendirir:

“Mahallede Kürt bir aile var. Bizimkiler girip çıkıyorlar falan ama bir şey olduğu zaman ‘Aman Kürt zaten,’ oluyor. Eskiden, mahalleye kiracı alacaksın mesela. Kürt kiracı almazlardı. ‘Hani gerek yok şimdi içimize sokmayalım bunları,’ falan. Şimdi öğrenci geliyor, öğrencinin şeyine bakmıyorlar. Etnik kimliğine falan bakmıyorlar. Çünkü biraz da o şeyden, kafa yapısından değil de geçim kaynağı gözüyle bakıyorsan, para gelirse nereden gelirse gelsin durumu var hani.”

Ümit, Muğlalılar için öğrencilerin bir kazanç kapısı olarak görülmesinden rahatsız. Bu, küçük bir kasabaya ilişkin beklentileriyle örtüşmez:

“İnsanlar bir öğrenci olarak size baktığı zaman yürüyen para olarak görüyor. Ha, bu adam bana ne kadar kazandırabilir? Mesela ilk başta bizim en büyük sorunumuz da buydu. Alışamıyorduk. Yani biz biraz da bölgenin insanının şeyini beklemiştik. Daha kırsal bir alan görünüyor ya. Mesela benim beklentim

bölgede gördüğüm insanların o sıcaklığını görmek. Bölgede çat kapı giren biri yere, 'Kimsiniz?' demezler, günlerce ağırılarlar. Ama buraya geldiğimde bütün muhabbetleri sizden ne kadar para koparabilir üzerine olunca bir hayal kırıklığı oluşmuştu. Ama ondan sonra da öğretiyorlar size, pazarlık yapıldığını öğretiyorlar size."

Ümit, Muğlalıların aslında içe kapanık, dışarıdan gelenlere kapalı zihniyetini belediye hizmetleri örneğinde anlatıyor. Kötekli, Muğla merkezde çoğunlukla öğrencilerin yaşadığı bir mahalle:

"Yabancıya karşı ciddi bir antipati var. Kapalı bir toplum, hele hele bir de Kürt-seniz, bir de Diyarbakırlıysanız, malum yerin başkenti, zaten suç direk atfediliyor. Türkiye'nin Somalisi kesinlikle Kötekli'dir. Diyor, ben buraya hizmet yaparsam yabancı insanlar yerleşmeye gelir. Genel felsefe bu, onun için Muğla'da kanalizasyon bir hadise. Mesela yazın tozdan, kışın çamurdan görünmezsiniz."

Hüseyin, Muğla'da ev ararken yaşadıklarını anlatıyor:

"Gidiyorduk işte. Evin kiralık olduğunu görüyorduk. Ev sahibinin yerini araştırıyorduk, ev sahibi ile buluşuyorduk. Kira ne kadar, şu kadar. Evi tanıtıyordu. Kira ne kadar? İşte şu kadar. 'Öğrenci misiniz?' 'Evet, öğrenci.' 'Nerelisiniz?' 'Diyarbakırlıyız,' deyince 'Aaa, o zaman dolu, kusura bakmayın.' Hadi bakalım. Küfürden farksızdı bizim için bize yaptığı."

Hatice, Eski Datça'daki mahallelerindeki bir aileyle karşılaşmalarını anlatıyor:

"Oturduğumuz mahalle hepsi Kürt. Bir tek bizim evin hemen aşağısında bir Konyalılar var. Onlar da Kürt-Türk ayrımı yapmıyor. Onların hemen yanında bir Türk aile oturuyor karı-koca. Mesela düşün oluyor mahallede. Düşün sesi onlara geldiği zaman direk polisi arıyorlar. 'Ya bir şey olmuş burada, Kürtçe müzik falan dinliyorlar.' Direk polise. Hiç gelip bize söylemiyorlar, 'Kardeşim, biz rahatsız oluyoruz, müziğinizin sesini kısar mısınız?'"

Asım, çocukken babası gibi bir erkek olup "batı"da çalışmayı hayal eder:

"Köyde hatırlıyorum böyle çok şaşıklı geliyordu. İnşaattan gelirlerdi, süper yeni kıyafetleri giyiyorlar, çok çok temizler; çünkü buranın iklimi senin tenini böyle beyazlaştırıyor ya. Diyorsun ki, bunlar cennete gidiyorlar. O yüzden hep küçükken İstanbul'da, Bodrum'da çalışmayı hayal ederdik. Bu aslında bir erkeklik göstergesiydi. Sen ne zaman gittin inşaatta çalışmaya başladın, büyüdün demek."

Asım'ın dikkat çektiği önemli bir husus, çalışmak için uzaklara gitmelerine rağmen kentte işçilerin hareketliliğinin sınırlıdır:

"Ben beş yıl inşaatta çalıştım. İstiklal'i görmedim. Taksim'e gitmedim. Taksim diye bir yer olduğundan haberim yoktu. Görmüyorsun şehri, şehrin içindesin; ama orada kayıpsın. Resmen o inşaatlara çivilenmişsin."

Kent içerisindeki bu yalıtılma hali, Kürt kimliğini yeniden kuran en temel dinamik; çünkü ötekiliğini her an yeniden hatırlatan bir döngüyü üretiyor. İktidar ilişkileri bu işçilerin şehirli olarak görünmez olmaları anlamına da gelir, yani, karşılaşma aslında tek yönlüdür. Asım anlatıyor:

"Mesela bizim yaşımızda milyon tane çocuk bisikletle tur atıyorlar, tasolar var, onlarla oynuyorlar; ama sen çalışıyorsun orada. Ve mesela o çocuklardan hiç-birisi bir gün bana, 'Kolay gelsin,' demedi. Sen orada işte kum dolduruyorsun, sırtında bir şey taşıyorsun falan; ama sanki seni görmüyorlar, sanki sen onları görüyorsun; ama onlar seni görmüyorlar."

Diyarbakırlı birçok genç için mevsimlik iş, çoğu zaman "batı"daki ilk deneyimleridir. Lütfü bu ilk karşılaşmasında toprak dağılımı üzerine bir karşılaştırma yapar:

"Yedinci sınıftaydım. Fındığa gidiyordum. İç Anadolu'ya giriş yaptım. Farkettiğim şey şuydu. Bir masa boyunda bir toprak, ama parçalanmış. Herkesin kendi toprağı var. Onu hissettim. Ya dedim, bizde tek parça. Adamlarda herkes yaşayabiliyor. En azından doyabiliyor. Ama bize baktığın zaman 20 bin dönüm bir şahısta toplanıyor. Hakikaten demek ki devlet de elini çekmiş buradan. Onu hissettim."

Gülay için Karadeniz'deki bir karşılaşmada öne çıkan toplumsal cinsiyet olur:

"Mesela fındık topladığımda, 'Pis Kürtler, kara Kürtler,' lafını hiç unutmam. Bir adam vardı, Selahattin'di adı. Kızının adı Yıldız. Adam dedi ki, 'Benim kızım bu yıl benden genç odası istiyor. Ben kızım için her şeyi yaparım. Sizin kadınlara hiç değer yoktur. Hele şu halinize bak.'"

Azim, Marmaris'te Diyarbakırlı olduğu için iş bulamadığını aktarıyor:

"Bir yere girdim. Adam oturmuş kasada. Muhabbet ettik. Yövmiyeyi konuştuk, 'Tamam,' dedi. Açım artık, yani gözüüm dönmüş. 'Nerelisin?' 'Diyarbakırlı.' 'Bizim Diyarbakırlıya verecek işimiz yok, çek git,' dedi. Tepem attı. Ufacık, 15-16 yaşıyım. Tuttum yakasından. Yani aç insan n'apar? Çalmak istemiyorum, gururuma yediremiyorum. Masaya bir vurdum. Dedemden kalma bir hançerim vardı. 'Sizi de doğrarım, kendimi de doğrarım.' Orada ismini hatırlamıyorum, bir tane mafya adamı vardı. Beni yanlarına aldılar. Birkaç ay yanlarında kaldım. Çek senet ne varsa bana yaptırıyorlar. Adam bana yemek vermiş. Onca insan beni dışlamış, birisi bana yemek vermiş, kalacak yer vermiş. O adama canımı veriyorum. Dese 'Azim vur, kendine sık,' sıkacak durumdayım. O kadar seviyorum."

Çok da sevdiği Ege'de uzun süre balıkçılık yapan Ali, orada maruz kaldıklarını anlatırken aslında hiç de hatırlamak istemediğini hissettiriyor:

"Limanlar o kadar tekin yerler değil. Bizi linç etmeye kalktıkları zaman oldu. Artık kıskançlık mıdır, farklı bir neden midir, ama insanlar bir şekilde politik söy-

lem üzerine sizi hedef gösteriyorlar. Sizin ne yaptığınız aslında önemli değil. Sizi bir şekilde farklı bir yere koyuyorlar ve siz hedef oluyorsunuz. Onlar balıkçıydı. Hiçbir iletişimimiz olmamasına rağmen iki arkadaşımıza kırk kişi saldırılabildi yaklaşık. Bunların altında nedenler var. Bizim orada barınmamızı istemiyorlardı. Bire bir yaşadım, vücudumda da onun izi var. Ne yaptık? Hiçbir şey yapamazdık biliyor musunuz? Limanın hemen yan tarafında karakol vardı. Ve insanlar bize saldırıyorlar. Karakol hiçbir şekilde müdahale etmedi. Kavga var ve hiçbir şekilde müdahale etmedi.”

Muğlalıların anlatılarında genelde bire bir karşılaşma deneyimlerinden çok çoğul ve soyut bir kategoriye referans yapılır. Örneğin Gözde’ye göre kentin bozulmasının nedeni, göç edenlerin Marmaris’e kültürel açıdan uyum sağlayamamasıdır. Yani “sorun” turizmin yapısında değil çalışmaya gelenlerdedir:

“Şimdi göç, en büyük problemlerden biri. Göç problem değildir aslında. Tabii ki insan yaşadığı yerde para kazanamıyorsa para kazanabileceği bir yere gelmesi gayet mantıklıdır. Fakat geldiği yere uyum sağlamak önemli. Ne olduğu belirsiz bir sürü insan işletmelerde çalışıyor. Hayatında belki tabak tutmadı, çatalın farkında değildi, duş almanın farkında değildi. Yani bu kadar basit şeylerden bahsediyorum. Bu insanı garson yaptı. Bu insanı barmen yaptı. Bu insanı resepsiyonist yaptı. Bu insanı otel müdürü yaptı daha kötüsü. Şimdi ne beklersiniz? Rezil oldu her şey. Oteller rezil oldu. Dükkânlar rezil oldu. Geldiler sahate t-shirtlerini astılar dükkânların önüne. Suç şeyleri de arttı tabii. Marmaris ile ilgili o kadar çok şey var ki yurt dışında. Tecavüz, hırsızlık, gasp şu bu... Ne oldu, şaşırdı insanlar.”

Bodrum’da turizm sektöründe çalışanlar da benzer bir şekilde kültürel farktan dem vururken, anlatıları ekonomik rekabetin önemli olduğunu gösteriyor. Köyden ilk geldiğinde Bodrum çarşısında bir kuaför dükkanında çalışan Sergen’in anlatısı, Kürtler ve yerliler arasında bariz bir rekabet yaşandığını gösteriyor. Bu rekabet, hem aleni ırkçı bir söyleme hem de Bodrumluların kendi kendilerini eleştirmelerine neden oluyor:

“Tek avantajımız insanları tanıyor olmamız. İdare edebiliyoruz birbirimizi, ama artık edemeyecek duruma geliyor. Doğudan insanlar gelmeye başladı. Bizim o çalıştığımız dükkân gibi 30 tane dükkân varsa 25 tanesini doğulular çalıştırıyor. Diyarbakırlı. Hepsi insan. İnsan gibi muamele yapmak gerekiyor, bazıları çok iyi niyetli; ama ilk gittiğim sene turistin birisi bir giyimci dükkânına giriyor. Adam yarım saat bir şeylere bakmış, almamış. Adamı sopalarla dövdüler Bodrum’un göbeğinde. Zabıta dövdüler dükkânı kapatıyor diye. Ben korktum arttık. Zaten köyden gelmişim. Bir de üstüne bunları görünce. Bodrum halkının sorunlarından biri de çalışmak istemiyor. Oturduğu yerden para kazanmak istiyor. Veriyor kiraya. Ötekiler de yavaş yavaş kendisi açıyor, kardeşini getiriyor, abisini getiriyor, amcasını, babasını getiriyor derken bir tane daha dükkân alıyorlar. Çoğalıp gidiyor.”

Bodrum'da bar işleten Hayati de Bodrum'un yerlilerinin kolaycı ve çıkarıcı yaklaşımlarıyla göçü teşvik ettiklerini düşünüyor:

"Tabii burada başka şeyler de var. Bodrum'da yaşayan Bodrumlunun açlığı. O dükkânları kiraya vermesi. Anladın mı? Sen geliyorsun. Diyorsun ki işte, 'Kardeşim, ben kasetçi dükkânı açacağım. İstanbul'dan geldim. 50 lira da param var.' Öbürü ise diyor ki, 'Kardeş, 70 lira, tak, cash para.' O dükkân onun. Sormadın mı hiç yani, kardeşim sen burada ne yapıcın? Uyuşturucu mu satıcın, kadın mı satıcın, ne satıcın burada?"

Aynı mantığı ve beraberinde getirdiği algı ve temsili Datçalı Serkan'ın anlatısında da buluyoruz:

"Çok var yani inşaatlarda çalışmaya gelen. Bir de bizim buranın insanı ağır iş yapmayı sevmez. Şöyle bi söz vardır, 'Dokuz Betçeli bir eşeğe yükü saramazmız.' Bazıları iyi niyetli; bazıları mesela yani çok tip olan nasıl desem afedersiniz iti, uğursuzu olanı da var içlerinde, onları pek dışlarlar. İşte yani nasıl desem, hırsızlık da yani... bi tuhaf bakarlar, giyinişleri farklıdır. Bilerek Kürtçe konuşurlar kendi aralarında, sinir oluyorum ben kendi adıma."

Diyarbakırlı Zekeriya, askerliğini yaparken çarşı izninde yaşadığı karşılaşmayı anlatıyor:

"Benim bir tane Vanlı arkadaşım vardı. Beraber çarşıya çıktığımızda aramızda Kürtçe konuşurduk. Bir gün konuşurken önümüze 2-3 kişi düştü. Bize sordular, 'Nerelisin?' diye. Ben de dedim ki, 'Diyarbakırlıyım.' 'Sen ne yapıyorsun,' dedi 'burada.' 'Ben askerim,' dedim. 'Peki sen askersen senin boynundaki kefi? Ne öyle siyah beyaz?' Dedim, 'Bu bizim Diyarbakır'ın yöresel bir ürünü. İnsanı daha güzel gösteriyor, daha yakışıklı da gösteriyor.' 'Bu burada gitmez, ben bir Yozgat halkıyım.' Dedim, 'Sen Yozgat halkıysan nerede yaşıyorsun? Türkiye'de. Senin oğlun benim memleketimde askerlik yapıyor. Ben de senin memleketinde askerliğimi yapıyorum. Bu daha güzel bir şey. Bugün yarın senin ineğin çalındı, veyahut da senin ırzına geçildi. Ne oldu? Direkmen, alo jandarma. Sonuçta yine senin için geliyorum.'"

Bu örnekte Zekeriya'nın paylaşılan bir "vatandaşlık görevi" ve "erkeklik" üzerinden kendini dışlayan kişiye kendisinin onun mekânında olmaya hakkı olduğunu gösterme çabası içinde olduğunu görüyoruz.

Diyarbakırlı gençler, kamusal alanda neler yaşadıklarını ve ne hissettiklerini ayrıntılı olarak anlatıyorlar. Onlar için kamusal alan kendilerini dışlanmış hissettikleri bir iktidar alanı. Muğlalı gençlerin anlatıları da Kürtlerin kamusal alanda ötekileştirildiklerini doğrular nitelikte.

Fevzi, Kürt mahallelerindeki kahvehanelerde yaşananları anlatıyor:

"Bir askerin Kürdistan'da çatışmada ölmesi ve polislerin o öfkeyi halktan almaları topluca, 'Ulan sizin yüzünüzden ölüyor.' Herkesin Kürt kahveleri bellidir

batıda, işte Hanililerin kahvesi vardı. O mekânları basıp herkesi gözaltına alınlardı. Yaşlılar mesela. O yaşlıların önünde gençleri dövüyorlar, yaşlılara hakaret ediyorlar. İşte 'Orospu çocukları, soysuzlar, Ermeni piçleri...' Sadece oradan, İstanbul'dan PKK'ye katılan Hani gençleri sayısı yirmiye buluyor. Ve bu insanlar buradan giderken hiçbirisi PKK'li değildi. Bu insanların aileleri PKK'ye küfür ediyorlardı buradan giderken. Ama PKK'leştirdiler insanları. Çünkü sarılacak, umut bağlayacak bir yer yoktu."

Veysi, Ankara'da bir alışveriş merkezinde bir kadınla karşılaşmasında 'Nerelisin?' sorusunun gazabına uğradığını anlatıyor:

"Bir gün ANKAmall'da geziyorum. Baktım bir bayan çağırdı, 'Alışveriş yapıyorum da, bana eşlik eder misiniz?' 'Buyrun,' dedim, 'Size bir çay ısmarlıyayım.' Baktım muhabbet açıldı, 'Nerelisin?' falan filan. 'Ama,' dedim 'Bakin nereli olduğumu söylersem, lütfen bu masadan kalkmayın. Diyarbakırlıyım.' Baktım hemen rengi değişti. 'Ya,' dedi 'çayımızı içip kalksak?' İnsan kendini bir tuhaf hissediyor. Yani ben hayvan mıyım, herkes benden uzaklaşıyor. Yani böyle utandırıcı geliyor. Ben ne yapmışım ki herkes benden uzaklaşıyor?"

Rojda, Kürt stereotipine uymadığı için Diyarbakır'da yabancı olarak algılandığını aktarıyor:

"Kürt isen kötü giyinirsin, hafif köylüsündür. Kabaca konuşursun, kıro olman lazım. Böyle bir dizilerimiz var ki hâlâ aşiretten çıkamadık, bir lehçeden çıkamadık. Diyarbakır'a gittiğimde de çok tuhaftı karşılaşmam. 'Çekim yapıyoruz. Hanımefendi nereden geldiniz?' falan. 'Ben Diyarbakırlıyım, bir yerden gelmedim.' 'He, Diyarbakırlı mısınız?' Hani bazen bu Diyarbakır'da da olan bir şey."

Ali, dış görünüşünün kamusal alanda nasıl algılandığını etkilediğini düşünüyor:

"Zaten hani teninizin renginden kaynaklı, bunu çok yaşıyorsunuz. İnsanlar size bir yerden bakıyor, siz anlamıyorsunuz. Bir şekilde fazlalık olarak görülüyorsunuz. Biliyorsunuz aslında; ama anlayamıyorsunuz, itiraf edemiyorsunuz. Bunun çok kötü bir psikolojisi var. Gittiğiniz her yerde sizleri işaret olarak gösteriyorlar. Barınamıyorsunuz. Gelip bir kahvede çayınızı içtiğinizde kimse sizinle oturup kalkmıyor. İlle insanların gelip de sana hakaret etmesine gerek yok, bakışlar çok şey anlatıyor. İletişime geçemiyorsunuz, bir şekilde kapalı yani. Bilinçli mi bilinçsiz mi, onu bilemem; ama bir şekilde kapalı."

Asım, bu karşılaşmaların hem kültürel hem de sınıfsal boyutuna dikkat çekiyor:

"Mesela elbise alıyorsun, paran var; o adam seni umursamıyor. Üstüne başına bakıyor, aksanına bakıyor, seni takmıyor. Ama bakıyorsun işte nazik, daha diksiyonu güzel birisi geliyor, o süper böyle saygılı. O zaman anlıyorsun işte bir şeylerin farklı olduğunu."

Diyalog

Haydar Darıcı

Sözlü tarih ve etnografi yöntemleriyle üretilen bilginin araştıran ve araştırılan arasındaki-ve ve aslında bu ikiliğin kendisini de çoğu zaman bozan-bir diyaloga dayandığı söylenir genelde. Yalnız bu diyalog gerçekten bire bir midir? Yaptığımız görüşmelerde gençlerin kime konuştuğu ve sözlü tarihçiyi nasıl algıladıkları, aslında ortamda bir üçüncünün de varlığına işaret ediyordu. Bu, kimi zaman kamu kimi zaman da kafalarındaki sözlü tarihçiydi. Bire bir denilen durum ise nadirdi.

Hem Diyarbakır'da hem Muğla'da gençlere ortak tanıdıklar yoluyla ulaştığımız için kısa bir sürede iyi ilişkiler kurmuştuk. Gençler genellikle rahat konuşuyor, mülakatlar sohbet havasında uzayıp gidiyordu. Özellikle Diyarbakır'da, Kürt olmam ve daha önemlisi politik meselelerde görüştüğüm gençlerle benzer düşünmem bu yakınlığı arttırdı diyebilirim. Ama tüm bu yakınlığa rağmen, ve beni de artık iyi tanıyor olmalarına rağmen, mülakat sırasında sanki karşılarında Kürtlerin hakları konusunda düşüncelerini değiştirebileceklerini düşündükleri bir Türk ve/veya Türk kamuoyu vardı. Diğer bir deyişle, Diyarbakırlı gençler hep kamusal alana konuşuyor, kendilerini ve neden yıllardır bir mücadele içinde olduklarını anlatmaya çalışıyorlardı. Bu yüzden sözlü tarih her ne kadar bire bir bir ilişkiye dayansa da bu gibi durumlarda kamusal alanı temsil eden hayali bir üçüncüyü de kapsıyor. Ayrıca yine bu durum gösteriyor ki sözlü tarihçinin kimliği önemli olsa da kimi zaman mülakat sırasında kişinin kime konuşacağını, neleri anlatacağını ve bunları nasıl anlatacağını direkt olarak etkileyebiliyor. Gençler bu mülakatları seslerini duyurabilecekleri bir alan olarak gördüler ki bu projenin temel amaçlarından biriydi. Bu yüzden görüşme yaptığımız odada görüşmecinin dışında sadece ben olmama rağmen sanki asıl muhatap varlığını unutturmaya çalıştığım kayıt aleti oldu.

Araştırmanın Muğla ayağında ise bu bire bir ilişki başka bir nedenle bozuluyordu. Kimi görüşmelerde benim kim olduğumun bir önemi yoktu. Ama bu, gençlerin kamusal alana konuşmalarından değil; benim onlar gibi olduğumu, onlar gibi düşündüğümü varsaymalarından kaynaklanıyordu. Diyarbakırlı gençler kendilerini çoğunlukla marjinde

hissettikleri için kendileri gibi düşünmeyen ve kendileri gibi olmayan çoğunluğun farkındaydılar. Ama kendilerini çoğunluğun bir parçası ya da çoğunluğun kendisi gibi gören çoğu Muğlalı genç için ben ve diğer proje ekibi doğal olarak onlar gibi düşünüyorduk, özellikle de Kürt meselesiyle ilgili. Bu tabii kafalarındaki Kürt algısıyla da ilgili. Yalnız milliyetçi veya muhafazakar olmayan az sayıdaki gençle yaptığım görüşmelerde tersi bir durum söz konusuydu. Örneğin Dersim’de yaptığı askerliğin kendisini çok değiştirdiğini söyleyen Datçalı Hayrettin’in kamuya konuşmak veya sesini duyurmak gibi bir amacı yoktu. Sadece arkadaşlarına veya ailesine anlatamadığı şeyleri anlatmak, içini dökmek istiyordu. Ayrıca araştırmamızda anlamaya çalıştığımız meselelerden biri, her iki bölgedeki gençlerin birbirlerine dair algıları olduğu için Kürt olmamın onların söylemini nasıl etkileyeceği de başka bir sorundu. Bu nedenle Muğlalı gençlere Diyarbakırlılara oranla kendimle ilgili daha az şey anlattığımı söyleyebilirim, ki bu çoğu zaman bilinçli bir tercih de değildi. Kısacası bir yerde tüm yakınlığa rağmen sana konuşulmaması, diğer yerde zaten sana konuşulmasını isteyememen durumu vardı.

Asım, kamusal alanda düştüğü ikilemi ve verdiği çelişkili tepkiyi de şöyle ifade ediyor:

"Farklı olduğunu anlıyorsun her şeyden önce. Yani orada 'Türk' bir dünya var tırnak içerisinde. Otobüse biniyorsun, konuşurken mesela çekiniyorsun, utanıyorsun. Ya da ısrarla konuşuyorsun, kimliğini kanıtlamaya çalışıyorsun. Bir yandan bastırıyorsun, utanıyorsun konuşmaya, tamam mı? Bir yandan da yüksek sesle konuşuyorsun."

Şilan, özel alanla kamusal alan arasındaki sınırların muğlaklığına dikkat çekiyor:

"Dayım sürekli cebinde Türk bayraklı çakmak taşıyor. 'Ben havaalanında polis kontrolünden geçtiğim zaman cebimden o Türk bayraklı çakmağı çıkardığım zaman bana bir şey sormuyorlar,' diyor. Ya da bu plaka olayı. 21 Diyarbakır plakayla her yerde tutulursun. Ya da artık insanlara tik olmuş, telefonla konuşuyor, çok gülüyorum ona, 'Eğer kim ki dinliyorsa bilmem ne, bak böyle böyle diyorum.' Böyle bir korku var mı ya? Kendi evinin içindesin. Düşün, paranoyak oluyorsun."

Şilan, üniversitede "Kürt" olarak algılanmamasının doğurduğu sonuçları ti'ye alarak aktarıyor:

"İki tane Alanyalı kız vardı. Arkadaşıma, 'Biz de tanışalım, çok tatlı bir kıza benziyor,' demişlerdi. Tesadüfen bunlarla otobüs durağında karşılaştım. Bayağı samimi konuşuyorlar. Konuştum ben de. Bir anda şey dedi: 'Ya sen nereliydin?' 'Diyarbakırlıyım,' dedim. İkisi birden bembeyaz oldular. 'Biz seni İzmirli sanıyorduk.' Ee, İzmirli olsam çok süper arkadaş olur benden demek ki. 'Diyarbakırlısın. Haaa! Öyle mi?' falan yaptılar ve gittiler. Böyle bir şey var mı? İki dakika önce can ciğer kuzu sarması, iki dakika sonra, 'Biz seni İzmirli sanıyorduk, hadi güle güle.'"

Benzer bir saptamayı Hüseyin yapıyor:

"Buraya geldiğim zaman 'Diyarbakırlıyım,' dediğim zaman biraz beyaz tenli, tarzım biraz değişik olduğu için, 'Sen Diyarbakırlı değilsin.' Hayatında Diyarbakır'a gitmemiş adam. Hayır, Diyarbakırlıyım ben! Diyarbakırlı profili mi vardır yani sabit? Sırf 'Diyarbakırlıya' benzemediğim için benimle gelip arkadaş olanlar var."

Rojda, neden Kürt olarak algılanmadığını analiz ediyor:

"Bir, hiç aksanımın olmaması. İki, tırnak içerisinde aynı şeyi giyiniyorsan, aynı şeyi yiyorsan, aynı şeye ilgi duyuyorsan, büyük ihtimalle bir Kürt buna ilgi duymuyordu algısı. Atıyorum, Şebnem Ferah dinliyorsa, o da dinliyorsa, tamam ya, bundan şey mi oluyor. Şebnem Ferah dinliyoruz yani. Hani o yüzden galiba kara kaş, kara gözüm; ama hiç şeylere benzetilemezdim. Diyarbakırlılar hani."

Rojda bir yandan da algıdaki toplumsal cinsiyet boyutuna dikkat çekiyor

"Ağabeyim okulda bir şey yaşadı mı? Hiç paylaşmadık ama eminim vardı. Kendini kabullenmede zorluk. Bir erkek için galiba o daha zordu. Ağabeyim biraz daha Diyarbakır erkeği falan. Onun için daha farklı bir durum olmuştur. Birinden hoşlansan mesela, çok farklı yaşam pratiği var."

Esra, Datça'ya göç eden ailelerden bahsederken bu toplumun kamusal alanda görünür olmadığını söylüyor. Bu anlatıda Datçalılarla orada yaşayan Kürtler arasındaki fiziksel, sosyal, ve kültürel mesafe vurgulanıyor:

"Çok fazla görmüyorum, çok fazla dışarı çıkmıyorlar herhalde; çünkü çok var. Mesela kutlu doğum haftası oluyor. Hiç görmediğim kadar kapalı kadın gördüm sokakta. Mesela yeri geliyor, Fenerbahçe şampiyon oluyor, o kadar çok tanımadığım insan vardı ki, hiç görmediğim insanlar. 'Bu insanlar burada mı yaşıyor?' dedim. Sayım yapılırken mesela, hiç görmediğim yerde evler vardı, hiç karşılaşmadığım yüzler. O küçük Datça'da bile araba gitmeyen yerler var, arkadaşımın dağların arkasından gidip bulamadık."

Esra'nın anlatısında Kürt kadını kamusal alanda görünmez ve pasifken Cemal'in anlatısında Kürt erkeği kamusal alanda tehditkâr:

"Bodrumluyum. Bodrum'da, eskisi gibi, kışın gece 1'den sonra ara sokaklarda ben erkek olmama rağmen yürüyemiyorum. Asarım, keserim gibi onlarda bir kabadayılık. Dışarıdan gelenler de eğitilmiş olsun diyorum. Kendileri zorluyorlar, yani hadlerini zorluyorlar. Yani onları dışlayan falan yok aslında, Kürt-Türk ayrımı yapan yok. Ama Bodrum'da hani bu seviyeye getirdiler. O şekilde yani. Kendileri dışlatıyorlar."

Benzer bir şekilde, Bodrum'da bar işleten Hayati'ye göre, Bodrum'daki ekonomik sorunların arkasında Kürt erkeklerinin kamusal alandaki davranışları yatıyor:

"Sen buraya geliyorsun tatile. Rahat içelim, sıçalım, dağitalım, sevişelim, ama kimse bize hesap sormasın. Ya arkadaş, biz burada elli tane adamdan laf yiyeceksek ben Bodrum'a niye geleyim? Bunun tek sebebi var. O göç. Para olarak hani turist yok artık. Bitti. Sebebi, ben yüzde seksen bu işe bağlıyorum. Ekonomi, bilmem ne yüzde yirmisini oluşturur. İnsanların çocuklarına tecavüz edildi, karıları taciz edildi, paraları çalındı. Doğudan gelen vatandaş burada gezen her kadını sanki hemen alıp götürüyem gözüyle görüyor."

Muğla'da görüştüğümüz gençlerin Kürtlere ilişkin anlatılarında kültürel ve ekonomik meseleler öne çıkarken savaşa referans yapan azdı. Doğan'ınki gibi bir yaklaşım nadirdi:

"Ya yanlış anlaşılmasın da ben Kürtleri sevmiyorum. Marmaris'te her adım attığımda önümden mutlaka üç tane Kürt geçiyor. Neden sevmiyorum? Ülkemiz-

de ‘şehit’ dediğimiz bir olay var. Sevmiyorum. Yolda şuradan geçse laf atarım. O dereceyim. Ama hani yanlış anlaşılmasın. Onları ayırdığımdan değil, sevmiyorum sadece. Teröristlere daha yakındır bence.”

Rojda’nın Muğla’da yaşamış olması Muğlalıların algısını anlamasını kolaylaştırıyor:

“Uzaktan bir milliyetçilik var. Tanımadan, bilmeden yapılan bir milliyetçilik var. O yüzden bir şeyler değişebilirmiş gibi geliyor. Benim çok yakın arkadaşlarım vardı ve biz hiç birbirimizi tanımadan çok güzel vakit geçirdik. Ama bir şekilde bir kod da var. Muğla’da bunu hissedebiliyorsun. Bir eylem olduğunda bütün evler Türk bayrakları asıp, sen asmadığında, ‘Bu ev asmıyor.’ Düşününce, onlar için doğal bir şey. Neden yapmıyorsun ki? Benim için çok anormal ama onlar için çok doğal. Bazen onlar kendi kanıksadıkları şeylerden dolayı çok farklı geldiği için de tepkilerini koyuyorlar. Ve Türkiye’de de bir şekilde medya ve politika başka ilerlediği, bire bir tanışmadığın için kendi derdini anlatma ihtimalin çok zor.”

Lütü’ye göre “batı”da algıların ötesine geçilememesi önemli bir sorun:

“Bugün İstanbul’da ve Adana’da niye bu kadar sorunlar çıkıyor? Niye? O insanlar birbiriyle yaşayamıyor. Ben on beş senedir bu şehirde yaşıyorum, hâlâ zorluklarını görüyorum kendi açımdan. Sen o insanı bütün kültüründen, geçmişinden, yaşamından koparıyorsun, gideceksin diye dayatıyorsun, insanları gerçek hayatlarından ediyorsun. Ege’deki insan rahatsız oluyorsa bu gerçekten sadece, sadece diyorum; çünkü illa ki onun da suçu var, rahatsız ediyorsa sen suçlusun bir kere. Ama eğer o adam onu rahatsız ediyorsa sadece o adam da suçlu değil. Ege’deki insan da biraz empati kurmasını bilecek. Bu adam benim başıma bela olmuş gelmiş. Hele bir gideyim, sen niye geldin ya? Sen manyak mısın geldin buraya? Ne derdin var? Yok. Sen busun, onlar bu. Ha? Onlar bu! Gitmeyin onların yanına, gitmeyin!”

Semiha da deneyim farkının yarattığı sınırları vurguluyor:

“Batıda hep diyorlar ki: ‘Böylesiniz! Şöylesiniz!’ Yani bizim yaşadığımız gerçekten kolay şeyler değil. Onların hiç köyü yıkılmadı, onların hiç evleri yıkılmadı. Yani düşünebiliyor musunuz? Anne evladını dokuz ay karnında taşıyor, doğuruyor, büyütüyor, sabahlıyor. Hastalığında başının ucundadır. Sen bu evladını yetiştir yani, sonra gönder dağa. Yani hiç kimsenin içi elvermez. Bire bir kendi annemin üzerinde görüyorum.”

Diyarbakırlı gençler, yaşadıkları karşılaşmalara tepki olarak uyum sağlamaya çalışıyor, içe kapanıyor veya öfkeyle kendilerini savunuyorlar. Örneğin Şılan, ta-tillerde Diyarbakırlı olduğunu gizlediğini söylüyor:

“Tatil döneminde çevrendekiler oralıların çocukları. Diyarbakırlı olduğumu saklama ihtiyacı duyuyordum. Beni oyuna almazlarsa, beni yadırgarlarsa. Ni-

ye böyle bir ruh hali içinde olduğunu bilmiyorsun. Niye Diyarbakırlı olduğunu için utanıyorum?”

Hatice, Datça’da büyüyen Kürtlerin uyum sağlama çabalarını değerlendiriyor:

“Buradaki Kürtler, Kürtler için bir şey yapmıyorlar. Benim ekmeğim nereden geliyor, benim menfaatim nerede, benim arkadaşım nerede, ben de oradayım. Ben de onların arasına karışayım. Hepsini bir çıkarı için, bir menfaati için onlara yanaşıyor.”

Diğer bir tepki içe kapanma. Bunu Şilan şöyle ifade ediyor:

“Sürekli Kürt olana yöneliyoruz. Kişiliğinde kötü bir insan bile olsa, sırf Kürt olduğu için o insanla irtibat kuruyoruz. Milliyetçi oluyoruz belki. İster istemez oluyoruz. Çünkü istemiyorlar bizi. Tabii herkes için konuşmuyorum, genelde istemeyenlerle karşılaşılıyor.”

Ümit, göç etmek zorunda kalan gençlerin karşılaşmalarda yaşadıkları kafa karışıklığını ifade ediyor:

“Kendi üzerimden düşündüğüm zaman bana memleketimi iade etseler, kimseyle sorunum olmayacak; ama işte memleketimden koparıldığım için ben belki hayatımın önemli bir kısmını topluma yabancı olarak geçirdim. Herhangi bir ortama girmeden ya da işte insanlarla bir diyalog geliştirmeden. Düşünsene yani köydeyken işte üç yaşından beri insanlara selam vermeye başlıyorsunuz. Yetmiş yaşındaki dedeye selam veriyorsunuz. Ama sürekli koparıldığınız için, üçüncü göç yani üç evreli bir hayatın sonunda o yetmiş yaşındaki insanı bile tehlike görüyorsunuz. Belki ben onun yüzünden mi buradayım? Yani oturmuş yaşlı bir adam güneşleniyor. Yani onun dışında bir şey yok ama ben onu bir tehlike olarak görüyorum. Ama mesela kendi topraklarımda olmuş olsam ben bunu öyle görmeyecektim. Orada olmuş olsaydı, geçerken elini öperdim, bana para verirdi. Ha şimdi ben acaba gidip elini öpersem n’apar; döver mi, söver mi, sever mi? Emin değilsin, hiçbir şeyden emin değilsin.”

Hüseyin, Muğla’daki Kürt öğrencilerin içlerine kapandıklarını aktarıyor:

“Başta çok eleştiriyordum; bir kafeye oturuyorlar, gittikleri tek yer orası. Herkes de biliyor ki Kürt öğrencilerin yeri Kırmızı kafe. Niye böyle, diyordum. Eğer hakikaten bir şeyin mücadelesini veriyorsan dışarıda vereceksin. Yoksa gidip dernekte oturup birbirinle nereye kadar yani. Ben sana ne katabilirim, sen bana ne katabilirsin? Mesela Toplum Gönüllülerindeydim, çok eleştirildim. TOG ne, sen TOG’a niye gidiyorsun? TOG’a gideceğine bizim derneğe gel. Partiye gel. TOG, kendimi daha rahat ifade edebildiğim ve bence mücadeleyle en iyi şekilde yürütebileceğim bir yer. Çok çeşitli insanlar. Kendinden olan insanlar da var, kendinden olmayan insanlar da var. Sonuçta benim bir siyasi düşüncem var. Başkası ona saygı duymadıktan sonra ben ona nasıl saygı duyayım yani.”

Asım, farklı olarak görülmenin farklılığı pekiştirdiğini ve Kürt kimliğinin özellikle Diyarbakır dışında oluştuğunu düşünüyor:

“Orada berbere tıraş olmaya gidince ya da bir hipermarkete bir şey almaya girdiğinde konuşmanızdan tutun giydiğiniz kıyafetlere, yürüyüş tarzınızdan tutun birbirinizle iletişiminize, her şey o kadar farklı ki. Size yönelik o insanın bakışı, duruşu, yanınızda işte daha tırnak içerisinde ‘Türk’ olan birisinin davranışı. Aynı değilsiniz ya da siz ötekisiniz, dışarıda tutulansınız. Ben lise ikiye kadar her yıl İstanbul’a inşaata gittim. Oradaki her bir deneyim, her bir tecrübe, her bir karşılaşma beni harekete, bu kimlik politikasına daha fazla yaklaştırdı.”

Berlin’de yaşayan Şengül, Hazro’dan Ankara’ya gittiği zaman belki ilk defa kendisine dışardan bakar:

“İlk Ankara’ya gittik. Her Diyarbakır’a gittiğimde sevinirdim ama Ankara’ya gitmek daha ‘Vav!’ dediğim bir olaydı. Metrosu vardı, oraya girmek için o demirler böyle iniyor çıkıyor, ilk defa işte biniyorsun, çok tuhaftı. Çok hoşuma gitmişti, fotoğraflar almıştım. Ama orada dışlandığımı da farkettim. Mesela giyim kuşam bile olsun, tavırlardan olsun, onlardan çok farklı olduğumu. Onlarla biz aynı değiliz ayrımına vardık yani.”

Fevzi, dışlanmanın neden olduğu öfkeyi ve sonuçlarını anlatıyor:

“Mesela gider bir iş yerinde çalışırdık. İşte bir asker ölüyordu, iş sahibi, televizyon, ‘Bak, orospu çocuğu Kürtler,’ derdi. Bunu sana hissettirirdi yani. Çalışamıyorduk. O seni ötekileştirme. Bu seni kopuşa götürüyordu. Onun için bunu yapıyordum. Bir grup olmuştuk. Bazen birçok kişi cezaevine düşebiliyordu. Ben sadece on üç kere cezaevine girdim. İlk girdiğimde on dört yaşımdaydım. En son on beş aylık bir ceza yatmıştım. O zaman organize suçtan almışlardı. Mesela birçok arkadaşımız vardı, keserlerdi kendini. Kendine zarar verirdi. Vücudunu kesen bir insan, cebran pek şey yapamıyorlar ona. Şimdi kesik vardır ya, elektrik veremiyorlar sana fazla. İşte askıya alamıyorlar seni, çünkü kesiktir ya vücut her yer.”

Hadi de ekonomik ve politik olarak ezilmiş olan gençlerin tepkilerini dile getiriyor:

“Genelde okulun çocukları hep böyle alt kesimden, zaten onlar ondan sonra İstanbul’u işgal etmeye başladılar. O çocuklar yaptılar yani, o dönemin çocukları. Bir yoksulluk yaşamışsın, ezilmişsin. Dil yok, kültür yok, hiçbir şey yok. Bunlar büyümeye başladılar. Atıyorum işte 13-15 yaşına geldikleri zaman, hepsi ‘batı’ya. ‘Batı’yı işgal etmeye gittiler. Bu ezilmişlikten gelen bir şey midir? Yoksulluktan gelen bir şey midir? Ya da hırçınlıktan gelen bir şey midir? Gruplar halinde gittiler insanlar. Ve İstanbul’da da bir ton dangalak işler de yaptılar. Haklıydılar. Haklıydılar, çünkü ben birkaç sene önce Antalya’ya gittim. Buradan bütün arkadaşlar gittik, orada kitabevimiz vardı. Kitabevi tayfası. Karşıda işçi Kürtler var. Dangalaklar kalkıp bunlara silah milah sıkmışlar. Niye? Kürt

diye. Ulan sizin pompanızı çeken Kürtler, inşaatınızı yapan Kürtler, yolunuzu yapan Kürtler. Ondan sonra bara giremeyen Kürtler, sahile giremeyen Kürtler. Yani bu kadar niye insanı asileştiriyorsunuz? Bütün ağır işlerde Kürtler çalışıyor. Biz gittik orada cephe kurduk. Bi gelin, bi konuşak. Niye yani, amaç nedir? Sen kendi kültürüne, kendi turizmine, kendi ülkesine yabancı olacak bir insan yaratıyorsun.”

Semiha dışlanmaya tepkinin öfke ve dışlama olduğunu aktarıyor:

“Geçenlerde bir müşterimiz geldi. Polisin eşi. Diyor, ‘Diyarbakır halkından nefret etmeye başladım. Üç aydır ev arıyorum, ev vermiyorlar. İşte ben korkuyorum, evde kalamıyorum. Benim kocam olaylardan eve gelemiyor,’ falan. ‘Hop! Hop!’ dedim. Aynen böyle dedim vallaha, çekinmedim. ‘Zeynep, yani kusura bakma. O insan niye vermiyor? Hepsı acı çektiği için sana ev vermiyordur. İnsanların çocukları hep cezaevlerinde. Bir taş yüzünden otuz-kırk yıl hapis yiyor. O yüzden vermiyorlar. Farklı bir şeyden dolayı değil,’ dedim.”

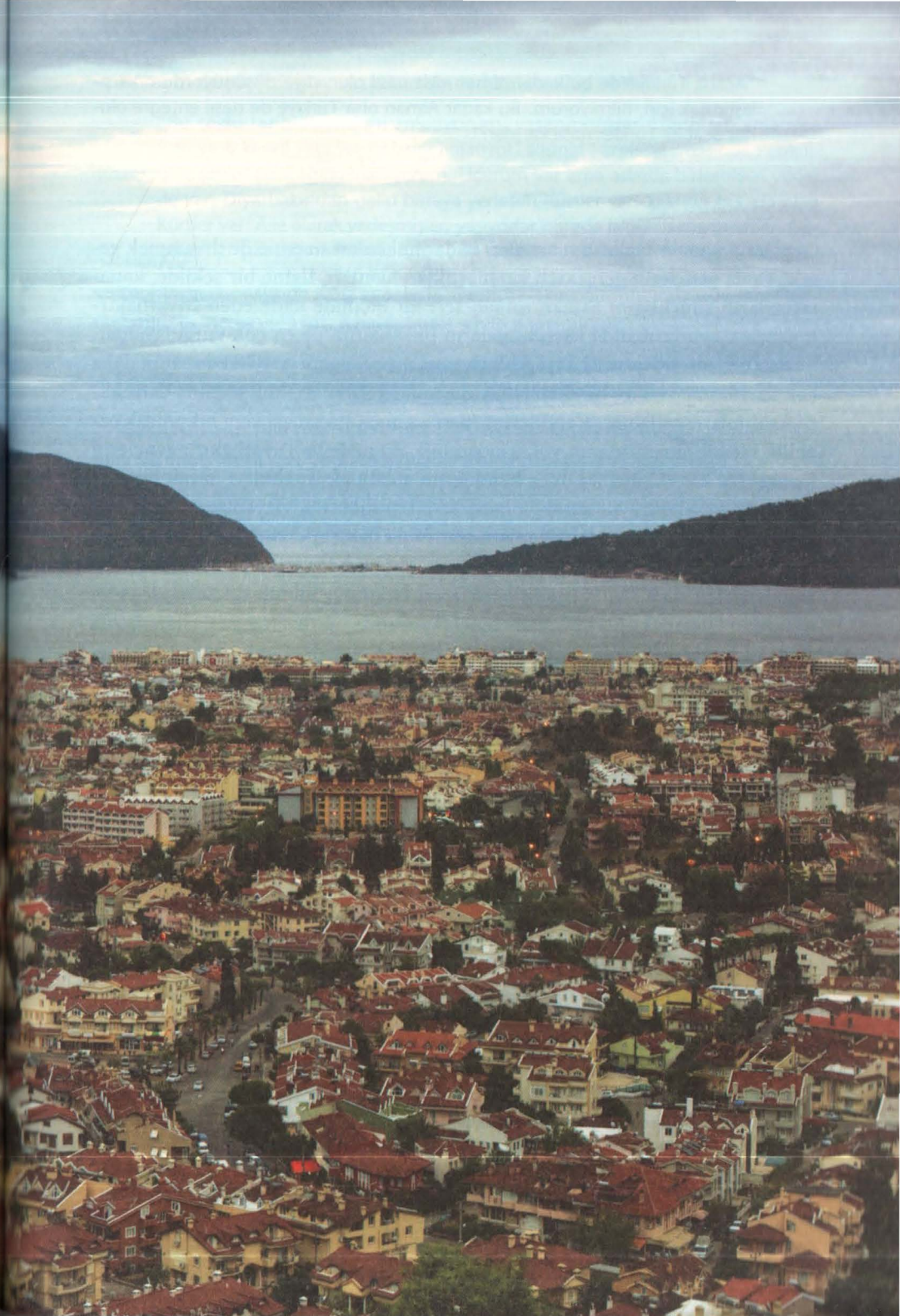
Muğla’daki karşılaşmaların sınırlarını gösteren en manidar olay, 12 Mayıs 2010 tarihinde üniversite öğrencisi Şerzan Kurt’un polis Gültekin Şahin tarafından öldürülmesi. O geceyi ve sonrasını Hüseyin anlatıyor:

“Biz o gece arkadaşlardaydık. Tam da o olayın olduğu yere yakın. Tam evin karşısında birahane var. Ülkücünün teki bağılıyor, ‘PKK basmış, Kürtler sizi yaşıtmayız burada.’ Tabii öncesinde ne olduğunu bilmiyoruz. Meğersem bizim bir kız arkadaş geçiyor oradan; bunlar laf atıyor, siyasi anlamda laf atıyorlar. Bizim erkek arkadaşlar da duyunca geliyorlar. Bunlar kavga etmeye başlıyorlar. Polis geliyor, ayırıyor bunları, bizim arkadaşlara diyor ki, ‘Siz işte bu yoldan evlerinize dağılın, biz bırakmayız o yoldan gelsinler.’ Tabii bizimkiler saflar, polisin gösterdiği yoldan gidiyorlar. Gidince ülkücüler çıkıyor bunların önüne. O sırada polisin teki sıkıyor. Şerzan’a denk geliyor. 19 Mayıs günü öldü. 19 Mayıs hani gençlik bayramıydı falan ben de Face’e yazmıştım. Sınıf arkadaşlarım, muhabbetim olan kişiler, altına yorum yazmışlar, ‘En iyi Kürt, ölü Kürttür,’ gibi. Allak bullak oldum. Diyarbakır’a gidip Muğla’da okuyorum dediğin zaman direk Şerzan’la anılmağa başlıyorsun. Orası bedel ödemiş bir yer gibi görülüyor artık.”

Adem, içinde yaşadığı Alman toplumuyla karşılaşma alanının sınırlarını vurgularken Muğla’daki Diyarbakırlılardan çok farklı değildir bakış açısı:

“Burada yaşamama rağmen Alman kültürünü çok iyi tanıdığımı iddia edemem. Hiçbir zaman, atıyorum yani, bir Noel’e davet edilmedim. Biz evde kutlardık Noel’i de, yani, Almanlar tarafından hiç davet edilmiş değilimdir mesela.”

Yine Berlinli Duygu (21), “En sevmediğim soru, ‘Sen nesen?’ Bu soruyu hiçbir zaman anlamadım,” der. Fakat bir yandan da şu ilginç soruyu sorar:

“Acaba Türkiye’de bu kadar Alman olsa nasıl olur, diye düşünüyordum karşılaştırmak için. Bilmiyorum. Bu kadar Alman olsa Türkiye’de nasıl entegre olunur acaba? Türkler nasıl karşılar?”

KARŞILAŞMALAR

Gençlerin karşılaşmalarının sınırları kadar imkânları üzerine de düşünmek gerek. Ya da gençlerin gerçekten karşılaştıkları alanları. İlginç bir şekilde, karşılaşmaların sınırlılığını zaman zaman sert bir biçimde ifade eden Diyarbakırlı gençler, aynı zamanda karşılaşmaların imkânlarını da en çok vurgulayanlar. Bunun nedenleri arasında Diyarbakırlı gençlerin Muğlalı gençlere nazaran daha çok karşılaşma ve bire bir deneyim yaşamaları ve sivil toplum alanına daha aktif katılımları sayılabilir. Kendilerini “batı”ya anlatma çabası yeni bir politik öz-nellik biçimi oluşturma yollarından biri. Bu nedenle Diyarbakırlı gençlerin fiziksel bir karşılaşmadan önce kendilerini anlatmak istedikleri hayali bir ötekiyle söylemsel düzeyde sürekli olarak karşılaştıklarını söyleyebiliriz. Buna sözlü tarihçiye yaşam öykülerini anlatmalarını da dahil edebiliriz. Sözlü tarih görüşmelerinde, mülakat yapan kişinin kimliğinden bağımsız olarak görüşmecilerimizin hep “batı”ya konuştuklarını farkettilik. Bunun da ötesinde, sözlü tarihin Diyarbakırlı ve Muğlalı gençler arasında bir diyalog ya da karşılaşma alanı yaratması projemizin temel hedeflerinden biriydi. Çünkü hikâyeler üzerinden bir ortaklığın kurulabileceğini düşünüyoruz. Projemiz aynı zamanda fiziksel bir karşılaşmayı da hedefliyordu. Bu nedenle, projenin başlarında İstanbul’da düzenlediğimiz atölyede iki şehirden gençleri bir araya getirdik ve hem sözlü tarihi hem de bu yöntemin farklı gruplar arasında kurabileceği bağları konuştuk. Atölyeye katılanlardan biri olan Gülay atölyedeki tartışmalar ile ilgili şunları söyledi:

“Aslında şöyle düşünüyordum mesela ben gelmeden önce. Kesin diyordum hani arkadaşlar böyle çok fazla şey değillerdir. Çünkü batıdan gelip de Dicle Üniversitesinde okuyan arkadaşları görüyoruz. Genelde böyle pasif, işte kız arkadaşıyla ya da erkek arkadaşıyla bir şeyler yapan, sadece eğlenme üzerine bir hayatları var. Onları da öyle düşünüyordum. Bizimkiler onları orda mort eder, çok fazla konuşurlar diyordum. Arkadaşları görünce çok hoşuma gitti gerçekten. Hiç böyle bir şey beklemiyordum. Batıda olan birilerinin bu şekilde baktığını bilmiyordum. Çok hoşuma gitti gerçekten ve arkadaşlar gerçekten çok büyük bir birikime sahip, onu farkettilik. Yüksek lisans yapan arkadaşlar özellikle. Yani bu şekilde beklemiyordum açıkçası. Daha böyle ön yargılı, kalıp şeylerin dışına çıkmayan kişiler bekliyordum karşımda. Değillermiş. Gayet kendilerini geliştirmiş kişilerdi.”

Hüseyin de projeden ve sözlü tarihin imkânlarından söz ediyor:

"Bu sözlü tarihle kendimi anlatıyorum, yaşanmışlıklar üzerinden anlatıyorum ve o kendi yaşanmışlıklarını anlatıyor. İkisinin karşılaştırılmasından çok ilginç şeyler çıkacağına inanıyorum. Uçurum var ama aslında birleştikleri yerler de var. Diyarbakır'dan gelip buraya yerleşen Kürtler var. Yıllardır burada olan Kürtler var. Aile olarak yerleşmişler, yaşıyorlar burada Muğlalılarla beraber. Güzel şeyler çıkacağına inanıyorum sözlü tarihte."

Karşılaşmalar aslında Kürt gençlerinin kimliklerini olumlu anlamda sahiplenmelerine de neden oluyor. Ahmet bunu şöyle ifade ediyor:

"Oraya gittikten sonra Kürtlüğünün de daha fazla farkına varıyorsun çünkü teorini geliştiriyorsun. Doğuda duygusallığın teorisinin üstünde bir yerde."

Karşılaşmanın imkânlarından biri de karşılaştırmalı bir bakış açısı oluşturmak. Ahmet, bunu sivil toplum çalışmalarına borçlu olduğunu düşünüyor:

"Biz aslında dışarıdan çok bakamıyoruz. TOG'un içerisindeyken en çok algıladığım şey o."

Karşılaşmalar sayesinde Diyarbakırlı gençler kendi toplumlarına daha eleştirel bakabiliyorlar. Rojda, farklı olanın her zaman kabul görmede zorlanacağını düşünüyor:

"Ben 'batı'daki bir yere dahil olarak ne kadar horlandıysam, burada başka bir yerden gelmiş bir insanın dahil olma noktasında sıkıntı yaşayabileceğini düşünüyorum, algılayabiliyorum."

Asım, Dicle Üniversitesinde öğrenciyken bir karşılaşma alanı olarak sivil toplumu nasıl keşfettiğini anlatıyor:

"Son sınıfta 'ODTÜ'den Dicle'ye kardeşlik köprüsü' diye bir mesele vardı. İşte kaç yıl önce Hakkari'ye gitmişler. Onun böyle güncel bir şeyini denediler. Dicle'ye geldiler. Biz onları ağırladık. Sonra bizi oraya davet ettiler. Bir sürü insanla tanıştık, evlerinde kaldık. Bu benim için inanılmaz bir motivasyon oldu. İnsanların orada kendilerine yeni alanlar açabildiklerini gördüm. Ve hızlı bir şekilde bunun üzerine düşünmeye başladım."

Mehmet, benzer bir projede gözlemlediği benzerlikleri ve farklılıkları vurguluyor:

"Yaz tatilinde dönemsel projeleri oluyordu. Hayatımda ilk defa on beş gün kamp şeklinde hiç tanımadığım insanlara yardım ederek bir şeyler yaptım. Birçok yerde birçok insanla karşılaştım. Mesela burada eksik olan birçok şey, orada da eksik. Ama birbirimizden kopuk olduğumuz için, bu şeyler sadece bize reva görülüyor diye düşünüyordum. Ama baktım orada da yok. Ama orada savaş yok, burada savaş var. O da işin ayrı bir boyutu."

Amcam Amcama Karşı

Adnan Çelik

1994 yılında ben henüz 11 yaşındayken yeni yaptığı iki katlı muhteşem evini terketmek istemediği için geçici köy korucusu olmayı kabul eden amcam, bir ağustos gecesi PKK gerillalarının düzenlediği baskın sonucu hayatını kaybetti. Birkaç ay sonra ise, bu defa, PKK saflarında savaşan gerilla amcam Türk ordusu tarafından öldürüldü. Hâlâ kısık bir ağlama sesi bana o gece karanlığında ağlamaktan nefesi kesilen annemi hatırlatır ve ne zaman amcamın bedeninin paramparça olmuş görüntüsünü düşünsem aklıma hayatımda ilk defa ağladığını gördüğüm babam gelir.

Korucu olan amcamın cenaze törenindeki o mahşeri kalabalık ve ayları bulan ağır yas sürecine rağmen gerilla olan amcamın cenazesi ilçe merkezindeki mezarlıkta apar topar defnedildi ve aile içinde çok az kişi cenaze törenine katılabildi. Aynı aileden iki ayrı bireyin tercihlerinden dolayı maruz kaldığı bu farklı muameleler çocuk yaşına rağmen beni çok şaşırtmıştı. Korucu olan amcama dair anılar hep canlı bir şekilde dile geliyor ve aktarılıyorken, gerilla olana dair çok güçlü bir sessizleştirme olageldi aile içinde.

Korucu olan amcam daha önce öldürüldüğü için aile içinde PKK'ye karşı büyük bir öfke ve düşmanlık vardı. Ama birkaç ay sonra gerilla saflarına katılan diğer amcam da Türk ordusu tarafından öldürölünce aile içinde büyük bir kriz ortaya çıktı. Bu kriz öyle bir şeydi ki hem aile içinde derin ayrışma ve çatlaklar oluşturdu, hem de dışarıya karşı eziyet verici bir suskunluğa dönüştürdü herkesi. PKK ya da devlet, herhangi bir tarafa meyil etmeniz ölenlerden birine yönelik büyük bir ihanet anlamı taşıyordu. Korucu olan amcamın koruculuğu kabul etme motivasyonundan dolayı, ölüm şekli hep daha haksızca karşılandı aile içinde. Çünkü o, uzun emekler verdiği evini terketmek istemediği için korucu olmayı kabul etmiş, PKK'ye herhangi bir düşmanlık beslememiş; ama bir gece baskınında mevzisine atılan bomba ile paramparça edilmişti. Gerilla olan amcam ise kendi isteğiyle çıkış yaptığı için, ölümü daha dirayetli karşılanmıştı. Aile içindeki bu algı ve acıları hiyerarşik kılan bu tutum hep gerilla olan amcamın aleyhine oldu. Ta ki aile içindeki yeni kuşak bireyler çoğalana dek. Benim yaş aralığıma tekabül eden bu kuşak, aile içindeki bu trajedinin faillerini ve mağdurlarını yeniden sorgulamaya

başladı. Gerilla olan amcamın sessizleştirilen hikâyesi yeniden dolaşıma girmeye, bedel kategorisinde bir değer olarak yeniden kurulmaya başlandı.

İşte böylesi bir arka planın varlığı ve farkındalığı ile yaptığım bir görüşme hem kendi kişisel politik tarihim hem de aile tarihimle ilgili çok önemli etkiler yarattı bende. Proje kapsamında yaptığım onca görüşme içerisinde beni en çok etkileyen görüşme tam da bu aile trajedisi ile ilgili olanıydı. Gerilla olan amcamın oğluyla hayal meyal hatırladığı babası hakkında konuşmak. Aile içindeki bu çok boyutlu yarılma ve gerginlikler bir yana, korucu olan bir köyde ölen bir gerillanın ilk oğlu olmak! Yıllar yılı tek odalı evlerinin duvarında üstü bir örtü ile örtülmüş o baba portresi ile ilk karşılaşma anı! Yıllar yılı aynı köyde yaşadığımız, aynı aile içinde büyüdüğümüz bu kişi ile babasını ilk defa bu görüşme sayesinde konuşabildik. Daha öncesinde ne ben bu konuyu konuşmaya cesaret edebilmişim ne de o bunu bana anlatma fırsatı bulmuştu. O süreci kendi deneyimleri üzerinden anlattıkça, aynı zaman içerisinde aynı olaya nasıl bambaşka algılar, tarihler, suskunluklar sığdırabildiğimize şaşırdım. Son otuz yıldır süregelen savaşın kendi kişisel hikâyelerimizde kırdığı o derin fay hatlarını düşündüm. Kürt aile yapısını paramparça eden ve bireylerin duygularına rağmen işleyen o acı karabasanın içinden konuşan bizleri...

İslâmî sivil toplum deneyiminin kendi üzerindeki etkisini anlatır:

“TOG’la bir internet sitesi üzerinden tanıştım. İlk kez daha sosyal bir topluluk gördüm, daha farklı insanlar. Birbirimizi değiştirdik ve etkileştik. Oldu yani. O yüzden dedim ya, ben kimsenin düşmanı değilim. İstedığı kadar düşman görsün beni. Ben düşman görmem yani. Manyak mıyım? Bir insanla oturup bir çay içebiliyorsam yetiyor bana.”

Hüseyin, kendi algılarının nasıl değiştiğini anlatıyor:

“Burada ön yargılarım olduğunu farkettim. Burada onu yıktım. Yaşadım çünkü. Beni ötekileştirdiler, ben niye ötekileştiriyorum ki dedim başkalarını. O konuda inanılmaz faydası oldu Muğla’nın.”

Muğlalı Buket de benzer bir şekilde algılarındaki dönüşümü anlatıyor:

“Mesela Kürtlere karşı bi ön yargım vardı. TOG’da o çok değişti. Artık herkesle konuşabilirim, bir şeyler paylaşabilirim. Artık çok dar baktığımı anladım.”

Doğu’ya ilk gidişi bir sivil toplum projesi yoluyla olan Cenk, hem bu deneyimi, hem döndükten sonra kendi çevresiyle karşılaşmasını anlatıyor:

“Ben Marmaris’ten kaynaklı, belki de ailemden kaynaklı, biraz o korunaklı yapıyı bünyemde barındırırım. Biraz muhafazakar olduğumu düşünürüm bazı konularda. Mesela Van projesi çıktığında, ‘Hocam ben gelmeyeceğim, çalışıyorum Marmaris’te.’ Ve zorunluluktan gittim aslında oraya. Ama bir ay sonra ağlayarak geri döndüm, oradan ayrılmak istemedim. Mardin’den dönüşümde, yaşadığım şeyleri aktarıyorum, bir arkadaşım dedi ki, ‘En iyi Kürt, ölü Kürttür.’ Dedim, ‘Masadan kalkmak istiyorum.’ Karşımdaki insanın görüşlerini değiştiremeyeceğimi çok iyi biliyorum. Ama en azından dönüştürebileceğimi biliyorum. Bunun için yoğun bir uğraşım, çabam yok; ama duruşumla, söylemlerimle, herhangi bir şey için yorumumla insanlar bunu anlıyorlar ve o yüzden çok da bana bulaşıyorlar.”

En ilginç karşılaşma alanlarından birisi duygusal ilişkiler. Annesi Datçalı olan ve kendisi de Datça’da yetişen Ceyda, annesiyle babasının karşılaşmasını anlatıyor:

“Annemin ilk görev yeri. Hemşire oluyor. İlk tayin yeri Hakkari, orada tanışıyorlar. Babam da Dicle Üniversitesini okumuş, 2 yıllık ön lisans. Sonra 80 döneminde bazı olaylar olmuş, içeri girmiş çıkmış. Bekliyor annem bir altı sene onu. Babamın ailesi de kendi kızları gibi benimsemişler, babamın bir emaneti olarak düşünmüşler.”

Hüseyin, kendisi gibi öğrenci olan ve Datça’nın bir köyünde büyüyen kız arkadaşıyla karşılaşmalarını anlatıyor:

“Bana diyordu ilk zamanlarda, elime silah verseler PKK’lilerin hepsini katledeirim. Ben kimle çıkıyorum falan olmuşum. Ben diyorum ölen askere üzüliyorum. Gerçekten üzüliyorum, sen benim kadar üzülemezsin. Ama diyorum,

gerilla benim kanımdan, canımdan insan. O diyor ki, ben üzülemiyorum. La bii zamanla çok değişti. Ailesi ilk duyduğunda kesinlikle olmaz, hayatta Diyabı bakırlı Kürt, imkansız falan. E mesela beraber Diyarbakır'a gittik, Diyarbakır'ı gezdirdim, bizimkileri gördü. Diyarbakır'dan gider gitmez ailesine fotoğrafları göndermiş, anlatmaya çalışmış, aslında bildiğiniz gibi değil hiçbir şey. Ailesini şimdi değiştirmeye başlıyor."

Şener, Muğla'daki dil farkının bir imkân yarattığını ve Muğla'daki ev arkadaşıyla dil konusunda aralarında bir diyalog geliştiğini anlatıyor:

"Mesela Muğla şivesi oluyor ya, 'Yapıp durum, gidip durum,' falan filan. Ben onları konuşuyorum, 'Hadi gari!' falan, o bana öğretti bu konuşmaları, ben ona gülerim. Mesela bazen ben ailemle konuşurum Kürtçe, o bana güler Kürtçe konuştuğumdan dolayı. Sen ne biçim konuşuyorsun falan filan. Ben Kürtçe öğretirim ona. Kürtçe öğreniyor o da, çoğunu öğreniyor yani. Öğretiyorum ona, bu konuda çok aştı kendini. Hani sonuçta Türktür, Kürttür diye bakmamak gerek. Bu çok güzel bir örneği yani. Bir Muğlalı düşün, Türkiye'nin bir ucuyla, bir ucu Şırnaklı, çok güzel bir örnek. Öyle bir anlattım ki bizim orayı, onlar dedi hep televizyon üzerinden Kürtleri tanıdık. Gezi ayarladık, bütün arkadaşları götürdük. Gezirdik, evlerimizde kaldılar. Bunu gençlerin yapması güzel bir şey."

Milas'ta Kürtlerin çoğunluğu oluşturduğu bir mahallede büyüyen ve ailesi Datçalı ve Milaslı olan Kerimcan ise farklı bir karşılaşma yaşarken kamusal alanda Kürtlük performansını bir nevi "delikanlılık" olarak kullanıyor:

"Bizim mahalleye gelen giden de olmazdı zaten. Kürt mahallesi olduğu için. Top oynardık, kimse bizimle top oynamak istemezdi. Bizim mahalledeki Türk'lere göre onlarla daha iyi yani Kürtlerle aramız. Kürtler insanı benimsedikten sonra kolay kolay bırakmıyorlar. Çok destekçi oluyorlar. Başkaları sevmiyorlar; ama bizim tarafı, bana güzel geliyor. Ben de herkese genelde 'Şırnak, Cizreliyim,' derim böyle. Öyle diyom. Hoşuma gidiyo, bilmiyom. Onlar da çekiniyor falan filan."

Datça'nın bir köyünde yaşayan Hayrettin için ise "doğu'da yaptığı askerlik bir dönüşüm yaratmış. Askerden döndükten sonra kendisini çevresindekilerden farklı hissetmeye başladığını anlatıyor:

"Bir duyduk, 'Hozat' dediler. Orası neresi diyorum. Hozat. 'Allah,' dedim 'bura nere ya?' Komutana sordum, 'Tunceli, Hozat,' dedi. Bir baktım taa neresi! Nası varırsın, nası gidersin? İşte Ankara'ya gittik, sonra bindik İzmir'e gittik, sonra topladılar bizi hemen Elazığ'dan. Vardık Tunceli'ye, her yer kar, bembeyaz. Orada insan yüzü göremedik ki. 14 ay yeşil elbise, siyah bot gördüm, dağ gördüm. Tunç Fm'de Ferhat Tunç'un şarkılarını duydum, başka bir şey duymadım. Askerden geldikten sonra Ferhat Tunç hastası oldum. Arabam vardı, arabamın içinde Ferhat Tunç'tan başka şarkı yoktu. Tabii burdaki insanlar biraz ters bakıyor. Annem dedi, 'Sen Kürt müsün?'"

Doğu'yu ziyaret eden veya orada yaşayanlar için daha olumlu bir algı oluşturunu görüyoruz, her ne kadar bu anlatılarda bahsi geçen yine çoğul bir topluluk olsa da: "Onlar." Görüştüğümüz gençlerden Ceyda, "doğu"da hemşirelik yapan annesinin yaşadıklarını şöyle aktarıyor:

"Çok seviyor. 17 yaşındaymış gittiğinde. Dayım bırakmaya gitmiş. İnmişler otogarda, 'Lojman nerede?' diye sormuşlar. Diyor, 'Datça'da olsa hani dümdüz git işte sağa dön, solda falan deriz biz.' Adam hemen almış bavullarını, önlerine düşmüş kapıya kadar bırakmış. Böyle hani insanlar çok misafirpervermiş."

Marmaris'te büyüyen Cenk'in ailesi de babasının memuriyeti dolayısıyla "doğu"da yaşamış. Oradaki karşılaşmalarını aktarırken annesinin "terör"e-yokluğu yoluyla bile olsa-referans yapması dikkat çekici:

"Annemin anlattığı şeyler ilginçtir. 'Biz eşlerimiz dönene kadar kapılarımız açık otururduk ve bütün komşularım Kürttü. Ben onlara Türkçe kelime öğretirdim, onlar bana Kürtçe kelime öğretirdi. Onlar bana yemek öğretirdi, ben onlara yemeklerimizi öğretirdim ve hani tırnak içinde 'terör'ü çağrıştıran hiçbir şey yaşamadık, hiçbir şey görmedik. Çok rahattık, çok misafirperverdi herkes. Orada gittik çalıştık iki yıl boyunca ve dönüşünde çok üzüldüm.' Hep böyle anlatır."

Veli, karşılaşmaların imkânlarını Diyarbakır'da gözlemliyor:

"Burada müşterilerim var. Soruyorum mesela, 'Diyarbakır'a gelmeden önce Diyarbakır'ı nasıl biliyordun? Şimdi Diyarbakır'ı nasıl biliyorsun?' 'Diyarbakır'ı gelmeden önce köy gibi biliyordum. Çok böyle insanları vahşi biliyordum. Hiç ummadığım gibi bir yer çıktı. Güzel bir yer. Gayet büyük, insanları sıcak. Dışarıdan görüldüğü gibi değil."

"Doğu"ya gitme ilginç bir şekilde ailesi Diyarbakırlı olup kendisi Berlin'de doğan ya da çocukluk yıllarını Diyarbakır'da geçirdikten sonra Berlin'e göç eden görüşmecilerimiz için de dönüştürücü bir etki yaratmış. Adem ve Şengül'ün Diyarbakır gezileri sadece onların Diyarbakır ile değil kendileri ile de karşılaşmalarına yol açar. Adem anlatıyor:

"99'da gittim. Oradaki durumu gördüm yani. Ondan sonra Şiwan Perwer. Onun müziği beni çok etkiledi gerçekten. Ne olduysa orada oldu bitti. Ondan sonra tamamdı benim için. Bir şey yapmam lazımdı."

Şengül anlatıyor:

"Ben Diyarbakır'a Almanya'daki Kürt öğrencilerinin bir gezisiyle gittim. Memleketime gidip halkımı tanıdıktan sonra halkım için bir şey yapmayı daha çok tercih ediyorum. Burada herşey var zaten. İnsanlar zaten bıkmış herşeyin olmasından. O yüzden orada insanlara yardım gerek ya da bilgilenme olsun, ka-

din hakları olsun, her açıdan. İleride oraya gitmeyi isterim, yani bir geri dönüş isteğim var.”

Lokman, Datça’da büyümeyi değerlendiriyor:

“Geldiğimiz zaman etnisite olarak çok büyük zorluklar yaşamadık. Kavgalar et-tik, ama az. Bu Datça’nın yerlileri bu konuda medeniler. Sen onun toprağına gelmişsin, onun pastasından kapıyorsun, fazla çalışıyorsun, altına araba alıyorsun, bir şeyler yapıyorsun. Muhakkak belli bir kıskançlığı olacak o adamın çün-kü dışarıdan gelmişsin.”

Canan ise geldiği yere karşılaştırmalı bir gözle bakmaya başlar:

“Ortaca’da büyümek güzel bir şey yani. Aslında modern oluyorsun. Bura-da modernsin. Ama orada hiç yani modernlik falan yok. Normal hani filmler-de izlediğimiz köylüler yani. Biz açık giyiniyoruz. Onlar kapalı giyiyor genellikle. Şu kadar çocuklar bile yani kendisi takıyor ama, annesi falan şey yapmıyor. Yazma takıyorlar, etek giyiyorlar. Ben böyle kısa etekle gidiyorum. Onlar böy-le normal uzun etek. Bir tane amcamın kızı var, o da çok çalışkan. Ama Mar-din’de okuyor. İşte o da galiba uzun kollu ama o pantolon da giyiyor yani. İşte ben böyle etek giydiğimde onlar da diyordu: ‘Sen nasıl giyiyorsun? Çok güzel işte eteğin.’ Ben de onlara veriyordum yani, hani diyordum işte: ‘Siz de giyin.’ Aslında öyle yani. Ama çok iyi kalpliler yani.”

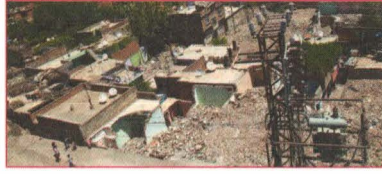
Gül, bire bir karşılaşmaların imkânları üzerinde duruyor:

“Onların bakış açısıyla görmeyi öğrendim. Korkuyorlar, buraya gelmeye kor-kuyorlar. Medyanın çok büyük bir etkisi olduğunu görüyorsun. Mesela bana şöyle bir soru da soruldu: ‘Medya böyle gösteriyor; ama Gül aslında böyle de-ğil, değil mi?’ Hani bu ön yargıyı kaldırma isteği olduğunu da gördüm. İnsan-ların birbirine yakından bakması gerekiyor, bunu öğrendim. Keskin duvarlar örmek, yüksek yüksek çok anlamsız. Ben ideolojilerinden soyutlanmış bir Kürt ve Türkün birbiriyle ilgili sorunları olmayacağına inanıyorum. Aksine çok da iyi anlaşılır çünkü birbirlerine benziyorlar. Hiçbir farklılıkları yok aslında.”

Hayati, Kuşadası’nda bir turistik işletmede staj yaparken bir Kürt genciyle bir-likte çalışmış, aynı yerde kalmış ve bu bire bir karşılaşma aralarındaki diyalogu mümkün kılmış:

“Orada ilk böyle en samimi olduğum Kürt bir arkadaşım oldu. Yaşadıklarını anlatıyordu. Ben o zaman mesela, benim abim de doğuda askerlik yaptı, ora-ya karşı inanılmaz böyle bir antipati, inanılmaz bir düşmanlık, ‘Ulan herifle-rin hepsini kesicen, doğrıycan,’ modundaydım. Ama şimdi işte Murat’la böy-le geceleri falan dertleşiyorduk. Anlatıyordu zorluklarını, orada insanlara nasıl zulüm uygulandığını. O zaman öyle bir iki arada kalıyorsun ki! Ulan arkadaş, bu adamlar haklı mı falan? Hani böyle bir çekincede kalıyorsun. O da diyor ki, benim abim dağa çıktı. O zaman ben beynimden vurulmuşa döndüm. Ulan ne oluyor? Terörist lan bu! Teröristin kardeşiyle konuşuyorum yani. Ama ne-

den dağa çıktı? Dedi moruk, köye asker geliyor. Bütün köyü boşaltıyor, meydana topluyor. Siz teröristlere yardım mı ediyorsunuz, diyor. Bir temiz dövüyor erkekleri. Aynı gece terörist geliyor. Siz askere yardım mı ediyorsunuz? Ne yapsın, diyor halk. İki ucu boklu değnek. Anneme diyor dipçik vurdular. Ondan sonra abim sıyırdı, kaçtı gitti diyor. Ben şimdi dinledim. Acaip bir hikâye ve ondan sonra o insanları anlamaya çalıştım. Gerçekten bu ülkede bir Kürt sorunu var kardeşim. Bunu görmek lazım. Üstünü örterek, haydi görmeyelim, Kürt değil, kart var, kurt var, bilmem ne var, onlar da bin yıldır burada yaşıyor; ama Türktür diye zorla bu adamlara sen diretmeye çalışırsan kusura bakma yani. Fareyi köşeye sıkıştırırsan üstüne atlar.”

MEKÂNLAR

“Bir gün bakıyorsunuz doğadasınız, koyun kuzu peşinden koşuyorsunuz. Bir açıyorsunuz gözünüzü, koca koca binaların arasında insanların, kalabalığın, bir keşmekeşin arasında bir yere sürüklüyorlar. Birileri size diyor ki, ‘İşte iyi bu!’ Ve iyi olan olmak istiyorsunuz. İstiyorsunuz da sonrası?”

– Ali, 35, Diyarbakır

Diyarbakır’da otuz yıldır süren savaş, toplumun mekânla ilişkisini tümenden ve hızla değiştirdi. Diyarbakır’ın eski kentli ailelerinin bir kısmı zaman içinde başka kentlere taşınırken, kırsalda yaşayan nüfusun çoğunluğu bölgedeki kasabalara ve kentlere göç etmek zorunda kaldı. Önceleri erkeklerin mevsimlik iş için göçü söz konusuyken aileler kırsal alanda yaşamayı sürdürüyordu. Savaş, köyden ve tarım ve hayvancılıktan kopartılmış yeni bir kuşak yarattı. Diyarbakır’da görüştüğümüz gençlerin mekân algısı ve mekân deneyimi hem ebeveynlerinden hem de abi/ablalarından farklı. Gençler için köy, sadece şiddetin yaşandığı bir yeri değil, aynı zamanda şiddet öncesi bir zamanı da anlatıyor: Herşeyin bütün olduğu, henüz bir kaybın yaşanmadığı. Sonrasında ise köy bir şiddet mekânına dönüşür ve oradan ayrılış da her şeyin yitirildiği bir dönüm noktasına işaret eder. Ama devletin şiddet uyguladığı bu yerler, kişinin kendini kurduğu mekânlar haline gelir, özellikle de o mekânla ilişki kopmuşsa.

Köyden şehre gelindiğinde gördüğümüz, Kürtlerin şehir mekânını nasıl kendilerinin kıldıklarıdır. Diyarbakır’ın 1990’lardan itibaren Kürt hareketinin hegemonya kurduğu bir mekân haline geldiği önemli bu noktada. Gençler ilk gel-

clıklarında nasıl bir ezilmişlik, mahcubiyet yaşadıklarını anlatıyorlar. Köylü olmaktan duyulan utancın ötesinde baskın his kente, modern hayata keskin geçiş ve bunun sancıları. Kürt hareketinin en kurumsallaştığı yer olan Diyarbakır'da zaman içinde köyün ve köylülüğün yeniden kurgulandığını görüyoruz. Bu sefer utanılacak değil de gurur duyulacak bir şey oluyor köy, Kürt siyasetinin referans kaynağı olarak. Böylece siyaset üzerinden köy ve şehir deneyimleri bir devamlılığa işaret ediyor. Kadınların kamusal alan içinde politikleşmesi buna bir örnek. Bunun dışında aileler sürekli şehir içinde daha "iyi" mahallelere (örneğin Diclekent) taşınma arzusu taşıırken, görüştüğümüz birçok genç en azından söylem düzeyinde bu eğilimi eleştirerek politik olarak Diyarbakır'ı temsil eden mahalleleri (örneğin Bağlar) yücelttiler.

Muğla'da ise köy ve kent arasında somut bir bağ var; görüştüğümüz birçok genç en aşağı bazı mevsimlerde köyde yaşıyor, tarımsal ekonomiye katkı sağlıyor. Köy ve kentin bağını kuran siyaset değil, ekonomi ve modernite söylemi. Mülkiyet ilişkisi hâlâ çok önemli. Muğla'nın turistik bir yer olması ve "geleneksel" liberal yaşam tarzı da kenttekine benzer bir yaşamı mümkün kılıyor. Gençler kendi mekânlarını kurgularken bir nebze de turistlerin ve yöreye yerleşen yabancılardan algılarından etkileniyorlar.

Hem Muğla'da hem de Diyarbakır'da gençler mekânlarında kendilerini güvende hissetmekten bahsediyorlar. Diyarbakır'da gençler hem burayı kendilerinin kıldıklarını hem de yabancılardan ("batı"nın) düşündüğü gibi güvensiz bir mekân olmadığını vurguluyorlar. Muğla'da ise gençler dışarıdan gelenleri (yabancıları, özellikle Kürtleri) tehdit olarak görürken, turizmin gelişmesine bu yabancıların katkısını gözardı edebiliyorlar. Ayrıca, yabancıların gittiği kış mevsiminde mekânın taşralaştığından, gençler için yaşanmaz olduğundan da yakınıyorlar.

DIYARBAKIR'DA KÖY

Lütfü, Diyarbakır'da insanın mekânla ilişkisi üzerine düşünürken ekolojiye ve inanca değiniyor:

"Eskiden aşiret varmış. Hâlâ ismi var da biz ayrılmışız. 'Beravi' derler. Halen Mardin tarafında yaşarlar. Ber ön demek, av su demek. Herhalde Kürtçe anlamı, 'su kenarında yaşayan'. Çünkü çoğu insan zaten su kenarında yaşar. Mısır'da da aynı şey var, burada da. Medeniyet hep Dicle Nehri'nin etrafında gelişmiş. Gittim, gördüm. Şırnak'ta, Bismil'de. Hasankeyf. Çünkü orada balık da avlayabiliyorlar, tarım da yapabiliyorlar. Ki bizim toplumda kerpiçten ev yaparlar. Kerpiç için ne lazım? Toprak ve su. Hatta onların inancına göre Danyal peygamber Allah'ın izniyle almış, bir çizik çizmiş. O şekil su akmış. Öyle de inananlar var Dicle Nehri için. Onun etrafında birleşmişiz."

Remzi de ailesinin köye olan bağlılığını anlatırken mekânla inanç sistemi arasındaki ilişkiyi vurguluyor:

“Burada dinî bağlar çok güçlü. Bizim köyde mezarlık var. Bizim dağ çok farklı hocam. Hani babamlar anlatırdı, ben de merak ediyordum. Yaz tatiline denk gelmişti, üniversite birde gitmiştim sanırım. Her çeşit ot bulabilirsin. Kokusu çok farklı. Tam zirvesinde ziyaret var. Şeh Muhammed diye biri varmış. Rivayeti şöyle: Hacca giden birisi varmış, yolda çok susamış. Oradaki zat ona su vermiş, kendini tanıtmış. Ondan sonra ziyaret olduğu keşfediliyor ve hayvanlar felan kesiliyor. Yolculukları atlarla yapıyorlardı. Onlar da iki-üç senedir gittiler zaten köye, eskiden yasaktı. Halamgilin bir atı vardı, annemi bindirip götürürlerdi.”

Ali, köylü-şehirli kavramlarının yerel anlamlarını açıklarken bir hiyerarşiyi betimliyor:

“Buralarda çiyayî/bajarî derler. ‘Çiyayî’ dağlı, ‘bajarî’ de şehirli demek. Şimdi o vadakilerle dağdakiler her zaman bir çekişme alanı yaratmışlardır kendilerine. Dağdakiler kaba sabadır, acımasızdır, vururlar, kırarlar muhabbeti vardır. ‘Bajar’ dediğimiz şehirdir, şehir de modernidir, medeniyettir. Aralarında her an bir çatışma alanı vardır. Köylüyü bazıları hakaret olarak kullanıyor, ben hakaret olarak algılamıyorum. Köylülük benim gözümde biraz da saf ve temiz kalabilmektir.”

Nasır da Ali gibi bu kavramların algısının değiştiğini düşünüyor:

“Ağzımızı açtığımızda şehir çocukları bize ‘gundî’ diyorlardı. Hani köyden gelmişiz ya. Hani zaten de gundiydik, konuşma yok, sadece gel, git. O ezikliği de yaşıyorsun. Ne yazık, şimdi biz onlarla dalga geçiyoruz. Yani diyoruz, ‘Hadi bak, şehir çocuğuna bak!’ Hani artık biraz devir değişti.”

Bu tabii politikleşmeyle ilgili; köy farklı bir referans noktası oluyor, Kürtçeyi daha iyi konuşan ve daha çok siyasi deneyimi olan, bu anlamda daha ezilmiş ya da zorunlu göçe uğramış Kürtleri temsil etmesi anlamında. Nasır’ın anlatısı zorla yerinden edilen köylülerin yarattığı politik mobilizasyonun kent merkezinde ulaştığı gücü ve bu gücün gundi-bajarî hiyerarşisini nasıl tersine çevirdiğini gösterme açısından önemli.

Ali’ye göre Kürt hareketiyle birlikte önceleri olumsuz bir imajı olan Diyarbakır’ın şehir “delikanlı”ları veya “qırık”larına artık farklı bir gözle bakılıyor. Burada Doğan Güzel’in karikatürlerinde yarattığı qırık tipi önemli bir rol oynar:

“Qırık-gundî muhabbeti. Bu da enteresan bir muhabbettir. Bu qırık, ürkütücü geliyor insanlara. Ben hatırlıyorum, Ofis’ten çocuklar gelmezdi Suriçi’ne, korkarlardı. Çünkü Suriçi’ndeki çocuklar onların gözünde yabancıydı. Qırıxtı. Des-pottu. Ha, bazı haklılık payları da yok değil yani; geldikleri zaman üstleri başları güzel oldu! O qırıklık dediğimiz şey özellikle o Doğan Güzel’le birlikte siya-

si bir argümana dönüşmeye başladı. Ne zaman ki kırık diye bir karakter çıktı, herkes kırık olmak istedi.”

Köyde yaşamamış veya küçük yaşta ayrılmış gençler açısından, önceki kuşakların köyle ilişkisiyle kendilerinin arasında bariz farklar vardır. İhsan dedesinin mekânla ilişkisini anlatıyor:

“Şu an benim için anlam ifade etmeyen şeyler; ama dedem o toprağın hangi taşının, nasıl başka bir yere taşındığının bile hikâyesini anlatır.”

Remzi, ebevynlerinin köye olan özlemini anımsıyor:

“Biz çocuktuk, onların yanında kalıyorduk; ağıtlar yakıyorlardı köy üzerine. Bu büyük bir özlemdi onlar için. Mekânla sen bir akrabalık kurmuşsun. Benim bizim köylülerde gördüğüm şuydu hocam, özellikle bu anne babalar geldikten sonra, her birisinde çeşit çeşit hastalıklar başladı. Mesela benim annem babam en çok hayvanlarına üzölmüşlerdi. Seviyorlardı zaten; ha bir çocuk, ha bir hayvan, onlar için birdi. Şu anda benim annem diyor ki, ‘Ben yazın köye gidecem. Bağ bahçeye gitmek istiyorum,’ diyor, ‘Ben yapamıyorum,’ diyor. Onların yaşıntıları orda; anne babaları vefat ettiklerinde zaten mezarları orda. Onlar için kopmak söz konusu değil. Ha, bizim gençler için şu an olabilir. Biz pek fazla bağlılık duymayabiliriz o köye, ama onlar duyuyordur.”

Rojda için de böyle:

“Benim anneannem balkonda da domates yetiştiren, biber yetiştiren biri. Eli gerçekten çok bereketlidir. Bu son dönüşlerden sonra köyüne dönmeye karar verdi. Diyarbakır’da evi var; ama beş yıldır yazın köye gidiyor, orada tarla ekiyor. Ama bizim çok köyle ilişkimiz yok. Şirin bir yer aslında, tam böyle önünden dere geçen; ama maalesef tualeti olmayan. Ben en son beş yıl önce falan gitmişim.”

Çocukluğunu köyde geçirmiş bazı gençler için köy bir nostalji kaynağı olabiliyor. Mutlu bir ailenin ilk çocuğu olan ve YİBO’ya gitmek zorunda kalana kadar köyde yaşayan Asım için örneğin:

“Beş yaşına kadar dedemlerle birlikte yaşadık. Çok güzeldi. Dedemin iki odalı toprak bir evi vardı. İçeride şömineye benzer bizim ‘locin’ dediğimiz yerde ateş yakarlardı. Herkes etrafında otururdu. Özellikle sonbaharda kavurma çok muhteşimdi. O etin kavurmaya hazırlandığı gece sanki bir düşün. Amcalar, halalar... O gece kavurma olduğu için kavurmayı stoklarken herkes sınırsız et yiyebiliyor. Amcalarım şişleri hazırlıyor. Sen de bütün bunların içerisinde bir çocuksun, herkes seni seviyor; çünkü sen ilk torunsun.”

Almanya’da yaşayan Veysi için de köy, nostaljiyle hatırladığı bir mekân:

“Orada çocuk olmak özgür bir şeydi. Özgürdün ve çalışmak mecburiyetindeydin. Orada çocuk olmak, ismini bildiğin andan itibaren bir şeyler yapmaktı. Ai-

le ekonomisine katkı sunmak için. Yani illa ki çalışman gerekiyor, bağda, balıçede. Orada çocuk olmak baldırı çıplak olmak demekti. Özlediğim günlerdi.”

Elif için de çocukluk bir nostalji kaynağı ve savaş her şeyi bıçak gibi kesen bir milat:

“Hani hep romanlarda okuruz ya da filmlerde izleriz; ama hakikaten öyle bir hayat, kalabalık ve mutlu. Kocaman bir bahçe, ninemin ektiği bir asma ağacı büyümüş senelerce ve o üç katın hepsinin önünü kapatmış perde gibi. Biz bal-konda yer, içer, yatardık. Ninem bizi toplardı, hamur yoğururdu; peynir, may-danoz, soğan, bir şeyler getirirdi. Hemen iki dakikada, taşı ateşin üstüne koyar, hemen orada gözleme yapar verirdi bize. Birdenbire hayat değişiyor. Henüz sekiz yaşındayım en fazla ve ‘Neden gidiyoruz?’ sorusuyla başımı içinde oldu-ğumuz arabanın koltuğuna yaslıyorum ve ağlıyorum.”

Köyle ilişkisi kesilmeyen İhsan ise köydeki emek gücü yoğun işlerin zorluğu-nu vurguluyor:

“Ya severdim, ama ağırdı köy. Yani köyde dinlenmek, zaman geçirmek çok güzel bir şey. Ama gerçekten köyün işleri çok zor. Saat sabah beşte uyanmak. Akşam yediye, sekize kadar ya hayvanla uğraşıyorsun ya tarlayla, ya bahçeyle. Tamamen iş yapmak zorundasın, başka şansın yok. O da çok zor geliyor. Özlüyor muyum? Onların hiçbirini özlemiyorum. Çünkü çok zor geliyor bana. Şimdi gidiyorum iki-üç ayda bir, o da en çok kalabildiğim üç gece, bileme-din dört gece. Annem zaten diyor, ‘Ben böyle olacağını bilseydim, hayatta si-zı okutmazdım.’ Çünkü sıkılıyorum, gittiğimde evden çıkmıyorum, kafayı vu-ruyor yatıyorum. Ya da bahçeye çıkıyorum, bir şeylerle uğraşmak istiyorum sırf fantezi olsun diye.”

Faruk ise, köye yıllar sonra tekrar gidebildiği vakit duyduğu yabancılığı ak-tarıyor:

“Köye 2009’un Ekim ayında gittim. Köye gittiğimde heyecanla gittim, ama karşılaştığım manzara hakikaten hiçbir şekilde hatırlamıyordum. Bana hiç tanı-dık bir yer gelmiyordu. Çünkü hatırlamadım ben, birçok şey gitmiş, yok. Hani az buz bir şey de değil, yirmi yıllık bir süreç.”

Remzi ise çocukluğunu köyde yaşadığı için köye yıllar sonra dönüş öyküsün-de acı ve hüznün ağır basar:

“Tarlasıyla, ceviz ağacıyla, dut ağacıyla çok farklı bir alandı. Bana çocuklukta deseydiler, ‘Sana dünyaları verelim, bu köyü terket git,’ o çocuk yaşımda git-mezdim. Orada, o taşlarda doğuyorsun, o taşlar arasında. Oyuncakların dahi taşlar, ağaçlar, sopalar... Oradan koptuğun zaman sana büyük acı veriyor. Yıl-lar sonra gittiğin zaman, bir diğer acı veren yönü evler yıkılmış, tarlalar yanmış. O ağaçların bir yarısı gitmiş, bir yarısı kalmış; hepsi simsiyah. Senin en sevdiğin mesela bir ağacın olur, kurumuş gitmiş. İçin acır. Çok farklı şeyler hissedersin.”

Semih da geçmiş i anlatırken o eski günlere dönmek istiyor sanki, çünkü hatırladığı o mekânda abisi hayattadır:

"Bazen yaylaya gidiyorum. Acı verici, biliyor musun? Çok acı! Yani gitmek istemiyorum. Keşke, diyorum, hiç ayrılmısaydık, hiç yıkılmısaydık. Belki bugün ağabeyim hayatta olmuş olacaktı. Kışları çok uzundu akşamlar. Annem ağabeyime, bize masal anlatırdı. Akşamlarımızı öyle geçirirdik. Sobanın, ateşin etrafında. Çok güzel günlerimiz de vardı."

Hasan ise Diyarbakır'da doğmuş büyümüş bir genç olarak köyü uzaktan sevs e de artık kentlidir:

"Ben bir dönem çok seviyordum. Köy hoşuma gidiyordu. Ama geçenlerde git tim, üç saat dayanamadım. Dönerken kendi kendime düşündüm, o kapitalist düzenin içinde modernleşen insanlardan biriyim, onu farket tim. Ne kadar Diyarbakır'ın yeterli gelmediğini söylesem de burada bir hayatım var ve ben buradaki hayatımı seviyorum. İnternetimi seviyorum, gidip bir cafede oturmayı seviyorum, arkadaşlarımla sohbet etmeyi seviyorum ve sanırım köy muhabbeti beni sarmadı. Ama küçüklüğümde severdim. Mesela annemler el işlemeli kazak yapmışlardı üzerinde adımın yazılı olduğu, onu hatırlıyorum. Yerde kar vardı ve biz karın içine pekmez koyup yerdik. Onu çok net hatırlıyorum. Sonra da hasta olmuş tük."

Berlin'de doğup büyüyen Adem için de çocukluğunun mahallesi Kreuzberg bir nostalji kaynağıdır:

"Yukarıdan metro geçiyor, orada bir üst metro var. Onun gölgesi yans ırdı, at-lardık onun üzerinden falan. Evimiz hep doluydu. Misafir hiç eksik olmazdı sabahlara kadar. Hatta yatılı falan o yıllarda. Çünkü artık öyle değil tabii ki. Gurbetteler, ihtiyaç duyuyorlar birbirlerine. O zamanlar öyleydi, çok güzeldi. Türkiye'ye falan konvoylarla giderdik birkaç araba birden, buradan iş te üç gün ve yahutta ne kadar sürüyorsa. Öyle yolculuklarımız olurdu. Zevkli geç erdi."

MUĞLA'DA KÖY

Muğla'da ise aileler köylerinden zorla koparılmamıştır. Köyleri ve bölgeyi dönüştüren politik nedenlerden çok ekonomik nedenlerdir. Bodrumlu Cemal, "Turizm olmasaydı Türkiye'nin doğusuyduk Egeli olarak," derken, çocukluğunun tarının ve hayvancılığa ve yoğun emek gücüne dayanan zorlu yaşam koşullarına gönderme yapıyor. Bugün Muğla'da özellikle iç kesimlerden gençler okumak ve çalışmak için köylerinden ayrılırken köylerde sürekli yaşayanlar daha çok yaşlılardır. Ama özellikle turizmin etkilediği sahil yöresinde yaşam değişmiş, karma bir ekonomi nüfusun artmasına ve hem Muğla'nın iç kesiminden hem de güneydoğudan göçe neden olmuştur. Turizm geliri köy yaşamını dönüştürmüş, yapılaşmanın arttığı yarı kırsal yarı kentsel alanlar oluşmuştur.

Sergün, çalışmak için Bodrum'a gidince, köyüne bakışı değişir:

"Tabii daha çekingendim. Köydeki insanlarla muhabbet edebiliyordum; ama Bodrum'daki insanların konuşma tarzıyla senin konuşma tarzın, düşüncelerin çok farklı. Mesela ben Bodrum'a gitmeden önce köyde bir evim olsun, köyde çalışayım diye düşünüyordum. Bodrum'a gittikten sonra asıl hayatı öğreniyorsun. Ondan sonra, hayat buymuş diyorsun. Ona göre yaşamaya, ona göre çalışmaya başlıyorsun."

Muğla'da çalışmak, hayatı öğrenmenin bir yolu. Diyarbakır'da ise belki siyaset daha çok bu rolü oynuyor bugün.

Datçalı Esra, köy yaşamının değişimden dem vurur:

"Geçenlerde bir düşün yemeğine gittik Cumalı köyde. Kuzenim İzmir'den geldi, hani onlar bekliyorlar ki işte doğal olsun, organik olsun. Eskiden köy yerinde insanlar düğünde makarna keserlerdi; erişte diyorlar, ev yapımı. Gittik oturduk, makarna geldi; ama hazır makarna. 'Valla,' dedim, 'artık burda köy insanı bile köy insanı gibi değil.'"

Muğlalılar köylerinde yaşamaya devam etseler bile köyün kentleştiğini, köy yaşamının dönüştüğünü görüyoruz. Ümit, üniversitenin gelmesiyle kırsal bir alanın fiziksel olarak nasıl hızla değiştiğini anlatıyor:

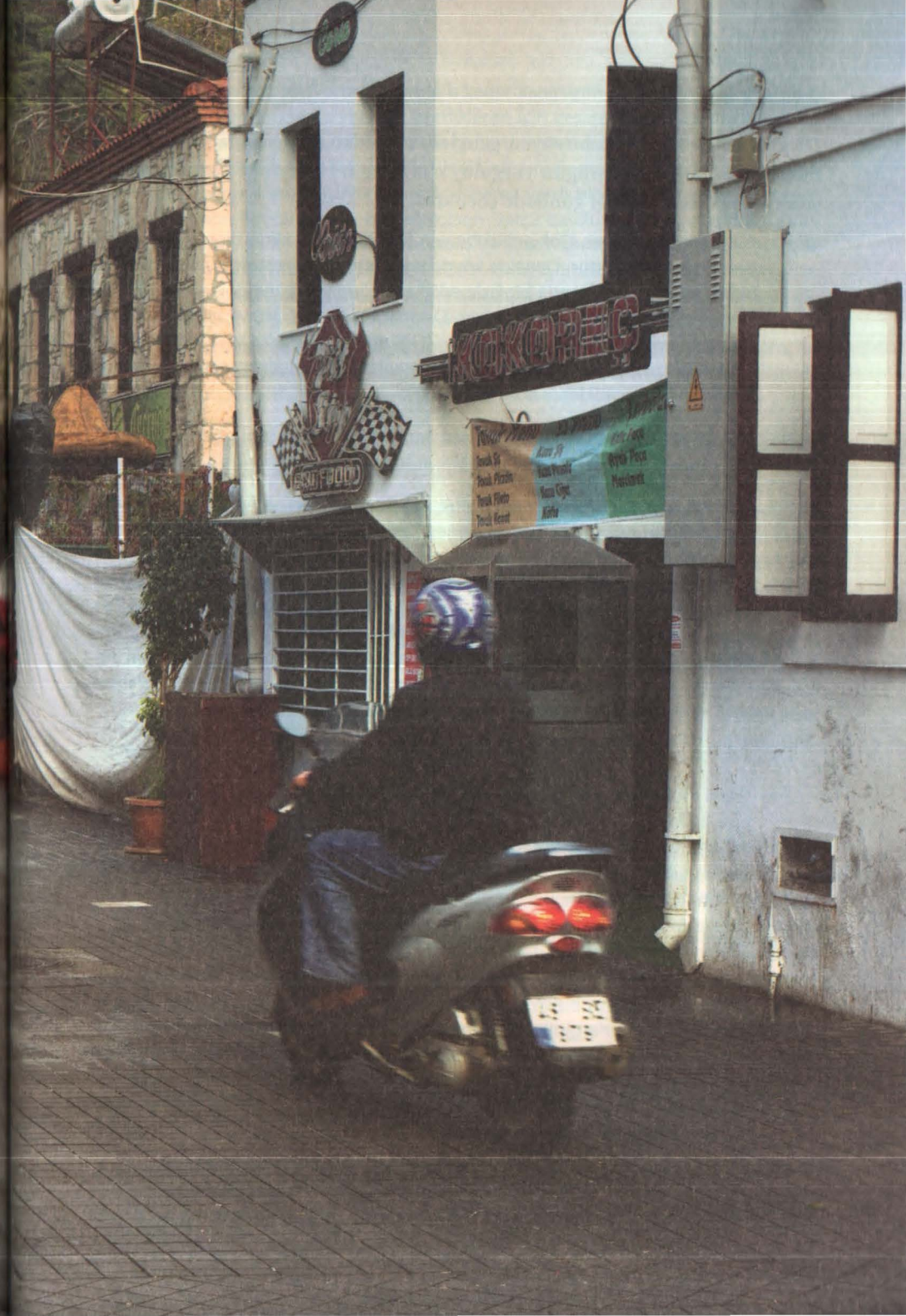
"Köteklî'de eskiden ahırdan başka bir şey yoktu. Düşün mesela hani ahırın olduğu bir yere on katlı bir bina diktiniz. Bu yüz yıllık bir süreçte değil, beş-on yıllık bir süreçte olduğu zaman insanların algıları, düşünceleri bir binanın kurulması kadar kolay değil. O kadar değişmiyor o düşünceler."

Bu açıdan hem köylerini kaybeden Diyarbakırlılarda hem de köyleri hızla değişen Muğlalılarda köye yönelik bir nostalji bulmak mümkün. Ama bu, tarımsal ekonomide yaşamak istedikleri anlamına gelmez.

Her ne kadar gençler köy dışında çalışırlarsa da, köyle bağlarını koparmazlar. Cemal'in de ileride yaşamak istediği yer köyüdür:

"Köyümüzü seviyoruz. Emekli olunca gitçeğimiz yer. Bodrum'da alabilirsem alırım, alamazsam da mesela kirada oturup ilerde mutlaka gitmek isterim köyüme. Güzel çünkü. Ölçülmüş diyorlar, sıfır oksijen. Suyu bol. Sakin, tam yaşanabilecek yer. Bodrum'a gitmek istesen hemen gidebilirsin. Milas'a gitmek istesen gidebilirsin. Tam ortada bi yerde. Bana göre, herkese kendi köyü. Üç-beş arkadaş toplandık mı zaten bize yeter."

Gitgide köy ile şehir ayrımının kalktığını, köyde ve kentte aynı yaşamın sürdürüldüğünü görüyoruz. Muğla'da belki turizmin etkisiyle köye yerleşen kentlilerin örneği Muğlalıların köylülük algısının değiştirirken Diyarbakır'da bu yeni politik kültürün sonucu oluşuyor.

Diyarbakır'da kasabada büyüyen gençler, kırsaldan göçle hızla büyüyen bu mekânların muhafazakarlığını vurguluyor. Örneğin Hüseyin, Silvan'da politik şiddetin en çok yaşandığı günlerde çocuktur:

"Silvan küçük bir yer. Çok politik bir yer. Bayağı yaralar almış bir yer. O yüzden yerli insanı pek yoktur. Genelde köyden göç almış bir yer. Küçük, herkesin birbirini tanıdığı, zamanında bir kızla erkek çocuğun yan yana dolaşamadığı, hemen dedikoduların yayıldığı bir yer. Dershane döneminde eve bırakmıştım kız arkadaşını, eve gittiğim zaman annem: 'Oğlum hayırdır, bir kızla görmüşler seni.' Eve gitmeden haberim gitmiş eve. İnsanları dışa kapalıdır. Ama çok da politiktir. Hâlâ o politikliğini koruyor."

Kulp'tan Diyarbakır'a son yıllarda gelen Semiha ise geleneksel muhafazakarlık kadar korkunun da içe kapanmaya neden olduğunu öne sürüyor:

"Kulp'ta iki odalı bir evde yaşıyorduk. Kimse kendi görüşlerini açık olarak söyleyemiyordu. Küçük bir ilçe ve herkes herkesin peşinde: 'Acaba ne yapıyor?' 'Kim geliyor?' 'Ne yiyor?' Kimin ne olduğunu bilmiyorsun. Korucu olan bari biliyorsun, korucudur. Ne konuda kendini koruyacağını biliyorsun. Amcamın oğlu gelirdi bize, direkt komşularımız hemen şikâyet ediyordu. Ben Kulp'tan keşke diyorum, bir yirmi yıl önce çıkmış olsaydık. Belki şu anda farklı konumdaydık. Bazen siyaset konusu açıldığı zaman her şeyi bilmiyoruz, hemen suşuyoruz. Ama belki burada olmuş olsaydık daha çok gelişmiş olacaktık, daha farklı düşünecektik."

Datça'da büyüyen Ceyda, bu sahil kasabasını daha büyük yerlerle kıyaslar:

"Hani muhakkak oranın daha fazla olanağı var. En azından kültür açısından bir sürü etkinlik var. Burada onların hiçbirisi yok. Ama ben burada doğup büyüdüğüm için herhalde, burada daha rahat hissediyorum kendimi. Herkesi tanıyor, yolda giderken herkese selam veriyorsun falan. O yüzden buranın sıcaklığı başka."

Çocukken Ceyda için gidilecek yer Marmaris'tir:

"Marmaris güzel bir yer. Küçüklüğümde zaten Datça'da hiçbir şey olmadı. İçin hafta sonları bizim gezmeye gittiğimiz yerd. Benim belli başlı kriterlerim vardı. Burger'e gidilecek, Tansaş'a gidilecek. Tansaş sanki çok matah bir yermiş gibi, o zaman böyle kafamda büyümüşüm. İşte oradan LC Waikiki'de alışveriş yapılacak. Her hafta sonu gidip bunları yaptırıyordum neredeyse. İşte hamburger, çocuk menüsü için alıyordum tabii. Hamburgerler çöpe atılıyordu, ben oyuncakları ile oynuyordum."

Birçok genç gibi Esra da doğup büyüdüğü yeri sevmekle farklı özlemler arasında gidip gelir:

"Datça'yı çok seviyorum. Aslında o kadar kararsızım ki. Tamam, burada yaşımak istiyorum; ama yapmak istediklerim için cesaret edemiyorum. Başka bir yerde yaşıyor olsan, buraya tatile gelsen, inanılmaz güzel; ama sürekli burada yaşamak zor. Bir seminere katılmak istiyorum, en yakınımdeki İzmir oluyor. Bir tiyatro izlemek istiyorum, yok. Sinema vardı bir ara; ama kimse gitmiyor, kapandı. Birçok şeyden kısıtlanıyorsun Datça'da olunca. Ama maddi özgürlüğüm var, yani kazanıyorum. İstesem bir saat Marmaris, gayet rahat, trafik de yok. İnsanlar İstanbul gibi bir yerde evlerine gitmek için bir saat katediyorlar. Bunları böyle düşününce artık burda olmayan şeyleri kendim halletmeye çalışıyorum. N'aptım, internet denen bir şey mesela keşfettim, hemen internetten her alışverişimi yapabiliyorum. Burada kalmak için kendimi şartlıyorum, artık karşıma çıkanları bile sorguluyorum yani, 'Burayı seviyor musun?' filan diye. Bir Datça âşığıyım, kesinlikle gitmek istemiyorum."

Datça'ya nazaran turizmin çok daha etkin olduğu Marmaris'in küçük kasaba hali di'li geçmişte kalmıştır Gözde'ye göre:

"Marmaris şu anda kendi içinde Armutalan ve Beldibi diye semtlere ayrıldı. O Armutalan tarafı tamamiyle tarlaydı. Orda adı üstünde ağaçlar vardı ve tarım yapıldı. Beldibi denilen bölge hiç yoktu. Biz Marmarisli olduğumuz için hep bahçeli evlerde oturduk. Her küçük yerde olduğu gibi burda da insanların diyalogları çok yakındı. Bir kere kapı kilidi bilmezdi Marmarisliler. Mesela ben yan komşuya çat diye içeri girdim, 'Hafize teyze, ben geldim,' diye. Zaten muhakkak bir kadın grubu oturuyor olurdu orda; kekler, börekler, çaylar... Daha özgür bir çocukluk vardı. Sokaktaydık çünkü o vakitler; tabii bilgisayar yok, cep telefonları yok. Deli deli oyunlar oynadığımızı hatırlıyorum. Balon şişirip balon atardık. Denize gidip yengeç yakalamaya çalışırdık. Denize atlama yarışları yapardık. Yani sıcak ve samimiydi insanlar."

Marmaris'in hızlı değişimini de betimliyor Gözde:

"1990'lardan bir büyüme var ama kaliteden bahsedemiyosunuz tabii. Burada müteahhite verip apartman yapma modası başladı. O bahçeli evlerin yerini patır patır beş-altı katlı apartmanlar aldı. Ankara'dan gelen vardı, Orta Anadolu'dan gelen vardı. Çoğu da zaten vur-kaç yaptı. Tabii ciddi bir rant. Birilerinin arsasına çökme diye tabir ediyorlar, çöktüler. Siz bir Marmarisli olarak bir dükkânınızı ya da bir evinizi kiraya veriyordunuz, senelerce içinden çıkartamıyordunuz ve paranızı alamıyordunuz. Mafya vardı Marmaris'te. Marmaris'in çok çok kötü olduğu bir dönemdi. Bu televizyondan tanıdığımız, bildiğimiz bütün isimler buralardaydı."

Bütün bu görünüşteki değişime rağmen zihniyetteki değişimin yavaş olduğunu hissettiriyor İnci'nin anlattıkları:

"Küçük yerin insanı olduğumu kastediyorum. Yani ben bir yere girdiğimde, işte burası bizim bilmem kim abilerin falan. Buna alışmışım çocukluğumdan beri. Ben nereye gitsem, Marmarisli biri varsa ben şunun torunuyum dediğim-

de herkes tanır. Ben buna alıştıktan sonra Ankara gibi bir yerde kendimi karınca gibi hissettim. Cüzdanım kayboldu. Kimliğim yok, hiçbir şeyim yok. Yalnız başıma yürüyorum yolda. Ağlıyorum. Düşünsene, ben ölsem kimse tanımıyor beni. Yolda herhangi bir ceset yani. İzmir’de gezmeyi, tozmayı çok severim ben. Ya da İstanbul. Büyüleyici yani. Ama o kadarla kalsın. Yani ben karşıdan seveyim onları. Marmaris’e döneyim. Küçük yere döneyim. Mesela canım sıkıldı. Evden yürüyerek, beş dakikada sahile inebilmenin rahatlığını yaşamak istiyorum.”

Küçük yerlerde büyüyen gençler Cenk’in deyimiyle “mekan muhafazakârı”-dırlar:

“Marmaris’te büyüdüğüm için bir konser nedir, bir sergi nedir, bir kitapçı nedir, bu tarz kültürel aktiviteleri çok geç farkettim. Hani o kültürel formasyon anlamında biraz geriden takip ediyorsun birçok şeyi, çünkü sahil kasabası. Bazen bunun eksikliğini hissederim. Ama yine de çok konformist yaşıyorsun ve ona alışıyorsun tabii. Küçük yerin küçük ilişkileri oluyor. Canın sıkıldığında, telefon açmadan kapısını çalıp, ‘Ben geldim,’ diyebilceğin ilişkiler yaşıyorsun. Hâlâ zaman zaman İstanbul’a gittiğimde, ‘Acaba burda yaşayabilir miyim?’ diye düşünüyorum. Sonuç olumsuz. Nedense İstanbul gezmek için çok iyi bir yer, ama yaşamak için ürkütücü. Bu bence burda büyümüş olmaktan kaynaklanıyor. Burda her yer yürüme mesafesi, ailem ve tüm çekirdek arkadaş grubum burda. O konuda biraz muhafazakarım yani, mekân muhafazakarıyım. Yer değiştirmek benim için birazcık zor.”

Turizmle yoğrulmuş bir Ege kasabasının yerlilerinin halen muhafazakar olduğunu ima ediyor İnci:

“Bizim bir arkadaş film çekmeye gelmiş buraya. Ya dedi, burada bütün insanlar çıplak, hani millet bikiniyle geziyor. Biz o kadar alışmış ki, bize garip gelmiyor. Ben Ankara’da, Marmaris’te gezdiğimin onda birini gezmemiştir. Hani tamam öğrenci şehri, işte daha büyük şehir falan filan; ama buradaki yaşamımı aramıştım. Benim yaptıklarım onlara garip geldi. Hani böyle fazla rahat buldular. Bilmiyorum yani rahat yetişmenin verdiği güven, özgüven oluyor Marmaris’te. Biraz çakal olmayı sağlıyor. Şöyle ki, her türlü şeyi görüyorsun. Esrar içenini de görüyorsun, içki içenini, sarhoş olanını, sigara içenini. İşte garson var, hani turist kadına ‘Let’s go sleep!’ falan deyip onu götürmesini falan, o tarz şeylerin hepsini görüyorsun. Belki yalnız başına olunca böyle şeyler tehlikeli olabilir. Ama belirli bir arkadaş grubun olunca, ailelerimiz de tanıştığı için... Biz ortaokuldan itibaren gece bire kadar izin alırdık. Tam balkabağına dönüşmek gibi eve böyle 1’de gideriz. Hatta d’j’ye deriz, ‘Abi, şu şarkıyı çalar mısın ne olur, eve gitcez,’ falan. Hani güvenli beraberlikte güvensiz yerlerde de bulunsanız içinize kimse girmediği için bir şey olmuyor. Biz Osmanlı ailesiyiz zaten. Hani bizim evde öyle şeyler olmaz, genelde zaten Marmaris’te de olmaz. Dışardan gelmeysel olabilir. Mesela sen yerleşirsin buraya. Erkek arkadaşınla yaşarsın. Kim ne diyecek? Ama Marmarisli olan birinin bunu yapma ola-

sılığı düşük. Erkekse yapar. Ama kızsı biraz düşük. Çünkü gelecek olan laf, sana gelmiyor. Ailene geliyor.”

Buket ise Üniversitenin Muğla’ya etkisini anlatırken buranın kendine özgü rahatlığına referans yapıyor:

“Eskiden sokaklar boş olurdu. Üniversiteden sonra kafeler gelişti. Esnaf da değişti, artık her şey daha da pahalı. Hem bu Köteklî dediğimiz yer değişti. Gerçi bugün de görmüşsündür, ortalık çamur falan; ama önceden oralar daha kötüydü. Mesela bir sürü apartman mimari anlamda değişti. Önceden ben sadece Muğlalı insan tanıyordum. İşte sen Muğlalı, ben Muğlalı, hani çok da fazla bir şey bilmiyorduk. Şimdi artık hani doğudan da insanlar, batıdan da insanlar, bir sürü kültür falan tanıyoruz. O yönden değişti. Ama zaten şöyle bir şey var, Muğla’nın insanı rahattır. Hani atıyorum bir eve hani sen on beş kişi gir, kızlı-erkekli. Başka bir ilde olsa, ‘N’apıyorsunuz siz?’ gibi bir tepki olabilir, ama hani Muğla’da... Mesela bir bar var işte Teras, Ramazan’da orası fuldü. Hani herkes içkisini falan içebiliyordu. Çoğunluğu da öğrenciydi. Muğla’da gitsen yüz ton içki alsan kimse sana n’apıyosun demez. Bazen arkadaş ortamında muhabbet geçiyor işte Muğlalılar da hiçbir şeye karışmıyor, biraz da mezhebiniz geniş. Ne güzel işte, karışmasın. Onun dışında bir de siz öğrenciden kazanıyorsunuz, o yüzden de bir şey diyemiyosunuz; hani her şeyin ucu para diyen de oluyor. Ama Muğla’da üniversiteden önce de öyle bir şey yoktu, sonrasında hâlâ yok.”

Datçalı Hayrettin de böyle düşünüyor:

“Muğla rahat bir şehir. Muğla güzel. İzmir ve İstanbul’dan sonra büyük ihtimalle Türkiye’nin en rahat şehri Muğla’dır. Türkiye’nin hemen hemen her şehri gezdim. Hakkari’ye kadar gittim. Ama Muğla kadar rahat bir şehir görmedim. Mesela diğer yerlerde bir kız saat 12’den sonra dolaşamaz. Ama Muğla’da istediği gibi, elini kolunu sallaya sallaya dolaşır. Muğla onun için rahat bir şehirdir.”

Muğla Üniversitesinde öğrenci olan Diyarbakırlı Ümit için ise dışarıdan gelen bir genç için Muğla merkez çok dar bir alan:

“Muğla alışkanlık yapan bir şehir. Kopamıyorsunuz, hele hele şu an gitmek üzereyken, kopamadığınız bir şehir. Ama çok fazla bir beklentiniz olmayacak. Her anlamda itici bir yer, hani başlanmak için çok da nedenim yok. Muğla’da çok bir alternatif olmaması can sıkıcı. Okumak istiyorsunuz, kitap bulamıyorsunuz. Bir şey almak istiyorsunuz, dükkân yok. O kadar sıkıştırılmış bir alan ki. Muğla açık bir toplum değil. Düşünün, Büyükşehir için adı geçen bir yerde hâlâ kanalizasyon yok. Ve bu şeye dayandırılıyor; eğer biz buraya kanalizasyon, yol, hizmet getirirsek dışardan insanlar gelecek ve siz dışarda eşinizle kızınızla şimdi olduğu gibi rahat dolaşamazsınız.”

Bodrum’da memur bir ailenin çocuğu olarak büyüyen Eren, Bodrum’un farkını anlatıyor:

“Bodrum çok apayrı bir yer. Bizim Yokuşbaşı mevkiinden girdin mi dünya değişiyor. Biz bazen arkadaşlarla konuşurken hakkaten o Yokuşbaşı mevkiine polis dikip hani Bodrum’a vize alsınlar insanlar girerken diyoruz. Çünkü her çeşit insan geliyor. Kendi memleketinde üzerine giymediği bir elbiseyi burada giyebiliyor. Çok net. Burası çünkü her şeyi kaldırıyor. Çünkü niye? Bodrum’dayım! Bodrum’a geleni engelleyebilir misin? Hiçbir şekilde engelleyemezsin. Ancak işte bakıcan; ha sen Bodrum’a gelebilirsin, tak vizeyi ver, gönder gibi bir şey olması lazım. Onun haricinde bir şey yapamazsın. Burası böyle devam ederse on yıl sonra hakkaten yazın başka bir yere kaçmamız gerekecek heralde. Biz Bodrum’da yaşayan insanlar açısından söylüyorum.”

Muğlalıların Kürtlerden bahsederken Muğla’nın modernliğini ve rahatlığını vurgulamaları, turistlerden bahsederken ise Muğla’nın yerelliğini ve geleneklerini vurgulamaları dikkat çekici.

Ege, Bodrum’da yaşayanların çoğunluğunun artık Bodrum’un yerlisi olduğunu vurgularken yazları nüfusu katlanan kozmopolit bir turistik sahil kentini betimliyor:

“Bodrumlu kesim küçük. Yani sonradan Bodrum’a gelenler var. Aslen Bodrumlular var. Bodrum’da iki sene, üç sene olup da, ‘Ben Bodrumluyum,’ diyen var. Bodrumlunun arkasına saklanan da var, ben Bodrumluyum diye.”

Hayrettin ise turizmden dolayı halka açık mekânların gitgide sınırlandığını vurguluyor:

“Şimdi her yer kalabalıklaşıyor. O dıdısını getiriyor, bu dıdısını getiriyor, doluyor. Beş sene önce Palamutbükü’nde istediğimiz yerde denize giriyorduk, şimdi her yeri parsellemişler. Orası restorançı, burası benim; bu restorançı burası benim. Şimdi bir tane yerli köylü gidecek, denize gircek yer bulamıyor. N’oluyo yerliye deniz yeri yok. Olur mu, olmaz yani! Her yer yabancıyla dolacak. Ol-sun, fazla olmasın. Çok iyi insanlar gelsin.”

GÖÇ

Muğla’da köy, kasaba ve kent arasındaki ilişkiler gevşek ve geçişkenken Diyarbakır’da savaştan dolayı kırsalla ilişki bıçak gibi kesilmiş, zorunlu göç konusu görüştüğümüz gençleri çocukluklarının acılı günlerine götürmüştür. Örneğin Nasır’ın aklında babasının ayakkabıları kalmıştır:

“Hatırlıyorum, o dönem kamyonlar Diyarbakır’a geliyordu Lice’den, Kulp’tan; köyler yanıyordu. Çok göç oluyordu. Geldik, kamyonu mahalleye çekti benim babam. Hani şalvarı falan vardı. Benim babam şalvar giyen biridir. Yalnız ben de böyle burukluk bırakan, babamın ayağında bu lastik ayakkabılar vardı köylülerin giydiği. O sahne mesela hep gözümün önünde. Çok babama acımıştım böyle. Hani o kadar nüfusu al, gel. O müstakil eve, alt kata gir kiracı olarak. Hiç

unutmuyorum hani o günden sonra ben de daha agresifleştim hocam. Belki inanmayacaksın. Böyle bende daha da isyancı şeyler oluştu.”

Ümit de göç sırasındaki beklentilerini anımsıyor:

“6 yaşında falanım. İlk geldiğimizde o gördüğüm manzarayı hatırlıyorum. Çünkü arabadan indiğimiz gibi hani bir şey bekliyorsunuz çocuk olduğunuz için. Bir de ailenin en küçüğü ben olduğum için bir şekilde sizi teselli etmeleri gerekiyor. Hani mesela çocukluk arkadaşlarınız var, kopuyorsunuz. Onun için ailenin bir anlamda sizi tatmin etmesi gerekiyor, daha iyi bir yere götüreceğine inandırması gerekiyor. Bir gittim baktım, hiçbir şey yok. En azından köyde ev vardı, orda ev bile yok.”

Ali de hızlı değişimin yarattığı şaşkınlığı ve arada kalmışlığı vurgularken mekânsal arada kalmışlıkla diller arasında kalmışlık arasında bağ kuruyor:

“Çok hızlı bir süreç yaşıyorsunuz, aslında siz de bunun farkında değilsiniz. Bir gün bakıyorsunuz doğadasınız, koyun kuzu peşinden koşuyorsunuz. Bir açıyorsunuz gözünüzü, koca koca binaların arasında insanların, kalabalığın, bir keşmekeşin arasında bir yere sürüklüyorlar, hadi oğlum gidiyorsun diyerekten. Bildiğiniz şeyi unutmaya başlıyorsunuz. Birileri size diyor ki, işte iyi bu! Ve iyi olan olmak istiyorsunuz. İstiyorsunuz da sonrası? Bir kere reddi miras yapacaksınız yani geldiğiniz yeri reddedeceksiniz. Bunun geyiğini yaparlar. Derler ki Diyarbakır’da yolda yürüyen bir kadın, işte ayağı çukura girmiştir. ‘Ofis’te yürürken ayağım kortiklere girdi,’ der. ‘Kortik’ hani çukur anlamında. Türkçeyi güzel kullanmak ister; ama kullanamaz, Türkçe ve Kürtçe karışır. Bizimki de o mesele.”

Ortaokulda Diyarbakır’a gelen Lütfi, o zamanki halini ti’ye alırken “vahşi” olmanın kır değil de kent olduğunun altını çiziyor:

“Orta birde şehre geldim. Şehre de zor alıştım. Bir sınıfta elli kişi. Labirent gibi geldi bana. Ve yemin ediyorum, ilk perşembe günü gittim, bahçede çocuklar bana çarpıyor. Çok salak bir durumum var. Kamera olsa da ben çekseydim. O çarpıyor, o çarpıyor, ben sadece öyle bakıyorum. Hani doğadan sen bir hayvanı alırsın; bu hanzo ya, bildiğiniz hanzo. Aslında vahşilik benden değil. Bu şehir, bu hızlı bu yaşam, neydi bu? Çok zordu. Hatta ilk senemde böyle her teneffüs arasında okulun arkasında ağlardım, sonra gelirdim derse. Çok komikti.”

Fevzi ise “batı”ya, İstanbul’a gidişlerini ve her şeylerini geride bırakmış olmanın maddi sonuçlarını betimliyor:

“İstanbul’a giderken dört kişiydik, bir koltuk almıştık. Yani bir koltuk otobüste. O aralarda yatıyorduk otobüsün, o ara olan şeyinde yatıyorduk. O zaman otogar Topkapı’daydı. Gittik ablamgilin evine. Böyle bir oda vardı. O odanın içinden başka bir odaya geçiyordun. O evin içinde bazen yirmi kişi oluyordu. Me-

Öfke: Bir Kendini İfade Biçimi

Leyla Neyzi

Diyarbakır'da sanırım aldığım en önemli derslerden biri öfkenin nasıl bir kendini ifade biçimi olabildiğiyle ilgili. Bu, yaşadığım bazı karşılaşmalara da yansıdığından kişisel olarak kolay olduğu söylenemez. Ama şu bir gerçek ki, beni en çok zorlayan kişiler, Diyarbakır hakkında kendilerinden en çok öğrendiğim kişiler oldu. Neden bahsettiğimi açmak için birkaç örnek vermek istiyorum. Diyarbakır'da iki kişiyle tanıştım ki aslında onlarla bildiğimiz anlamda bir sözlü tarih görüşmesi yapmak imkânsızdı. Ama ben yine de denedim. Bu iki kişinin de 90'lı yılları yaşamış olmaları, yani aslında görüştüğümüz çoğu gencin abileri sayılabilecek olmaları da tesadüf değil.

Kendisini Hadi olarak adlandıracağım 35 yaşlarındaki karizmatik kişi, görüşmeye sabah 11'de elinde bir su şişesiyle geldi. Onu ancak biraz tanıdıktan sonra sabahları (ve yalnızca sabahları değil) vodka içme âdeti olduğunu öğrenecektim. Görüşme yapacağımız odaya girip insanın içini yakan ceylan gözleriyle beni bir süzdükten sonra aynen şöyle dedi:

"Hoş geldiniz. Başım gözüm üstüne hocam. Ne diyeyim? Aslında sizin bize soracak sorularınız ben diyorum kalmamıştır muhtemelen. Çünkü bütün zaten sorunları biliyorsunuz. Bizim size soracağımız sorular olması gerekiyor. Türkiye'nin aydınları, entelektüelleri, öğretim görevlileri falan filanlar... Neredeydiniz? Önce ben size soruyorum. Neredeydiniz yani? Biz mesela acıları yaşarken, bizim her gün on-on beş, günde yani şehir merkezinde ölüm bahsettiğimiz şimdiki hükümetlere, devletlere, o zaman neredeydiniz yani?"

İşte karşısında ancak suskun durakaldığım bu öfke, bu çılgılık, sadece bana değil; bütün ülkeye sesleniyordu.

Diğer kişi, ki kendisine Alper diyeceğim, o da 35 yaşlarında, görüşme yaptığımızda bedenimin derinliklerinde hissettiğim duygularıyla sanki yalnızca beni değil, ses kayıt cihazını da etkiledi. Yıllarca görüşme yapıyor olmama rağmen, Alper'le yaptığım görüşmede ses kayıt cihazı tekledi, aynı benim gibi. Birinci görüşmemizin ilk bölümünde Alper durmaksızın konuştu, konuştu, konuştu... Anlattıkları beni darmadağın etti. Sigara molası için ara verdikten sonra geri döndüğümüzde devam eden yoğun sohbetimizin kayda geçmediğini ise ancak çok sonra

farkettim. O kadar üzüldüm ki, hüngür hüngür ağladım. Alper’le ikinci görüşmemiz ise çok farklı geçti. Bu buluşmada ilkinin tersine Alper içine kapalı, agresif ve neredeyse paranoyak bir tavır sergileyerek beni ve projeyi sorguladı. Bu sefer de görüşme yapmak imkânsız bir hal aldı. Alper, daha sonra beni telefonla arayarak özür diledi. Bu olaydan sonra görüşme yapmaya çalışmayı bir kenara bırakıp hem Alper’le hem de Hadi’yle Diyarbakır’a gittiğimde sohbet etmeye, uzaktayken telefonda konuşarak haberleşmeye ve dostluğumuzu geliştirmeye gayret ettim. Hadi, şiddete dair deneyimi aktarmanın zorluğuna olan inancını şu sözlerle ifade ediyor:

“Ben sana şimdi bunu nasıl ifade edebilirim? Sen bunu anlayamazsın. Nedir, beraber yaşarsak, yani o dönemi beraber yaşamış olursak bir şeyler anlayabiliriz.”

Yaşamak ve anlatmak arasındaki sorunlu ilişkiyi aynı kuşaktan başka bir görüşmeci, şimdi Almanya’da yaşayan; fakat uzun yıllar dağda kalmış olan Veysel şöyle aktarıyor:

“Ben anılarımı yıllardır birlikte olduğum insanlara hiçbir zaman anlatmamışım. Yirmi yıl sonra ilk kez gördüm, buraya geldi annem. Geldiği zaman anlatacak bir şeyim yoktu. Ben yaşadıklarımı anlatamıyorum. Onun yaşadıkları da sürekli benimle ilgili şeyler, ama ben hiçbir yerinde yokum. O anlatıyordu, ben dinliyordum. O acılarını anlatıyor, ne çekmiş anlatıyor. Sen ona ne çekmişsin anlatamıyorsun. O anlattığı zaman sen sağlam duruyorsun. Senin yaşadığın acılar onunkinden çok daha fazla. Kendi yaşadığım acıları, komik olan durumlar, hani bunu söyleyeyim biraz güldüreyim, onu söylüyorsun, o onun üzerine ağlıyor. En sonunda karar verdim hiçbir şey söylemedim.”

Bu karşılaşmalar, bana şiddet deneyimine dair sözlü tarih çalışması yapmanın etik sınırlarını da düşündürdü. Yaşananların unutulmaması, adaletin yerine gelmesi ve insan haklarına saygılı bir sistemin inşası, kişilerin zor bir geçmişe dair sürekli bir performans halinde olmalarını mı gerektiriyor? Şu da bir gerçek ki 90’ları bizzat yaşayan kuşakla onların tecrübelerini postbellek olarak devralan kardeşleri arasında anlatıyla ilişki açısından bariz bir fark var. Belki bu deneyimlere biraz daha mesafeleri olduğundan ve abi ve ablalarının tecrübelerini de kapsayan kolektif bellekten beslendiklerinden şimdiki genç kuşak geçmişi hikâyelendirmeye daha hazır.”

sela diyelim amcazadelerim geliyordu, amcazadelerin çocukları göç edip geliyorlardı. Yer olmayınca herkes orada yatıyordu. Bir lavaboya gidene kadar insanların üstüne basıyorduk. Gelinler, genç kızlar, erkekler, yaşlılar, herkes aynı yerde yatıyordu.”

Kamusal alanda da davranışlarını değiştirmeye zorlanır Fevzi kente gelince:

“Bizim Hanililer vardı orda. Sait de bizim Hani’nin aynı mahalleden göç etmişti. Şimdi onla yürüyoruz, ben çoraplarımı çekmiştim pantolonun üstüne. Dedi işte, ‘Bunları çıkart.’ ‘Olur mu?’ dedim, ‘Pantollarım kirleneceğine..’ Dedi, ‘Yok. Burası işte bak her yer taşır, caddedir, şudur, budur. Bunu çıkar; burası İstanbul’dur, onu yapma.”

Ümit’in ailesi de önce Güneydoğu’da köyden kente, ondan sonra da tekrar, bu sefer İstanbul’a göç eder:

“Bir vaat vardı işte: Daha iyi yaşayacağız. Çünkü öncesinde abilerim gelip gitmişti. Gelip gidiyorlardı. Ve onlara karşı sürekli bir özlem vardı. Bu sefer ayrı bir damardan giriyorlardı. Daha güzel bir şehir falan. İstanbul’a gittiğimde bir beton yığınının başına bir şey yoktu.”

KENTTE HAREKETLİLİK

Diyarbakır’da büyüyen gençler için ailelerinin hikâyesi hem kırsaldan Diyarbakır’a, hem de Diyarbakır’ın mahalleleri arasında göçün hikâyesidir. Her ailenin sevdası ekonomik durumunu iyileştirmek ve kentin hiyerarşisinde daha yüksek bir yerde bulunan bir mahalleye taşınmaktır. Ayşe, sürekli taşındıklarını anlatıyor:

“Diyarbakır’da biz çok ev değiştirdik. Her eve bir isim koymuştuk. Bir evde fare vardı, fareli ev diyorduk. 8.kattaydı, 8.kattaki ev diyorduk. Arkadaki ev, öndeki ev, böyle işte bir sürü ev vardı ve en son ben buraya geldiğimde 8 tane ev saymıştım.”

Ali’nin ailesi zorunlu göçten önce babasının hastalanması sonucu köyün ağası tarafından sürgün edildiği için Diyarbakır’ın tarihi merkezi Suriçi’ne taşınmak zorunda kalır:

“Bizim ev avluluydu. Ev oda oda kiradaydı. İnsanların bir bölümü zaten yerleşikti. Uzun süre ordaydılar. Oturmuş, kendi çapında bir şehir kültürleri vardı. Şehir birkaç yerden oluşuyordu zaten. Suriçi, Yenişehir, Ofis dediğimiz yer, bir de Bağlar. Zaten onun dışında yoktu. Bugün hani Batıkent, Bayramoğlu, Huzurevleri falan. Boş arazilerdi oralar. İnsanlar dalga geçer, ya buraya kim gelecek, kim oturacak n’apacak falan modundaydılar. Ama özellikle doksandan sonra nüfusta büyük bir patlama oldu. Şehir kendi içinde farklı şehircikler yarattı.”

Suriçi veya diğeri adıyla Hanxepek'te büyüyen Ali, mahalleler arası hiyerarşileri bizzat deneyimlemiş, sokakta vakit geçirmiştir:

"Bizim çok argo kelimelerimiz var çocukken kullandığımız; biraz da burjuvaziyle ilgiliydi, üst tabaka ile. Maddi gücü yüksek olanların oturduğu bir tek yer vardı, o da Ofis. Biz Ofis'e gitmezdik. Ya da Ofis'tekiler geldiği zaman, biz küçük çocuk olmamıza rağmen, onların üstlerine başlarına bakıyorduk, belki o kıskançlıkla zaten döverdik ya. Kahvelere gidiyorduk. Şimdi sokaklarda simit satan çocuklar görüyorsunuz, aynısı. Kahvelere gidip satıyorduk. Sonra bir baktık, o yaşlarda oturup oyun oynamaya başladık. Bilardo oynamaya başladık. İnsanlar okey oynarken birbirlerine küfür ederken küfretmeyi öğreniyorsunuz. Kumar oynamayı öğreniyorsunuz. Sokağın dili çok sert ve acımasız. Öyle böyle değil... Hanxepekli, gözlerine çok farklı geliyor. Hani şehirde bazı alanlar vardır. Pek kimse giremez. İnsanların gözünde ürkülen, korkulan bir yer. Şimdi sizin oradan çıkmış olmanız sizin aslında her şeyi yapıyor olmanız anlamına geliyor. Her şeyi yapabilecek adam bekliyorlar. Yani içkisini içebilen, sigarasını içebilen, esrarını atabilen, hapını atabilen, yani aklına ne gelebilecekse."

Ali 1990'larda Diyarbakır'da yaşamının tehlikelerine de değiniyor:

"İnsan sokakta yürümekten korkardı. Ki biz biraz deliydik herhalde, sokaklardaydık. Ben odaklanma sorunu yaşıyorum. Benim gözüm hep böyle dönüyor. Bakarım, giren biri oldu mu, döner bakarım. Bu bir refleks haline dönüşmüştür. Arkanızı kollamak zorundasınız. Hiç beklemediğiniz anda hiç beklemediğiniz bir yerde kafanıza bir satır gelebilirdi. Ya da hiç beklemediğiniz bir zaman beklemediğiniz bir yerde yürürken önünüzden birinin düşüp öldüğünü görebilirdiniz. Herhangi bir yerde kafanızı kaldırdığınızda bir savaş uçağı gördüğünüzde çok tuhaf gelir size. Ama burada görmediğinizde 'N'oluyoruz?' diye bir soru sorarsınız kendinize."

Bağlar, göçle şişen, nüfusu katlanan kentin simgesi olur. Nasır, kendi yetişme çağını anlatırken Bağlar'ın da çarpıcı bir portresini çizer:

"Mesela ben geldim. O dönem soytarılık Diyarbakır'da meşhurdur. Belki sana şimdi komik geliyor hocam. Gerçekten de soytarı olmak bir marifetti sanki. Hep onlara takılıyordum. Sırf onlara özendiğim için yürüyüşümü değiştiriyordum. Hep bir eziklik vardı. Mesela ben kollarıma jilet attım o dönemde. Şimdi bana bu Ofis'i komple versen... Kendi vücuduna zarar vermek kadar iğrenç bir şey olamaz. Ve hiç acımiyordu o zaman. Sigara içiyorum, içemiyorum, öksürüyorum; onlar esrar bile içiyorlardı. Yani hep özeniyordum ama hiçbir zaman da onlar gibi olamadım. Mesela hep Müslüm Gürses'i dinliyorlardı soytarılar o dönem. Fakat sevmiyordum. Çünkü ben çocukluğumdan beri türkü seven biriyim. Köyde tek radyosu olan benim babamdı. Gerçekten türküleri hâlâ da çok seviyorum. Ne yaptımsa onlara özendim. Bedeli de ağır oldu. Yani bir çok şey benden gitti. Zaten işi birazcık iyi olan, birazcık kendini besleyen Bağlar'da durmazdı. Bu coğrafyada, bu şehirde bedel ödemeyen insan yoktur. İlle bedel ödemek, can vermek degildir diyorum bazen. Bana göre Bağlar'da ya-

şayan, Diyarbakır'da yaşayan herkes o dönem bedel ödedi. Herkes evinden çıkarken korkuyla çıkıyordu. İşine giderken korkuyla gidiyordu. Okuluna giderken korkuyla gidiyordu. Korku iliklerine kadar işliyor, bundan büyük bedel olmaz bana göre. Bir kere ölürsün, kurtulursun. Kurşun gelir, beynine bir kurşun sıkılır. Biter. Ama her gün ölüyorsun. Çocuksun, bir sürü cenaze görüyorsun. Görüyorsun satırla geliyor biri, birine saldırıyor. Ben çok cinayet gördüm. Ben o kadar çok şey gördüm ki o mahallede. Yani o yüzden inan ki çocukluğumu hatırladığım zaman tüylerim diken diken oluyor. Nalet olsun öyle çocukluğa diyorum.”

Nasır, paradoksal bir biçimde bir yandan ailesinin daha iyi bir yaşama kavuşması için Bağlar'dan ayrılmak isterken, bir yandan da Diyarbakır'ın simgesi haline gelmiş olan bu semte aidiyetinden dolayı gurur duyar:

“Bugün Diclekent'te bir sitede oturan bir çocuğun yaşamı farklıdır. Bağlar'da her gün panzere taş atan çocuğun yaşamı farklıdır. Bağlar olmadan Diyarbakır yok. Kimse gelmesin, demesin bana Yenişehir ya da Suriçi. Bugün Diyarbakır'ı ayakta tutan Bağlar'dır. Mesela biz köyden geldiğimiz zaman insanlar bilinçli değildi. O bilinç şeyine ulaştık biz Bağlar'da. Ödediğimiz bedellerin karşılığı. Mesela doğru düşündüğümüze inanıyoruz. Bağlar'dan şimdi gidersem artık çok mutlu olurum. Çünkü ben diyorum, orada gereken bütün bedelleri biz ödedik. Hani artık ödeyecek başka biri varsa artık o gelsin ödesin. Bencilik oluyor belki. Ama yani ben artık diyorum biz oradan gitmeyi fazlasıyla hak ettik. Ama şartlar... Evimizi satsak bile yukarılarda ev alacak durumumuz yok.”

Semiha Bağlar'la Diclekent arasındaki sınıf ve politik görüş farkını anlatıyor:

“Bağlar'daki insanlar daha çok yani iyiler, daha çok yurtsever; herkese ellerini, evlerini, kapılarını açıyorlar o halk. Ben Diclekent'teki insanlara bakıyorum. Oradaki bir mağazamızda çalıştım bir 15-20 gün. Önce isterdim evimiz orada olsun. Sonra geldim dedim ki: 'İyikine evimiz orada değil.' Aha, oradaki insanlar sadece parayı düşünüyor; çok rahat yolla parayı kazanmış insanlar. Sadece onlar için ev, onlar için ev eşyası. Yani birlik beraberlik yok. Herkes diyor ki: 'O bana karışmazsa bana ne?' Ama bizim taraftaki insanlar, düşünceleriyle, fikirleriyle, birlik beraberlik. Ya köylü olsun, ne bileyim, yani modern olmasın, cahil olsun ama Kürt olduğunu bilsin yani. Kendi geçmişini unutmasın ha! Valla ben 100 defa da dünyaya gelsem yine Kürt olmak isterim; yine bu ailenin çocuğu, yine Semiha olmak isterim.”

Ayça ise aynı olguyu çok farklı ifade ediyor:

“Biraz daha ekonomik durumu iyi olup, kendini kurtaran biri, çocuklarının artık bu işlerle uğraşmasını istemiyor. Ve bununla uğraşan kişiler de genelde, o beğenmediğimiz, o kötü yerlerde yaşayan ve parası olmayan insanlar oluyor. Ekonomik etkenler çok fazla.”

Diyarbakır'da birçok orta sınıf aile için yeni yaşam tarzı sitelerden oluşuyor. Rojda, ilk toplu konutları nostaljiyle anımsarken anlatısı sınıf farklarını da ortaya çıkarıyor:

"Derken Ankara'dan taşındık. Diyarbakır'a toplu konutlar yapılıyor. Toplu konut şimdi tabii şehrin çok içinde. O zaman araç çok azdı. Eski numaraları şimdi aklım geliyor: F1, F3, F4. Toplu konut aracına binen hepimiz birbirimizi sima olarak tanırdık. O dönem çok da çocuk vardı. Biz bütün çocuklar bir arada büyüdük. Bahçe vardı, yedi-yirmi dört dışarıydık. Voleybol oynuyoruz. Toplu konut kapalı bir fanustu. Hepimizin içinde yaşadığı, gece ikilere kadar oynadığımız. Etrafı örgülü değil. Hatta etrafında gecekondular var. Biz gecekondudaki çocuklarla da çok güzel oynardık. Ağabey-abla dediğimiz, hiçbir zaman bizi rahatsız eden, tehdit eden değil de birlikte oynadığımız ekip oldu. Bir de onlar 'Eskimo' falan satarlardı. Bilir misiniz Eskimo'yu? Eskimo'yu onlar evlerinde yaparlardı. Bize Eskimo satarlardı sürekli. Toplu konut benim için güzel bir hayattı."

İstanbul'da olduğu gibi, Diyarbakır'da da "kentsel dönüşüm"ün kentteki eşitsizlikleri nasıl artırdığını öğretmen Ali anlatıyor:

"Her tarafı şantiye alanına çevirmişiz. Yeşil alanımız kalmamış. Olanları da yıkıyoruz, yakıyoruz, kesiyoruz, yeni villalar diyoruz. Bir tarafta da halkın yaşadığı alanlara da göz koymuşuz, o kalkarsa onun yerine bir rezidans dikilebilir modunda. Ha sorduğunuzda, daha mutlu edeceğiz, apartman dairelerinde oturacak, modernleşecekler onlar modundalar. İşte kanalizasyonunuz, suyunuz muyunuz. Daha iyi şartlarda yaşayabilirsiniz apartman dairelerinde. Kapınızın önünde kapıcılar olacak. Gelip çöplerinizi alacak. Siteleriniz olacak güvenlik duvarlı. Kimi kimden koruyacaklarsa bilmiyoruz da. Ama paranız olması lazım, paranız yoksa valla sizi tutturmayız orda. Bir kısım dedi, 'Öğretmenim evimizi yıkacaklar.' İnsan kötü oluyor. Birinin evinin yıkılmasının bir kuşun yuvasının yıkılmasından farkı yok. Tamam yık da, şehrin en uzak bölgesine gönderiyorsun. Hatta mümkünse kimse görmesin. Hani kirlilerimiz olur ya halının altına sokarsın, kimse görmesin abi orayı. Ama durur o orda bir şekilde. Nereye yükleyeceksin o sorumluluğu?"

Diyarbakır'da günlük yaşamı anlatırken cezaevini anlatmamak mümkün değil; çünkü ne yazık ki hem geçmişte hem de bugün birçok genç sadece günlerini değil, yıllarını da cezaevinde geçirmek zorunda bırakılıyor. Cezaevinden çıktıktan sonra görüştüğümüz Bawer, o mekânı anlatıyor:

"Valla saat 7 buçukta kalkardık, koğuştaki temizlerdik. 8'de sayımdı zaten. Askerden kalma sayım düzeniydi. Ta darbe zamanından kalma sayım düzeni. Duvarın dibinde tek sıra, sağ baştan say: 1, 2, 3, 4, 5... Gardiyanlarla aramız iyiydi, pek şey değildi. Yaklaşımları olumluydu. İçerde günlerimiz hep aynıydı, değişik hiçbir şey yoktu. Sabah 8 sayım, 12 yemek, 5 yine sayım. 6'da yine yemek. 11 buçukta yatıyorduk. Hep böyle. Kısır döngü dedikleri budur herhalde. Bazen spora çıkardık; halı saha, kapalı spor salonu falan. Görüşler. Bazen olağa-

nüstü hal durumları vardı. Mesela heyetler gelirdi. Onlar geldiği zaman cezaevi müdürümüz gelir bir yağ yapardı, bir kendini sevdirmeye çalışırdı. Yeni çarşaf lar gönderirdi, yeni battaniyeler. Heyet gittikten sonra geri isterdi bir de. Tabii vermezdik. Bir ara Tabipler Birliği geldi. İçlerinden biri öyle yapmacık bir kişiliği vardı, doktordu sözde. Geldi işte sorunlarımızı anlattık; hamam böcekleri var, fareler var falan filan. Koğuşa baktı, temizlemişiz ya koğu su, pırıl pırıl. Baktı, yani dedi bırakın bunları, burda nasıl fare olucak? Demesiyle havalandırma duvarından fare geçti. Dedim bak, geçiyor. Bizim her akşam sayımında bi fare geçerdi sanki zamanını bile biliyormuş namussuz. Her sayıma geçtiğimizde adam ordan geçerdi, arkadaşlar da ismine Ziya derdiler. O kadın öyle dedi, dedim, 'Bak, Ziya orda!' 'Ziya kim?' dedi, döndü arkasını, 'Aman Allahım,' dedi, 'bu ne!' Hamam böcekleri bissürüydü zaten. Gece yatağın içine bile girerdi. O derece çoktu. Farelerimiz çoktu. Böyle kocaman kocaman fareler vardı."

Görüş tüğümüz gençlerin aileleri kentli olmasa da anlatılarda hep bir Diyarbakır güzellemesi var. Kürtler için sembolik bir önemi olan bu kente gençler güçlü bir aidiyet duygusuyla bağlı. Şılan bu duyguyu ifade ederken bir yandan da "batı"nın Diyarbakır algısını ti'ye alır:

"Eğer biri bana ömrünün sonuna kadar nerede yaşamak istersin diye sorsa, burada yaşamak isterim. Seviyorum çünkü, her şeyini seviyorum. İlyiliğini de seviyorum, kötülüğünü de seviyorum. Ben burada, gariptir, kendimi çok güvende hissediyorum. Çoğu insanın buradan bu kadar korkması ve benim burada kendimi güvende hissetmem ironik değil mi?"

Şehirde kendini güvende hissetme duygusunu İhsan da dile getiriyor:

"Ben Diyarbakır'da yaşamak istiyorum, çünkü ben Diyarbakır'ı çok seviyorum. Hiçbir yerde rahat olmadığım kadar rahat, hiçbir yerde kendimi güvende hissetmediğim kadar kendimi güvende hissettiğim bir yer. Daha önce başka yerlerde istediklerimi yapmak istiyorum, en son burada olmak istiyorum."

Gül için de Diyarbakır özel:

"Biz İskenderun'da Diyarbakır ismiyle büyüyoruz. Biz Diyarbakırlıyız; Diyarbakır, Diyarbakır. Ben küçükken uykumda, 'Li Amedé Li Amedé' şarkısını söylüyormuşum, o kadar hani. Üniversiteye gidince, hani Fiskaya'dan iniyorsunuz ya, Dicle'nin üzerinden Hevsel bahçesi iki yanda. Ben her inişimde ilk görüyormuş gibi bakıyorum. Böyle aşkla, sevgiyle. Hissediyorum onun tarihini, güzelliğini kendi ruhumun derinliklerinde. Hiçbir şehrin bende öyle bir etkisi olmadı Diyarbakır kadar. Benim Diyarbakırım başka, çok seviyorum. Benim için Diyarbakır. Her zaman Diyarbakır oldu. O ayrıydı."

Şehre yönelik şiirsel duygular Hüseyin'de de mevcut:

"Dershane döneminde Diyarbakır'da tanıdığım insanlar çok etki yarattı üzerimde. En önemlisi, ben o dönemde şiir yazmaya heveslendim. İy ki de yazı-

yorum, diyorum; çünkü bir şeyleri yazdıkça daha çok şekilleniyor geçmiş insanın gözünde. Dönüp dönüp tekrar okuyunca. Diyarbakır gibi bir yerdeyim. Ne kaparsam kârdır diye çok insan tanıdım. Diyarbakır'daki arkadaşlıklarımın yeri benim için apayrıdır. Diyarbakır'da saf Kürtçemle konuşabiliyorum ve yazabiliyorum. O yüzden Diyarbakır'ın yeri apayrıdır benim için. İmgedir benim için Diyarbakır. Yani yaşarsam orada yaşarım, ölürsem de orada öleyim. Başka da bir şey istemem."

MEKÂNLARARASI / MEKÂNLARÖTESİ

Farklı mekânlarda yaşama şansını bulan gençler, kendi kentlerini başka mekânlarla kıyaslama imkânı bulurlar. İhsan İstanbul'u gördüğünde, kendi mekânıyla "batı" arasındaki fark mekâna dair olduğu kadar zamana da dairdir:

"Sadece gıcık oluyordum, niye bizde yok da burada var diye. Bunlar her şeye sahipken bizde yok. Ben ailemden uzak bir yerde okuyorum ya da ayağımda doğru dürüst bir ayakkabı olmadan okuyorum. Oradaki yapılanmaya bakıyorum, tüketim alışkanlıklarına bakıyorum; bambaşka bir dünya, bambaşka bir şey. Bugün Türkiye için gelecek olan dünya aslında yaşıyor Amerika'da ya da başka bir yerde. Burada da bizim için gelecek olan bir şey aslında İstanbul'da Ankara'da şimdi yaşıyordu. Bizim geleceğimiz, onların şimdisi yani."

Ceyda'nın Hakkarili babası Datçalı olan annesiyle evlenip batıya yerleşmiştir. Ceyda, babasının memleketine gitmese de merak eder ve bir video kamera çekimini izledikten sonra anlattıkları, "batı"da yetişenlerin "doğu" algısına iyi bir örnek. Muğlalılar aslında epeyce içe kapalı ve taşralıyken, "doğu"da ise çoğunluk artık Diyarbakır gibi büyük kentlerde yaşamakta ve "batı"yı da çok iyi bilmektedir:

"Ben böyle çok farklı bir yer hayal ediyordum. Hani çok köhne falan. Bir kere sinde babamın burada tanıdığı Hakkarili birisi var, o gitmişti. Dedim, 'Kameraya al, merak ediyorum orayı.' Bir baktım gayet büyük şehir. Hani Datça'dan büyük sonuçta, ama onu düşünemiyorsun. Yani daha küçük bir yer falan diye aklında canlandırıyorsun. Gelenek görenek ya da nasıl hayatları, nasıl yaşıyorlar, onu bilmiyorum da merak ediyorum. Gitmek isterim."

Lokman, Datça'da yaşamaktan memnun:

"Biz burada yeni bir ağaç yetiştirip köklerini toprağa salmaya çalışıyoruz. Burası çok güzel bir yer. Burada bela yok, kapılarını kilitlemiyorsun. Burada çocuk büyütebiliyorsun. Burası şehirleşmemiş. Burada istediğin gibi yaşayabiliyorsun. Yani dinini istediğin gibi yaşayabiliyorsun. Kürtlüğünü de yaşayabiliyorsun. Oturduğum kahvede rahat rahat Kürtçe konuşuyorum, müşterilerimin yanında Kürtçe konuşabiliyorum. Belki bunu başka yerde hazmetmezler. Ama burası demokratik bir yer. O yüzden seviyorum. Böyle iklimi çok güzel abi. Kış yok ya. İlkbahar ve yaz yaşıyoruz. Ne kadar güzel."

Bodrum'a çalışmak için gelmiş olan Hayati, memleketini özlemiyor:

"Bodrum'da olduğum için her gün şükrediyorum. Haberlerden Türkiye'yi izledikçe Türkiye'de yaşamadığımı düşünüyorum. Gerçekten öyle. Burada yaşamak çok güzel, çok hoş. Senede bir Adapazarı'na gidiyorum. Adapazarı sanki siyah-beyaz bir film gibi. Her şey bıraktığım yerde. Arkadaşlarım aynı kahvede, aynı köşede oturuyorlar. Hâlâ aynı şeyi konuşuyorlar. 15 yıl önce neyse, inanılmaz şekilde aynı şeyi konuşuyorlar. Hatta sanki virgül koymuşsun, onlar devam ediyor gibi. Öyle bir hayat. Burası güzel, renkli. Bodrum'da mutluyum. Allah'a şükrediyorum hep. İnancı bir insanım. İnancımızı yaşamasak da inançlı bir insanım. Dediğim gibi yani o kapıdan her çıktığımda, denizi her gördüğümde bin kere şükrediyorum. Çünkü mutluyum dediğim gibi. İnşallah Allah dert, keder vermez. Burada yaşamak istiyorum."

Lokman, mekânla kültür arasındaki bağı altını çiziyor:

"Kültürü yaşatman için o toprakta olman gerekiyor. Bunu anladım. Yani siz batıya gelip doğunun kültürünü yaşatamıyorsunuz. Ege'nin toprağı farklı bir adam yetiştiriyor. Doğu'nun toprağı başka bir adam yetiştiriyor."

Lokman için memleketine ziyaret duygusal bir andır:

"Valla köyüme girer girmez ağlamıştım, gidip toprağını öpmüştüm. Hatta gizlice biraz toprak yemiştım. Halkalar vardı bizim evin kapılarında, o halkaları söküp getirdim. Kendi evimin dış kapısına taktım. Burada yaşayıp, burada ölmeyi istiyorum. Ama mezarımın da doğuda olmasını isterim. Ait olduğum topraklarda çürümek istiyorum. Bu da belki bir ütopya; çünkü götüreceklerini zannetmiyorum, uzak yer. Ama bunu istiyorum. Orada hücrelerim toprağı karışını istiyorum. Belki daha çok huzur bulurum."

Kamil öznelliğini geliştirebildiğini hissetmiş mekân değiştirerek:

"Muğla'ya geldiğimde işte tam da o birikimlerimi biraz şey yapabildiğim yerdı. Aslında orda kısıtlandığın birçok alanda burada biraz daha rahatsın. Ya da ailesel baskı daha az, toplumsal baskı daha az. Birey olabiliyorsun, yani kendini ifade edebiliyorsun. Evde bağırabiliyorsun sesinin çıktığı kadar. Farklı, istediğin afiş duvara yapıştır, ne bileyim."

Kamil için hareketlilik, dünyanın ne kadar küçük olduğunu hissettirmiştir:

"Daha önce hani Siirt'ten İstanbul'a gitmek önemli bir şeydi. Biz küçükken o dağları, tepeleri gezerken buradan Van'a nasıl gidilir diye düşünürdük. Ama şu anda işte sallıyorum, dünyanın herhangi bir yerine gidebilirim inandığım şey uğruna. Hiç çekinmiyorum. Küçük olduğunu anladım. Ya da gördüm."

Ümit sürekli göç ede ede mekâna aidiyet hissini kaybeder:

"Göçmen kuşlar gibi. Sürekli bir yere gitme ihtimaliniz var. Bir garanti kalmamıştı. Her an buradan gidebiliriz. Yani bizi oraya bağlayabilecek bir şey yoktu."

Aydan aya yürüyen bir hayat vardı. Artık bu göçmenlik bende alışkanlık hâline gelmişti.”

Berlin’de yaşayan Dilan da benzer bir duygu içerisindeydi:

“Nereye gidince zaten orası evdir, yani benim evimdir. Tamam, ailem var, ailemle kalmayı daha çok tercih ederim; nerede yaşarsak yani yaşayabiliriz, benim için sorun değil. Her sene başka bir yere de gidebiliriz. Sevinirim bile, yani benim için sorun değil.”

Berlin’de yaşayan Adem için de birden fazla mekân vardır hayatında:

“Kreuzberg benim memleketlerimden biri. Almanya diyemiyorum yani, ama Kreuzberg kesinlikle. Berlin. Çok seviyorum Diyarbakır’ı gerçekten, orada yaşayabileceğimi, Adem olarak yaşayabileceğimi de düşünüyorum.”

Ali ise gide gele arada kalmışlığını ve aidiyetlere sığamayan bireyselliğini vurgular:

“Orada kendini ait hissetmiyorsun. Ha, buraya da ait değilsin artık; aidiyet duygunu yitirmeye başlıyorsun. Sen artık daha farklı bakıyorsun. Burada da birçok eksiklik görüyorsun. Yıllarca milliyetçilikten kaçırıyorsun, bir tarafta burada da milliyetçiliği görmeye başlıyorsun. Bunlar sana acı veriyor. Çünkü senin yıllarca kendine yaratmış olduğun değerlere ters düştüğüne inanırıyorsun. Tamam, kültürünü korumak, yaşatmak amenna; ama ha sen yaptın ha başkası yaptı, sadece sen veya ben diye değişir adı. Zihniyet aynı. Birini ötekileştirmek, burada sorun yaşıyorsun bazen.”

TAHAYYÜLLER

“Yani ben hep derim, ben çok özgürüm; ama mecburum, mecburiyet var.”

– Semiha, 24, Diyarbakır

Diyarbakır'da ve Muğla'da gençliğin nasıl algılandığını ve deneyimlendiğini anlamak, gençlerin kurduğu tahayyülleri de anlamayı gerektiriyor. Diyarbakırlı gençlerin tahayyüllerini kendilerinin “yaşanmışlık” dediği deneyimler, şiddetin kolektif hafızası ve “bedel” olarak adlandırılan ilişki oluşturuyor diyebiliriz. Kürt hareketinin hakları için verdiği mücadele, gençlerin kendilerini borçlu hissetmelerine neden oluyor. Daha doğrusu, gençler borçlu olarak dünyaya geldiklerini düşünüyorlar. Bedel kavramı da borçların ödenmesini ifade ediyor. Bu nedenle Diyarbakırlı gençlerin öznelliğini anlamak için anlatılarda sık sık değinilen “bedel” kavramını bir izlek olarak almak faydalı olabilir.

Muğlalı gençlerin tahayyülleri Diyarbakır'daki gibi bir geçmişle şekillenmiyor. Geçmiş onların üzerine düşünmedikleri ya da kendileriyle ilişkilendirmedikleri bir şey. Onları ilgilendiren daha çok bugünkü şartlar içinde nasıl daha iyi bir hayat kurabilecekleri. Muğlalılar için de bir aktarımdan bahsedebiliriz; ama onlara aktarılan bir kaybın ve şiddetin belleği değil, mülkiyet ve onun etik ve diğer sorumlulukları. Bu nedenle Diyarbakırlıların aksine, Muğlalı gençlerin kendilerini alacaklı olarak hissettiklerini söyleyebiliriz. Ailelerinden onlara devrolan mirası nasıl kullanacakları, çalışkan olmak, iş ahlâkı, ekonomik olarak başarılı olmak vurguladıkları ve öznelliklerini kuran özellikler.

Bedel, Diyarbakır'da oldukça fazla dolaşımda olan bir kelime. Bedel daha çok seksenlerin sonunda ve doksanların başında yaşanan savaş ve zorunlu göçle birlikte ailelerin yaşadığı kayba işaret ediyor. Bu kayıp da Kürt hareketine ödenmiş bir borç olarak anılandırılıyor. Yıllardır süren direnişin bir sonucu olarak Kürt kimliğinin kamusal alanda daha görünür olması bugünkü gençlerin kendi kimlikleriyle gurur duymalarına yol açmış. Bugün devam eden şiddeti de düşünürsek gençler kendilerini harekete karşı borçlu hissediyorlar. Peki bu borç nasıl ödenebilir? Gençler için bu borcu ödemenin çok çeşitli yolları var. Ve bu farklı yollar Diyarbakırlı gençlerin kendilerini nasıl öznel olarak kurdukları hakkında da ipuçları veriyor.

Diyarbakır'da 90'ların ortalarında oluşan kamusal alan farklı politik olma biçimlerini de beraberinde getirdi. Bu kamusal alanın genişlemesinde kurumsallaşan Kürt hareketinin siyasi ve kültürel aktiviteleri ve kurulan onlarca STK'nın rolü büyük. Kürt kimliğinin damgasını vurduğu böyle bir kamusal alanın varolduğu bir şehirde büyümenin gençlerin kendi tarihleriyle ve genel olarak Kürt mesesiyle ilişkilerini şekillendirdiği görülüyor. Öncelikle gençler deneyime ve deneyimin anlatılabilirliğine çok önem veriyorlar. Gençlerin anlatıları da kişisel bir tanıklıktan çok yakın tarih üzerinde kurulan bir otoriteye işaret ediyor. Deneyimleri nedeniyle geçmiş üzerinde bir otoriteye sahip olan gençler kamusal alanda hikâyeleri dolaşıma sokmayı dönüştürücü bir siyaset ve kendilerini de bu siyasetin ana aktörleri olarak görüyorlar. Gençlerin sürekli olarak "yaşanmışlık"larının öneminden bahsetmeleri buna bir örnek olarak verilebilir. Gül, yaşanmışlıklarının kendisini nasıl dönüştürdüğünü anlatıyor:

"Farklıydı. Böyle bir çocukluk olmasaydı farklı bir çocukluk ister miydim? Açıkçası öyle bir özlemim yok. Bana çok şey kattı. Yaşamam gerekiyormuş yaşamışım. Farklı bir çocukluğa özlem duymadım hiçbir zaman. Çok çabuk büyümek durumunda olduk ve çok farklı kaygılar gütmek zorunluluğunda oldum. Ailede Gül denildiği zaman farklı bir profil çıkar akıllarında. Çünkü ben yaşadığım dönem gereğince, çok normal şeyler düşünebileceğim bir çocukluk yaşamadım. Ha, eğer sorarsanız ister miydin? Hani herkes gibi olmak istemezdim. Ben hayatımdan memnunum. Melankolik bir ruhum yoktur hani öyle bir tavrım, öyle bir duruşum yoktur ama acıların sana gerçekten çok şey kattığına inanıyorum. Ama böyle çok resmî değilimdir sosyal hayatımda da. Hani gülerim, kahkaha atarak gülerim. Ağlırsam kimse umrumda olmaz, öyle saatlerce ağlarım. Hani yaşarım yine hayatı; ama yine o yaşanmışlıkların verdiği, o görmüşlüklerin verdiği şey vardır. Bazen benimle dalga geçiyorlar. Valla diyorum ben 5 yaşından beri bu işlerin içindeyim, inanmıyorlar. Benim arkadaşlarım, abimin cezaevindeki arkadaşlarıydı. Iskenderun'daki çocukluğum... Hiçbir çocuk benimle oynamazdı, Kürdüm diye! Türk milliyetçiliğinin hakim olduğu bir mahalleydi. İzin vermezlerdi benimle oynamalarına, ama bu bende bir yara oluşturma-

dı. Ben kendime çocuk gözüyle bakmıyorum. Artık onları küçümsüyorum, nasıl onların benimle oynamaması beni çok etkilemiyor. Çünkü benim yaşamımlı-
lığım onlardan fazla, benim görmüşlüğüm onlardan fazla. Ben abim gitti diye ağlıyorum, elimden gofret alındığı için ağlamıyorum.”

Hüseyin, her şeye rağmen hatırlamanın önemini vurguluyor; çünkü kendisini kuran deneyimleridir:

“Özellikle Silvan’da yaşadığım günleri... Ya aslında unutmak istiyorum, ama bir yandan da unutmak istemiyorum. Neler yaşadığımı, kim olduğumu unutmak istemiyorum. Ben bunları yaşadım ve eğer bunları yaşamaysaydım belki de şu an böyle düşünmeyecektim. Belki ben de insanları ötekileştirerek büyüyecektim. Sürekli kendimden olmayanları hor görerek. Kendi kişiliğimden gayet memnunum, ama keşke o günler hiç yaşanmasaydı.”

Hadi için ise o dönemden kalan, sevdiğini söylediği acıları ve kolundaki jilet izleridir:

“Şimdi benim mesela bütün vücudum kesiktir. Yani ben sana şimdi bunu nasıl ifade edebilirim? Atıyorum, sen beni bir havuzda gördüğün zaman her tarafım kesik, sana bunu nasıl anlatabilirim? Sen bunu anlayamazsın. Nedir, beraber yaşarsak, yani o dönemi beraber yaşamış olursak bir şeyler anlayabiliriz. Ha, şimdi bana kendini kesmek çok böyle şey geliyor, yani olmaması gereken bir şey. İğrenç falan demeyeyim, çünkü ben iğrenç bir şey yapmadım. Yani acılarımı, yani seviyordum. Sevdiğin zaman sana sağlık veren bir kanın olması gerekiyor. O kan kesildiği zaman, senin etini kesmen gerekiyor. Ben mesela öyle bir süreçten geçtim. Kendimi kestim yani. Ha, şimdi kestim diye pişman mıyım değil mi; hâlâ o şeyim var. Öyle bir çelişki var yani de, keşke kesmeseydim. Veyahut belki de iyi ettim kestim kendimi.”

Gençler öneminden çok söz ettikleri ve kendilerini dönüştüren bu deneyimleri de kamusal alanda dolaşıma sokmak istiyorlardı. Bu nedenle sözlü tarih görüşmeleri sırasında bizim soru sormamıza bile gerek kalmadan bize uzun, bütünlüklü hayat hikâyeleri anlattılar. Bu bir yandan onların hep bir savunma pozisyonuna itilmeleri, hep kendilerini başkalarına anlatmak zorunda kalmalarıyla ilgili. Bir anlamda tanınmayan varlıklarını hikâyeleriyle kanıtlamaya çalışıyorlardı. Ancak ilginç bir şekilde varlıklarını yaşanan bir hayat üzerinden değil, devlet şiddetiyle yok edilen bir hayatla kanıtlıyorlardı. Diğer bir deyişle, varlıklarını bir yoklukla kanıtlıyorlardı. Hikâyelerin dönüştürücü gücüne inandıkları için de bu durum aynı zamanda hikâye anlatmanın kendisini siyasi bir pratik olarak algıladıklarını gösteriyor.

Bu bağlamda, hikâye anlatmak bir borç ödeme biçimi olarak görülürken, şiddete tanıklık etmek de bir bedel ödeme biçimi bazı gençlere göre. Örneğin Nasır için çatışmaların yaşandığı Bağlar’da yaşamış olmak bir bedel:

“Şimdi herkesin inandığı doğrular var. Mesela Bağlar olmadan Diyarbakır yok yani. Bugün Diyarbakır’ı bu anlamda ayakta tutan Bağlar’dır. Mesela ben şimdi düşünüyorum, biz köyden geldiğimiz zaman insanlar bilinçli değildi. O bilince ulaştık biz Bağlar’da. Ödediğimiz bedellerin karşılığı. Mesela doğru düşündüğümüze inanıyoruz. En azından kendi çapımızda diyorum mesela, etrafımızdakilerle kıyaslıyoruz kendimizi. Bu Bağlar’ın artısıdır. Çünkü hep içindesin. Hep olayın içindesin. Bağlar hareketli bir yerdir. O yüzden insanlar orada bence biraz daha farklı yetişiyor.”

STK aktiviteleri de bir başka politik olma ve borç ödeme biçimi. Dicle Üniversitesinde olsun, Muğla Üniversitesinde olsun, sivil toplum çalışmalarında Kürt gençlerinin azımsanmayacak ölçüde aktif olduğunu görüyoruz. Sivil toplum deyince de özellikle Toplum Gönüllüleri Vakfı’nın (TOG) çalışmaları bu gençlere yeni olanaklar, hareketlilik ve karşılaşma imkânları sağlamakta. Örneğin, Muğla Üniversitesinde okuyan Diyarbakırlı Hüseyin, TOG’un kendisi için açtığı politik alana işaret ediyor:

“Toplum Gönüllülerinde gönüllülük yapıyorum ben. Çok şehir gezdim ve çok genç insan tanıdım. Diyorlar ki, gençler apolitik. Aslında hiç de öyle olmadığını gördüm. Apolitik değiliz yani. Hepimizin bir politik görüşü var. Bir şeyler yapıyoruz. Siyasi düşüncemiz ne olursa olsun. Toplum Gönüllülerini seviyorum. Tamamen zıt biriyle oturup konuşuyoruz ve bir noktada birleşebiliyoruz. Sivil toplumda çalışmayı çok istiyorum. Bir siyasi partiden çok daha aktifmiş gibi geliyor bana. Çünkü halkla ilişkili. Yani ne yaptığını biliyorsun ve sivilsin.”

STK’ların düzenlediği aktiviteler genellikle Kürt ve Türk gençlerini bir araya getirmeye ve onların aralarında bir diyalog kurmayı amaçlıyor. Bu da Kürt gençlerine kendi deneyimlerini başkalarına anlatma olanağı sağlıyor. Bu anlamda siyasi olanın ötekine kendini anlatmak olarak tanımlandığı görülüyor. Ahmet’in anlatısı buna iyi bir örnek:

“Ben kendi fikrimi bana yakın olana anlatmakla çok şey kazanmıyorum. Çok net bir şekilde farklı bir alanda olan birisiyle paylaştığım anda ben de gelişiyorum. ‘Farklılıklara saygı’ diye bir ilkesi var bu vakfın. Sana değerli olduğunu hissettiriyor. Değerli olduğunu sana hissettiren bir şeyden korkmazsın, yakınlaşırsın. Çünkü kendini güvende hissedersin. Buranın bir okul olduğunu düşünüyorum ben sivil toplum açısından.”

Kürt gençlerinin bu tarz aktiviteleri anlatırken böyle ortamlarda kendilerini daha değerli hissettiklerini söylemeleri de manidar. Bu onları dinleyen, onların deneyimlerine değer veren bir topluluk olmasından kaynaklanıyor gibi. Kulp’ta öğretmenlik yaptığı yıllardan itibaren sivil toplum alanında çalışan Asım anlatıyor:

“Avrupa Birliği Gençlik Programı, sonra bir sürü başka sivil toplum kuruluşu ve en son Toplum Gönüllüleri. Sen oradaki bilgiyi dışarıya taşıyorsun ve dışarıda-

ki bilgiyi alıp geriye geliyorsun. Bu iki tane bilgiyi birbiriyle buluşturmak, yani o ulusalda dönen şeyle, Kulp gibi küçücük bir yerde dönen şeyleri birbiriyle konuşturmak iyi hissettiriyor; çünkü sen bir şeyler yapmaya başlıyorsun. Toplum Gönüllülerini bence başarılı kılan bu. Tamamen interaktif, formal olmayan yöntemler deniyorlar. Atölye çalışmalarıyla, interaktif etkinliklerle herkes-teki bilgiyi açığa çıkarıyorsun. İnsanların hoşuna gidiyor, çünkü değerli olduk-larını hissediyorlar. Ben gençlik ve sosyal haklar eğitimine gittim mesela. Ha-yatımda en mutlu öğrendiğim bir on gündü. Yıllardır bu alanda çalışmış, kafa yormuş ve insan hakları bağlamından zerre kadar şaşmayan insanlarla tartış-ıyorsun. O günden sonra herhangi bir ortamda gençlerle ilgili bir şey konuşur-ken çok sağlam bir yerden konuşuyorsun artık. Bir genç olduğunun farkında-sın. Ve en önemlisi, bence, hareketlilik. Bir yere çakılıp kalmışsan, sivil toplum seni o bir yerden alıp başka yerlere götürme şansı veriyor sana. Sivil toplum iyi bir şey yapmışsa Türkiye’de, bence bunu yaptı. İnsanların birbirlerinden ha-berdar olmalarını, zaman zaman bir araya gelmelerini sağladı.”

Asım, Toplum Gönüllüleri Vakfı örneğinde Kürt öğrencilerin katılımını da değerlendiriyor:

“Çok bariz ve gözle görülür şekilde Kürtlerin oranı artmaya başladı TOG’un içerisinde. İki nedeni var. Bir yandan TOG’un yeni stratejisi, savunuculuk ve gençlik politikaları üretme üzerine kurulu. Bir yandan da şu var: Sen üniversi-te öğrencisisin, ailenin sana yüklediği misyon ve beklentiler var. O beklentiler senin daha radikal ve daha böyle taşkınlık diyeceğimiz şeylere yönelmene za-ten engel oluyor. TOG biraz bir emniyet sübabı hani. TOG böyle daha rahat davranabileceğin, daha kendin olabileceğin bir yer bence ve o yüzden genç-ler tercih ediyorlar orayı.”

Kamil de Muğla’da okuyan bir öğrenci. Sivil toplum alanında çok aktif ve özellikle sanal alanda örgütlenme konusunda çok yaratıcı ve becerikli. Anlatı-sında birçok genç gibi o da ailesinin yaşadıklarının etkisiyle tercihlerini yaptığı-nı vurguluyor. Kamil, kuşağının politik öznellik biçimini en iyi ifade eden genç-lerden:

“Siyasetin içinde büyüdüm zaten. Yani her birimiz normalde eğitimle pekiştir-miş olsaydık o geçmişimizi, şu an çok iyi bir politikacı olabilirdik. Çünkü Tür-kiye’nin en büyük sorunu da zaten doğu, Güneydoğu’dur. Biz de içinden gel-diğimiz için olayları biliyoruz ama aktaramıyoruz. Çözümler üretiyoruz ama dinleyen yok. Bazen düşünüyorum da, Muğlalı arkadaşlarımın başladığı yer-den başlamak isterdim gerçekten. Çünkü çok rahat bir ortam. Bir sıkıntı yok. Burada, yani bir Türk doğmayı şanslı görenlerdenim; ama Kürt olmaktan da gururluyum. Hiçbir şekilde rencide olmam; ama bu barizdir, aynı yerden başlamamıştık yaşamaya. Mesela uzman çavuş çocuğu olan arkadaşlarımın güzel evleri vardı, ama bizim öyle bir evimiz yoktu. Bizim evde bir yatak yor-gan var mesela. Herkes sandalyeye oturmak ister mesela bizim ailede. Yani kol-tuk, televizyon sonradan. Belki hepsi olsaydı benim için anlamlı olmazdı, çün-

kü benim için mesela bir sandalyenin anlamı var. Ailemde çok yaşanmışlık var, biz bunun acısını çok çekmişiz. Şu anda mağdurlar gerçekten. Abim, babam bunu ömür boyu yaşadı. Hatta babamın tavsiyesi şuydu, hani dayak yeseniz, hor görüleniz bile bazen susun yani. Çünkü çok büyük işkenceler yaşamış ve susmayı öğrenmiş biriydi. O yüzden bizimle de paylaşmak istemiyordu çok şeyi, kendi doğrularını. Kürt bir gencim ama Muğla Gençlik Meclisine gireceğim. Gençlik Meclisinde birçok karara ortak olacağım ve ayrımcılığın da karşısında duracağım. Bu, ailemi de rahatlatır. Benim için böyle bir yöntem uygundu. Daha çok bu alanda değişimin büyük olacağına inanıyorum, çünkü hem kendim bedel ödeyerek birilerini cezalandırmak istemiyorum. Sonuçta ailem bundan çok çekmiş. Kendimi de cezalandırmak istemiyorum birileri için. Çünkü o birileri de benim için kendilerini cezalandırmıyorlar. Bir şeylerin değiştiğini de görüyorum. Çevremden başlayarak bir şeyler değişiyor. Ben bir Kürt genç olarak belediye başkanının karşısına çıkabiliyorum Muğla gibi bir yerde. Politik düşüncemi ifade edebilirim ve çekinmiyorum. İsterse beni dışarı da atabilir. Ama ben bu alanda olmaya devam edeceğim. Ben siyasi bir alanda kendimi görmüyorum. Çünkü siyasi rollerde bir kazanım, eğer ki zaten bu kültürden geliyorsan, bunları elde etmen, ciddi bedeller ödemeni sağlıyor. Her an cezaevine girme riski, her an okuldan atılma, her an aileni üzme, her an aileni yıllarca hapishaneye seni gelip ziyaret edebilmeye mahkûm etme cesaretini göze alamıyorum. O yüzden daha çok sivil, ama örgütlülüğü pekiştirecek alanlarda kendimi görüyorum. Ben şu anda sosyal medyadan faydalaniyorum. Sonuçta insanlarla etkileşim kurabileceğin birçok alan kısıtlanmışken internette bu alanı sana tanıyorlar. Ben de onu kullanıyorum. Burada aslında Muğla'yı gözlemliyorum. Sorunları takip ediyorum ne yapabilirim diye. Beni rahatsız eden bir durumda anarşist eylemler örgütliyorum. Bu örgütlediğimiz eylemleri gerçekleştiriyoruz. Sanal olmak gündelik hayatta bir şey değiştirmiyor ama sonuçta insanların oraya katılımı. Dünyadaki birçok eylem de o tarz. Mesela Mısır'daki, Avrupa'daki gelişen eylemler. Bence etkili bir alan ve kullanılmaya değer."

Asım ve Kamil'in çok açık bir şekilde belirttiği gibi STK'lar daha az riskli ve feda gerektirmeyen politik alanlar olarak görüldüğü için genellikle Kürt gençleri tarafından tercih ediliyor. Kürtlerin kültürel ve politik hakları için verilmiş kayıplarla dolu bir savaş ve aslında savaşın daha düşük yoğunluklu da olsa günümüzde de devam etmesi, Kürt gençlerini borçlu kılıyor ve onları politize olmaya zorluyor. STK onlara kayıba yol açmayan bir politizasyon yolu açıyor.

Diyarbakır'ın çok kültürlü tarihine de referans vererek eski bir yapıyı restore edip arkadaşlarıyla birlikte bir kafe açan Fevzi, bunun politik imkânlarına değiniyor. Fevzi'in kafeyi bir STK'yımsı gibi anlatması manidar:

"Diyarbakır'daki Suriçi'ndeki tarihî yapıları bulup, bunları restore edip, şehrin sosyal aktivitelerine kazandırmaya çalışıyoruz. Bir nevi sivil akademi yapmaya çalışıyoruz. Biz bunu kent için yapıyoruz. Mesela mekân işletme tarzı yeni, farklı bi tarz olmasını istiyoruz. Buraya gelen insanlar ilk önce o dar kapıda ür-

kerler. Ve içeri girdiklerinde sanki başka bir hayat içine girdiklerini düşünürler. Kendini rahat hissediyor insanlar burada. Çünkü herkese hitap ediliyor. Burada evrensel bir müzik tarzı. Hiçbir şeyi tekleştiriyoruz. Piyano dinletisi oluyor. Piyano Diyarbakır'da yoktur. Biz bunu bilinçli bir şekilde getirdik. Piyano atmışız oraya, hiçbirimiz çalmasını bilmiyor. Ama Diyarbakır'da piyano çalmasını bilen herkes için piyano olmalı, insanlar bununla tanışmalı. Mesela buraya teleskop getirmeyi bile düşünüyorduk. İnşa ediyoruz ya, ancak müthiş bir öfke vardır burada. Özellikle Kürdistan bölgesinde. Bu öfke nasıl yatışacak? Biz bunu neyle eriteceğiz? Yani bu sonuçta bir gün patlayacaktır, çünkü otuz yıldır öfke yaratılıyor. Öfkenin dili hâkimdir. Yarın barış bile olursa bu öfke patlayacaktır. Yani barış kendiyile beraber özgür bir hayatı getirmiyor. Barışla sadece biraz savaş duracaktır. Ama bu tür şeylerle inşa edebiliriz, toplumun öfkelerini yatıştırabiliriz. Çünkü öfkenin karşısında alternatif bir şeyler üretmemiz gerekiyor. Öfke neyle, müzikledir, sanatlardır, yeni bir dilledir, yeni bir bakış açısidir, bunlarla aşılabılır. Onun için biz daha çok bu şeylere ağırlık vermeye çalışıyoruz. Kültürdür, sanattır, yeni bir tarzdır.”

Şunu da belirtmeliyiz ki STK'larda yer alan gençler daha çok üniversite okuyan gençler. Bu nedenle farklı politik olma biçimlerinin belli kesimler için bir seçenek olduğunu gözlemliyoruz. Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki, bu kamusal alan da oldukça kırılgan. Özellikle KCK davaları ile sivil toplum alanlarında çalışan insanların tutuklanması, hatta birçok kurumun kapatılması bugün sivil toplumun da riskli bir alan olduğunu gösterdi. Bunun sonuçlarını ya da gençlere etkisini iki yıllık araştırma sürecinde de gördük. Örneğin ilk görüşmelerde STK'larda çalışan, projeler yürüten çoğu gencin zaman içinde bu alandan çıkışıklarını gördük.

Gençlerin STK'ları tercih etmelerinin nedenlerinden birinin ailelerinin onların aktif siyasette olmalarını istemediklerini ve zaten çok bedel ödemiş olduklarını söylemeleri de ilginçtir. Bu, siyaset ve akrabalık ilişkileri arasındaki sıkı bağa işaret ediyor. Bedel, bireye değil; aileye işaret eden bir kavram. Bu da paradoksal olarak gençlere başka tahayyüller oluşturmalarının önünü hem açıyor hem kapatıyor. Görüştüğümüz kimi genç için ailelerinin vermiş olduğu kayıplar onları politiklaştıran nedenlerden biri. Örneğin ismini öldürülen dayılarından birinden alan Bawer, kendi politizasyonunda bu ölümlerin önemli bir rolü olduğunu söyler. Kendisi daha doğmadan yaşanmış bu olayları nasıl öğrendiğini anlatıyor:

“Nenemlerin evine gittiğimizde, hani sürekli gidip gelirdik. Ben de her seferinde sorardım yani. Duvarda 6-7 tane resim asılıydı. Şehit dayılarımın resimleriydi, faili meçhul giden aile fertlerimin resimleriydi. Giderdim, nereye? Gel, odaya. Bu sefer başlardım, ‘Nene bu kimdir?’ ‘Dayın!’ ‘Ne oldu dayıma?’ ‘Öldürdüler!’ ‘Diğeri?’ ‘O da dayın!’ ‘Ona ne oldu?’ ‘Onu da öldürdüler.’ ‘E diğeri?’ ‘Onu da...’”

Kimi de aileleri yeterince bedel ödemiş olduğu için siyasetten uzak durmayı tercih ettiğini söyledi. Örneğin Elif şunları söylüyor:

“Çok fazla kaybedince artık biraz geri çekilmek istiyorsunuz. Hani dedim ya, insan biraz bencildir. Yani bir yerde artık kendisini düşünür. Bilmiyorum belki de bencillik, ama şu an biraz olsun mutlu olabilmemiz için bunun olması gerekiyor. Yoksa hepimiz birden aktif bir şekilde siyasette yer alsak. Olabilir yani, olur. Bizi engelleyen bir şey yok. Ama ben anneme yaşatmak istemem böyle bir şey. Bu kadarına hakkım olmadığını düşünüyorum. Yani yine olacak bu idealim. Benim için bir dezavantaj değil bu kültürle büyümek, bu ideal uğruna bir şeyler yaşamak. Ben belki çocuğuma da aynı kültürü vermeye çalışacağım. Yani bireysel anlamda bir duruş sergileyerek, kimseye alet olmadan, kimsenin ekmeğine yağ sürmeden... Çünkü başka şekilde güç getiremiyorum.”

Ahmet'in şu anlatısı da Elifinkine paralel:

“Kaybetmiş bir nesil var bizden önce. Bütün hayatını adayan, ama kaybetmiş. Birazcık yakın dönemde insanların çoğu, çocuklarını siyasi eylemlerden uzak tutmaya çalışır. Bizde de aynı durum söz konusu. Onlar kendi dönemlerinde yeterince destek verdiler, eylemlere katıldılar, emek verdiler. Ama bugün bize, ‘Karışmayın!’ diyorlar. Bu biraz yorgunluk aslında.”

Geçmişin yükü ve süren çatışmaların kurduğu bir atmosferde gençlerin onların deyimiyle “birey” olabilmeleri ve başka tahayyüller oluşturmalarının sınırlarını görüyoruz. Yukarıdaki örneklerin gösterdiği gibi politik olmamak ya da STK'larda çalışmak, gençlerin aileleleriyle birlikte verdikleri politik kararlar. Ahmet, zaman zaman farklı seçimler yapmak istese de sonuçta kolektif için gerekli olana yöneldiğini anlatıyor:

“Bu coğrafyada insanlar birey olamıyor maalesef, ben de dahil. Hele ki erkek olmanın getirdiği bir şey. Benim özgeçmişimde şu yazar: İnsanın bireysel özgürlüğüne çok önem veren Ahmet, feodaliteden çok sıkılmış biridir. Babamın vefat etmiş olması, kendimin tek erkek çocuk olmam, ailemin bana bağlı olması demek. Ben bu kararı birinci sınıfta verdim. Hani olmaz, yani bırakamam ailemi. Dört kadın seni okutmuşlar, senin üzerine bir hayat kurguluyorlar. Bu haksız bir şey mi, evet. Ama maneviyat çok önemli bir yandan bu coğrafyada. Hatta bir hocamız üniversitede demişti, bu doğudaki birliktelik kültürü halaydan çıkıyor. Halayı insanlar el ele, kol kola tutuşup yapıyor. Mesela Ege’de zeybek tek başına yapılıyor.”

Semiha'ya göre bu durum bir zorunluluk olduğu kadar kişisel bir seçim:

“Bazı insanlar geçmişiyile utanç duyuyor. Yani sanki kardeşlerine, ailelerine baktıkları zaman farklı bir gözle onlara bakılacak, farklı bir izlenim bırakacaklar. Sanki mecbur... Yani ben hep derim, ben çok özgürüm; ama mecburum, mecburiyet var. Ben özgürüm; ama hani aile olsun, aile de olsun ben nereye gidersem, ne yaparsam ve yaşadığımız acılar gerçekten hani kolay değil.”

İçinde bulunulan ikilemler, yeni yol arayışları ve bunun sınırları, açılan ve kapanan kırılğan bir kamusal alan, Diyarbakır'da gençliği kuran temel dinamikler gibi görünüyor. Geçmişte verilen kayıplardan dolayı politikleşmenin bir zorunluluk olması, ama aynı zamanda tam da bu kayıpların çokluğundan dolayı politikleşmenin aileye bir yük olarak görülmesi gençlerin yaşadığı bir paradoks.

ALACAKLILAR

Diyarbakırlı gençlerin gelecek tahayyüllerini nasıl geçmişteki kayıplar ve bunun oluşturduğu ilişkiler şekillendiriyorsa, Muğlalı gençlerinkini sahip olunanın bir anda değerlenmesi ve bunun getirdiği sorumluluklar belirliyor. Turizm ile beraber arazilerin değerlenmesi ekonomik kalkınmaya yol açtı Muğla'da. Görüştüğümüz gençlerden çoğunun ailesi küçük ya da orta ölçekli işletmelere sahipti. Ailelerin bu işletmelere istisnasız olarak çocuklarının, yani bizim görüşme yaptığımız gençlerin isimlerini vermiş olmaları manidar. Gençler, Diyarbakırlılardan farklı olarak, kendilerini alacaklı olarak hissediyorlardı; çünkü onlara aktarılabilecek ve gittikçe değerlenmekte olan mülkleri vardı. Mesele bu mülklerin gelecekte nasıl kullanılacağı. Bu yüzden gençlerden beklenen çalışkan olmak ve bu mülkleri satmayıp işletmek. Örneğin, Datçalı Kadri (market işletiyor, 24) aktarılan mülklerden bahsediyor:

"Tabii dedeler de sağ olsun, onlar da çalışmışlar. Dedem özellikle biraz fazla çalışmış, o yüzden bizi rahat ettiriyor sağ olsun. Biraz tarladan dolayı, bıraktığı tarlalardan dolayı."

Kadri'ye göre bu tarlaların satılmaması bir baba politikası:

"Tarla satma taraftarı değiliz. Satıp da bir-iki yatırım yapmak istiyorum; ama işte satmadan yatırım yapmaya çalışıyoruz, babamın politikası o. Satmayalım, işte, elimizde bulunsun. İleride değerlenirse şey olur diye. Daha iyi olur demek istiyor yani."

Kadri gelecek hayallerini şöyle anlatıyor:

"Valla şu anki tahminlerime göre, yani şu an yaşımda biraz genç olduğum için, biraz daha ilerisini düşünüyorum. Burada belli bir kariyere sahip olmak istiyorum. İlerleyen zamanlarda, mesela pansiyonculuk işini daha fazla yapmayı düşünüyorum. Bunlar hep sistem, organize işi. Bir-iki tarlada tesis yapabilirsek, böyle konaklama tesisleri... Bazen eğlence sektörüne girsem mi, diye düşünüyorum; ama onda da 200-300'den aşağıya çıkamazsın. Bazen ortak düşünüyorum böyle çevremden filan, beraber girelim bu işe gibilerinden. Buranın tek bir eksiği var mesela, o da disko. On sene sonra 35 yaşında oluruz, yani inşallah kazancımızı biraz daha arttırmış oluruz. Yani kazanç arttıkça yaşam kaliten de artıyor. Mesela 35 yaşına geldiğinde 500 milyarlık ev yaptırırsın. Biraz daha

Suñi, Cihanda: Suñi

villa tarzına kaçırsın. O da senin lüks hayatın olmuş olur. Öyle bir hayat da güzel bir şey yani. Bir tane teknem olsun mesela. Rahatça gezebilirsin filan. Bazen mesela iskeleye yaklaşıyorlar yatları. Çok hoşuma gidiyor mesela.”

Bu tabii Muğla’da sınıfsal farkların olmadığını göstermiyor. Aileleri daha az mülke sahip, kendileri çok çalışıp hayatlarını kazanmak zorunda olan gençler de çok. Örneğin, Hayrettin köylülerin sınırlı olanaklarını vurguluyor:

“Çalışmak istiyorsun, devamlı bir iş bulamıyorsun. Tansaş’ta çalıştım altı ay, yaz bitti dediler; kışın on beş gün iş, on beş gün maaş. Çalışabiliyorsan çalış. 150 milyon para veriyor sana. 300 milyon kira veriyorsun. Yetmiyor, buraya geliyorsun, burada yapacağın iş belli. Ya inşaat şirketlerinde çalışacaksın. Ya arazide çalışacaksın. Tamam, araziye bakalım da arazi sana bakcak mı! Nasıl düğün yapıyorsun, yani yapabiliyorsan. Mecbur annenden kalan; babandan, dedenden kalan araziye satıp yapacaksın. Hep gelirler işte, biz sizin zamanınızda filan diye. Siz bizim zamanımıza gelin de görelim yani.”

Ama böyle bir durumda bile yörenin ekonomik olanaklarının çoğu yoksul gence daha iyi bir hayat kurma imkânı tanıdığını görüyoruz. Datça’nın bir köyünde yetişen Serkan daha iyi bir hayata nasıl ulaşacağını anlatıyor:

“Ben liseyi bitirdikten sonra en yüksek idealim mühendis; o da olmadı iki yıl- lığı bitirip bir tekniker oluyorum; bitirince Datça Aydem’de bir kadrolu maa- şım, düzenli sigortam var. Sonra da ileride evyaptırıp Datça’da yaşamak istiyorum. Bir memur filan çıkarsam astsubaylık düşünüyorum. Bir sülalede bir tane memur daha çıksın. Her yerde vardır, benim oğlum şu kadar maaşla memur. Çok ister annem kravat takmamı, kravat takmamı derken, yani bir devlet me- muru olmamı ister. Olmadı, dediğim gibi Aydem, Tedaş onlara tekniker ele- man olarak gezinmek istiyorum. O da olmadı, burada doğru düzgün elektrik- çi dükkânı yok. Ben buraya bir sabit dükkân açsam bile çok iyi para kazanaca- ğımı tahmin ediyorum. Benim ailem biraz saygın ailedir, hani babam esnaf ol- duğu için. Üniversiteyi okumak istiyorum, köy yaşıntısından kurtulmak istiyorum. Asıl köyümüz çok güzel, cennet gibi yerde; yani açılmak istiyorum daha yeni bilgiler öğrenmek için.”

Bodrumlu Cemal ise küçük yaşta kendi parasını kazanmaya başlar. Hem yapı- tığı işten hem de müşterileriyle ilişkilerinden keyif alan Cemal’in hayali kendi “butik” lokantasını açıp Bodrum’da “marka” olmak:

“Camel Beach’te çalışmaya başladığımda on dört yaşındaydım. İlk bardak yı- kamaya başladım restorantta. Bana şu şöyle olur, bu böyle olur diye gösteren olmadı pek. Capuccino var mesela; nasıl yapıldığını bilmiyorsun, utanıyorsun da soramıyorsun. Kendi kendimi yetiştirmek için çok uğraştım. Gördüğüm şe- yi unutmuyorum mesela, aynısını yapıyordum. Bazı hatalar yaptım, utandım mesela; o zaman yastığa kafamı koydum, bunu bir daha yapmamalıyım falan. Yapınca, başarınca, ‘Aa, ben biliyorum!’ şeyine giriyorsun. Çok hoşuma gitti.

Çok para kazanıyordum. On yedi saat çalışıyordum ben. Millet geliyor, çeşitli insanlar görüyorsun, çeşitli insanlarla laf ediyorsun, açılmışım zaten, eski utançalık yok böyle. Askerden geldikten sonra tekneye başladım. Orada aşçı oldum. Haftada 250 kontörüm gidiyordu benim ya. Anne nasıldı, yemek nasıldı, bilmiyorum ki; aşçı olacaksın dediler, aşçı oldum. Hiç bilmeden başladım. Elim yaktım mesela biraz. O şekilde başladım. Ama sonra da sevdim mesela, her geçen gün bir şey kattım, bugünlere yavaş yavaş geldik.”

Bodrum'da büyüyen Ege için çalışmak, para kazanmak, onu hayal ettiği yaşam tarzına ulaştıracak bir öznellik alanı:

“Liseyi bitirdim, bilgisayar sertifikası aldım. İngilizce kursuna gittim. Bir şekilde kendimi geliştirmeye çalıştım. Yani önce kendim, sonra ailem. Çünkü onların bana yaptıklarına karşı benim yapabileceğim, yapabildiğim çok az. Benden önce onların rahat etmeleri lazım. Kafamda her gün dolaşan tilki. Yani garsonum şu anda, İngilizcede yemekleri öğrenmeye çalışıyorum; Fransızca öğrenemedim kışın, ehliyet alacağım. Belki bi dil daha öğrenmeye çalışacağım. Bir şekilde çaba içindeyim. Bir de merdivenleri teker teker çıkmak lazım. Bir anda çıkamam. Ne kadar sorumsuz gözükssem de dışardan, lay lay lom gözükssem de, içeride çok şeyi değiştirmek için bir çaba var. Ama elimdeki hiçbir şeyle çok şey yapmaya çalışıyorum. Onu ne kadar yaparım, yapamam bilemem; ama hırslıyım. Burası da insanı kırbaçlıyor o konuda. Hani mesela gençsin, görüyorsun bi şeyleri, özeniyosun. Bodrum gibi yerde yani senin olması gereken şeyler var. Sen dersin ki, bu şekilde eğlenmeliyim. Bir kıyaslama yaparsın. Olmaz. O seni kamçılar. Okyanusa bakarsın, içeri güzel, çok mavi, çok derin gibi gözüktür; ama içerde binbir tane canlı vardır. Yani küçücük bi balıksan gelir seni büyük balık yutar. Hani yeri geliyor görüyorsun paranın gücünü burada. O seni kamçılıyor. Sen burada çalışıyorsun, sen gençsin, on iki saat çalışmakla geçiyor; ama adam 55-60 yaşında geliyor 18 yaşında kızla paranın gücünü gösterince hadi diyosun iyi bir hayat için ben de çıkacağım, ben de yükseleceğim, ben de yapacağım. Çünkü rahatlık anadan babadan gelmediyse, bir şekilde dışınla tırnağından gelir. Belki yıllarını alacak, belki fırsatları değerlendireceksin, belki olacak, belki olmayacak. Ama hiçbir zaman bizim önümüze bir şeyler altın tepsiyle sunulmadı. Hiçbir zaman al bunu yap oğlum denmedi. Ha belki o zamanazardan geldiği için bir anda bitirebiliriz. Belki böylesi daha iyi oldu. Adım adım, çıka çıka, eze eze.”

Muğla'da birey olmak, politik veya toplumsal alandan çok ekonomik özgürlükle ilişkilendirilmekte. Datça'da büyüyen Hatice için birey olmak, ekonomik özgürlüğünü sağlamakla ilintilidir ve ailesinin geldiği yer olan “doğu”, onun kurgusunda kadınları bu açıdan sınırlayan bir alandır:

“Hep güzel hayaller kuruyorum. Çok güzel bir işim var. Böyle büyük bir şehirde, farklı bir yerde, farklı insanların arasında yaşıyorum. Kendi ayaklarımın üzerinde duruyorum. Kendi paramı kendim kazanıyorum. Bana şunu yapamazsın, şuraya gitme, nereye gidiyorsun, ne yapıyorsun diyen bir insan olmayan bir

hayat istiyorum ben. Tek başıma, rahat, istediğimi yapabiliyorum. Bir de bu doğudaki insanları, ezilen kadınları, sürekli kocasının sözü altında kalan kadınları düşününce bunu daha daha istiyorum.”

Muğlalı bazı üniversite öğrencilerinin de sivil toplum faaliyetleri ve özellikle de Kürt öğrencilerle etkileşim ve güneydoğuya gitmek yoluyla kendilerine farklı bir öznellik alanı yarattıklarını gözlemledik. Cenk’in aktardığı gibi, bu aynı zamanda kendilerine yakın olan kişilerden fikir bazında farklılaşmak ve bir anlamda yalnızlaşmak anlamına da gelir:

“Ege’nin ağır bir faşizmi var. ‘İzmir faşizmi’ diyorum ben ona bu son dönemde. Gerçekten eline Türk bayrağı alıp, meydanlara inip Onuncu Yıl Marşı’nı söylemekle bu ülkeyi koruyabileceğini zanneden bir kitle var. Tırnak içinde koruyabileceğini. Burada da çok farklı değil durum. Benim sahip olduğum görüşü bütün akranlarım, en azından yakın çevrem bildiği için bu konuyu benimle yüzeysel tartışırlar. Herkes insan evladı yani, temel mesele. Onun dışındaki meseleleri de işte eğer anlaşıyorsak, çatıştıyorsak; olgun bir grupla arkadaşlık ediyorum; biraz klasik karı-koca ilişkisi gibi, birisi konuşurken biri susuyor, biri susarken birisi konuşuyor. Benim ne düşündüğümü çok iyi biliyorlar. Ben de onların ne düşündüğünü çok iyi biliyorum. Birbirimize karşı tahammül sınırımız yüksek, kredimiz yüksek. O yüzden onu o şekilde idare edebiliyoruz. Ama onun dışında çok takılmıyorum.”

Muğlalı Buket ise sivil toplum aktiviteleri sayesinde hem daha sosyal olmayı öğrendiğini hem de toplumsal cinsiyet konusunda bilgilendiğini anlatıyor. Bu açıdan sivil toplum onun için önemli bir öznellik alanı oluşturmuş:

“Toplumsal cinsiyet. TOG beni en çok bu anlamda geliştirdi. Kadın rolleri, kadın eziliyor falan. Bana ne yani, ezdirmesin kendini kardeşim diyordum. Ama toplumsal cinsiyetle ilgili eğitim alıyorsun, atölyelere katılıyorsun, olayın öyle olmadığını anlıyorsun. Onun dışında, iletişim. Mesela bu benim şu an en çok konuşmuş halim. Mesela ortada bi sorun var diyelim, şimdi konuşsak da hani konuşmasak da uff ne kasaz falan gibisinden; ama şimdi öyle düşünmüyorum. Ama böyle şimdi car car car bu halim de bazen sıkıcı geliyor; car car car konuşan bi tip oldum. İnsanlarla iletişimim çok iyi değişti. Bana ne falan diyordum, herkes kendi yerinde var olsun gibi bir şeyim vardı, o değişti. Annemle tartıştığımı hatırlıyorum: Bayan değil, kadın. ‘Ben kadını,’ deyince bana öyle bir bakıyor ki. Sonra anlattım işte toplumsal cinsiyet şu bu, annem de, ‘Sen şimdi feminist mi oldun, napcaz?’ Hani kötü bir şeye yakalandım gibi: ‘Çocuğum gerek yok napcan, bütün kadınları sen mi kurtarcan? İşte boşver, herkes kendi başının çaresine baksın.’ Mesela öğretmen olduğumda üreme sağlığı eğitimi vermez; şimdi onda da cinsel yolla bulaşan hastalıklar, korunma yöntemleri falan onları da anlatıyoruz. ‘Çocuğum o bölümü sen anlatma.’ ‘Neden an-ne?’ ‘E, şimdi doğuya falan gidersin; sen korun dersin, o yanlış anlar.’ ‘Anne ne dicesin?’ ‘Çocuğum boşver şimdi, biliyo falan derler. Sen orası geldiği zaman onu başka birine yaptır. Onlar onları anlatsın,’ falan.”

SONUÇ YERİNE

“Düşün yani, hani birbirimizi hiç tanımiyorken, Sabancı’dan kalkıp buraya geliyorsun ki benim için daha önemli bir soru, benim Muğla’da ne işim var? Yani Diyarbakır’da yaşayan biri İstanbul’a gitmiş, sonra Muğla’ya gelmiş. Beni bir anlamda yaşamımdan kopardılar, buraya kadar geldim. Ama hiç tanımadık bilinmedik biri gelip size geçmişinizle ilgili soru soruyor. Kaçamıyorsun geçmişinden, çünkü kendinizden kaçamazsınız. Şu soru, kaç yaşındasın sorusu; ne yaşadın aslında, Türkçesi budur. Ne yaşadın bugüne kadar, ne yaşadın sorusu basit anlamıyla sayısal bir şey değildir. Çok ağır yükümlülüğü olan bir sorudur. Onun için mesela, ‘Kaç kardeşiniz?’ sorusu, benim için ciddi bir soru. ‘Nerelisin?’ ciddi bir soru.”

– Ümit, 23, Diyarbakır/Muğla/İstanbul

Muğla’ya ve Diyarbakır’a neden gittik? Neydi amacımız? Bu, doğal olarak, görüşme yaptığımız gençler tarafından bize en çok sorulan soruydu. Her şeyden önce, Türkiyeli gençleri tanımak istiyorduk. Bunun en önemli nedeni, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan gençler üzerine çok az çalışma olması. Türkiye’nin hâlâ demokrasiye ve insan haklarına uzak yapısı, gençlerin toplumda seslerini duyurmalarını da zorlaştırıyor. Daha kötüsü, seslerini duyurma çabaları susturulmalarıyla sonuçlanıyor. Çoğunluğu gençlerden oluşan bir ekip olarak bizler, sözlü tarih, tasarım, sanat ve farklı iletişim teknolojilerini harmanlayarak Türkiyeli gençlerin yaşamlarına dair bize anlatmayı seçtiklerini kamusal alanda paylaşmayı arzuladık.

Bu çalışmaya başlarken üzerine kafa yordüğümüz iki mesele vardı. Birincisi, gençlerin zamanla ve yakın geçmişle ilişkisi. Türkiye’de resmî tarihle sıradan insanın belleği arasındaki ilişkinin tartışıldığı ve politik gündemi de etkilediği bir ortamda geçmişte ne olduğu kadar bu geçmişi gençlerin nasıl algıladığı, nasıl kurguladığı ve bunun günlük yaşamlarını ve başkalarıyla ilişkilerini nasıl şekillendirdiği akademik merakın ötesinde bilmeye değer. İkinci mesele ise Kürt hareketi, halen sürmekte olan savaş ve şiddet ortamı ve bunun ülke genelinde siviller arasındaki ilişkilere yansımaları. Son yıllarda Türkiye’nin “doğu”su ve “batı”sı veyahut Kürtler ile Türkler arasında gitgide büyüyen bir uçurum oluştuğunu, yaşanan farklı deneyimlerin zamanla birbirini anlaması imkânsızlaşan iki ayrı topluluk yaratmakta olduğunu görüyoruz. Çalışmamızda Muğla’yı ve Diyarbakır’ı seçmemizin nedeni bu. Türkiye’nin batı ucunda, uzun yıllar hayvancılık ve geçimlik tarıma dayalı bir taşra hayatının yaşandığı Muğla, turizmin gelişmesiyle hem ekonomik hem demografik olarak dönüşüme uğradı. Muğla’da hem geçmişten günümüze süreklilikler gösteren bir yerel kültür ve kimlik, hem de çalışmak için özellikle güneydoğudan gelenlerle yerliler arasındaki karşılaşmaları gözlemlemek mümkün. Kürt bölgesinin merkezi olarak görülebilecek Diyarbakır ise farklı bir biçimde dönüşüme uğradı son on yıllarda. Bu dönüşümde en önemli faktör olan savaş ve göç, kentli yeni bir kuşak yarattı ki bu kuşak hem bir önceki kuşaktan şiddetin kolektif hafızasını devraldı hem de kendisini içine doğduğu kültürle, yani Kürt hareketiyle özdeşleştirdi.

Aynı mekânda ve zamanda olsalar bile gerçekte çok farklı zamanlarda ve mekânlarda yaşayan bu gençleri aynı zaman aralığında dinlemek, hem bu iki dünyayı, hem de aralarındaki ilişkiyi ve birbirlerine dair algı ve kurgularını anlamamıza yardımcı olacaktı. Tabii eşzamanlı olarak hem Muğla’da hem de Diyarbakır’da çalışmak, ekip olarak bizim için belki şizofrenik olarak tabir edilebilecek bir deneyim oldu. Empatiyi esas alan sözlü tarih, dinlediğimiz kişilerin hem kendileriyle hem de hikâyeleriyle diyaloga girmemizle sonuçlanıyordu. Çalışmamız sırasında bize zaman ayıran ve yaşamlarını paylaştan bu gençlerle yakın dostluklar kurduk, onları tanımak bizi etkiledi, dönüştürdü. Ama aynı anda bu çok farklı kişiler ve hikâyeler arasında gidip gelmek de zordu. Bu gençlerin hikâyelerini birbirlerine ve ulaşmak istediğimiz kitle olan Türkiye’deki diğer gençlere ve kamuoyuna nasıl anlatacaktık? Dinlediğimiz her anlatı bir kurgu olduğuna göre, biz nasıl bir kurgu yapacaktık? Görüştüğümüz gençlerin kendi gerçeklerine nasıl sadık kalacaktık? Bu sorumluluk, ekibimizin farklı üyeleri arasında bitmez tükenmez tartışmalara neden oldu. Gençlerin hikâyeleri bizi gece gündüz esir aldı, rüyalarımıza bile girdiler. Görüşmeler bittikten aylar sonra bile kendi iç sesimizle onlarla konuşmaya devam ettik. Bazen tekrar buluştuk, sohbet ettik, çözümlemelerimizi paylaştık, fikirlerini aldık.

Her ne kadar yarattığımız web sitesi, sergi ve bu kitap görüşmelerden alıntı-

lar üzerine yani ağırlıklı olarak gençlerin kendi sesleri üzerine kurulduysa da bu alıntıların seçimi ve kurgu bize ait. Röportajlarda her zaman sorulduğu gibi, vardığımız sonucu bir cümlede özetleyebilir miyiz? Tabii ki bu imkânsız. Her okuyucu ve izleyicinin de bu malzemeden kendi kurgusunu oluşturacağını ümit ediyoruz. Belki yalnızca şunu söyleyebiliriz: Demokrasi ve insan haklarına saygı duyan bir toplumda yaşamak, kendimizden farklı birey ve toplulukların deneyimlerini merak etmeyi, onlara kulak vermeyi ve hissetmeyi gerektiriyor her şeyden önce.

"Mahalledeki Türk çocukları bizim Türkçemizle dalga geçerlerdi. İşte kiro, şu, bu. Bir gün o kadar sinirlenmiştim, Nuri diye bir çocuk vardı, onu döv-
düm. Sonra öbür çocuklar bana saldırdılar. Burcu adında bir kız vardı. Bil-
miyom artık üzöldü mü ne, geldi yanıma. Pastaneye gittik, muzlu, tek kişilik
pastalar oluyor. Ondan ikram etmişti. Tadı çok güzeldi yani, köyde bu tür
şeylerin olmayınca."

"İlkokulda çoğunlukta bizdik. Fakat orada da biz Türklere eziyet ediyorduk
ya. Birkaç tane Türk çocuğu vardı biz her gün dövüyorduk, dayak atmadan
eve göndermiyorduk. Ben onu anlamıyorum. Yani niye öyle bir şeyler yapmı-
şız? Fırsat gelince demek biz eziyoruz. Yani neydi, psikolojik bir şey miydi?
O zaman kafamıza öyle bir şey mi yerleşmişti?"

"Ya yanlış anlaşılmasın da ben Kürtleri sevmiyorum. Marmaris'te her adım
attığımda önümden mutlaka üç tane Kürt geçiyor. Neden sevmiyorum? Ül-
kemizde 'şehit' dediğimiz bir olay var. Sevmiyorum. Yolda şuradan geçse laf
atarım. O dereceyim. Ama hani yanlış anlaşılmasın. Onları ayırdığımdan de-
ğil, sevmiyorum sadece."

"Kürtlere karşı bir ön yargım vardı. Ya bunların hepsi Türkiye'yi sevmiyor za-
ten, biz bunları niye sevelim falan gibi bir şeyim vardı. İçten içe geçiriyor-
dum. O da çok değişti. Hani artık herkesle konuşabilirim; nasıl diyeyim, bir
şeyler paylaşabilirim. Herkes benim arkadaşım olabilir. Önceden... bunun
şivesi de farklı diyordum. Konuşurken böyle bir canım sıkılıyordu falan. Ar-
tık hani çok dar baktığımı anladım. Artık hiç öyle bir şeyim yok hani; her
kültürden, her şeyden insanlarla konuşabilirim."

Gençler Türkiye'de yakın geçmişte yaşananlar hakkında ne düşün-
yorlar? Özellikle otuz yıla varan savaşın şiddet ortamı, onların zihnini-
de nasıl bir tortu bırakmış? Asıl önemlisi, Türkiye'nin Doğu'sundaki
ve Batı'sındaki gençler, Türkler ve Kürtler, birbirleri hakkında ne dü-
şünüyorlar?

Leyla Neyzi ve Haydar Darıcı, Diyarbakırlı ve Muğlalı gençlerle yap-
tıkları derinlemesine söyleşilerde, birbirini anlamanın haritasını seri-
yorlar önümüze. Önyargıların, kaygıların, öfkelerin, kitlenmelerin ama
aynı zamanda empatinin, dostluğun, alış verişin haritası...

Birbirini ve ötekini tanımanın insanı nasıl genişlettiğine dair, genç
seslere kulak vermek için...

